

ULUSLARARASI İLİŞKİLERE GİRİŞ

ORTAK DERS

DOÇ.DR. ÖZGÜN ERLER BAYIR

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

ORTAK DERS

ULUSLARARASI İLİŞKİLERE GİRİŞ

Doç.Dr. Özgün ERLER BAYIR

Yazar Notu

Elinizdeki bu eser, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde okutulmak için hazırlanmış **bir ders notu niteliğindedir.**

ÖNSÖZ

Uluslararası İlişkilere Giriş başlıklı bu çalışma, İstanbul Üniversitesi'nin Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Kamu Yönetimi bölümü öğrencileri için hazırlanmış, "Uluslararası İlişkilere Giriş" dersi alan birinci sınıf öğrencilerine yönelik bir ders kitabıdır. Üniversitelerin uluslararası ilişkiler dersini alan birinci sınıf öğrencileri bu konulara ilişkin olarak orta öğretimde benzer bir ders almamış olmakta, dolayısıyla onlara bu bölümde ne türden konular ile ilgilenileceğinin bir genel sergilenişinin yapılması gerekmektedir. Bunun yeri de, birinci sönestrde olması gereken "uluslararası ilişkilere giriş" dersidir. Bu, aynı zamanda, öğrencinin çeşitli yeni fikir, olay ve olgular ile de tanıştırılması anlamını taşımaktadır.

Kitap hazırlanırken üzerinde düşünölen konulardan birisi de görselliktir. 2000'li yılların öğrencilerinin gündelik alışkanlıklarından bilgi edinme yollarına ilişkin alışkanlıklarına kadar görsellekle iç-içe olma durumları dikkate alınarak, tablo, grafik, resim, harita vb. materyalin uygun bir ölçüde kullanılmasına çalışılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
İÇİNDEKİLER	2
ŞEKİLLER TABLOSU	5
TABLolar	7
KISALTMALAR.....	8
YAZAR NOTU	11
1. KONU VE KAPSAM	12
2. TARİHSEL SÜREÇ:.....	30
Modern Devletin Gelişme Sürecinde Uluslararası Sistem	30
3. TARİHSEL SÜREÇ : Sıcak ve Soğuk Savaşlar Dönemi ve XX. Yüzyılda Uluslararası Sistem	46
4. TEMEL YAKLAŞIM VE BAKIŞ AÇILARI.....	76
4.1. İdealizm	82
4.2. Gerçekçilik (Realizm)	84
4.3. Davranışçılık	86
4.4. Çoğulculuk	88
4.5. Merkez-Çevre/Bağımlılık Yaklaşımları	89
4.6. 1990 Sonrasında Eleştirel Yaklaşımlar	90
5. GÜNÜMÜZDE DÜNYA:	98
Siyasal Görünüm - Birlik ve Bütünlük, Teklik ve Ayrışmaya Karşı.....	98
5.1. Sistem, Alt-Sistem Kavramları.....	104
5.2. “Yeni Dünya Düzeni” nin Düzeni	104
5.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler	105
5.2.2. Yeni Uluslararası Sistem: Yapı, Özellikler ve Muhtemel Gelişmeler	106
6. GÜNÜMÜZDE DÜNYA:	116
Kurumsal ve Hukuki Görünüm - Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Hukukta Gelişmeler	116
6.1. Birleşmiş Milletler	122
6.1.1. Genel.....	122
6.1.2. Yeni Ortamda “Barış ve Güvenliğin Korunması” Çabaları	124
6.2. Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları	125
6.2.1. Uluslararası Hukuk.....	125

6.2.2. İnsan Hakları.....	126
7. GÜNÜMÜZDE DÜNYA:	135
İktisadi Görünüm - Küreselleşen Dünyada Zenginler ve Fakirler	135
7.1. Küreselleşen Dünyanın İktisadi Ögeleri	141
7.1.1. Genel.....	141
7.1.2. İktisadi Güç Merkezleri: Bölgeler ve Ülkeler	142
7.1.3. İktisadi Güç Merkezler: Çok-Uluslu Şirketler.....	145
7.2. Küresel Düzeydeki İktisadi Eşitsizlikler	147
8. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER.....	155
8.1. Genel, Türler	161
8.2. Bazı Hükümetler-arası Örgütler	161
8.2.1. Birleşmiş Milletler Örgütü (BM)	161
8.2.2. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO).....	165
8.2.3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)	168
8.2.4. Avrupa Birliği (AB)	170
8.2.5. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT).....	178
8.2.6. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)	179
8.2.7. Uluslararası Para Fonu (IMF).....	181
8.2.8. Dünya Bankası (IBRD/WBG)	182
8.3. Bazı Hükümetler-dışı Örgütler.....	185
8.3.1. Uluslararası Uzmanlık Kuruluşları.....	185
8.3.2. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları	186
8.3.3. Siyasal Nitelikli Hükümetler-dışı Kuruluşlar	187
9. ULUSLARARASI KÜRESEL SORUNLAR - 1	193
9.1. Silahsızlanma / Silahların Denetim Sorunu	199
9.1.1.ABD, SSCB ve SALT.....	204
9.1.2.Avrupa Füzeler Krizi ve INF Antlaşması	207
9.1.3.ABD, SSCB/Rusya ve START.....	208
9.1.4.Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması	210
9.2. Kontrolsüz Şiddet / Etnik ve Dini Referanslı Şiddet.....	214
10. ULUSLARARASI KÜRESEL SORUNLAR - 2	222
10.1. İnsani Sorunlar: Zorunlu Göçler, Göçmenlik, Sığınmacılık ve Mültecilik	228
10.1.1.Göç ve Göçmenlik.....	228
10.1.2.Zorunlu Göç ve Mültecilik	230

10.2. Çevre Sorunları.....	233
10.2.1.Genel	233
10.2.2.Çevre Sorunları ve Uluslararası Düzenlemeler.....	236
11. BÖLGESEL SORUNLAR - 1: Batı Coğrafyası	247
11.1. Kuzey İrlanda Sorunu.....	253
11.2. Bask Sorunu	256
11.3. Bosna-Hersek Sorunu	258
11.4. Kosova Sorunu	260
11.5. Makedonya Sorunu	263
11.6. Kıbrıs Sorunu	264
12. BÖLGESEL SORUNLAR - 2: Ortadoğu ve Asya Coğrafyası.....	275
12.1. Filistin Sorunu.....	281
12.2. Kürt Sorunu	286
12.3. Irak Sorunu.....	289
12.4. Keşmir Sorunu	294
12.5. Afganistan Sorunu	296
13. BÖLGESEL SORUNLAR - 3: Kafkasya coğrafyası	304
13.1. Karabağ Sorunu	310
13.2. Çeçenistan Sorunu.....	313
13.3. Abhazya Sorunu	315
13.4. Güney Osetya Sorunu.....	317
13.5. Ukrayna Sorunu.....	319
14. ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GELİŞMELER IŞIĞINDA DÜNYANIN GELECEĞİ.....	327

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1: Westphalia Antlaşması imzalanıyor	36
Şekil 2: Napoléon Bonaparte	37
Şekil 3:1815 Viyana Kongresi sonrası Avrupa.....	38
Şekil 4: Otto von Bismarck ve Wilhelm II (Kaiser).....	39
Şekil 5: I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa	53
Şekil 6: Adolf Hitler ve Benito Mussolini İtalya’da	54
Şekil 7:Milletler Cemiyeti’nin uluslararası çatışma karşısında çaresizliğini anlatan karikatür	56
Şekil 8: 1938’de Avrupa’da ittifaklar	57
Şekil 9: Nükleer patlama.....	60
Şekil 10: ABD-SSCB nükleer yarışı	62
Şekil 11: Ronald Reagan - George Bush	63
Şekil 12: Mikhael Gorbaçov	66
Şekil 13: Boris Yeltsin ve Bill Clinton.....	106
Şekil 14:Vladimir Putin ve George W. Bush.....	111
Şekil 15:Dünya toplam GSYİH’sından bazı ülkelerin aldığı pay (2009).....	143
Şekil 16:Bazı ülkelerin GSYİH’sının bir Ç.U.Ş’in yıllık toplam satışlarıyla karşılaştırması (2009-milyar \$)	145
Şekil 17: Birleşmiş Milletler Genel Kurul Salonu	162
Şekil 18: Birleşmiş Milletler Genel Sekreterleri	Error! Bookmark not defined.
Şekil 19: AGİK Helsinki Zirvesi (1975).....	169
Şekil 20: Avrupa Birliği organları ve işleyişi	172
Şekil 21: NAFTA imzalanıyor	Error! Bookmark not defined.
Şekil 22: Leonid Brejnev ve Richard Nixon SALT I’i kutluyorlar.....	206
Şekil 23: 1980’lerde Avrupa füzeler dengesi.....	207

Şekil 24: Günümüzde nükleer güçler	213
Şekil 25: Dünyada göç.....	232
Şekil 26: Küresel ısınmaya neden olan faktörler.....	236
Şekil 28: 2003 yılında ülkelere göre karbon salınımı (milyon ton)	238
Şekil 29: Sera gazı etkisi.....	241
Şekil 30: Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda.....	253
Şekil 31: Bask Bölgesi.....	256
Şekil 32: Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri.....	258
Şekil 33: Dayton Anlaşması sonrasında Bosna-Hersek.....	259
Şekil 34: Kosova'da savaş ve acı	261
Şekil 35: Günümüzde Kıbrıs.....	267
Şekil 36: 1967 Savaşı sonrası Filistin.....	282
Şekil 37: Irak'ta etnik ve mezhepsel dağılım.....	290
Şekil 38: Keşmir'de ihtilafli bölgeler	294
Şekil 39: Afganistan'ın etnik haritası.....	298
Şekil 40: Güney Kafkasya, Karabağ ve işgal altındaki topraklar.....	310
Şekil 41: Kuzey Kafkasya.....	313

TABLULAR

Tablo 1: I. Dünya Savaşı kronolojisi	52
Tablo 2: II. Dünya Savaşı kronolojisi.....	59
Tablo 3: Uluslararası politika alanında temel tartışmalar	81
Tablo 4: Ekoller ve ana temalar	91
Tablo 5: Avrupa örgütlenmesinin tarihsel gelişimi.....	177
Tablo 6: Bazı silahların sınırlandırılması ve denetimi anlaşmaları	204

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABM	: (<i>Anti-Ballistic Missiles</i> -Füzesavar Füzeler)
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
ANZUS	: (<i>Tripartite Security Treaty Between the Governments of Australia, New Zeland, and the United States</i> -Avustralya, Yeni Zelanda ve Birleşik Devletler Hükümetleri Arasında Üçlü Güvenlik Antlaşması)
APEC	: (<i>Asia Pacific Economic Cooperation</i> -Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği)
ASEAN	: (<i>Association of South East Asian Nations</i> -Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği)
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: (<i>Central Treaty Organization</i> -Merkezi Antlaşma Örgütü)
CFC	: (<i>Chlorofluorocarbon</i>)
CFE	: (<i>Conventional Armed Forces in Europe</i> -Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması)
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
CTBT	: (<i>Comprehensive Test Ban Treaty</i> -Denemeleri Yasaklama Genel Antlaşması)
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ECOSOC	: (<i>Economic and Social Council</i> -Ekonomik ve Sosyal Konsey/BM)
EOKA	: Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütü
ETA	: (<i>Euzkadi Ta Azcatasuna</i> -Bask Ulusal Bağımsızlık Hareketi)
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
FTAA	: (<i>Free Trade Area of America</i> -Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)
GATT	: (<i>General Agreement of Tariffs and Trade</i> -Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IATA	: (<i>International Air Transport Association</i> -Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği)
IBRD	: (<i>International Bank for Reconstruction and Development</i> -Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)
ICBM	: (<i>Inter-Continental Ballistic Missiles</i> -Kıtalararası Balistik Füzeler)

ICFTU	: (<i>International Confederation of Free Trade Unions</i> -Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu)
ICJ	: (<i>International Court of Justice</i> -Uluslararası Adalet Divanı)
IMF	: (<i>International Monetary Fund</i> -Uluslararası Para Fonu)
INF	: (<i>Inter-Mediate Range Nuclear Forces</i> -Orta-Menzilli Nükleer Güçler)
IOC	: (<i>International Olympic Committee</i> -Uluslararası Olimpiyat Komitesi)
IRA	: (<i>Irish Peublican Army</i> -İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu)
IRC	: (<i>International Red Cross</i> -Uluslararası Kızılhaç)
ITO	: (<i>International Trade Organization</i> -Uluslararası Ticaret Örgütü)
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MLP	: (<i>Multi Lateral Force</i> -Çok Taraflı Güç)
NAFTA	: (<i>North American Free Trade Agreement</i> -Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)
NATO	: (<i>North Atlantic Treaty Organization</i> -Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NPT	: (<i>Non-Proliferation Treaty</i> -Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması)
OPEC	: (<i>Organization of Petroleum Exporting Countries</i> -Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RCD	: (<i>Regional Cooperation for Development</i> - Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği)
SALT	: (<i>Strategic Arms Limitations Talks</i> -Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri)
SALT	: (<i>Strategic Arms Limitations Treaty</i> -Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması)
SEATO	: (<i>South East Asia Treaty Organization</i> -Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü)
SLBM	: (<i>Submarine Launched Ballistic Missiles</i> -Denizaltılardan Atılan Balistik Füzeler)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	: (<i>Strategic Arms Reduction Talks</i> -Stratejik Silahların İndirimi Görüşmeleri)
START	: (<i>Strategic Arms Reduction Treaty</i> -Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması)
UÇK	: Kosova Kurtuluş Ordusu
UNCTAD	: (<i>United Nations Conference for Trade and Development</i> -Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNHCR	: (<i>United Nations High Commissioner for Refugees</i> -Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
WCC	: (<i>The World Council of Churches</i> -Dünya Kiliseler Konseyi)
WFTU	: (<i>World Federation of Trade Unions</i> -Dünya Sendikalar Federasyonu)
WZO	: (<i>World Zionist Organization</i> -Dünya Siyonist Örgütü)

YAZAR NOTU

Sevgili öğrenciler, bu kitap, tek sömestrlik “uluslararası ilişkilere giriş” dersi için hazırlanmış olup mümkün olduğunca kısa tutulmaya çalışılmış, içeriğin esas olarak “öğrenciyi ilgili konular ile tanıştırma”, “konu ile ilgili bilgi verme” amacı ile sınırlı kalmasına gayret edilmiştir. Kitabın içeriği belirlenirken, konuların ileride alınacak diğer derslerde daha analitik olarak değerlendirileceği dikkate alınarak, daha çok bilgi verici nitelikte işlenmesine yönelinmiştir.

1. KONU VE KAPSAM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Uluslararası İlişkiler disiplininin genel olarak içerdiği konular ve kapsamı
- Uluslararası politika, uluslararası hukuk ve uluslararası iktisat alanlarının ayrımları

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Uluslararası iktisadi alanda etkili olmak için üretim kapasitesinin mi yoksa finansal imkanların mı daha önemli olduğu konusunu tartışınız.
- 2- Küreselleşme olgusunun uluslararası politikaya etkileri nelerdir? Tartışınız.
- 3- Uluslararası politika ve uluslararası iktisat arasında kopmaz bir bağdan söz edilebilir mi? Değerlendiriniz.
- 4- Uluslararası ilişkiler disiplini ile siyaset bilimi disiplini arasındaki farklılaşmanın nedenleri nedir? Derinlemesine irdelleyiniz.
- 5- Dünyada ve Türkiye’de uluslararası ilişkiler kavramından anlaşılan içeriğin değişimini nasıl dönemlendirebilirsiniz?
- 6-Türkiye’de uluslararası ilişkiler alanındaki araştırmalar hangi dönemde hangi ülkelerdeki anlayıştan etkilenmiştir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Konu ve Kapsam	Uluslararası ilişkilerin dar ve geniş anlamlarını açıklayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Konu ve Kapsam	Uluslararası ilişkilerin konu ve kapsamını analiz edebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Konu ve Kapsam	Uluslararası ilişkiler ile uluslararası politika, uluslararası hukuk ve uluslararası iktisat dalları arasındaki ayrımı anlayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Konu ve Kapsam	Uluslararası hukuk ve uluslararası iktisat dallarının içeriklerini kavrayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

Uluslararası Politika
Uluslararası Hukuk
Uluslararası İktisat

Giriş

Uluslararası ilişkiler terimi günümüz literatüründe başlıca iki anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi uluslararası ilişkileri uluslararası politika ile anlamdaş görür. Nitekim, Türkiye üniversitelerinde uluslararası ilişkiler bölümleri içerisinde (uluslararası hukuk anabilim dalının yanında) yine uluslararası ilişkiler adı altında bir anabilim dalı bulunması, uluslararası ilişkiler terimini uluslararası politika ile anlamdaş gören anlayışın bir sonucudur. Ayrıca, uluslararası literatürde adı uluslararası ilişkiler olup kapsamı uluslararası politika ile sınırlı olan birçok kitap, çalışma sözkonusudur.

İkinci olarak terim, uluslararası politika, uluslararası hukuk ve uluslararası iktisat alt-dallarını kapsayan bir anlamda kullanılmaktadır. Bir başka deyişle, uluslar arasındaki siyasi, hukuki ve iktisadi ilişkilerin tümüne birden uluslararası ilişkiler denilmektedir. Bizler de uluslararası ilişkiler kavramını bu ikinci anlamda anlamakta, bu anlamda kullanılmaktayız. Nitekim, uluslararası ilişkiler bölümlerinde verilen eğitim içerisinde uluslararası politikanın yanında uluslararası hukuk ve iktisada ilişkin konuların da yer aldığı görülmektedir.

Bu çalışmada, uluslararası ilişkiler teriminin kapsamını oluşturan siyasi, hukuki ve iktisadi boyutlardan en fazla siyasi olanı üzerinde duracağımızı da belirtmek gerek. Bunun en önemli nedeni, uluslararası hukuk ve uluslararası iktisadın birer farklı alan olarak kendi kimliklerini yaratabilmiş olmaları, buna karşılık uluslararası politikanın kendisini esas olarak uluslararası ilişkiler dalı içerisinde görmesi, bu çerçevede de uluslararası ilişkiler alanına şekil verme, kavramsal çerçevesini biçimlendirme çabasını üstlenmiş olmasıdır. Bazı bakış açılarına göre de bunun ne-deni, uluslararası olayları açıklamakta siyasal olanın hukuki ve iktisadi olana göre sahip olduğu üstünlüktür. Bir devletin dış dünya ile ilişkilerinde siyasal olanın, hukuki ve iktisadi olanlara göre daha belirleyici olması bu durumun en açık göstergesidir.

Bu çerçevede, uluslararası ilişkilere giriş içerisindeki bütün bölümlerde “uluslararası politikaya giriş” ağırlık taşımakta; buna karşılık “uluslararası hukuka giriş” ve “uluslararası iktisada giriş” konularına burada da değinilmekle beraber bu başlıklar esas olarak “uluslararası hukuk” ve “uluslararası iktisat” derslerinde ele alınmaktadır.

Uluslararası politika alanında, kısmen ana disiplinin özellikleri, kıs-men de dalın kendi yapısından kaynaklanan bir dizi sorun sözkonusudur. Bu sorunların önemli bir bölümü, bağımsız bir inceleme dalı olarak varlığını kabul ettirmesinin üzerinden pek fazla bir zaman geçmemiş diğer yeni sosyal bilim alanlarında görülenler ile büyük ölçüde aynıdır. Bunların başında, gelişmiş bir kavramsallaştırma düzeyine ulaşamamış olması gelmektedir. Önceki dönemlerde en çok hukukçuların, diplomasi tarihçilerinin kalem oynattığı bu alanda özgün bir kavramsallaştırmanın gelişmesi mümkün olamamıştır.

Uluslararası politikanın ana sorunlarından birisi de temel inceleme biriminin belirlenmesidir. Alana ilişkin teorik gelişme açısından gerekli olan sistematik bilginin ancak bu zeminde yapılacak analizlerle sağlanabileceği söylenebilir. Konuya ilişkin iki ana eğilim sözkonusudur. Bunlardan birincisine göre, alana ilişkin temel inceleme birimi, uluslararası aktörler denilen devlet ve devlet-dışı öğelerden biri veya birkaçıdır. Nispeten daha yaygın olan bu eğilimin karşısında ise, temel inceleme biriminin uluslararası aktörler değil, uluslararası sistem olması gerektiğini savunan ikinci eğilim yer almaktadır. Kanımızca her iki ana eğilimin de, uluslararası politika alanına ilişkin teorik bilginin gelişmesine önemli katkıları olmuştur, olacaktır. Bu konuda doğru-yanlış, yararlı-yararsız türünden ikilemler paralelinde bir tercih yapılması gerekli değildir.

Uluslararası politika analizlerinde temel inceleme biriminin belirlenmesi ile yakından ilişkili bir konu da, analizin gerçekleştirildiği düzey ve çalışmada kullanılan yaklaşımdır.

Konuya ilişkin olarak yapılan bilimsel çalışmalarda bağımlı ve bağımsız değişkenlerin saptanarak bazı genellemelere ulaşılabilmesi, bu çalışmalarda elde edilen sonuçların alana ilişkin kümülatif bir bilgi birikiminin parçaları olabilmeleri açısından, analiz düzeyinin belirlenmesi önemlidir. Bu konuda da, farklı analiz düzeyleri, birbirlerine rakip olmaktan çok birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Dolayısıyla, bunlara ilişkin temel bir tercih yapılması zorunluluğu yoktur. Uluslararası politika ve dış politika analizi alanında herkesçe genel kabul gören bir teori ya da teorilerden söz etmek pek mümkün değildir. Yazarın, araştırmacının konuyu ele alış biçimini, temel varsayımlarını ve genel olarak izlediği yöntemi yansıtan yaklaşımlarda da belirgin bir çeşitlilik mevcuttur. Analiz düzeyi açısından olduğu gibi bu açıdan da, sözkonusu çeşitliliği, birbirlerine rakip bakış açıları olarak değil, birbirlerini tamamlayan, uluslararası politika ve dış politika analizine değişik açılardan katkıda bulunan bir perspektifler yelpazesi şeklinde değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla, bunlara ilişkin olarak da, temel bir tercih zorunluluğu yoktur.

Uluslararası hukuk da uluslararası ilişkilerin hep önemini korumuş dallarındandır. Modern ya da Avrupa kökenli klasik uluslararası hukukun kökleri XVI ve XVII. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Bizler için “hukuk” denince ilk akla gelen iç hukuk, bir üst otoritenin, yani devlet otoritesinin şemsiyesi altında varolan bir topluma ilişkin olarak geçerli olan hukuk kurallarından oluşur. Bu kurallara uyulması zorunludur. Uluslararası hukuk alanında da hukuk kuralları vardır. Fakat bu kurallara uyulup uyulmadığını sürekli denetleyen savcılar, taraflar arasındaki anlaşmazlıkların önüne getirilmesi ve vereceği kararlara uyulması zorunlu nitelikte olan devletler üstü mahkemeler yoktur. Nihayet, uluslararası sistemde, uluslararası hukuk kurallarına uyulmama durumlarını önleyecek bir yürütme gücü, bir kolluk kuvveti de bulunmamaktadır.

Eğer bir ülkedeki yasalardaki kurallara ve bu konulara ilişkin olarak mahkemenin vereceği kararlara uyulmazsa, o toplumda fiziki şiddet kullanma tekeline sahip otoritenin kolluk güçleri, zor yolu ile bu yasal kurallara uyulmasını sağlarlar. Oysa uluslararası hukuk, bu türden bir üst otoritenin bulunmadığı, çoğunlukla bağımsız ve egemen siyasal toplulukların oluşturduğu bir ortamda geçerlidir. Bu hali ile, özellikle de yaptırım gücü açısından iç hukuktan farklılıklar gösteren bir hukuk alanıdır. Bununla birlikte, uluslararası sistem, şiddet kullanma tekeline sahip bir merkezi otoritenin bulunmamasına rağmen, tam anlamıyla herkesin herkesle savaştığı bir anarşi ortamı, bir sürekli savaş hali de değildir. Uluslararası siyasal sistemin

herkesin herkesle savaştığı bir anarşi ortamına dönüşmesini engelleyen öğelerden birisi de uluslararası hukuk kurallarıdır.

Klasik anlamda uluslararası hukuk, devletler arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik bir ilkeler bütünü olarak ifade edilebilir. Bu anlamda klasik temel inceleme birimi devlettir. Nitekim, yakın dönemlere kadar bu hukuk dalından “devletler hukuku” olarak söz edilmekteydi. Bugün ise artık uluslararası hukuk sadece devletten devlete bir hukuk değildir. Bireyler, örgütler gibi egemen/bağımsız olmayan çeşitli aktörler de uluslararası hukukun tarafları arasında yer almaktadırlar. Buna paralel olarak uluslararası özel hukuk alanının konu kapsamı da oldukça genişlemiş ve çeşitlenmiştir.

Aslında çeşitli kişi veya okulların hemen hepsinin farklı uluslararası hukuk tanımlarına rastlamak mümkündür. Çünkü, bu kişi veya okulların, uluslararası hukukun nitelik ve fonksiyonları konusunda, birbirlerinden belirli ölçülerde ayrılan çeşitli görüşleri vardır. Bazıları uluslararası hukukun tam anlamıyla bir hukuk olmadığı görüşünü savunurlarken, bazıları da ondan “insanlığın ortak hukuku” olarak söz etmektedirler. Hemen hemen bütün bu farklı görüşlerin üzerinde anlaşabildikleri belki de tek konu, uluslararası hukukun iç hukuktan belirli bir ölçüde farklılık taşıdığıdır. Fakat, bu farklılaşmanın ne ölçüde olduğunun ele alınmasıyla birlikte tartışma başlamaktadır.

Çeşitli yazarlar, uluslararası hukuka, bu hukukun uluslararası siyasal sistemde belirli bir düzenleyici etkiye sahip olduğu görüşüne şüphe ile yaklaşmakta veya açıkça reddetmektedirler. Çünkü, iç hukuk karşısında bireyin konumu ile uluslararası hukuk karşısında egemen devletin konumu arasında çok büyük farklılıklar vardır. Üyeleri egemen devletlerden oluşan uluslararası sistemde, bu birimlerin egemenliklerinin sona ermesi anlamına gelecek uluslararası bir yüce otoritenin ve kanun koyucunun varlığından söz edilememektedir. Devletlerin egemenliği, yani üzerlerinde kendi özgür iradelerinden başka bir üst otorite tanımamaları kuralı, henüz ancak, devletlerin kendi iradeleriyle yaptıkları anlaşmalarla belirli bir ölçüde sınırlandırılabilir.

Bütün bu saptamalar, uluslararası hukukun var olmadığı, uluslararası sistemde hiçbir fonksiyon görmediği şeklinde anlaşılmalıdır. Uluslararası hukukun, çeşitli konu ve zamana ilişkin belirli durumlarda nispeten daha fazla önem kazandığı, çeşitli fonksiyonlar gördüğü söylenebilir. Her şeyden önce, uluslararası hukukun, tarafların aralarında anlaşmaya vardıkları rutin ilişkilerin düzenlenmesinde kriz durumlarına oranla çok daha başarılı olduğu görülmektedir. Devletler arasındaki diplomatik ilişkileri düzenleyen uluslararası hukuk kurallarına (örneğin diplomatik misyonların ayrıcalık ve bağımsızlıklarını düzenleyen

uluslararası hukuk kurallarına) yaygın bir biçimde uyulması bu durumun açık bir göstergesidir. Ayrıca, savaş hukukunun da, devletler arasındaki çatışmaları, sınırlı bir oranda da olsa düzenlediği söylenebilir. Bazı yazarlara göre, uluslararası hukukun bu düzenleyici fonksiyonu ile uluslararası sistemin yapısındaki güç dengesi arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bir başka deyişle, güç dengesinin mevcut olmadığı bir uluslararası sistemde, uluslararası hukukun varlığından söz edilemez.

Uluslararası ilişkilerin bir diğer boyutu da uluslararası iktisattır. Literatürde ve eğitim programlarında uluslararası ilişkilerin bir alt dalı olmaktan çok iktisadın bir alt dalı olma özelliği ile algılanan uluslararası iktisadın uluslararası ilişkiler disiplini için önemi özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde artmıştır. Nihayet, 1991 sonrasında ortaya çıkan yeni gelişmeler ve küreselleşme olgusu, uluslararası iktisadı uluslararası ilişkilerin belki de en dikkate değer boyutu konumuna getirmiştir. Günümüzde ülkelerin gücünü, birbirlerini istedikleri yönde yönlendirmede belirleyici olan etki kapasitesini belirlemede dikkate alınan faktörler arasında iktisadi nitelikli olanların askeri/siyasi olanlara oranla giderek daha fazla önem kazandığı (son tahlilde, yani savaş hali açısından askeri/siyasi faktörün hakkı teslim edilmekle birlikte) literatürde genellikle kabul edilmektedir.

Klasik uluslararası iktisat da aslında bir devletlerarası iktisattır, klasik iktisat literatüründe bu şekilde yer alır. Bununla birlikte, günümüzdeki gelişmeler çerçevesinde sermayenin, hatta belirli bir ölçüde emeğin uluslararası dolaşımı; tüm dünyaya yayılan çok-uluslu şirketlerin çoğu zaman sınır tanımayan üretim ve finans etkinlikleri; ülkelerin dış ticarete uyguladıkları kısıtlayıcı tedbirlerin giderek azalması ve/veya etkinliğini yitirmesi, ülkelerin, en azından çok büyük bir bölümünün iktisadi egemenliklerine ve iktisadi sınırlarına eskisi kadar hakim olmadıklarını göstermektedir. Ayrıca günümüzdeki bazı üretim faaliyetlerinde, bazı ölçek zorunlulukları nedeniyle mutlaka uluslararası pazara yönelik olarak faaliyet gösterilmesinin gerekte oluşu; yine bu tür üretimler için de çoğu zaman bir tek ülkenin sermaye yoğunluğunun yetmemesi ve üretim teknolojisi itibarıyla de genellikle uluslararası bir birlikteliğin gerekli olması, ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın derecesini arttırmakta, böylece eskiden ulusal nitelikli olabilen birçok iktisadi faaliyetin de uluslararası bir nitelik kazanmasına, dolayısıyla konumuz içerisinde yer almasına neden olmaktadır. Bu anlamda da, uluslararası iktisat alanında devlet dışı aktörler çoğalmakta ve etkinlik kazanmaktadır. Uluslararası iktisadın çeşitli aktörlerinin bizi birinci derecede ilgilendiren faaliyet alanları

olarak, uluslararası ticari ve finansal hareketlerden ve bu konulara ilişkin örgütlenmelerden söz edilebilir.

Bizi burada esas olarak ilgilendiren konu, bu gelişmelerin ülkelerin, toplumların birbirleri ile olan ilişkilerine nasıl ve ne oranda yansıtıldığıdır. Bir başka deyişle, iktisat disiplini açısından uluslararası iktisat, ülkelerin siyasi ve hukuki sınırları içerisinde üretilerek bu sınırların dışına taşan, yani dış ticarete konu olan mal veya hizmet hareketlerinin, finansal hareketlerin ve diğer bazı öğelerin doğrudan kendilerini inceler. Bu konulara ilişkin düzenlilikleri saptayarak “açık bir ekonomi” ile ilgili bazı genellemelere, teorilere ulaşmak ister. Oysa uluslararası ilişkiler disiplini açısından bizi daha çok, bu olay ve olguların kendileri değil, onların ülkeler, toplumlar arası ilişkilere olan etkileri ilgilendirmektedir. Bir başka deyişle bizleri ilgilendiren, Japon otomobillerinin ABD piyasasında büyük bir paya sahip olmasının nedenlerinden çok sonuçları, yani bu durumun ABD-Japonya ilişkilerine etkisidir.

Uluslararası ilişkiler disiplininin konu ve kapsamı disiplinin gerek dünya gerekse Türkiye’de geçirdiği kurumsal evrim açısından da okunabilir ve anlamlandırılabilir. Dünya devletleri arasındaki ilişkilerin hukuki, iktisadi ve siyasi açıdan çeşitlenip yapılaşması sürecine paralel olarak bu konudaki eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetleri de bir dönüşüm yaşamıştır.

Avrupa modern kurumsal tarihi içinde akademik bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin ortaya çıkışı Britanya’daki Aberyswyth Üniversitesi’nde uluslararası politika kürsüsünün kuruluşu ile başlatılır. 1919’da kurulan Aberyswyth Üniversitesi uluslararası politika bölümü ve onun bünyesindeki Woodrow Wilson Uluslararası Politika Kürsüsü, Büyük Savaş’ın ardından dünyada barış arayışlarına hizmet etmek, “uluslar arasında ebedi barışı tesis etme” konusunda çalışmalar yapmak üzere kurulmuştur. Uluslararası ilişkiler adıyla bir kürsü ise ilk olarak yine Britanya Adası’nda Londra Ekonomi Okulu (LSE) bünyesinde 1924 yılında kurulmuş, daha sonra bu kürsü uluslararası tarih, uluslararası hukuk ve uluslararası politika kürsüleriyle birlikte ilk “Uluslararası Çalışmalar Bölümü”nü 1927’de aynı üniversite içinde meydana getirmişlerdir. Bu kürsü ve bölümlerin müfredatlarının Milletler Cemiyeti barış prensiplerince şekillendirildiği dile getirilmekteydi. Dolayısıyla Batı Avrupa açısından modern uluslararası ilişkiler çalışmalarının hem Milletler Cemiyeti hem de uluslar arasında barış sağlama arayışlarıyla doğrudan ilgili bir kurumsal geçmişi olduğunu not edebiliriz.

ABD’de uluslararası ilişkiler adını taşıyan ilk kitap 1922 yılında E. A. Walsh’ın editörlüğünde yayınlanmış olsa da bu ülkede iç ve dış politika çalışmalarını birlikte ele alan

bölümler XIX. yüzyıl sonlarında Columbia ve Yale Üniversiteleri gibi kurumlarda görülmeye başlanmıştı. Üniversitede bir bölüm olarak uluslararası ilişkilerin kurumsallaşması ise Avrupa'daki muadilinden sadece bir yıl sonra başlamış; University of South California Rektörü R. B. von KleinSmid, 1924 yılında ilk Uluslararası İlişkiler kürsüsünü kurmuştur. İngiltere'deki çalışmalar ile ete kemiğe bürünen disiplinin merkezi zamanla global güç olma yarışına paralel olarak İngiltere'den ABD'ye kaymış ve II. Dünya Savaşı ile birlikte ABD disipline büyük ölçüde hakim hale gelmiştir. ABD'de uluslararası ilişkiler çalışmaları hem bölgesel çalışmalar, hem de karşılaştırmalı siyaset bilimi alanlarıyla etkileşim içinde olmuş ve Avrupa'ya oranla daha siyasa-yönelimli bir karakter taşımıştır.

Türkiye'de ise uluslararası ilişkiler disiplinin kökleri, XIX. yüzyılda Almanların “kameral bilimler” (kamu yönetimi) geleneğine ve XX. yüzyılda Fransız siyasal bilimler eğitimi modellerine yaslanır. Son dönemde ise bu geleneğe Amerikan uluslararası siyaset ekolleri eklenmiştir. Osmanlı'nın içeride ve dışarıdaki devlet işlerinde görevlendirebileceği kamu bürokrati ihtiyacını karşılamak üzere 1859 yılında İstanbul'da kurulan Mülkiye Mektebi 1935'de Siyasal Bilgiler Okulu olacak ve 1936'da Ankara'ya taşınacaktır. 1950'den itibaren Ankara Üniversitesi bünyesinde Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak varlığını sürdürmüş olan okulun müfredatında 1860'lardan itibaren uluslararası hukuk ve uluslararası iktisat derslerinin ve ciddi bir yabancı dil eğitiminin verildiği bilinmektedir.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde “Dış Münasebetler Enstitüsü” 1952 yılı sonunda, “Diplomasi ve Dış Münasebetler Şubesi”/Bölümü 1955'de kurulmuş ve bu bölüm içerisinde Türkiye'de ilk defa bazı dersler okutulmaya başlanmıştır: Milletlerarası Münasebetler ve Dinamiği, Milletlerarası Siyasi ve Sosyal Teşekküller, Mukayeseli Diplomatik Teşkilat, Milletlerarası Aktüel Meseleler. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde de 1957 yılında “Devletler Hukuku ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü” adında bir enstitü oluşturulmuş, İktisat Fakültesinde ise uluslararası ilişkiler siyaset bilimi kürsüsü içinde gelişmiştir. Bu adımlar daha sonra günümüz uluslararası ilişkiler bölümlerinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

1982'den itibaren ise uluslararası ilişkiler disiplini oldukça hızlı bir artışla hemen hemen tüm kamu ve vakıf üniversitelerinde eğitim ve araştırma disiplini olarak yerini almıştır. Günümüzde gerek dünyada gerekse Türkiye'de uluslararası ilişkiler eğitimi bir yandan genişlemekte, sayıca çoğalmakta bir yandan ise alt dallarına ayrılarak uzmanlaşmaktadır.

Günümüzde Türkiye üniversitelerinde uluslararası ilişkiler eğitimi uluslararası hukuk ve iktisattan beslenmeye devam ettiği gibi programlarında siyaset bilimi ve siyasi tarih içerikli derslerin ağırlığını korumakta ve özellikle uluslararası siyaset ve siyaset teorileri konularında derinlik sağlamayı hedefleyen müfredatları sürdürmektedir.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu çerçevede uluslararası ilişkilerin bir dar bir de geniş anlamı olduğunu belirtmek gerekir. Dar anlamda uluslararası ilişkiler ile daha çok ülkeler arasındaki siyasi ilişkiler kastedilmektedir. Geniş anlamda uluslararası ilişkiler ile kastedilen ise ülkeler arasındaki ilişkilerin siyasi, ekonomik ve hukuki boyutlarının tümüdür. İşte uluslararası ilişkiler dalının konusu da temelde, başta uluslararası siyaset olmak üzere uluslararası iktisat ve uluslararası hukuktan oluşmaktadır. Bu çerçevede bazı analizciler konuyu aktörler/ülkeler temelinde ele alırken bazıları ise analizlerinde daha çok uluslararası sistemin bütünü üzerinde durmaktadırlar. Ülkeler arasındaki bütün siyasi, iktisadi ve hukuki ilişkiler, bu ilişki boyutlarını içeren bütün uluslararası örgütlenme ve benzeri faaliyetler de uluslararası ilişkiler konusunun kapsamının sınırlarını belirlemektedir.

Bölüm Soruları

1. Uluslararası hukuk, devletler arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik bir ilkeler bütünü olarak ifade edilebilir. Bu anlamda klasik temel inceleme birimi nedir?

- a. Uluslararası hukuk
- b. Devletler hukuku
- c. Hukuk
- d. Devlet
- e. Siyasal hukuk

2. Modern yada Avrupa kökenli klasik uluslararası hukukun kökleri kaçınıcı yüzyıla kadar uzanmaktadır?

- a. XII
- b. XV
- c. XVII
- d. XVIII
- e. XIX

3. Bir ülkedeki yasalardaki kurallara ve bu konulara ilişkin olarak mahkemenin vereceği kararlara uyulmazsa, o toplumda fiziki şiddet kullanma tekeline sahip otoritenin kolluk güçleri, zor yolu ile bu yasal kurallara uyulmasını sağlarlar.” Bu türden bir ifade aşağıdakilerden hangisinin kapsamına girer ?

- a. Uluslararası hukuk
- b. Devletler hukuku
- c. İç hukuk
- d. Devlet
- e. Anayasa Mahkemesi

4. Uluslararası hukuku iç hukuktan ayıran temel farklılık nedir?

- a. Devlet otoritesinin şemsiyesi altında var olan bir topluma ilişkin olarak geçerli olan hukuk kurallarından oluşması
- b. Uluslararası hukuk kurallarına uyulması için oluşturulan devletler üstü mahkemelerin bulunması
- c. Devletlerin ilişkilerini düzenlemeye yönelik bir ilkeler bütünü olarak ele alınması
- d. Uluslararası hukukun temel yapıtaşlarını büyük devletlerin iç hukuklarına dayandırması
- e. Kurallara uyulmama durumlarını önleyecek bir yürütme gücü ve bir kolluk kuvvetinin bulunmaması

5. Uluslararası ilişkilerden ziyade, iktisadın bir alt dalı olarak algılanan uluslararası iktisadın uluslararası ilişkiler disiplini için önemi özellikle ne zaman artmıştır?

- a. I. Dünya Savaşı'ndan sonra
- b. II. Dünya Savaşı'nda sonra
- c. Fransız İhtilali'nden sonra
- d. 1815 Viyana Kongresi'nden sonra
- e. I. Dünya Uluslararası İktisat Kongresi Sonrası

6- Uluslararası ilişkiler ifadesinin yanında küresel politika (*global politics*), dünya politikası (*world politics*) dış ilişkiler (*foreign relations*), dış politika (*foreign policy*) ifadelerinin anlam ve kapsamını irdeleyiniz.

7- Sizce uluslararası ilişkiler disiplini, bu bölümde sözü edilenler dışında hangi konuları da kapsamaktadır/kapsamalıdır?

8- Uluslararası politikanın, uluslararası hukukun ve uluslararası iktisadın neyi incelediğini, temel inceleme biriminin ne olduğunu, iktisat, sosyoloji, psikoloji vb. diğer alanların temel inceleme biriminin ne olduğunu düşünüp karşılaştırma yaparak irdeleyiniz.

9- Uluslararası politikanın, iç politika ile olan ilişkisini ve/veya iç politikadan farklı özelliklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

10- Uluslararası alanda hukuk kurallarının, yani uluslararası hukukun varlığını hangi göstergeler ile algılayabiliyor, saptayabiliyorsunuz?

Cevaplar

1) d 2) c 3) c 4) e 5) b

2. TARİHSEL SÜREÇ:

Modern Devletin Gelişme Sürecinde Uluslararası Sistem

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Modern Devletin gelişme sürecinin dönemlendirilmesi
- Bu dönemlerde Uluslararası sistemin yapısı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- XVII. Yüzyıl öncesinde dünyada nasıl bir uluslararası sistem ya da sistemler olduğunu düşünüyorsunuz? Westphalia sonrası dikkate alarak karşılaştırınız.
- 2- 1648-1945 yılları arasında Avrupa'da birbirleri ile en az ittifak yapan ülkelerin hangileri olduğunu düşünüyorsunuz? Karşılaştırmalı olarak değerlendiriniz.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Modern devletin gelişme süreçlerinde uluslararası sistem	Modern devletin gelişme süreçlerini dönemlendirerek detaylı olarak karayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Modern devletin gelişme süreçlerinde uluslararası sistem	1648'den 1914'e kadarki dönemlerde genel hatlarıyla uluslararası sistemin özellikleri ve işleyiş koşullarını analiz edebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Modern devletin gelişme süreçlerinde uluslararası sistem	Modern devletin gelişme sürecinde uluslararası hukukun gelişimini değerlendirebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

Westphalia Barış Antlaşması
Klasik Güç Dengesi
Kutsal İttifak
Viyana Kongresi
Avrupa Ahengi Sistemi

Giriş

Bu bölümde, modern devletin oluşum sürecinin başlangıcı kabul edilen 1648 Westphalia Barış Anlaşma'sından 20. Yüzyıla kadar olan süreçte uluslararası sistemin yapısı, güç dengesi ve çeşitli gelişmeler üzerinde durulacaktır.

Klasik güç dengesinin geçerli olduğu modern Avrupa devletler sisteminin başlangıç tarihi olarak genellikle 1648 Westphalia Barış Antlaşması gösterilir. Önceleri Avrupa coğrafyası ile sınırlı bir görünüme sahip olmakla beraber sonradan, sömürgecilik yolu ile ve ardından da daha farklı ve dolaylı etkilerle tüm dünyaya yayılan uluslararası sistemin bu evrimi çeşitli açılardan farklı özellikler gösteren bazı alt-dönemlere ayrılabilir: 1648-1789, 1790-1814, 1815-1870 ve 1871-1918. Bu dönemlerden ilk ikisinde Fransa'nın, sonuncusunda ise Almanya'nın, sistemin tümüne hakim olma çabalarının belirleyici olduğu görülmektedir. 1815-1870 dönemi ise güç dengesinin işleyişi açısından en istikrarlı dönem olarak gösterilebilir. İngiltere, bütün dönemlerde “dengenin dengeleyicisi” (*holder of balance*) konumunu esas itibarıyla korumuştur.

Şekil 1: Westphalia Antlaşması imzalanıyor

1648-1789 dönemi, Avrupa devletler sisteminin en türdeş özelliklere sahip olduğu bir dönemdir. Bütün devletlerin yönetici elitleri yani aristokrasileri, birçok açıdan kendi halklarından çok bir başka ülkenin yönetici elitine, aristokrasisine benzemektedirler. Ülkelerin siyasal yapıları ve hükümdarların siyasal olaylara yaklaşımları açısından önemli ölçüde bir türdeşliğin mevcut olduğu bu dönemde, uluslararası politika, “monarklar arasındaki bir satranç oyunu” görünümündeydi. Bu oyunda en fazla “hamle” yapan taraf ise XIV. Louis Fransası idi. O dönemde bu ülkenin sisteme hakim olma girişimleri İngiltere'nin öncülüğündeki diğer

Avrupa ülkeleri koalisyonunca önlenmiş ve 1713 Utrecht Antlaşması ile Avrupa devletler sistemi tahkim edilmiş, klasik güç dengesi mekanizması Fransız Devrimi'ne kadar bu istikrarı korumuştur.

1790-1814 dönemi, Fransız Devrimi'nin ve Napolyon Savaşları'nın Fransa ve giderek bütün Avrupa'daki etkileri çerçevesinde bir gelişme göstermiştir. Fransız Devrimi birçok açıdan sistemdeki istikrarı bozucu bir etki yaratmıştır. Zorunlu askerlik hizmetine dayanan "yurttaş orduları" oluşturulmuş, milliyetçilik hareketleri, kısmen devrimin getirdiği halk egemenliği kavramının olumlu etkisiyle kısmen de Napolyon ordularının bütün Avrupa'yı işgale yönelmesine bir tepki olarak, bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Bu dönem içerisinde, sistem ikinci defa Fransa'nın (ve bu defa daha da ağırlıklı bir biçimde) hakimiyet kurma çabalarıyla karşılaşmış ve sözkonusu ülkenin bu çabaları, İngiltere'nin Napolyon'a karşı oluşan "Kutsal İttifak"a katılması sonucunda, diğer Avrupa ülkelerince önlenmiştir. Sistem 1815 Viyana Kongresi ile yeniden tahkim edilirken, sistemin güç dengesi mekanizması yine en güçlü üyesinden daha güçlü olduğunu göstermiştir.

Şekil 2: Napoléon Bonaparte

1815-1870 dönemi oldukça istikrarlı bir görünüm arz etmektedir. Bu istikrarın kaynağı, Avusturyalı Prens Metternich'in diplomatik önderliğinde, Avrupa devletler sisteminin diğer temel öğelerince oluşturulan Avrupa Ahengi sistemidir. Bu, kısa bir süre sonra sözkonusu yapının dışına çıkarak "dengenin dengeleyicisi" konumuna dönen İngiltere hariç, sistemin temel güçlerinin hegemonyası zemini üzerinde yükselen bir istikrardır. "Ahenk"ten anlaşılan ise, özellikle çok-uluslu Avrupa monarşilerinin, giderek güçlenen milliyetçilik akımları karşısında korunmalarıydı. Bourbon hanedanının yeniden iktidara geldiği Fransa'nın da içerisinde yer aldığı bu Avrupa Ahengi sistemi döneminde, sistemin tümünü denetim altına alma çabasına girişen bir devlet bulunmamaktaydı.

1871-1918 dönemini oluşturan siyasal zeminde, artık Metternich sisteminin yavaş yavaş etkisini kaybettiği görülmektedir. 1861 yılında İtalyan ve 1871 yılında da Alman birliklerinin kuruluşlarının ardından, Avrupa'nın büyük devletlerinin, özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki milliyetçilik hareketlerine karşı bastırıcı olmaktan çok, bu hareketleri kendi çıkarlarına en uygun bir biçimde denetleyici olmaya yöneldikleri söylenebilir. Bu çerçevede, sisteme yeni devletlerin katıldıkları gözlenmektedir.

Şekil 3:1815 Viyana Kongresi sonrası Avrupa

Diğer taraftan, bu dönemde, hemen hemen bütün alanlarda olduğu gibi savaş teknolojisi alanında da görülen büyük gelişme sonucunda, ülkelerin birbirlerini tahrip gücünün büyük ölçülerde artması, sistemin işleyişinde savaşa başvurulmasının sonuçlarını eski dönemlere göre oldukça farklı bir hale getirmekteydi. Yine bu dönemde, sosyal gelişme ve çelişkilere paralel olarak ortaya çıkan ve güçlenen sosyalizm akımı ve bu çerçevede gelişen hareketler, başta enternasyonalist karakterleri olmak üzere, çeşitli açılardan mekanizmanın işleyişini bozmaya yönelik öğeler olarak görülmekteydiler. Öte yandan, bu yıllar arasında sistem, bu defa da Fransa'yı yenerek güçlenen Almanya'nın yapının bütününe egemen olma çabalarıyla karşılaşmıştır. Aslında, 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kuruluşundan Şansölye Otto von Bismarck'ın görevden ayrılmasına kadarki dönemde (1871-1890), bu ülkenin, sistemin genel mantığı ile oldukça uyum içerisinde bulunduğu söylenebilirdi.

Şekil 4: Otto von Bismarck ve Wilhelm II (Kaiser)

Fakat bu dönemden sonra, Almanya'nın, İmparator II. Wilhelm'in liderliğinde sistemin bütününe egemen olma, en azından sistemde kendisine, diğer temel aktörlerin kabul edemeyecekleri ölçüde avantajlı bir konum talep etme eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda, geçmişte Napolyon Fransası'na karşı oluşan "Kutsal İttifak" gibi, bu defa da Fransa, İngiltere ve Rusya'dan oluşan, sonradan İtalya, ABD ve Japonya'nın da katılacağı Almanya karşıtı bir koalisyon ortaya çıkmıştır. Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda mağlup olmasıyla sistem bir defa daha en güçlü üyesinden ve onun yandaşlarından daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur.

*

Bu dönemlerde devletlerin dış politikalarını etkileyen normatif kuralların başlıca kaynağını oluşturan klasik uluslararası hukuka bir başlangıç gerektiğinde, bu yine 1648 Westphalia Antlaşması olmaktadır. Bu antlaşma ile 1815 Viyana Kongresi arasındaki dönemde, laik bir temel üzerinde, egemenlik esasına dayalı ve ulusal devletlerden oluşan bir sistem ortaya çıktığı ve yapısına uygun uluslararası normları geliştirmeye başladığı görülmektedir. Sistemde güç dengesinin işlerlik kazanması, uluslararası normların oluşmasında önemli bir etki yaratmıştır. 1713 Utrecht Antlaşması ile oldukça belirginleşen bu denge anlayışı temelinde, savaş ve tarafsızlık hukuku ile deniz hukuku alanlarında bazı gelişmeler görülmekte, devletlerin aralarındaki anlaşmazlık ve çatışmaların çözümünde hakeme başvurma örneklerine de rastlanmaktadır. Genel olarak ifade etmek gerekirse, 1648-1815 yılları arası, klasik uluslararası hukukun gelişmeye başladığı bir dönem olmuştur.

Avrupa kökenli uluslararası hukukun geliştirilerek nispeten sistematik bir hale getirildiği dönemin başlangıcı olarak genellikle 1815 Viyana Kongresi gösterilmektedir. Güç dengesi mekanizmasının otomatik olarak işlediği bundan önceki dönemin uluslararası hukuk sistemi, daha çok kendiliğinden bir biçimde gelişmiştir. Viyana Kongresi ile ortaya çıkan Avrupa Ahengi sistemi çerçevesinde belirginleşmeye başlayan uluslararası hukuk sistemi ise, bu "ahengi" sağlayan temel aktörler olan büyük devletlerin "güdümünde" bir nitelik taşımaktaydı. Genel hatlarıyla I. Dünya Savaşı'na kadar süren bu dönemde, uluslararası hukuk kurallarının oluşması, başta Viyana Kongresi olmak üzere devletler arasında akdedilen antlaşmalar çerçevesinde gelişmiştir. Yine aynı dönemde, doktrin açısından pozitivizm hukuk sistemi üzerine ağırlığını koymuş, doğal hukuk, haklı savaş tartışmaları bir kenara bırakılmış, "olması gereken ile değil, olan ile" ilgilenilmeye başlanmıştır. Uluslararası hukukun oluşturulması açısından da rıza doktrini esas alınmıştır.

Yaklaşık yüzyıl süren bu dönemde, devletlerin egemenliği ve birbirlerinin iç işlerine karışmamaları kuralı, uluslararası hukuk normlarının en önemlisi olarak kabul edilmiştir. Özellikle büyük devletler arasındaki ilişkilerde bu kurala önemli ölçüde uyulduğu gözlenmiştir. Bununla beraber, özellikle Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları sonrasına rastlayan ilk dönemde, Metternich'in ortaya koyduğu formülasyon çerçevesinde, bu kuralın, genellikle de büyük devletlerin diğerlerine yönelik girişimleri sırasında sık sık ihlal edildiği bir gerçektir.

Avrupa Ahengi sisteminin son elli yılı, uluslararası hukuk kurallarının gelişmesi açısından nispeten daha önemli gelişmelere sahne olmuştur. Genellikle iki veya çok taraflı antlaşmalar yolu ile oluşturulan yeni uluslararası hukuk kurallarının büyük bir bölümü, ticaret, ulaştırma ve haberleşme, konsolosluklar gibi, ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkilerin artmaya

başlaması ile ortaya çıkan sorunların çözümü, bu açıdan bazı normlar geliştirilmesi amacına yöneliktir. Yine aynı dönemde, uluslararası hukuk sisteminde savaş ve barışa ilişkin konularda kural oluşturma açısından da önemli bazı ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir. 1856 Paris Kongresi sırasında deniz savaşına ilişkin bazı yeni kurallar kabul edilmiş, 1864 I. Cenevre Konvansiyonu ile savaşların yıkıcı etkileri sınırlandırılmaya çalışılmış, 1885 Berlin Nihai Senedi ile sömürgeciliğe ilişkin bazı konulara yönelik esaslar belirlenmiş, uluslararası anlaşmazlık ve çatışmaların çözümünde hakeme başvurma eğilimi artmış ve 1899 yılında toplanan Birinci La Haye Konferansı'nda "Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözülmesine İlişkin Sözleşme" ile Daimi Hakemlik Mahkemesi kurulmuştur.

Öte yandan, bu dönemde savaş teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeler sonucunda, tarafların birbirlerini tahrip etme güçlerinin büyük ölçüde artması, cephe ile cephe gerisi arasındaki eski ayırımın giderek azalması ve savaşların çok fazla sayıda insanın yer aldığı mücadeleler haline dönüşmesi, savaş hukukuna saygı, ele geçirilen bir bölgedeki sivil halka zarar vermeme, klasik güç dengesi sisteminin gerektirdiği bir davranış biçimiydi. Çünkü, şimdi savaşılan rakip ileriye dönük olarak potansiyel bir müttefikti. Taraflar savaş hukukuna uymazlarsa aralarında kolay giderilemeyecek düşmanlıklar doğar, bu durum da klasik güç dengesi mekanizmasının hayati ögesi olan değişken ittifaklar oluşturulmasını güçleştirebilirdi. Savaştan bir ülkenin uluslararası hukuk kurallarına uymaması muhtemelen karşı tarafın da benzer bir tutum içerisine girmesine sebep olacak, böylece bu durumdan her iki ülke de fazlasıyla zarar görecekti.

İşte bu gibi etkenler, "savaşın insanileştirilmesi" yönünde bazı adımların atılmasına neden olmuştur. 1864 yılında, savaş ve benzeri durumlarda hasta ve yaralılara yardım etmek üzere Uluslararası Kızıllaç Örgütü kurulmuş, 1899 ve 1907 yıllarında toplanan Birinci ve İkinci La Haye Barış Konferansları'nda, savaş hukukunu geliştiren ve savaşın olumsuz etkilerini nispeten azaltan bir dizi kural çok taraflı antlaşmalar yolu ile oluşturulmuştur.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Dünyada devletler çok eski dönemlerden beri var olmakta ve birbirleriyle ilişkileri sürdürmektedirler. Modern devletlerin ortaya çıkışı ise esas olarak yaklaşık son dört yüz yılda gerçekleşmiştir. Bu gelişme ilk başlarda Batı Avrupa merkezli olarak ortaya çıkmış, ardından kısmen sömürgecilik ve ona tepki, kısmen de doğrudan ulusçuluk ve ulusal devletler yaratma fikrinin dünyanın diğer bölgelerine yayılmasıyla sürecini tamamlamıştır.

Modern Devletin doğum tarihi olarak kabul edilen Westphalia Barışı'nın imzalandığı 1648 yılından I. Dünya Savaşı'nın bittiği 1918 yılına kadarki dönemde uluslararası sistemde çeşitli dönemseller değişiklikler gözlenmiştir. Bu değişiklikler 1648-1789, 1790-1814, 1815-1870 ve 1871-1918 olmak üzere başlıca dört alt dönemde incelenebilecektir. 1. ve 2. dönemlerde Avrupa sistemine Fransa'nın hakim olduğu söylenebilir. 3. dönemde bir "büyük güçler koalisyonu"nun sisteme hakim olduğunu söylemek en doğru saptama iken son dönemde Almanya'nın sonu mağlubiyetle biten bir başatlığından söz etmek mümkün olacaktır.

Modern devletin ortaya çıkmaya başlamasıyla uluslararası hukuk alanında da doğal hukuktan pozitif hukuka doğru bir gelişim kendini göstermiştir. Bu dönemlerde dünya denizciliğinde ortaya çıkan gelişmeler çerçevesinde bir yandan bir pozitif hukuk alanı olarak deniz hukuku gelişirken diğer yandan da savaş ve barış hukukunda önemli ilerlemeler kaydedilmiş, XIX. Yüzyılın sonları ve XX. Yüzyılın başlarında gerçekleştirilen La Haye Konferansları çerçevesinde uluslararası hukukun kodifikasyonu yani yasalaştırılmasında önemli mesafeler alınmıştır.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdaki devletlerden hangisi 1871–1918 döneminde uluslararası sisteme hakim olma çabası göstermiştir?

- a. Almanya
- b. Fransa
- c. İngiltere
- d. İtalya
- e. Rusya

2. Aşağıdaki dönemlerden hangisi güç dengesinin işleyişi açısından en istikrarlı dönem olarak gösterilebilir?

- a. 1648–1789
- b. 1790–1814
- c. 1815–1870
- d. 1871–1918
- e. 1918–1945

3. Modern devletin gelişme sürecini düşündüğümüzde 1945'lere kadar hangi devlet tüm dönemlerde “dengenin dengeleyicisi” konumunda olmuştur?

- a. Almanya
- b. İngiltere
- c. İtalya
- d. Fransa
- e. Rusya

4. Modern Avrupa Devletler Sisteminin başlangıç tarihi olarak aşağıdakilerden hangisi gösterilebilir?

- a. 1648
- b. 1713
- c. 1789
- d. 1815
- e. 1918

5. Utrecht Barış Antlaşması hangi tarihte imzalanmıştır?

- a. 1642
- b. 1648
- c. 1713
- d. 1789
- e. 1914

6- Avrupa’da 1789 Fransız İhtilali öncesi ve sonrasında sözkonusu olan uluslararası sistemdeki en belirgin farklılıklar nelerdir, gösteriniz.

7- Alman Şansölyesi Otto von Bismarck’ın dış politikasının ana hatlarını sergileyerek, kendisinden sonra oluşturulan dış politikadan farklılıklarını belirtiniz.

8- “Sistem bir defa daha en güçlü üyesinden ve onun yandaşlarından daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur” ifadesini irdeleyerek söylenmek isteneni örneklerle ortaya koyunuz.

9- Uluslararası hukukun gelişimi açısından doğal hukuk-pozitif hukuk anlayışlarının anlamlarını araştırarak karşılaştırınız.

10- 1899 yılında kurulan Daimi Hakemlik Mahkemesi günümüzdeki Uluslararası Adalet Divanı arasındaki benzerlik ve farklılıkları değerlendiriniz.

Cevaplar

- 1) a 2) c 3) b 4) a 5) c

3. TARİHSEL SÜREÇ : Sıcak ve Soğuk Savaşlar Dönemi ve XX. Yüzyılda Uluslararası Sistem

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Birinci Dünya Savaşı
- İkinci Dünya Savaşı
- Soğuk Savaş Dönemi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- İki savaş arası dönemde bazı devletlerin bünyesinde ortaya çıkan yeni ideolojilerin bu ülkelerin dış politikasını ne oranda yönlendirdiği konusunu irdeleyiniz.
- 2- Alman Nasyonal Sosyalist Partisi 1933'te nasıl iktidara gelmiştir?
- 3- Nazilerin üstün ırk ve jeopolitika konusundaki görüşlerini özetleyiniz.
- 4- II. Dünya Savaşı başlarında Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki ittifakı nasıl açıklarsınız?
- 5- Milletler Cemiyeti'nin savaşı önlemekte yetersiz kalışının nedenlerini bu örgütün işleyiş mekanizmasının özelliklerini de dikkate alarak irdeleyiniz.
- 6- Dönemin büyük güçlerinin Milletler Cemiyeti'ne giriş ve çıkış tarihlerini araştırınız.
- 7- Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan Sovyetler Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti anlaşmazlığının çeşitli boyutlarını değerlendiriniz.
- 8- İki kutuplu dönemin uluslararası hukuk anlayışının gelişiminde Birleşmiş Milletler Örgütü'nün ne gibi bir rolü olduğunu tartışınız.
- 9- Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege sorunlarının çözümü açısından *rıza ve oydaşma* doktrinlerinin tarafların tezleriyle olan ilişkilerini değerlendiriniz.
- 10- Silah ve haberleşme teknolojisindeki başdöndürücü gelişme devletlerin sınırlarını korumasına olumlu mu yoksa olumsuz mu etkide bulunmaktadır? Tartışınız.
- 11- Dünyadaki barış ve adaletin korunması açısından "haklı savaş" anlayışının etkisini olumlu mu yoksa olumsuz mu görüyorsunuz? Neden?
- 12- SALT I ile tarafların nükleer saldırı silahlarına karşı savunma silahları geliştirmemeyi kabul etmelerinin nedeni sizce ne olabilir? Açıklayınız.
- 13- İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgelerinden çekilme stratejisi nasıl olmuştur?
- 14- Fransa, Cezayir'den neden çekilmek istememiştir? Sonuçlarını tartışınız.
- 15- Fransa ve İngiltere'nin sömürgecilik anlayışlarında bir farklılık var mıdır? Varsa nedenleriyle açıklayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Sıcak ve Soğuk Savaşlar dönemi: XX. Yüzyılda uluslararası sistem	XX. Yüzyılın Sıcak ve Soğuk Savaşlar temelinde ne tür dönemlere ayrılabilceğini açıklayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Sıcak ve Soğuk Savaşlar dönemi: XX. Yüzyılda uluslararası sistem	Sıcak ve Soğuk Savaşlar dönemlerinde uluslararası hukuk alanındaki değişiklikleri açıklayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

I. Dünya Savaşı
Milletler Cemiyeti
II. Dünya Savaşı
Soğuk Savaş
İki Kutuplu Sistem
Dehşet Dengesi
Nükleer Caydırma

Giriş

XX. Yüzyıl, esas olarak Avrupa merkezli olan ve sömürgecilik yolu ile Avrupa-dışı alanlara da yayılan uluslararası sistemin tam anlamıyla bir dünya sistemi olduğu dönemdir. Dünya, o güne kadar yaşadığı en yıkıcı savaş olan I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) ardından, ondan da yıkıcı olan II. Dünya Savaşı'nı (1939-1945) yaşamıştır. 1919-1945 ile 1946-1991 yılları bu yüzyıldaki uluslararası sistemin evriminde belirgin dönemeçleri göstermektedir.

1) Dünya Savaşları Dönemi:1914-1945

1914 Yılı	<ul style="list-style-type: none">• 28 Haziran: Avusturya Macaristan Velihtı bir Sırp Milliyetçi tarafından öldürüldü.• 28 Temmuz: Avusturya Sırbistan'a savaş ilan etti.• Almanya 1 Ağustos'ta Rusya'ya ve 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan etti.• 4 Ağustos: Almanya Belçika'ya saldırdı. İngiltere Almanya'ya savaş ilan etti.• 29-30 Ekim tarihinde Yavuz (Goeben) ve Midilli (Breslau) gemileri Rusya'nın Odessa ve Sivastopol limanlarını bombaladı ve Osmanlı İmparatorluğu savaşa girdi.
1915 Yılı	<ul style="list-style-type: none">• 20 Mayıs: İtalya Avusturya'ya savaş ilan etti.• 12 Ekim: Bulgaristan Sırbistan'a saldırdı ve Almanya, Avusturya, ve Osmanlı Devleti yanında savaşa katıldı.• Osmanlı Devleti kuzeyde Ruslara karşı Kafkasya cephesinde, güneyde Kanal cephesi ve batıda Çanakkale cephesinde İngilizlere karşı mücadele etmeye başladı.
1916 Yılı	<ul style="list-style-type: none">• İtilaf Devletlerinin kendi aralarında Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını paylaşmak amacıyla yaptıkları gizli anlaşmalar (Boğazlar Anlaşması; Londra Anlaşması; Sykes-Picot Anlaşması; St. Jean de Marianne Anlaşması)• Romanya İtilaf Devletleri yanında savaşa katıldı.
1917 Yılı	<ul style="list-style-type: none">• 6 Nisan: ABD'de Almanya'ya savaş ilan etti.• Kasım ayında Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı ellerine geçirmeleri üzerine Rusya savaştan çekildi.
1918 Yılı	<ul style="list-style-type: none">• Eylül ayında Bulgaristan, Ekim ayında Osmanlı İmparatorluğu ve son olarak Kasım ayında Almanya teslim oldu.• 1919 yılında İtilaf Devletleri; Almanya ile Versailles (28 Haziran 1919); Avusturya ile St.Germain (10 Eylül 1919); Bulgaristan ile Neuilly (27 Kasım 1919).
1919 Yılı	<ul style="list-style-type: none">• Macaristan ile Trianon (4 Haziran 1920); Osmanlı İmparatorluğu ile Sevres (22 Temmuz 1920) barış antlaşmalarını imzaladılar.

Tablo 1: I. Dünya Savaşı Kronolojisi

Şekil 5: I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa

1919-1945 dönemi bir geçiş dönemidir. Eski sistemin biraz bozulmuş bir devamıdır. Öncelikle, savaş sonrasında ortaya çıkan Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya ve Yugoslavya sistemdeki üye sayısının artmasına neden olurlarken, Avrupa merkezli uluslararası ilişkilerin diğer bazı bölgelere de yayıldığı görülmektedir. Rusya’da Bolşeviklerin, İtalya’da Faşistlerin, Almanya’da Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmesi, uluslararası sistemi oluşturan bu ülkelerin tutumlarında bazı değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

Şekil 6: Adolf Hitler ve Benito Mussolini İtalya’da

Sömürge imparatorluğunun en geniş sınırlarına ulaştığı bu dönemde İngiltere dengeli bir Avrupa ve temelde statükonun korunmasından yana bir politika izlemiştir. Fransa da sömürge imparatorluğunun en geniş sınırlarına ulaşmış, özellikle Avrupa’daki güç mücadelesinde ezeli rakibi Almanya’ya karşı büyük bir avantaj sağlamış ve politikasının temelini bu durumun korunması stratejisini yerleştirmiştir. Eskiden olduğu gibi, Avrupa sisteminin temel bir ögesi haline gelen Almanya, 1929 İktisadi Krizi’nin yarattığı toplumsal çalkantı ortamında, 1933 yılında Nasyonal Sosyalist Parti’nin (Nazi Partisi) iktidara gelmesinin ardından yeniden sistemin bütününe hakim olma çabalarına girişmiştir. Önce Almanya açısından ağır şartlar içeren Versailles Antlaşması’nı ortadan kaldırmaya çalışan Hitler, ilk etapta I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya sınırları dışında kalan Almanları birleştirme (*Ein Volk, Ein Reich*) amacına yönelik bir politika izlemiştir. Bunun ardından da Nazi öğretisinin “üstün Alman ırkının daha geniş topraklara ihtiyacı olduğu, aşağı ırkların elinde olan bazı toprakların Almanlara hayat sahası (*lebensraum*) yaratmak amacıyla ele geçirilmesi gerektiği” düşüncesi doğrultusunda Çekoslovakya ve Polonya’nın işgallerine başlamış ve ardından dünya hakimiyetine yönelmiştir. Kısa bir süre için, Sovyetler Birliği, İtalya ve Japonya’yı da yanına alarak giriştiği bu mücadelede, Almanya’ya karşı, İngiltere-Fransa ittifakı oluşmuş, sonra ABD ve Sovyetler Birliği’nin de bu ittifaka katılmalarıyla Almanya ve müttefiklerinin sistemin tümüne hakim olmaları önlenmiştir.

I. Dünya Savaşı ile birlikte, yüzyıllık Avrupa Ahengi hukuk anlayışının da önemli değişikliklere uğradığı görülmektedir. Savaşın bu derecede geniş bir alana yayılarak insanlığı dehşete düşüren bir tahribata yol açması, savaşları daha az tahripkar hale getirme, hatta doğrudan savaşları önleme, anlaşmazlık ve çatışmaları barışçı yollardan çözmeye yönelik çabaların artmasına neden olmuştur.

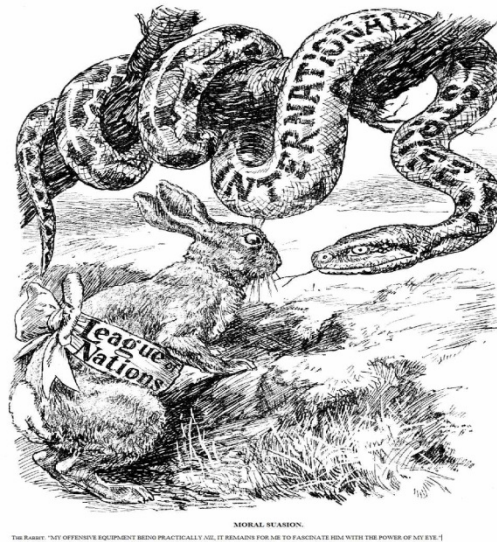
Daimi Hakemlik Mahkemesi faaliyetine devam ederken, Milletler Cemiyeti bünyesinde, çeşitli anlaşmazlıkların uluslararası hukuk kurallarına göre çözülmesi yönünde çaba harcayan bir uluslararası mahkeme olarak Uluslararası Daimi Adalet Divanı kurulmuştur. Öte yandan, savaşları önlemenin bir yolu olarak görülen silahların azaltılması konusunda bazı çok taraflı antlaşmalar yapılmıştır. Nihayet, imzacı tarafların birbirlerine karşı silahlı kuvvet kullanmamayı kabul ettikleri Briand-Kellogg Paktı, 1928 yılında on beş ülke tarafından imzalanmış, bu sayının sonradan altmış beşi bulmasına rağmen pakt başarılı olamamıştır. Bütün bunlar, iki savaş arası dönemde uluslararası hukukun, Avrupa Ahengi sistemi döneminde ortaya çıkan katı pozitivismden uzaklaştığının, uluslararası normların oluşturulmasında bazı moral sorumlulukları da dikkate alan bir idealizme yöneldiğinin göstergeleriydiler. Bu idealizmin de II. Dünya Savaşı'nın çıkışını önleyememesi, savaş sonrası dönemdeki pozitivism-idealizm dengesi çabalarına kaynaklık edecektir.

I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan savaş aleyhtarı ortamda, savaş önceki dönemlerde olduğu kadar doğal bir dış politika aracı olarak görülmemeye başlandı ve onun çıkışını engellemeye yönelik çabalar yoğunlaştı. Bunun için de, sürekli bir nitelik taşıyan, kurumsallaşmış ve global nitelikte bir örgütlenmeye ihtiyaç vardı. Bu yolla devletler arasındaki anlaşmazlıklar daha savaşa tırmanmadan çözülecekti.

Cemiyet Misakı'nın (*Covenant*) 1919 yılında Paris Barış Konferansı'nda kabulü ve taraflarca onanmasının ardından, 10 Ocak 1920 tarihinde resmen kurulan örgüt, siyasal görünümü itibarıyla, Avrupa Ahengi sisteminde olduğu gibi, savaş galiplerinin oluşturmuş oldukları ve statükonun korunması amacına yönelik bir nitelik taşımaktaydı.

Örgütün iki gruptan oluşan 42 asli üyesi bulunmaktaydı. Bu ülkelerin bölgelere göre dağılımında ise Amerika ve Avrupa devletleri birinci sırayı almaktaydı. Örgüt üyeliğinin ortak paydası “egemenlik” değil “tam kendi kendini yönetme” (*full self-government*) olmaktaydı. Bunun altında, İngiltere ve Fransa'nın, hem kendi denetimlerinde olan üye sayısını arttırma hem de örgüte evrensel bir görünüm kazandırma amaçları yatmaktaydı. Bu çerçevede, 1934 yılında örgütün üye sayısı en üst noktası olan 59'a ulaşmış, 1930'lardan itibaren örgütten

ayrılanların sayısı giderek artmaya başlamıştır. Aslında, üye sayısının en fazla olduğu 1934 yılında bile, örgütün tam anlamıyla global bir nitelik kazandığı söylenemez. Çünkü, amacı uluslararası düzen ve barışın korunması olan bir örgütün global düzeyde olması, uluslararası sistemde yer alan devletlerin çok büyük bir bölümünün bu örgüte üye olması kadar, hatta ondan da fazla, bu sistemdeki güç dengesi, mekanizmasında temel aktör konumunda olan, bir başka deyişle, barışı bozabilme imkanları fazla olan bütün ülkelerin bu örgütte yer alması ile ilgilidir. Konuya bu açıdan bakıldığında, Cemiyet'in, hiçbir dönemde tam anlamda global bir nitelik kazanmadığı açıkça görülmektedir.

Şekil 7: Milletler Cemiyeti'nin uluslararası çatışma karşısında çaresizliğini anlatan karikatür

Milletler Cemiyeti örgütünün başlıca üç organı vardı: *Genel Kurul*, *Konsej* ve *Sekretarya*. Örgütün Genel Kurulu La Haye Barış Konferansları sisteminin, Konseyi de Avrupa Ahengi sisteminin bir devamı niteliği taşımaktaydı. Misak'ta belirtilen istisnalar dışında, Genel Kurul'da kararlar hazır bulunan üyelerin oy birliği ile alınmaktaydı. Bu istisnaların en önemlisi, uluslararası bir çatışmanın çözümüne ilişkin kararlarda çatışmaya taraf olan ülkelerin oyunun değerlendirme dışı olmasıydı. Genel Kurul'da her devletin tek oyu olmakla beraber, özellikle İngiltere ve Fransa'nın, çeşitli oy gruplarının yönlendiricisi oldukları görülmekteydi. İngiltere birçok konuda, dominyonlarının, İskandinav ülkelerinin ve Portekiz'in desteğini sağlarken, Fransa da belirli konularda, Belçika, Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya ve Polonya'yı yanına almayı başarmaktaydı.

Konsey’de sürekli ve geçici olmak üzere iki tür üye vardı. Sürekli üyeler, başlangıçta Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya’dan oluşmaktaydı. 1926 yılında Almanya, 1934 yılında da Sovyetler Birliği, Konsey’in sürekli üyeleri arasına katıldılar. Bununla beraber, adı geçen devletler hiçbir zaman hep bir arada olamadılar. Japonya ve Almanya 1933, İtalya 1937 ve SSCB 1939 yıllarında örgüt dışında kaldıklarında, Konsey’de gerçek anlamda “sürekli” olan sadece iki ülke kalmıştı: Fransa ve İngiltere. Örgütün üçüncü ana organı niteliğini taşıyan Sekreterlik ise bir Genel Sekreter ile ilgili görevlilerden oluşmaktaydı. Örgütün devamlılığının temsilcisi durumunda olan Sekreterlik esas olarak siyasal bir organ değildi. Birincil görevi, örgütün çeşitli birimleri arasındaki iletişim ve uyumu sağlamaktı.

Şekil 8: 1938’de Avrupa’da ittifaklar

Kaynak: Langlois, 20. Yüzyıl..., s.183.

-
- 1939 Yılı
- 23 Ağustos: Alman-Sovyet “Saldırmazlık Paktı” imzalandı.
 - 1 Eylül: Almanya Polonya’ya saldırdı.
 - 3 Eylül: İngiltere ve Fransa Almanya’ya savaş ilan etti.
 - 17 Eylül: Sovyetler Birliği doğu Polonya’yı işgal etti.
 - 30 Kasım: Sovyetler Birliği Finlandiya’ya saldırdı.
-

- 1940 Yılı
- 12 Mart: Sovyet-Fin anlaşması imzalandı.
 - 9 Nisan: Almanya Danimarka’yı işgal etti.
 - 10 Mayıs: Almanya Hollanda, Belçika ve Fransa’ya saldırdı.
 - 10 Haziran: İtalya Fransa’ya savaş ilan etti.
 - 20 Haziran: Alman-Fransız silah bırakışması.
 - 7 Eylül-12 Ekim: Almanya İngiltere’ye havadan saldırdı.
 - 10 Eylül: Almanya, Japonya, İtalya arasında Üçlü Pakt imzalandı.
 - 28 Ekim: İtalya Yunanistan’ı işgale başladı.
 - 20 Kasım: Macaristan Üçlü Pakt’a katıldı.
 - 23 Kasım: Romanya Üçlü Pakt’a katıldı.
 - Eylül-Aralık aylarında İngiltere ile İtalya arasında Kuzey Afrika mücadelesi başladı.
-

- 1941 Yılı
- 1 Mart: Bulgar-Alman Paktı oluşturuldu.
 - 31 Mart: Almanya Kuzey Afrika’ya müdahale etti.
 - 6 Nisan: Almanlar Yugoslavya’yı işgale başladı.
 - 18 Haziran: Türk-Alman Saldırmazlık paktı imzalandı.
 - 22 Haziran: Almanya Sovyetler Birliği’ne savaş ilan etti.
 - 12 Temmuz: İngiltere-Sovyet İttifakı yapıldı.
 - 7 Aralık: Japonya’nın Pearl Harbor baskını sonrasında ABD savaşa girdi.
 - 11 Aralık: Almanya ABD’ye savaş ilan etti.
-

- 1942 Yılı
- 1 Ocak: Birleşmiş Milletler demeci yayınlandı.
 - Şubat ayında Japonlar Singapur’u ele geçirdi.
 - Nisan ayında Japonya Filipinler’i işgal etti.
 - 3-5 Haziran: Midway deniz savaşında ABD Japonları yenilgiye uğrattı.
 - 13 Kasım: Guadalcanal deniz savaşlarını Japonlar kaybetti.
 - 24 Kasım: Stalingrad Savaşı başladı.
 - Kasım ayında ABD Kuzey Afrika savaşlarına katıldı.
-

1943 Yılı	<ul style="list-style-type: none"> • 14-24 Ocak: Casablanca Konferansı. • 12 Mayıs: Almanya Kuzey Afrika mücadelesini kaybetti. • 12-26 Mayıs: Washington Konferansı toplandı. • Temmuz ayında Müttefik güçleri Sicilya'ya çıktı. • 14-24 Ağustos: Quebec Konferansı yapıldı. • 3 Eylül: İtalya ile Müttefikler arasında bırakışma imzalandı. • 19-30 Ekim: Moskova Konferansı toplandı. • 22-26 Kasım: Kahire Konferansı toplandı. • 28 Kasım-1 Aralık: Tahran Konferansı toplandı.
1944 Yılı	<ul style="list-style-type: none"> • 6 Haziran: Normandiya çıkartması yapıldı. • Ağustos: Dumbarton Oaks Konferansı toplandı. • 26 Ağustos: Müttefikler Paris'e girdi.
1945 Yılı	<ul style="list-style-type: none"> • 4-11 Şubat: Yalta Konferansı toplandı. • 29 Nisan: Hitler intihar etti. • 29 Nisan: İtalya teslim oldu. • 7 Mayıs: Almanya kayıtsız şartsız teslim oldu. • 17 Temmuz-2 Ağustos: Potsdam Konferansı toplandı. • 6 Ağustos: İlk atom bombası Hiroşima'ya atıldı. • 9 Ağustos: İkinci atom bombası Nagasaki'ye atıldı. • 2 Eylül: Japonya ile Müttefikler arasında silah bırakışması <i>Missouri</i> zırhlısında imzalandı.

Tablo 2: II. Dünya Savaşı kronolojisi

2) “Soğuk Savaş” Yılları: 1946-1991

1946-1991 yılları Soğuk Savaş dönemi olarak bilinmektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından yeni tür bir sistem olarak iki kutuplu uluslararası sistem ortaya çıkmıştır. İki kutuplu sistemde güç dengesi, beş ya da daha fazla devletin aralarında oluşturdukları sürekli değişen ittifaklarla değil, iki blokun, özellikle de bunların liderleri olan ülkelerin, ulusal etki kapasitelerini, güçlerini arttırmaları yolu ile gerçekleşmektedir. Güç dengesi mekanizması, bu sistemde de çeşitli açılardan belirli bir düzenleyici fonksiyona sahip olup, devletlerin dış politikaları üzerinde etkili olabilmektedir. 1970'lerden itibaren ABD'nin ÇHC'yi, Sovyetler'e karşı bir denge unsuru olarak değerlendirmeye başlaması; Sovyetler Birliği'nin de Hindistan'ı ÇHC'ye karşı benzer bir biçimde görmesi; ÇHC'nin de Pakistan'ı özellikle Hindistan'a karşı

bir koz olarak kullanmaya çalışması, hep bu yönde verilebilecek (ve sayıları oldukça arttırılabilecek) örneklerdir.

İki kutuplu sistemde güç dengesi mekanizmasının işlerliği açısından bir diğer sorun da, karşılıklı nükleer caydırma durumunun, sistemde yer alan devletlerin, özellikle de ABD ve SSCB'nin, bir dış politika aracı olarak topyekün anlamda savaşa başvurmalarını engellemesidir. Bu durum, klasik güç dengesi mekanizmasının işleyişi açısından belirgin bir engel oluşturursa da, genel olarak güç dengesi mekanizması açısından aynı anlamı taşımaz. Nitekim, iki kutuplu bir uluslararası siyasal sistemde, güç dengesi mekanizmasının sistemdeki istikrarı koruması, mevcut dengeyi bir başka düzeye taşıyarak yeniden oluşturması süreçleri, esas olarak, klasik güç dengesi sisteminde zaman zaman olduğu gibi topyekün anlamda savaşa başvuruyla değil, karşılıklı nükleer caydırma mantığı çerçevesinde gerçekleşmiştir.

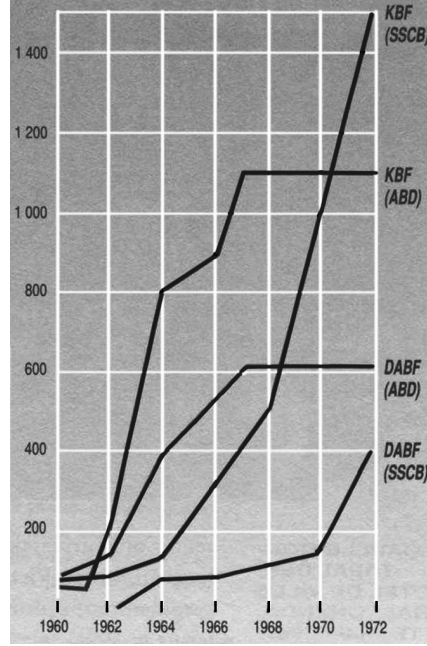

Şekil 9: Nükleer patlama

“Dehşet Dengesi” veya “Karşılıklı Kesin Mahvolma” gibi adlarla da anılan bu denge anlayışının, klasik güç dengesi mekanizmasında diplomasi ve savaşın ayrı ayrı yüklenmiş oldukları düzenleyici fonksiyonları tek başına temsil ettiği söylenebilir. Ayrıca, iki kutuplu sistemde yer alan devletlerin dış politikalarında, mevcut dengenin temel öğelerine ilişkin olmamakla beraber, zaman zaman şiddete, savaşa başvurdukları da bir gerçektir. Karşılıklı nükleer caydırma mantığının yarattığı denge, gerek ABD ve SSCB gerekse diğer devletlerin dış politikalarında zaman zaman bu araca nükleer silahlar dışındaki imkanlarını kullanarak başvurmalarını mümkün kılmıştır. Burada altı çizilmesi gereken husus, iki blok liderinin birbirlerine karşı doğrudan sıcak çatışmaya hiç girmemiş olmalarıdır. Bu konuda, ABD ve SSCB açısından en önemli engel, bu türden bir çatışmanın genel bir nükleer savaşa dönüşmesi, tırmanması endişesi olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemin bir diğer önemli olgusu sömürgecilik karşıtı hareketlerin dünya çapında yaygınlık kazanmasıdır. Asya ve Afrika’da, bazıları çok kanlı geçen mücadeleler neticesinde Hindistan (1947), Endonezya (1949), Zaire (1960), Cezayir (1961), Angola (1975) gibi yeni ulus devletler ortaya çıkmış, bu devletlerin himaye altına alınması için iki blok da yoğun çaba sarf etmiştir. Neticesinde bağımsızlığını yeni kazanan bazı ülkelerde iç savaşlar patlak vermiş; iki blok da yandaşlarına destek sağlamış; bunların yeterli olmadığı durumlarda ise Vietnam’da ABD, Afganistan’da SSCB işgali gibi doğrudan müdahaleler gerçekleşmiştir.

İki kutuplu sistemdeki güç dengesi olgusunun evrimi açısından, nükleer silahlara ilişkin gelişmeler de büyük önem taşımıştır. Bu sistemdeki güç dengesinin ilk döneminde, ABD’nin nükleer silah üstünlüğü mevcuttur. 1945-1953 yılları arasındaki bu dönemin ilk yarısında (1945-1949) ABD, nükleer güç yani atom bombası açısından, bu silaha sahip olmayan Sovyetler Birliği karşısında mutlak üstünlüğe, tekele sahipti. 1949 yılında Sovyetler Birliği’nin de ilk atom bombasını patlatmasıyla bu durum değişti. Fakat bu gelişmenin hemen ardından, 1952 yılında, atom bombasına oranla tahrip gücü çok daha yüksek bir nükleer silah olan hidrojen bombasını üreten ABD, Sovyetler Birliği karşısında bu defa da mukayeseli üstünlüğe sahip olmaktaydı. Nihayet, 1953 yılında Sovyetler Birliği’nin de hidrojen bombasına sahip olmasıyla ABD’nin nükleer silah teknolojisindeki üstünlüğü dönemi sona ermiştir.

Şekil 10:
ABD-SSCB Nükleer Yarışı

KBF: Kıtalararası Balistik Füzeler
DABF: Denizaltından Atılan Balistik Füzeler
Kaynak: Langlois, *20.Yüzyıl...*, s.299.

İkinci dönem olan 1954-1957 yılları arasında da, ABD'nin stratejik nükleer üstünlüğünden söz etmek mümkündür. Henüz uzun menzilli gönderme araçlarının var olmadığı bu dönemde, çevreleme politikası ile Sovyetler Birliği'nin etrafına bu ülkeyi vurabilecek kısa ve orta menzilli füzeler yerleştirme imkanına sahip olan ABD, kendisine yönelik olarak bu imkandan yoksun olan Sovyetler Birliği karşısında stratejik bir nükleer üstünlüğe sahipti. Bu durum da, 1957 yılında Sovyetler Birliği'nin *Sputnik*'i uzaya fırlatarak ABD'yi doğrudan vurabilecek uzun menzilli füzelere sahip olduğunu göstermesiyle sona ermiştir.

İki kutuplu sistemdeki nükleer güç dağılımına ilişkin üçüncü dönem, 1958 yılından 1968 yılına kadar uzanan nükleer silahlanma yarışı dönemidir. Özellikle gönderme araçlarının miktar ve yeteneklerinde ortaya çıkan gelişmeler sonucunda, taraflar, karşılıklı nükleer caydırma mantığının garantisi durumundaki ikinci vuruş, yani cevap verme kapasitelerini oldukça artırmışlar ve güç dengesinde nispi bir istikrar ortamı yaratmışlardır. 1969 yılından genel hatlarıyla 1990'lara kadar uzanan nükleer denklik dönemi de bu zemin üzerinde oluşmuştur. Bu nükleer denklik durumu, iki kutuplu sistemde yumuşama (*detant*) olgusunun iyice belirginleşmesine de yardımcı olmuştur. Bu dönemin en belirgin gelişmesi, 1972 yılında ABD ile

SSCB arasında imzalanan SALT I olmuştur. Bu antlaşma ile taraflar esas olarak, nükleer saldırı silahlarına karşı savunma silahları üretmemeyi kabul ediyorlardı.

Şekil 11: Ronald Reagan - George Bush

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve Polonya'daki iç muhalefete dönük sert bir tutum izlemeye yönelmesi, bu ülkenin desteğine sahip Vietnam'ın Kamboçya'yı işgali ile başlayan ve Ronald Reagan'ın Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olması ile daha da ivme kazanan ABD-SSCB gerginliği, askeri-stratejik anlamda geçerli olan “gevşek iki kutuplu” sistemin gerginleşmesine neden olmuştur. Reagan'ın uygulamaya koyduğu Stratejik Savunma Girişimi, ya da popüler adıyla Yıldız Savaşları Projesi ile daha da tırmanan gerginlik sonucunda “Yeni Soğuk Savaş” sözleri edilmeye başlanmış, insanları “1950'lerin gergin ortamına dönme endişesi” sarmıştır. Fakat artık bu uluslararası sistemin “iki kutupluluğu” eskiye göre daha tartışma götürür bir hal almış, en azından Çin Halk Cumhuriyeti'nin “Batı ile yakın ilişkiler geliştirirken SSCB ile ilişkilerini normalleştirilme çabaları” bu ülkenin bir “dengenin dengeleyicisi” konumu üstlendiğini ortaya koymuştur.

Buna göre ÇHC her iki süper güç ile de iyi ilişkiler içerisinde olabilecek, çeşitli olaylarda ülke çıkarları dolayısıyla bazen şu bazen bu tarafta yer alacak, böylece istediği sonucu

elde etmeye çalışacaktı. Bu durum bize, Britanya İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıldaki konumunu hatırlatmaktadır. O dönemlerin Avrupası'nda Britanya İmparatorluğu kıtada ortaya çıkan kutuplaşmalarda genellikle doğrudan yer almamış, ancak kendi çıkarları doğrultusunda ve genellikle de terazinin hafif kefesine ağırlığını koyarak sistemdeki dengenin dengeleyicisi rolünü oynamıştır. Nitekim, 1980'li yıllarda bu ülkenin ABD ve SSCB ile olan ilişkileri gözden geçirildiğinde bu konum daha da belirginleşmektedir. 1970'li yıllarda Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler giderek bozulmuş, ÇHC giderek SSCB'yi "ABD'den de daha tehlikeli" bir düşman olarak görmeye başlamıştır. Sonradan "anti-hegemonyacı tutum" olarak resmileşen bu görüş ÇHC'yi Batılılar ile "imzalanmamış bir ittifak"a itmekteydi.

Bununla birlikte, 1981 yılında ABD'de Ronald Reagan'ın başkan seçilmesinin ardından ÇHC ile ilişkiler hemen olumlu bir şekilde gelişmedi. 1982'de ABD Kongresi, Reagan yönetiminin Tayvan adasındaki Milliyetçi Çin'e silah satışını onayladı. Bu olay bir süre ABD ile ÇHC arasındaki ilişkileri önemli ölçüde etkiledi. Zira ÇHC, 1949 yılından beri "iki Çin sorunu"nu kendi iç sorunu olarak değerlendirmiyordu. Herhangi bir ülkenin ÇHC ile ilişkilerinde bu sorun bir "barometre" görevi görmekteydi. Nitekim bu karar üzerine ÇHC'nin ABD'deki büyükelçisi ülkesine dönme tehdidinde bulunmuş, fakat çok az bir şeyler yapabilmişti. Çünkü Reagan, en azından seçilmeden önce Tayvan'a oldukça yakınlık duyan bir başkandı ve de Kongre'deki Tayvan lobisi oldukça etkiliydi. Kaldı ki Reagan yönetimindeki ABD ile ÇHC arasındaki sorunlar bu kadarla da bitmiyordu. Japonya ABD'nin yönlendirmesi ile kendi güvenlik politikasını oluşturmaya yöneliyor; yine ABD'nin Kore, Filipinler ve Tayland'daki askeri varlığı da gün geçtikçe artıyordu. Ayrıca iki ülke arasındaki ticari ilişkiler gelişmekle beraber ABD, ÇHC'nin istediği teknolojileri bu ülkeye aktarmakta pek acele etmiyor, bazı tavizler almaya çalışıyordu.

Sorunun Sovyet cephesinde de bazı değişiklikler gözlenmekteydi. Bu ülke de çeşitli nedenlerden dolayı "eski dost" ile ilişkilerini düzeltmek istemekteydi. ÇHC'nin birincil hedef ilan ettiği Sovyetler, ABD ve Batı ile *detant* politikasına önem vermiş, birincisinden sonra II. SALT Antlaşması'nın ortaya çıkması için gayret göstermişti. Kendisine Doğu'dan gelen baskıyı etkisiz hale getirebilmek için Batı, özellikle de Avrupa ile olan ilişkilerini iyileştirmeye çalışan bir tutum içerisindeydi. Fakat 1979 yılında ortaya çıkan bazı olaylar gelişmelerin farklı bir yöne kayması sonucunu doğurdu.

Polonya'da başgösteren karışıklıklar ve de daha önemlisi Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi ABD-SSCB ilişkilerini gerginleştirdi. Daha Jimmy Carter döneminde SALT II'yi onaylamayan ABD, Sovyetler Birliği'ne yönelik olarak da tahıl ambargosu

uygulamaya başlamıştır. ABD'nin Sovyetler'e yönelik bu sert tutumu 1981 yılında Ronald Reagan'ın Başkan seçilmesiyle doruğa ulaşmıştır. Yeni Başkan "ABD'yi eski gücüne ulaştırma" adı altında silahlanmaya hız vererek SSCB'ye karşı çeşitli zorlama önlemleri uygulamaya başlamıştır. Sovyetler bu defa da Batı'dan yoğun baskı hissetmeye başlamıştı.

Sovyetler bu defa "Doğu'ya açılma"yı denedi. Zaten ÇHC'de Mao ölmüş, Maocular tasfiye edilmişlerdi. Çin Halk Cumhuriyeti'nin "anti-hegemonyacı tutum"dan 1960'larda izlemekte olduğu "üçüncü dünyacı tutum"a döndüğü yolunda belirgin bazı göstergeler sözkonusuydu. Bu durumu değerlendiren Leonid Brejnev, 24 Mart 1982 tarihinde Taşkent'te yaptığı bir konuşmada ülkesinin "her an ve önceden koşul öne sürmeksizin Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığını çözmeye yönelik görüşmelere başlamaya hazır" olduğunu bildırıyordu. Çin Halk Cumhuriyeti uzun bir süredir, iki ülke arasındaki yaklaşık 8000 km uzunluğundaki sınırdaki konuşlandırılmış orta menzilli Sovyet füzelerinin bölgeden çekilmesini ve sınırdaki bulunan yaklaşık 1,5 milyon civarındaki üstün donanımlı Sovyet askerinin sayısında bir azaltmaya gidilmesini istiyordu.

Brejnev'in bu mesajına cevap, Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Hu Yaobang'ın Parti'nin XII. kongresine sunduğu raporda geldi. Mao dönemi ile ilgili hemen hemen her şeyin eleştirildiği raporda Sovyetler Birliği'nden normal bir üslupla söz ediliyor, uzun yıllardır ilk defa bir ÇKP kongresinde bu ülkeye yönelik saldırılar yer almıyordu. Brejnev'in ölümü de bu gelişmeleri yavaşlatmadı. 1982 yılının Kasım ayında bu vesile ile biraraya gelen Huang Hua ile Andrei Gromiko diyalogu sürdürmeyi kararlaştırdılar. Bununla birlikte, tüm bu gelişmeler iki ülke arasında bir yakınlaşmadan çok bir normalleşmeyi gösteriyordu. Yoksa iki ülke arasındaki tüm sorunlar halledilmiş değildi. Sınır probleminin yanında, Afganistan ve Kamboçya sorunlarına ilişkin olarak iki ülke arasındaki görüş ayrılıkları oldukça belirgindi. ÇHC, Pakistan'ın en yakın müttefiki olarak, Afganistan'daki Sovyet askerlerinin bu ülkeden bir an önce çıkması konusunda Pakistan'ı destekliyordu. Öte yandan, Sovyetler Birliği'nin Güneydoğu Asya'daki müttefiki Vietnam, bu bölgede ÇHC'ye yakınlığı ile bilinen Kamboçya'daki Pol Pot yönetimini iktidardan uzaklaştırarak ülkedeki denetimi ele geçirmişti. Bu gelişme belki de, SSCB ile ÇHC arasındaki anlaşmazlıkların en önemli olanıydı. Çin Halk Cumhuriyeti doğrudan Vietnam'ın üzerine yürüyerek gözdağı vermeye çalışmış, Kamboçya'daki Vietnam taraftarı yönetime karşı savaşıyan gerillaları sonuna kadar destekleyeceğini ve konuya verdiği önemi göstermişti.

Fakat bütün bunlar, 1985 yılında Mikhael Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde yönetime gelmesiyle giderek değişmeye başlamıştır. Kısmen kendisinin Sovyetler Birliği'nin toplumsal

yapısında gerçekleştirmeye çalıştığı değişiklikler sonucunda (ki kendisi bunları net bir biçimde formüle etmemiş, edememiştir), kısmen de süreç içerisinde uluslararası sistemde meydana gelen gelişmelerin etkisiyle, önce Doğu Avrupa ülkeleri birer birer Sovyet etki alanı dışına çıkmışlar, ardından Baltık ülkelerinin kopmasıyla başlayan süreç 1991 yılı sonlarında Gorbaçov'un istifası ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sonuçlanmıştır.

XVII-XIX yüzyıllarda Avrupa-merkezli olarak biçimlenen ve gelişen (klasik) uluslararası hukuk, iki kutuplu sistemin ortaya çıktığı XX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde önemli değişikliklerle karşılaşmış, önemli değişikliklere uğramıştır. Aslında XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarından itibaren ortaya çıkan bazı gelişmeler, iki kutuplu sistemin oluştuğu XX. yüzyıl ortalarında daha da belirginleşmiştir. Bu gelişmelerin önemli bir bölümü, uluslararası hukukun içerisinde var olduğu uluslararası siyasal sistemde veya bu sistemin çevresi niteliğindeki alanlarda meydana gelen değişikliklerle ilgilidir. Bunun sonucunda, genellikle bu gelişmelere uyucu, onlara hukuki bir çerçeve kazandırıcı, hukuk terminolojisine uygun bir ifade ile pozitif hukuk kuralları ortaya çıkmıştır.

Şekil 12: Mikhael Gorbaçov

Günümüzde, savaş hukukundan konsolosluk hukukuna, deniz hukukundan vatandaşlık hukukuna kadar uzanan çeşitli alanlarda bu duruma uygun sayısız örnek mevcuttur. Bu anlamda uluslararası hukuk iki kutuplu sistemde, uluslararası siyasal sistemi düzenlemekten çok ona uymak durumunda olmuştur.

Bununla beraber, aynı dönemde, sözkonusu gelişmelere uymaktan çok onları düzenlemeyi amaçlayan bazı hukuk ilkelerinden söz etmek de mümkündür. Uluslararası hukuka, olanı düzene kavuşturmanın yanında olması gerekenleri düzenleme fonksiyonu da yükleyen ve uluslararası hukuk literatüründe idealist olarak nitelenen bazı eğilimler, XX. yüzyılın başlarından beri mevcuttur. Yüzyılın son dönemlerinde, insan haklarının korunması, savaşın bir dış politika aracı olarak kullanılmasının yasaklanması gibi konulara ilişkin olarak uluslararası hukuk çerçevesinde ortaya konulan çeşitli çabalar bunun birer göstergesidirler.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası hukuk alanında meydana gelen değişiklikler başlıca üç ana başlık altında toplanabilir: Uluslararası hukuka taraf olan birimlere ilişkin değişiklikler, uluslararası hukukun kapsamına ilişkin değişiklikler ve uluslararası hukukun oluşum süreci ile ilgili değişiklikler.

i) İki kutuplu sistemin ortaya çıktığı II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, uluslararası hukuka taraf olan birimlerde hem nicel hem de nitel önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce, uluslararası hukuk, sadece devletler arasındaki ilişkileri kapsayan bir devletler hukuku olmaktan çıkmıştır. Bireyler, siyasal gruplar, çeşitli uluslararası örgütler de uluslararası hukukun tarafları olmaya başlamışlardır. Nuremberg ve Tokyo Savaş Suçları Mahkemeleri, 1948 İnsan Hakları Evrensel Deklarasyonu, 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi örnekler, bireylerin de uluslararası hukukun tarafları arasında yer aldıklarını göstermektedir. Bunun yanında, evrensel nitelikli Birleşmiş Milletler Örgütü'nden bölgesel örgütlere, üyeleri devletlerden oluşan uzmanlık kuruluşlarından üyeleri bireyler veya gruplardan oluşan mesleki ve bilimsel örgütlere, çok-uluslu şirketlere kadar çeşitlilik gösteren kuruluşlar da artık bu dönemde uluslararası hukukun tarafları arasında yer almışlardır. Günümüzdeki en gelişmiş entegrasyon hareketi olan Avrupa Birliği ise, bir uluslarüstü hareket ve örgüt olarak yine bu dönemin bir ürünüdür.

II. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası hukukun geleneksel ve hâlâ birincil tarafları olan devletler açısından da bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Asya ve Afrika'daki sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanarak uluslararası siyasal sistemde yerlerini almaya

başlamaları ile toplam devlet sayısında oldukça hızlı bir artış meydana gelmiştir. Burada önemli olan, devletlerin sayısındaki artıştan çok devletler topluluğunun heterojenliğindeki artıştır. Bu yeni devletler, klasik uluslararası hukukun ortak paydasını oluşturan Avrupa kültürünün bir parçası değildirler. Bu kültürün ürünü olan birçok değeri paylaşmamakta, hatta yadsımaktadırlar. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Avrupa kökenli uluslararası hukuk, genel olarak büyük devletlerin çıkarlarına daha uygun düşen kurallar içermekte, mevcut durumda avantajlı konumda bulunan devletlerin bu durumlarını sürdürebilmek açısından izledikleri statükocu politikalara hukuki zemin oluşturmaktaydı.

Sözkonusu ülkelerin sömürgelerine yönelik tutumlarında yararlandıkları hukuk anlayışı ve kurallar da bu çerçevede içerisindedir. Bir başka deyişle, günümüzün bağımsız Asya, Afrika ülkelerinin geçmiş yıllarda sömürge durumunda kalmalarının hukuki zemininde klasik uluslararası hukuk kuralları vardı. Birçok sömürgecinin bağımsızlık talebinin bu hukuk kurallarına ters düştüğü söylenebiliyordu. Bu nedenle, bağımsızlıklarını kazanan ve çoğu eski sömürge olan Asya-Afrika ülkeleri, bu hukuk anlayışına çeşitli itirazlarda bulunmuşlar, özellikle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ortamını kullanarak bazı yeni düzenlemeler getirmeye çalışmışlardır.

Uluslararası hukukun birincil tarafları olan devletlere ilişkin değişikliklerden birisi de, Sovyetler Birliği'ne ilaveten bir sosyalist devletler grubunun ortaya çıkışı olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında, başta Doğu Avrupa olmak üzere çeşitli bölgelerde ortaya çıkan bu tür devletler de, kısmen kabul etmiş oldukları dünya görüşü, ideoloji nedeniyle kısmen de kıyasıya bir rekabet içerisinde oldukları Batı ülkelerini yıpratmak amacıyla, bu hukuk anlayışının çeşitli yönlerine itiraz etmişler ve bu konuda Asya-Afrika ülkelerini genellikle desteklemişlerdir.

ii) İki kutuplu sistemde uluslararası hukuk alanında meydana gelen değişikliklerden bir bölümü de kapsama ilişkindir. II. Dünya Savaşı sonrası dünyada, sosyo-ekonomik konular, ulaştırma/haberleşme ve çevre sorunları, uluslararası hukuk içerisinde giderek daha fazla yer almaya başlamışlardır. Bunun en önemli nedeni, devletler arasında bu konulara ilişkin olarak ortaya çıkan karşılıklı-bağımlılık olgusunun artması olmuştur. Uzay çalışmaları bu alana ilişkin yeni bazı uluslararası hukuk kurallarının doğmasına neden olurken, savaş teknolojisindeki hızlı gelişme de bu konuya ilişkin bazı hukuk kurallarının gözden geçirilmesi, yenilenmesini gerektirmiştir.

Diğer taraftan, bu dönemdeki siyasi/askeri konulara ilişkin bazı klasik uluslararası hukuk anlayış ve kurallarında da değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi, klasik uluslararası

hukukun temel kurallarından olan ülkelerin iç hukuk alanına giren konulara karışmama ilkesinin, iç çatışmalar, insan hakları gibi sorunlar açısından eski önemini yitirmesidir. Bunun en açık göstergelerinden birisi, devletlerin, imzaladıkları bazı antlaşmaların kendi iç yapılarına ilişkin yönlerine uyup uymadıklarını denetim çabalarında görülen artıştır. Siyasi/askeri konulara ilişkin ikinci bir değişiklik de, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde kuvvete başvurmalarının sınırlanması, yasaklanmasıdır. Yaşanan iki dünya savaşının hafızalardan silinmeyen tahribatı ve yaşanması mümkün bir nükleer savaşın muhtemel sonuçları, bu eğilimin ortaya çıkmasında başlıca etkeni oluşturmuştur. Bu konudaki önemli istisnalar ise, Birleşmiş Milletler Yasası'nın 51. maddesi gereğince, saldırıya uğrayan tarafın meşru savunma hakkı ve aynı antlaşmanın, barışın tehdidi ve bozulması halinde Güvenlik Konseyi'ne yüklediği yükümlülüklerin gerektirdiği önlemlerin uygulanması ile ilgilidir.

Bunun yanında, kökleri oldukça eskiye giden “haklı savaş” görüşünün II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yeniden önem kazandığı, özellikle sömürgeci ülkelere karşı siyasal bağımsızlık mücadelesi veren ulusal kurtuluş hareketlerinin hukuki meşruiyetinin bir kanıtı olarak savunulduğu da görülmektedir. Bütün bunların ötesinde, devletlerarası ilişkilerde kuvvete ve kuvvet kullanma tehdidine başvurmanın sınırlanması ya da yasaklanmasında, uluslararası hukukun, uluslararası siyasal sistemde “olan”dan çok “olması gereken” ile ilgilendiği, dolayısıyla mevcut gerçek durumlar ile uyumunda daha az başarılı olduğu söylenebilir. Bu normal bir durumdur ve bir bakıma böyle olması da gerekir.

iii) İki kutuplu sistemde uluslararası hukuk alanında ortaya çıkan bir diğer değişiklik de bu hukukun oluşum süreciyle ilgilidir. Daha önceki açıklamalarda uluslararası hukukun kaynağı konusunda *rıza ve oydaşma* doktrinleri olarak başlıca iki görüş bulunduğu işaret edilmiş, klasik güç dengesi sisteminde uluslararası hukukun oluşma ve uygulamasının esas olarak rıza doktrinine uygun bir biçimde geliştiği ifade edilmişti. Uluslararası hukuk kurallarının oluşumunu, bu kuralların uygulanmasını, sözkonusu olan tarafların açık ya da örtük onayına bağlayan rıza doktrini iki kutuplu sistem döneminde de uluslararası hukukun gelişim ve uygulaması açısından birincil önem taşımaya devam etmiştir.

Bununla beraber, aynı dönemde, uluslararası hukukun oluşması açısından oydaşma doktrininin nispi öneminde de belirgin bir artış gözlenmektedir. “Ezici çoğunluk” veya “oy birliğinden az, ama basit çoğunluktan daha fazla bir çoğunluk” tarafından kabul edilen bir hukuk kuralının genel geçerliliğe sahip olacağı anlamına gelen oydaşma doktrini açısından en uygun örnek, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun aldığı bazı kararlar olmaktadır. Tavsiye niteliğinde olan ve daha çok siyasal bir anlam taşıyan bu kararların bağlayıcı nitelikte

olduklarını ve uluslararası hukukun gelişmesine katkıda bulduklarını söyleyen yazarlar da vardır. Birleşmiş Milletler Yasası'nın 13. maddesinde yer alan ve Genel Kurul'a "...uluslararası hukukun tedrici gelişmesi ve yasalaştırılmasını teşvik etmek" fonksiyonunu yükleyen ifade de bu eğilimi destekler niteliktedir. Sonuç olarak, Genel Kurul kararlarının, kendiliğinden (*per se*) bir hukuki bağlayıcılığa sahip bulunmama ile beraber, uluslararası hukukun oluşum sürecinin tamamen dışında da olmadıkları, özellikle teamül hukukunun gelişmesine katkıda buldukları söylenebilir.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası hukuk açısından önem taşıyan bir olgu da Uluslararası Adalet Divanı'dır. Divan, 1945 San Francisco Konferansı sırasında oluşturulmuş olan ve dokuz yıl süre ile görev yapan 15 hakimin görev yaptığı bir uluslararası mahkemedir. Esas itibarıyla devamı niteliğini taşıdığı Milletler Cemiyeti döneminin Uluslararası Daimi Adalet Divanı doğrudan bu örgüt yapısı içerisinde yer almazken, Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün altı ana organından birisi durumundadır. Temel amacı, üyeler arasındaki çatışmaları hukuk yolu ile çözüme kavuşturmak olan Divan, ilgili tarafların kabul ettikleri ile Birleşmiş Milletler Yasası veya başka antlaşmalarda belirtilen bütün konuları inceleyerek karara varabilmektedir. Ayrıca, Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul tarafından yetkilendirilmiş bir Birleşmiş Milletler organı, Divan'dan herhangi bir hukuki konuda görüş bildirmesini isteyebilmektedir.

Bu açıklamalardan da çıkarsanabileceği gibi, Divan'ın bir anlaşmazlığın çözümüne ilişkin olarak hukuki anlamda bağlayıcı karar alabilmesi için tarafların rızası esastır. Taraflardan birisi Divan'dan ancak, bağlayıcı nitelik taşımayan bir görüş isteyebilmektedir. Buna karşılık Divan Statüsü'nün 36 (2). maddesi, Statü'ye taraf olan devletlerin belirli hukuki konulara ilişkin Divan'ın davayı karara bağlama hakkını, bir özel anlaşma olmadan ve karşılıklılık esası uyarınca zorunlu olarak tanıyabilmelerine imkan vermektedir. Bir başka deyişle, bu Statü, aralarındaki hukuki nitelik taşıyan sorunları Divan'ın vereceği karar doğrultusunda çözmeyi kabul eden bir devletler kulübü oluşturmaktadır. Bugüne kadar 67 ülke, Divan'ın kararlarının bu çerçevede içerisinde bağlayıcılığını kabul ettiklerini açıklamışlardır. Fakat, birçok ülkenin bu kabul sırasında koydukları çekinceler, bu kabullerin anlamını oldukça sınırlamaktadır.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

XX. Yüzyılın ilk yarısında 1914–1918 ve 1939–1945 yılları arasında olmak üzere iki dünya savaşı yaşanmıştır. Bu iki savaşın arasındaki dönem son derece karmaşık ilişkileri bünyesinde barındıran ve uluslararası sistemin özellikleri açısından tanımlanması güç bir dönemi temsil etmektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından 1990'lara kadar sürecek bir "Soğuk Savaş" dönemi söz konusu olmuştur. Bu dönemde uluslararası sistem bazen sıkı bazen gevşek olan iki kutupluluk özelliğine sahip olmuştur.

Pozitif hukukun iyice geliştiği bu dönemde önce Milletler Cemiyeti sonra da Birleşmiş Milletler gibi iki global uluslararası kuruluş da uluslararası hukukun gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu dönemin sonlarında uluslararası hukuk sadece devletlerarası bir hukuk olmaktan uzaklaşmış, çeşitli uluslararası kuruluşlar, gruplar da belirgin bir biçimde uluslar arası hukukun konusu olmaya başlamışlardır. Bununla birlikte, özellikle sıcak savaşlar ve de sıkı iki kutuplu sistem döneminde uluslararası hukuk genellikle uluslararası siyasetin bir aracı olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

Bölüm Soruları

1. Alman Nasyonal Sosyalist Partisi ne zaman iktidara gelmiştir?
 - a. 1919
 - b. 1933
 - c. 1939
 - d. 1945
 - e. 1950

2. Aşağıdaki devletlerden hangisi I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni bir devlettir?
 - a. İspanya
 - b. Çekostovakya
 - c. Arjantin
 - d. İsveç
 - e. İtalya

3. Aşağıdakilerden hangisi Milletler Cemiyeti için söylenemez?
 - a. Savaşı önlemede yetersiz kalmıştır
 - b. 1920'de kurulmuştur.
 - c. Başlıca organları Genel Kurul, Konsey ve Sekreteryadır.
 - d. Almanya ve Japonya 1939 yılında örgütten ayrılmışlardır.
 - e. Amacı uluslararası düzen ve barışın korunmasıdır.

4. II. Dünya Savaşı sırasındaki şu gelişmelerden hangisi 1942 yılında olmuştur?
 - a. Almanya, Japonya ve İtalya arasında Üçlü Pakt imzalanmıştır.
 - b. Almanlar Yugoslavya'yı işgale başlamışlardır.
 - c. Almanya Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmiştir.
 - d. Normandiya Çıkartması yapılmıştır.
 - e. Birleşmiş Milletler Demeci yayınlanmıştır.

5. Aşağıdakilerden hangisi İki Kutuplu Sistem için geçerlidir?

- a. Bir blok liderinin etrafında kümelenmiş iki rakip devletler grubu vardır.
- b. Bloklar arasında ilişkiler esnektir.
- c. Blok içi dayanışma düşüktür.
- d. İttifak ve koalisyonlar sık sık değişebilir.
- e. Günümüzde de hakim sistemdir.

6- Size Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olması için atom bombasının kullanılması gerekli miydi? Bu kullanımın sonuçlarını da göz önüne alarak tartışınız.

7- 1962 yılında gerçekleşen Küba Krizi'nin Soğuk Savaş içerisindeki önemini analiz ediniz.

8- 1929 İktisadi Krizi'nin uluslararası siyasete etkilerini tartışınız.

9- Amerika Birleşik Devletleri'nin I. Dünya Savaşı'nın ardından Milletler Cemiyeti'ne girmemesinin ve uluslararası siyasette geri plana çekilmesinin sebebi nedir?

10- SSCB'nin, iki savaş arası dönemde Avrupa siyasetindeki yerini analiz ediniz.

Cevaplar

1) b 2) b 3) b 4) e 5) a

4.TEMEL YAKLAŞIM VE BAKIŞ AÇILARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- İdealizm
- Gerçekçilik (Realizm)
- Davranışçılık
- Çoğulculuk
- Merkez-Çevre/Bağımlılık Yaklaşımları
- 1990 Sonrası Eleştirel Yaklaşımlar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Sizce uluslararası ilişkiler ve/veya uluslararası politika dalı ayrı bir sosyal bilim dalı mıdır, yoksa diğer bir ya da birkaç disiplinle birlikte mi ele alınmalıdır? Tartışınız.
- 2- Uluslararası politikada XX.yy. öncesi dönemin idealizmi hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- 3- Sizce barışçıl bir dünya kurmak açısından idealist düşüncenin önemi nedir? Tartışınız.
- 4- Uluslararası politika alanındaki ilk bilimsel yaklaşım sahiplerinden E. H. Carr'ın temel eser ve görüşlerini irdelleyiniz. O dönemi düşündüğünüzde kendisinde gözlemlediğiniz en önemli yenilik nedir?
- 5- Hans Morgenthau'nun "siyasal gerçekçiliğin altı ilkesi"ni irdelleyiniz.
- 6- Sizce Hans Morgenthau'nun uluslararası politika alanında olumlu veya olumsuz en fazla atıfta bulunulmuş yazarların başında bulunması nasıl açıklanabilir? Tartışınız.
- 7- Uluslararası politikada siyasal gerçekçiliğin günümüzdeki biçimi eskisinden hangi açılardan farklıdır? Değerlendiriniz.
- 8- Uluslararası siyasetin bilimsel olarak incelenmesinin ne anlama geldiğini davranışçı akımın önermelerini dikkate alarak değerlendiriniz.
- 9- XX.yy. başında Hobson, Lenin, Luxemburg gibi yazarların ortaya attığı emperyalizm kavramı ile uluslararası siyaset arasında bir ilişki kurulabilir mi? Tartışınız.
- 10- Siyasal gerçekçiliğin Doğu Bloğu'nun çöküşünü tahmin etmedeki başarısızlığını nasıl açıklarsınız?
- 11- Savaşların nedeni üzerine uluslararası ilişkiler yaklaşımlarından birisini seçerek açıklama geliştirmeye çalışınız. Geliştirdiğiniz açıklamanın üstün ve eksik yanlarını analiz ediniz.
- 12- Eleştirel teorinin Soğuk Savaş'ın bitiminden bugüne dünyayı açıklamakta kullandığı kavramları ve yöntemleri tahlil ediniz.
- 13- Siyasal gerçekçi perspektifle Orta Doğu'da 2011 başından itibaren yaşanan gelişmeleri değerlendirebilmek mümkün müdür? Tartışınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Temel yaklaşım ve bakış açıları	Uluslararası ilişkilerdeki temel yaklaşım ve bakış açılarını kavrayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Temel yaklaşım ve bakış açıları	Temel yaklaşımlara getirilen eleştirilere vakıf olabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Temel yaklaşım ve bakış açıları	Uluslararası ilişkiler disiplinini temel yaklaşımlar ile analiz edebilmeyi öğrenmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Temel yaklaşım ve bakış açıları	Uluslararası sistemi açıklamaya çalışan temel yaklaşımların gelişimini anlayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

İdealizm
Gerçekçilik
Davranışçılık
Çoğulculuk
Merkez-Çevre Yaklaşımı
Bağımlılık Yaklaşımı

Giriş

Uluslararası ilişkiler, uluslararası politika konusuna ilişkin bilimsel çalışmaların çok eski bir geçmişi yoktur. Bununla birlikte, konunun kapsamına giren olgu, olay ya da fikirlerin varlığı, insanoğlunun topluluklar halinde yaşamaya başlaması kadar eskidir. Dolayısıyla, alana ilişkin bilimsel çalışmaların ağırlık kazandığı II. Dünya Savaşı sonrası dönemde olduğu gibi, daha eski dönemlerde de, konuya birbirinden farklı varsayım ve perspektiflerden bakan bazı yaklaşımlardan söz etmek mümkündür.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, aşağıda genel hatlarıyla ele alınacak olan bazı yaklaşımların ağırlıklı olarak uluslararası ilişkilerin siyasal yönü ile ilgilenmiş olmalarıdır. Tam bu özelliği göstermeyenler de daha çok bu yönleriyle dikkate alınmışlardır. Bunun nedeni, daha önce de belirtildiği gibi, uluslararası hukuk ve uluslararası iktisadın kendilerine, mantıksal olarak içerisinde buldukları uluslararası ilişkiler disiplini dışında bir kimlik yaratabilmiş olmaları, buna karşılık sosyal bilim alanında böyle bir konuma sahip olmayan uluslararası politikanın ise uluslararası ilişkiler disiplinine hakim olmasıdır.

<i>Uluslararası Politikada Analiz Öncelikleri Tartışması 1</i>	
İdealizm	Realizm
1920’li Yıllar	1930-1950’li yıllar
☐ Uluslararası Hukuk	☐ Güç Politikası
☐ Uluslararası Örgütlenme	☐ Güvenlik
☐ İşbirliği	☐ Çatışma
☐ Barış	☐ Savaş

<i>Uluslararası Politikada Analiz Öncelikleri Tartışması 2</i>	
Geleneksel Yaklaşım	Davranışçı Yaklaşım
☐ Normlar ve Değerler	☐ Sorular, Hipotezler
☐ Betimleme	☐ Açıklama
☐ Tarihsel Bilgi	☐ Bilimsel Bilgi

Tablo 3: Uluslararası politika alanında temel tartışmalar

4.1. İdealizm

Belirli bir örgütlenme yolu ile, uluslararası sistemdeki bütün devletlerin uyacakları kurallar geliştirerek sürekli barışın sağlanması amacı, çok eski dönemlerden beri birçok düşünürün ütopyasına kaynaklık etmiştir. XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında, belirli bir uluslararası örgütlenme aracılığıyla, devletlerin birbirleri ile olan sorunlarını uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözmelerinin sağlanması, bu yolla da sürekli bir barış ortamının yaratılması çabaları, “düşünce düzeyinden uygulama düzeyine” geçirilmeye başlanmıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde uluslararası ticaretin “küresel” bir ölçüğe ulaşması, devletlerarası ilişkilerin karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkardığı düşüncesine yol açmıştır. Uluslararası ticaretin merkezinde yer aldığı bu karşılıklı bağımlılık durumu çeşitli düşünürlerce artık savaşların kolay çıkmayacağı düşüncesini besliyordu. Özetle XIX. yüzyılda, gerek uluslararası hukuk gerekse uluslararası örgütlenme açısından uygulama alanında atılan o yıllar için oldukça önemli sayılabilecek bazı adımlar, bu çabalara girişenleri cesaretlendiren başlıca faktörlerdi. Savaş hukuku, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü ve silahsızlanma konularında milat kabul edilen ve ilki 1899’da, ikincisi 1907 yılında gerçekleştirilen La Haye Barış Konferansları bu bağlamda özellikle zikredilmelidir. Fakat bütün bu çabalar I. Dünya Savaşı’nın çıkışını önleyemedi.

Savaşın sebep olduğu büyük yıkım, savaş sonrasında bu türden çaba ve çalışmaların yeniden yoğunluk kazanmasına yol açmıştır. I. Dünya Savaşı’nın çıkışını önleyemeyen güç dengesi sisteminin bundan böyle barışın korunmasında önemini kaybettiği düşünülerek, bu amaca ulaşmak için uluslararası hukuktan ve uluslararası örgütlenmeden yararlanma en temel araç olarak görülmeye başlanmıştır. Dönem içerisinde üzerinde en fazla çalışılan konu, bütün dünyada büyük yıkımlara yol açan savaş tehlikesinden korunmak için ne türden hukuksal ve örgütsel düzenlemelerin gerektiği olmuş, o güne kadar görülen en kapsamlı bir uluslararası örgütlenme olarak ortaya çıkan Milletler Cemiyeti de bu çaba ve çalışmalar için adeta bir “laboratuvar” vazifesi görmüştür. Bu siyasal idealizm akımı çerçevesinde, başta İsviçre, İngiltere ve ABD olmak üzere, birçok ülkede, uluslararası hukuk ve örgütlenme konularında çalışmalar yapılmasını teşvik etmek amacıyla çeşitli enstitüler oluşturulmuş, dönemin önde gelen bilimsel periyodiklerinde, çeşitli konferans ve toplantılarında bu türden konuların incelenmesine büyük ölçüde öncelik verilmiştir.

Bu çaba ve çalışmalarda hakim olan siyasal idealizm anlayışı, insan, toplum ve toplumlararası ilişkiler konusunda belirli bazı varsayımlardan hareket etmekte; bu görüşü paylaşan ve bu doğrultuda eserler veren yazar ve düşünürler de, bu varsayımların tümünü

olmasa da önemli bir bölümünü kabul etmekteydiler. Buna göre; i) insanın doğası esas olarak “iyi”dir, ii) insanların (savaş dahil) olumsuz davranışları, kötü insanların varlığından değil, kötü toplumsal düzenlerin ve kuruluşların varlığından kaynaklanmaktadır, iii) uluslararası sistemin en kötü yönünü oluşturan savaş kaçınılmaz olmayıp, ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin denetim altına alınabildiği bir kurumsal örgütlenme ile önlenebilir ve de bu amaca ulaşılması da tek tek devletlerin değil ancak küresel olarak sistemin bütününe çabaları ile gerçekleştirilebilir, gerçekleştirilmelidir.

Bu türden görüşlerin tipik bir savunucusu olan tanınmış hukukçu Hersch Lauterpacht’a göre, uluslararası sistemdeki bütün çatışmalar, uluslararası hukuk alanında cereyan eden barışçı yarışmalar halinde dönüştürülebilirdi. Moral anlamda uluslararası politikadan daha üstün olan hukukun, teori ve uygulama alanında kusursuzlaştırılması durumunda, hukuk ve hukukçular, uluslararası alanda barışın korunmasını sağlayacak bir yargı sisteminin gelişmesinde önemli bir rol oynayacaklardı.

Bu dönemde dünya düzeni ile ilgilenenler arasında, uluslararası örgütlenmeler sayesinde, I. Dünya Savaşı ile yaşanan türden felaketlerin önüne geçilebileceğine inananlar sadece hukukçular değildi. Karl Renner, Edward Beneş, Kont Sforza, Paul Valery gibi devlet adamları, nüfuzlu kişiler de, federalizm akımı çerçevesinde bu amaca yönelik çabalar içerisindeydiler. Ancak bu siyasetçiler içerisinde belki de en önemlisi Milletler Cemiyeti’nin kurulmasına öncülük eden ABD Başkanı Woodrow Wilson’dur. Uluslararası düzenin ve barışın ancak kurulacak uluslararası bir örgüt eliyle sağlanabileceğine inanan Wilson, idealist düşüncenin siyaset alanında nüfuz kazanmasına katkı sunmuşsa da Milletler Cemiyeti’ne üye olunması için Amerikan Kongresi’ni ikna etmekte başarısız olmuştur.

Yine aynı dönemde, Quincy Wright, David Mitrany gibi bilim adamları ile bunların ardıllarının da, çalışmalarını savaş/barış, dünya düzeni ve bu düzeni sağlama amacına yönelik örgütlenmeler türünden konular üzerinde yoğunlaştırdıklarını görmekteyiz. Mitrany’nin fonksiyonalist teorisinin etkisi, o dönemin sınırlarını aşmış, bir bakıma günümüzdeki uluslararası işbirlik ve karşılıklı bağımlılıkla ilgili çalışmalara ulaşmıştır. İşleyen Bir Barış Sistemi (A Working Peace System) adlı çalışmasında bir uluslararası topluluk oluşturmaya yönelik ülkelerarası girişimlere dikkat çeken Mitrany, birçok meslektaşı gibi ülkeler arasındaki çatışmaları öne çıkartan bir uluslararası politika anlayışı yerine, ülkeler arasındaki iş birliğini öne çıkartan bir uluslararası politika anlayışını ortaya koymuştur. Ona göre, bu iş birliği ögesi geliştirilebildiği takdirde, uluslararası fonksiyonalizmin bütün uluslararası sisteme yayılması

sonucunda devletlerin ulusal egemenlikleri aşınacak, bu yolla da kalıcı bir barış sağlanabilecekti.

Uluslararası politika açısından idealizm görüşünün en fazla eleştirildiği nokta, olması gerek ideal durum ile çok fazla ilgilendiğinden mevcut, olan yapı ve ilişkileri anlamakta yetersiz kalmasıdır. Özellikle idealist yaklaşımın realist eleştirmenleri bu görüşün I. ve II. Dünya Savaşları başta olmak üzere savaşları açıklamakta başarısız olduğunu ileri sürmüşlerdir. Uluslararası politika teorileri alanında idealizm günümüzde farklı yan kollar ortaya çıkartarak kendisini yenilemiştir. Soğuk Savaş süresince ve sonrasında gelişen karşılıklı bağımlılık, serbest pazar ekonomisinin yaygınlığı ve başta uluslararası sivil toplum örgütleri olmak üzere devlet haricinde yeni uluslararası politika aktörlerinin ortaya çıkışını öne çıkaran kurumsalcılık, neo-liberalizm gibi yeni yaklaşımlar idealist perspektifi güncelleme çabaları olarak değerlendirilebilirler.

4.2. Gerçekçilik (Realizm)

1930'larda, Almanya'da Nasyonal Sosyalizm hareketinin iktidara gelmesi ve bazı ülkelerde de kaba kuvveti öne çıkartan otoriter akımların güçlenmesi, uluslararası politikaya ilişkin olarak yukarıda değinilen siyasal idealizm akımının yerini siyasal gerçekçilik akımının almaya başlamasını da beraberinde getirmiştir. Ardından II. Dünya Savaşı'nın çıkması ve bu savaşın yarattığı sonuçlar, bu gelişim sürecini daha da pekiştirmiştir.

Uluslararası politika alanında siyasal gerçekçilik akımının ortaya koyduğu önermeler, genellikle siyasal idealizmin ortaya koyduklarının aksi bir nitelik taşımaktadır. Bu çerçevede, siyasal gerçekçi ekole mensup yazarların çalışmalarındaki temel varsayımlar (basitleştirmenin bütün sakıncaları hatırd tutularak) şu şekilde sıralanabilir: i) Tarih, insanoğlunun doğası gereği günahkar ve habis ruhlu bir yaratık olduğunun örnekleriyle doludur; ii) insanoğlunun bu türden özelliklerinin en belirgin ve belki de en kötü olanı, güce yönelik olarak duyduğu karşı konulmaz içgüdüsel arzu, diğer insanlara egemen olma isteğidir; iii) bu durum kabul edildiğinde, bu içgüdünün daha da canlanmasının önüne geçilebilir; iv) bu şartlar altında uluslararası politika, herkesin herkes ile savaştığı bir güç mücadelesidir; v) bu mücadelenin temel birimleri devletlerdir; vi) bu ortamda bütün devletler, güce sahip olma ile belirlenen öz çıkarlarını koruma ve geliştirme temel amacına yönelik bir politika izlemektedirler; vii) güç olgusu, askeri olan ve olmayan öğelerden oluşmaktadır; viii) öz varlığın korunması için elden gelen her şeyin yapılması ulusal çıkar gereğidir; ix) uluslararası politikanın temel özelliği gereği hiçbir devlet

bir diğere güvenmemekte, öz varlığını koruma açısından uluslararası örgütler ya da uluslararası hukuktan medet ummamaktadır; x) potansiyel düşmana karşı koyabilmek açısından, özellikle askeri kapasitenin yeterli hale getirilmesi ulusal çıkar gereğidir; xi) savunma kapasitesi ittifaklar oluşturularak da desteklenmektedir; xii) bütün devletler bu şekilde davrandıkları oranda, taraflar arasında oluşacak olan güç dengesi yolu ile uluslararası sistemde barış ve istikrar amacına yaklaşılacaktır. Bir bütün oluşturan dış politikanın oluşturulma ve uygulanma süreci, ulusal çıkara göre tanımlanan bir rasyonalite esası üzerine kuruludur.

Birçok yazar tarafından siyasal gerçekçilik akımının düşünsel kökleri eski Yunan'da kent devletleri arasındaki savaşları kaleme alan tarihçi Tüki-dides'e, M.Ö 3.yy'da yaşayan Hintli yazar Kautilya'ya ve Rönesans düşünürü Niccolo Machiavelli'ye kadar götürülmektedir. Uluslararası politika alanındaki çağdaş siyasal gerçekçilik akımı ise, 1930'lu yıllarda, siyasal idealizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Dönem içerisinde, siyasal idealizm üzerindeki eleştirileri ile gerçekçilik akımının uluslararası politika literatüründeki yerini iyice belirginleştiren Edward Hallett Carr olmuştur. Diplomat, tarihçi, akademisyen ve gazeteci olan Carr'ın formasyonunda Reinhold'un gerçekçiliğinin, Karl Manheim'in pozitivizminin ve Marksizmin etkileri görülür. Ona göre siyasal gerçekçilik, olguların dikkate alınarak bunların sebep ve sonuçlarının analiz edilmesi temeline dayanır.

Uluslararası politika alanındaki çağdaş siyasal gerçekçilik akımının diğere bir önemli temsilcisi de Hans Morgenthau'dur. 1948 yılında yayınladığı Uluslararası Politika (Politics Among Nations) adlı başeserinde, uluslararası politika alanında, o ana kadar gerçek anlamda denenmemiş olan bir genel teori geliştirme çabasına girişmiştir. Bu çerçevede sıraladığı "siyasal gerçekçiliğin altı ilkesi" ile, bir bakıma bu konudaki temel görüş ve varsayımlarını ortaya koymaktadır. Ona göre politika, kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalarca yönetilir. Uluslararası politika alanında siyasal gerçekçiliğin en temel ögesinin, güç ile ifade edilen çıkar kavramı olduğu söylenebilir. Devletlerin dış politikalarının bu "çıkara" ögesine göre şekillenmesi ise "rasyonel" bir tercih olmaktadır.

Morgenthau'nun ortaya koyduğu ve sistematize ettiği bu görüşler, 1950'li yılların sonlarından itibaren çeşitli açılardan eleştirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, Morgenthau'nun görüşleri bir döneme damgasını vurmuş, daha sonraki yıllarda ise, ortaya konduğu orijinal hali ile genel kabul görmesi sözkonusu olmasa da, lehinde ve aleyhinde ortaya konan görüşlerle, uluslararası politika literatürü gündemindeki yerini korumuştur.

1950'li yıllarda hüküm süren Soğuk Savaş atmosferine uygunluğu dolayısıyla da popülaritesi artan gerçekçi akımın (aralarında bazı önemli farklılıklar bulunmakla birlikte temelde sözkonusu geleneğe bağlı) diğer bazı temsilcilerinden de söz edilebilir. Arnold Wolfers, Raymond Aron gibi akademisyenler; George F. Kennan, Henry A. Kissinger gibi akademisyen-devlet adamları, bu çerçevede ilk akla gelenlerdir. Bu yazarların tümünde ortak olan en belirgin varsayımlar, uluslararası sistemin temelinde bir düzen ögesinin bulunmaması ve uluslararası politika alanı ile ilgilenenlerin, olması gereken ideal uyumdan çok, bütün sevimsizliği ile mevcut olan güç çatışması konusunun analizine yönelmeleri gereğidir.

1959 tarihli İnsan, Devlet ve Savaş (Man, the State, and War) adlı çalışmasıyla realizmin günümüzde en güçlü yenilenmiş kolu olan neo-realizmin kurucusu olarak kabul edilen Kenneth Waltz ise klasik realizmden farklı olarak devletlerin davranışları üzerinde sınırlayıcı role sahip bir uluslararası sistemin olduğunun altını çizer. Waltz'un "yapısal realizm" dediği yaklaşımına göre, 1990'lar sonrasının küreselleşme olgusu realizme önemli itirazları gündeme getirmiş ancak henüz uluslararası politikada Devlet'in yerine geçirilebilecek başka bir aktör ortaya çıkmamıştır.

Gerçekçiliğe getirilen eleştirilerin başında, esas olarak statükoyu temel alan bir bakış açısını temsil ettiği söylenebilecek olan bu perspektifin uluslararası alandaki değişim ve gelişmeleri açıklamakta pek başarılı olamadığı gelmektedir. Zira gerçekçi akım tarihsel boyuttan yoksundur. Bu nedenle ulusal devletlerin ve bu birimlere dayanan uluslararası sistemin zaman ve mekandan yoksun, ezelden ebede kategoriler olduğu düşüncesine yakındır. Uluslararası sistemdeki değişime yönelik açıklamaların da esas olarak güç dengesine ve savaş olgusuna ilişkin olması, bu anlamda askeri olana gereğinden fazla önem verilmesi bir diğer eleştiri konusudur. Öte yandan, gerçekçi ekolün iç ve dış politikanın zeminlerindeki farklılığı öne çıkartması da günümüzde bu farkın azaldığına inananlarca eleştirilmektedir.

4.3. Davranışçılık

Kökleri XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında psikoloji alanındaki bazı çalışmalara kadar uzanan davranışçılık, 1950'lerin başlarında, özellikle de ABD'de, sosyal bilimin çeşitli dallarında kendini hissettirmeye başlamıştır. Uluslararası politika alanındaki davranışçı akımın temsilcilerine göre, tarihsel ve hukuki/kurumsal yaklaşımda öne çıkartılanın olay ve olgulardaki biriciklik, eşsizlik olması nedeniyle, bu çerçevede teoriden, dolayısıyla da bilimsellikten söz etmek oldukça zordur. Gerçekçi yaklaşımca geliştirilen teoriler de oldukça genel ve muğlak

nitelikte olup bilimsel titizlik çerçevesinde doğrulanabilirlikten uzaktırlar. Bu akımın yandaşlarına göre bilimsellik, ampirik metot, tümevarımcı akıl yürütme, üretilen hipotezlerin yaygın bir şekilde test edilmeleri ve bu yolla ulaşılan genelleme ya da kuralların çeşitli zaman ve mekanlarda defalarca doğrulanmaları türünden özellikler ile yakından ilişkilidir.

Bütün bu söylenenlerin ışığında, uluslararası politika alanında ortaya çıkan davranışçı akımın bilimsellik anlayışının temel öğelerini bazı başlıklar altında toplamak mümkündür. Birinci olarak, davranışçı akım, katı bir pozitivist perspektifle, sosyal bilim dallarındaki bilimsellik ölçütlerinin doğa bilimlerindekiyle aynı olduğu varsayımından hareket eder. Bu görüşe göre, sosyal bilimlerin gelişmesi ancak, doğa bilimlerinin izledikleri yolu izlemeleri ile mümkün olabilecektir. Bu nedenle, diğer sosyal bilim dallarında olduğu gibi uluslararası politika alanında da, verilerin nicel olarak ölçülebilir hale getirilmeleri ve bilimsel analizlerde sınırlı sayıda değişken üzerinde durularak daha çok sayıda hipotez testine, deneye yönelmesi gereklidir.

İkinci olarak, yukarıdaki bakış açısının doğal bir sonucu olarak, davranışçı akım, tek tek sosyal bilim dallarının varlığını ve özerkliğini kabul etmekle birlikte, temelde tek bir sosyal bilim anlayışından hareket eder. Bir başka deyişle, davranışçı akım, disiplinler-arası bir sosyal bilim anlayışına sahiptir. Dış politika analizinde davranışçı akımın en önemli katkılarından birisi olan karar alma yaklaşımı ya da teorisi, bunun güzel bir örneğidir. Bu dönemde uluslararası politika literatüründe adları sıkça duyulmaya başlanan sistem teorisi, oyun teorisi, entegrasyon teorisi vb. gibi, karar alma teorisi de, esas olarak diğer bilim dallarından ödünç alınan bir analiz yöntemidir. Bu yöntemin dış politika analizlerinde gerektiği şekilde kullanılabilmesi açısından da, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi başka bazı sosyal bilim dallarının bilgi ve bulgularından yararlanılması zorunludur. Bu disiplinler-arası bakış açısının doğal bir sonucu da, elde edilen veri ve bilgilerin kümülatif anlamda biriktirilebilir olabilmesi için, çeşitli disiplinler arasında ortak bir davranış bilimleri kavramlar dizisi geliştirme çabası olmuştur.

Davranışçı akımının bilimsellik anlayışının üçüncü bir temel öğesi de karşılaştırmadır. Bu çerçevede karşılaştırma, bilimsel faaliyetin çeşitli aşamalarında değişik açılardan kaçınılmazdır. Örneğin, bilimsel bilginin gelişebilmesi açısından büyük önem taşıyan veri biriktirebilmek için sadece olgu ve olayların derlenmesi yeterli değildir. Çünkü, ancak bunların karşılaştırılabilir olmalarıdır ki, sonuçta araştırmacının bazı genellemelere ulaşabilmesine yardımcı olabilecektir. Veya, örneğin, tipik bir Üçüncü Dünya ülkesinin dış politika özelliklerinin saptanması da, ancak, bu konulara ilişkin olarak çeşitli ülke örnekleri arasında yapılacak karşılaştırmalarla mümkündür.

Davranışçı akımın bilimsellik anlayışı içerisinde yer alan temel öğelerden dördüncüsü de, uluslararası politika alanında genel teorilerden çok, ancak kısmi teorilere ulaşılabileceğidir. Yukarıda değinilen diğer anlayışlarla da yakından ilişkili olan bu bakış açısına göre, uluslararası politika zemininde cereyan eden olayları etkileyen çok sayıda değişken sözkonusu olduğundan, bunların tümünün birbirleriyle olan ilişkilerini bilimsel olarak ortaya koymak hemen hemen imkansızdır. Bu nedenle, bu alandaki bilim adamları, belirli sayıdaki değişken temeli üzerine kurulu kısmi teoriler geliştirmeye çalışmalıdırlar. Bilimselliğin gereklerini nispeten başarılı bir şekilde yerine getirebilecekleri zemin budur.

Özellikleri daha da detaylandırılabilir olan davranışçı akım değişik kesimlerden eleştiriler almıştır. Diploması tarihçilerinden Marksgil ve Marksist yazarlara, hukukçulardan topluca davranışçılık-sonrası akımlar diyebileceğimiz çeşitli görüşlerin temsilcilerine kadar, çok farklı kesimlerden kaynaklanan bu eleştirilerin en yaygın olarak dile getirilenlerini birer cümle ile şu şekilde sıralamak mümkündür: (i) Davranışçı akım, sosyal bilimde nicelleştirme ve ölçme işlemlerinin önemini abartmakta, bu öğeler olmadan bilim olmayacağını söyleyerek sosyal bilimin, dolayısıyla da uluslararası politikanın kendisine özgü konumunu dikkate almamaktadır; (ii) yine bu akımın yöntem sorunlarına ve soyut modeller yaratılmasına tanıdığı aşırı öncelik, bu çerçevede gerçekleştirilen bazı araştırma ve çalışmaların gerçeklikten oldukça uzaklaşan çabalara dönüşmelerine neden olmaktadır; (iii) davranışçı akım, insanlara ilişkin kişisel ya da toplumsal değerlere, ideolojilere gereken önemi vermemekte, ayrıca kendi yönteminin “değer yargılarından arınmış” olduğu gibi pek doğru olmayan bir varsayımdan hareket etmektedir.

4.4.Çoğulculuk

Uluslararası politika alanına ilişkin çeşitli bakış açılarından bu grupta yer alanlarının en belirgin ortak özellikleri, alanın konusunu sadece devletlerin dış politikalarını ve aralarındaki ilişkileri incelemek olarak gören devlet-merkezli görüşe karşı olmalarıdır. Devletler arasındaki siyasal sınırların öneminin giderek azaldığını, iç ve dış politika arasındaki ayırımın oldukça güçleştiğini, uluslararası politikanın ekonomik olaylardan giderek daha fazla etkilendiğini savunan bu görüş sahipleri, uluslararası ilişkileri bu varsayımlar çerçevesinde incelemeye önem vermektedirler. Bu akımın en önemli temsilcisi olarak kabul edilen James Rosenau'ya göre ulusötesileşme eğilimleri ve küresel ağlar hem yeni aktörlerin varlığının altını çizmekte hem de iç ve dış politika arasındaki bağları eskiye oranla çok daha güçlendirmektedir.

Buna bağılı olarak, üzerinde en fazla tartışılan kavram ve olgulardan birisi de karşılıklı-bağımlılık (*inter-dependence*) olmaktadır. Karşılıklı-bağımlılık, en genel anlamıyla özerkliğin tersidir. Bu çerçevede karşılıklı-bağımlılık, bireyler, hükümetler, çok-uluslu şirketler türünden iki ya da daha fazla tarafın eylemlerinin karşılıklı olarak birbirleri ile bağlantılı olma halidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu kategori ilişkilerin, ancak asgari bir ölçüde karşılıklılık içermeleri halinde karşılıklı-bağımlılık olgusunun sözkonusu olabileceği, aksi halde sadece bir bağımlılık durumundan bahsedilebileceğidir. Karşılıklı-bağımlılık olgusuna ilişkin diğer bir nokta da, bu ilişkinin tarafları açısından sözkonusu olmaktadır. Bu açıdan başlıca iki tür karşılıklı-bağımlılık zemini ayrıştırılabilir: Ülkelerin birbirlerine olan karşılıklı-bağımlılıkları ve ülke(ler) ile uluslararası sistem arasındaki karşılıklı-bağımlılık.

Çoğulcu perspektif de çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Bu görüşlere göre, çoğulcular, uluslararası politikadaki güvenlik sorunlarını, uluslararası sistemdeki anarşik yapıyı fazlaca ihmal etmektedirler. Ayrıca, dış politikaya ilişkin olarak, yanlış algılama ve bürokrasi sorunlarını çok fazla öne çıkararak, adeta çatışmaların bu nedenle ortaya çıktığını, dolayısıyla devletler arasındaki iletişim mükemmel olsa çatışmaların duracağını düşünmektedirler.

4.5. Merkez-Çevre/Bağımlılık Yaklaşımları

Uluslararası sistemi, güçlü, belirleyici bir “merkez” ile buna “bağımlı” bir “çevre” arasındaki ilişkiler olarak bir “dünya sistemi” zemininde inceleyen “bağımlılık” (*dependency*) yaklaşımı özü itibarıyla mevcut sisteme eleştirel olarak yaklaşan bir bakış açısına sahiptir. Buna göre, fakir ülkelerdeki ekonomi ve politika süreçleri, başkalarının denetlenen küresel ekonomi tarafından belirlenmektedir. Bu yaklaşım (ya da yaklaşımlar) çerçevesinde, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomik sistemin var olan ilişkiler bütünü içerisinde az gelişmiş ülkelerin (“çevre” ya da “Güney” ülkelerinin) az gelişmişlikten kurtulabilmeleri mümkün gözükmemektedir. Bunun nedeni, az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin eşitsiz olmasıdır. Bu eşitsizliğin en önemli nedeni ise ticarettir. Uluslararası piyasada, az gelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri tarımsal ürün ve ham maddelerin fiyatlarının genel hatları itibarıyla azalan bir trend göstermesine karşılık, bu ülkelerin ithal ettikleri sınai maddelerinin fiyatları genellikle aksi yönde seyretilmektedir. Bir başka ifade ile, ticaret hadleri sürekli olarak bir tarafın aleyhine bir gelişme gösterdiğinden, liberal teorinin, serbest ticaretten, ticarete katılan bütün tarafların yararlanacağı görüşü, teorik anlamını korusa bile, az gelişmiş ülkeler açısından faydalanılabilirliğini yitirmektedir.

Diğer taraftan, özellikle tek ya da birkaç malda uzmanlaşmış/mono-kültür ülkelerde, büyük ölçüde ihracata dayalı hakim sektör ya da sektörler ile ekonominin geri kalan kısmı arasındaki ilişki çoğu defa kopuk olmaktadır. Örneğin, büyük tarım çiftliklerinde nispeten ileri bir teknoloji ile muz üretilen bazı Orta Amerika ülkelerinin diğer sektörlerinde, oldukça geri bir teknoloji ile üretim yapan geçimlik kesim hakim bulunabilmektedir. İktisat literatüründe ikili ekonomi (*dual economy*) olarak söz edilen bu olgu, adı geçen ülkelere yapılan dış yatırımlar ile de pekiştirildiğinden, ülkelerin küresel olarak az gelişmişlikten kurtulabilmesi mümkün olmamakta, bu yapısal bağımlılık sürüp gitmektedir. Bütün bu ilişkiler ağı içerisinde, bağımlı olunan merkez ya da metropol, bağımlı olan az gelişmiş ya da çevre ülke ve de bu bağımlılık ilişkisinin “iletici kaybı” konumunda bulunan çok-uluslu şirket olmak üzere, başlıca üç temel odak sözkonusudur.

Esas olarak, uluslararası ilişkileri iktisadi ve sosyolojik öğeler ile değerlendiren bu yaklaşımda siyasal faktörler daha çok bağımlı değişken görünümündedirler. Dolayısıyla, bu yaklaşımın uluslararası politikayı öne çıkartan bir anlayışa sahip olmaması, onun tipik uluslararası politikaya ilişkin olan bazı konuları ele almakta yetersiz kalması ya da çok indirgemeci olması sonucunu doğurmaktadır. “Marksgil” olarak nitelendirebileceğimiz bu yaklaşım bazı Marksistler tarafından da eleştirilmektedir.

4.6. 1990 Sonrasında Eleştirel Yaklaşımlar

1990 sonrasında Soğuk Savaş’ın bitişiyle birlikte, uluslararası ilişkiler alanında o zamana kadar üretilmiş teorilere modern varsayımlar kümesinin içerisinde veya post-modern ve feminist yaklaşımlarda olduğu gibi dışından eleştirilerde bulunulmuştur. Modern paradigma perspektifinden bakan ve ayrı bir uluslararası ilişkiler teorisi kurmaktan ziyade bir eleştiriler manzumesi oluşturan bu yaklaşımlardan öne çıkan üçünü ele alacağız.

ANA TEMALAR	YAKLAŞIM
Güvenlik, güç siyaseti, çatışma ve savaş	Gerçekçilik (Realizm)
İşbirliği, barış, kolektif güvenlik ve özgürlük	İdealizm
Sosyo-ekonomik şartlar, yoksulluk, refah, eşitlik ve toplumsal adalet	Bağımlılık ve merkez-çevre yaklaşımı
Ortak çıkarlar, değerler ve kurumlar	İngiliz Okulu
Değer ve yargıların toplumsal inşası	Toplumsal inşacılık
Bilginin siyasal doğası, iktidar ve bilgi ilişkisi, hegemonya	Eleştirel kuram

Tablo 4: Ekoller ve ana temalar

Bunlardan ilki teorik çerçevesini ortaya koyanların ağırlıklı olarak Londra Ekonomi Okulu (LSE) kökenli olmaları sebebiyle İngiliz Okulu denen yaklaşımdır. Uluslararası ilişkilerin sadece güç ve tahakküm ilişkilerini değil hakkaniyet, eşitlik, meşru çıkarlar, haklar vb. normatif olguları da kapsadığını iddia ederler. Uluslararası Sistem, Uluslararası Toplum ve Dünya Toplumu'ndan oluşan üç anahtar kavramı ortak bir küme olarak değerlendirilerek uluslararası ilişkilerin açıklanabileceğini varsayar. Yaklaşım bu üçlü, çoğulcu bakış içerisinde uluslararası topluma yoğunlaşarak yapıları ve evrimlerini inceler. Yaklaşım göre, devletler içinde yaşadıkları uluslararası toplumla karşılıklı bir etkileşim içerisindedir. Buradaki toplumsallık olgusu, realizmin devletlerin anarşik bir düzen içerisinde hareket ettikleri savını yanıtlar. Eğer devletler din, dil, kültür, siyasal sistem, diplomasi kaynaklı ortak kimlik ve değerlere sahipse bu ortaklaşma sadece devletlerin birbirlerine karşı olan davranışlarını değil, oluşturdukları uluslararası toplumun da sınırlarını belirler. Bu noktada uluslararası sistemin esasını oluşturan

egemenlik ve içişlerine karışmama ilkelerini ihlal etmeden devletlerin ne tür değer, kural ve kurumlarla uluslararası bir toplum oluşturabilecekleri sorunu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla İngiliz Okulu'nun realizmle idealizm arasında bir sentez teşkil ettiği söylenebilir.

Üzerinde duracağımız ikinci yaklaşımı, Frankfurt Okulu'nun eleştirel kuramından ilhamla uluslararası ilişkiler alanında varolan düzenin verili değil belirli siyasal, tarihsel ve toplumsal süreçlerin ürünü olduğunu savunanlar oluşturmaktadır. Onlara göre, uluslararası düzenin sorunlarını çözmeye odaklanan diğer yaklaşımlar varolan sistemi verili kabul edip benimsedikleri için kendilerinin değer yargılarından bağımsız bir teori geliştirme iddiası ile çelişmekte; statükoyu meşrulaştırmaktadır. Frankfurt Okulu'nun eleştirel kuramı ise üretilen bilginin tarafsız olamayacağı önkabulünden hareketle sosyal ve siyasal açıdan özgürlükçü bir dönüşümden yana tavrını koymakta; gerek ahlaki gerekse de siyasal bir pozisyon almakta bir sakınca görmemektedir. Realistler başta olmak üzere diğer yaklaşımlar devletleri veri kabul ederken, bu yaklaşımı savunanlar devletleri oluşturan siyasal topluluğun sınırlarını yani kimin yurttaş kimin dışarıda tutulacağını belirleyen dışlama ve dahil etme mekanizmalarına yoğunlaşmaktadır. Habermas'ın *iletışimsel eylem* kuramından etkilenen Andrew Linklater'ın çalışmaları bu bağlamda dikkate değerdir. Linklater, insanlığın özgürleşmesi ideali açısından insanların tüm karar alma süreçlerine katılımının gerekli olduğunu iddia eden Habermas'ın etkisiyle, katılım mekanizmalarının uluslararası bir karakter de taşıması gerektiğini ileri sürmektedir. İnsani özgürleşmenin önünde ahlaki bir sınır oluşturan devletleri aşacak bir tarzda, yurttaşların hak ve sorumlulukları sınırların ötesine taşınmalıdır. Andrew Linklater, Avrupa Birliği'nin uluslararası bir örgüt olarak bu yolda önemli bir adım teşkil ettiği noktasında iyimserdir.

Ele alacağımız sonuncu eleştirel yaklaşım, 1980'li yılların sonundan itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde etkili olmaya başlayan ve uluslararası ilişkilerin en önemli tarafının maddi değil toplumsal olarak inşa edilen düşünsel gerçeklik boyutu olduğunu öne süren toplumsal inşacı (konstruktivist) yaklaşımdır. İnşacı yaklaşım, askeri güç ve iktisadi kapasite gibi maddi konulara odaklanarak devletlerarası ilişkileri ve güç dengelerini açıklamaya çalışan realistlerin aksine uluslararası ilişkileri anlayabilmek için bu alandaki aktörlerin birbirlerini nasıl algıladıklarına ve dünyaya dair düşünce ve inançlarının nasıl şekillendiğine bakılması gerektiğini savunmaktadır. Maddi varlıklara anlam yükleyen; onları ittifaklar, silahlı kuvvetler vb. şekilde örgütleyen düşünsel öge, fiziksel ögenin bir adım önüne geçmekte ve önem kazanmaktadır. Düşünsel öge olmadan salt maddi varlıklar anlamsızdır. Düşünsel ögenin şekilleniş sürecinde kültür, kimlik, söylem vb. kategoriler önem kazanmaktadır. Toplumsal

olarak inşa edilen bu kategoriler, devletlerin karar alma sürecindeki aktörlerin düşünüş biçimleri üzerinde birincil derecede etkili olmaktadır. Bu bağlamda inşacı yaklaşımdan bazı yazarlar bir devletin ulusal kimliğinin ve kültürünün hem o devletin içerisinde hem de diğer devletlerle etkileşimi içerisinde sürekli bir inşa sürecinden geçtiğini ve bu sürecin dış politika analizine dahil edilmesini savunmaktadır; oysa devletlerin çıkarları ve kimlikleri realistler tarafından verili kabul edilmektedir.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Uluslararası ilişkiler alanına ilişkin temel yaklaşım ve bakış açılarının daha çok “dar anlamda uluslararası ilişkiler” yani uluslararası siyaset alanına ilişkin olduğunu söylemek mümkündür. Bunların başlıcaları olan idealizm, gerçekçilik, davranışçılık, çoğulculuk, merkez-çevre/bağımlılık yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımlardan hiçbirisi uluslararası ilişkiler alanının bütününe sağlıklı bir biçimde analiz etmek için yeterli değildir. Her birinin daha iyi açıklayabildiği konular ve daha az açıklayabildiği konular söz konusudur.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi Hans Morgenthau'nun ortaya koyduğu görüşlerden değildir?
 - a. Uluslararası siyasetin yapısı sadece bazı maddi zeminlerden ibaret bir zemin değil aynı zamanda düşünsel zeminde inşa edilmiş bir sosyal olgudur.
 - b. Siyaset, kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalarca yönetilir.
 - c. Uluslararası alanda düzen ve barışın korunması açısından güç dengesi mekanizmasının işleme soyut moral değerlerden daha büyük önem taşımaktadır.
 - d. Siyasal gerçekliğin en temel ögesi güç ile ifade edilen "çıkar" kavramıdır.
 - e. Devletlerin dış politikaları çıkar ögesine göre şekillenir.

2. Aşağıdakilerden hangisi davranışçı akımın bilimsellik anlayışının öğelerinden değildir?
 - a. Sosyal bilimlerdeki bilimsellik ölçütü doğa bilimlerindekiyle aynıdır.
 - b. Karşılaştırma bilimsel faaliyetin çeşitli aşamalarında kaçınılmazdır.
 - c. Uluslararası siyaset alanında verilerin ancak nitel olarak incelenmesi söz konusudur.
 - d. Uluslararası siyaset alanında genel teorilerden çok ancak kısmi teorilere ulaşılabilir.
 - e. Tek bir sosyal bilim anlayışı vardır.

3. Hangi yaklaşım uluslararası barışın korunması için uluslararası işbirliği ve örgütlenmelere öncelik verir?
 - a. Gerçekçilik
 - b. İdealizm
 - c. Davranışçılık
 - d. Çoğulculuk
 - e. Merkez-Çevre yaklaşımı

4. Hangi uluslararası siyaset yaklaşımı uluslararası sistemi bir “dünya sistemi” zemininde incelemektedir?
- Bağımlılık yaklaşımı
 - Klasik Gerçekçilik
 - Davranışçılık
 - Çoğulculuk
 - İdealizm
5. Aşağıdakilerden hangisi gerçekçi yaklaşımın öne çıkardığı kavramlardan değildir?
- Güç politikası
 - Çatışma
 - İşbirliği
 - Güvenlik
 - Savaş
- 6- Uluslararası politikada davranışçı yaklaşımın alandaki bilgi birikimine ne türden bir katkısı olmuştur? Tartışınız.
- 7- Karşılıklı-bağımlılık görüşü temelinde uluslararası politika analizi yapanlar bu çerçevede devlete nasıl bir rol biçmektedirler? Değerlendiriniz.
- 8- Andre Gunder Frank’ın görüş ve çalışmaları uluslararası sorunların analizi açısından ne anlam ifade etmektedir? Tartışınız.
- 9- Bağımlılık ve/veya merkez/çevre yaklaşımlarının uluslararası olayları analizleri ile Marksist yaklaşım arasında ne türden benzerlik ve farklılıklar söz konusudur? Açıklayınız.
- 10- Kapitalizmin ortaya çıktığı andan itibaren bir “dünya sistemi” olduğu görüşünü uluslararası siyasetle bağlantı kurarak tartışınız.

Cevaplar

- 1) a 2) c 3) b 4) a 5) c

5. GÜNÜMÜZDE DÜNYA:

Siyasal Görünüm - Birlik ve Bütünlük, Teklik ve Ayrışmaya Karşı

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Sistem, Alt-Sistem Kavramları
- “Yeni Dünya Düzeni”nin Düzeni
 - Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler
 - Yeni Uluslararası Sistem: Yapı, Özellikler ve Muhtemel Gelişmeler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Bir fiziki dünya haritası üzerinde bu kitapta yer alan ve almayan çatışma ve anlaşmazlık noktalarını işaretleyiniz.
2. Yakın coğrafyalardan nüfus ve yüzölçümü açısından “büyük”, fakat iktisadi kapasite bakımından “küçük” ve bunun tersi özelliklerde ülke çiftleri bularak bunların bölgelerindeki üçüncü tarafları kendi istedikleri yönde yönlendirme imkanlarını tartışınız.
3. Yukarıda, günümüz uluslararası sisteminde siyasi/askeri güç hiyerarşisinin tepesinde ABD’nin bulunduğundan söz edilmektedir. Sizce bu görüşün zayıf noktaları nelerdir, irdeleyiniz.
4. “Günümüz uluslararası sisteminde ideolojilerin önemi azalmıştır” ifadesini nasıl yorumluyorsunuz, açıklayınız.
5. Türkiye coğrafyasındaki alt-sistemlerin üyeleri kimlerdir, bunların birbirlerini etkileme imkanları bakımından nasıl bir tablo sözkonusudur, tartışınız.
6. Sizce Türkiye coğrafyasındaki bölgesel alt-sistemlerden hangisi küresel uluslararası sistemden nispeten özerk hangisi bu sisteme çok daha fazla bağımlıdır, tartışınız.
7. Huntington’ın “Uygurliklar Çatışması” tezini Kafkasya ve Orta Asya’daki sorunlar açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?
8. Günümüzdeki etnik baza dayalı ve fonksiyonel federasyonlara örnekler vererek ülke bütünlüğünü korumada hangisinin daha olumlu sonuç verdiğini değerlendiriniz.
9. Sizce 50 yıl sonra siyasi/askeri açıdan bir “Avrupa Birleşik Devletleri” ortaya çıkabilecek midir? Neden?
10. Sizce gelecek onyıllarda, Avrupa’da etnik/dini bazlı çatışmalarda bir artış mı yoksa azalış mı sözkonusu olacaktır? Neden?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Günümüzde Dünya: Siyasal Görünüm - Birlik ve Bütünlük, Teklik ve Ayrışmaya Karşı	Günümüzde uluslararası siyasal sistemin özelliklerini ve temel işleyiş kurallarını açıklayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Günümüzde Dünya: Siyasal Görünüm - Birlik ve Bütünlük, Teklik ve Ayrışmaya Karşı	Sistem ve alt-sistem kavramlarını tanımlayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Günümüzde Dünya: Siyasal Görünüm - Birlik ve Bütünlük, Teklik ve Ayrışmaya Karşı	Yeni dünya düzeninin temel özelliklerini anlayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Günümüzde Dünya: Siyasal Görünüm - Birlik ve Bütünlük, Teklik ve Ayrışmaya Karşı	Yeni dönemde siyasal gelişmelerin nasıl analiz edilebileceğini kavrayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

Sistem
Alt-sistem
Yeni Dünya Düzeni
Çok kutupluluk
Süper Güç
Uygarlıklar Çatışması

Giriş

Son yüzyılda küresel bir nitelik kazanan günümüz uluslararası siyasal sistemi çeşitli alt-sistemlerden oluşmaktadır. Uluslararası siyasal sistem, temel kurallarının her birinin alt-sistemin girdileri olması oranında, bu birimler üzerinde belirleyiciliğe, hakimiyete sahip olmaktadır. Bir başka deyişle, alt-sistemler, uluslararası siyasal sistemin temel kurallarından ne oranda az etkilenirse, o oranda özerktirler.

5.1. Sistem, Alt-Sistem Kavramları

Uluslararası siyasal sistemde başlıca iki tür alt-sistem yer alabilir: Coğrafi alt-sistemler ve fonksiyonel alt-sistemler. Bu türlerden üzerinde daha fazla durulanı, sistem analizi yaklaşımı çerçevesinde daha fazla uygulamaya konu olanı coğrafi alt-sistem türüdür. Bu düzeyde yapılan analizlerin iki açıdan önemi vardır. Bu yolla, bir yandan bir bütün olarak uluslararası siyasal sisteme ilişkin temel kuralların geçerliliğinin yaygınlık derecesi belirlenirken, diğer yandan da, sistemin içerisinde yer alan alt-sistemlerde ortaya çıkan ve bu coğrafi bölgelerin özgün koşullarınca da etkilendiğinden, sadece uluslararası siyasal sistemin temel kuralları ile açıklanamayacak olan bazı durumların değerlendirilmesi mümkün olmaktadır.

Diğer taraftan, belirli bir coğrafi bütünlük taşımamakla veya varlık nedeni sadece bu türden bir zemindeki birlikteliğe dayanmamakla beraber, uluslararası siyasal sistem içerisinde bir alt-sistem niteliği taşıyan bazı yapılardan söz etmek mümkündür. Bu yolla da, bir yandan uluslararası siyasal sisteme ilişkin temel kuralların bu sistemi oluşturan öğeler arasında yer alan bazı fonksiyonel birliktelikleri etkileme derecesi ortaya konurken, diğer yandan da, bu fonksiyonel birlikteliklerin kendi özgün dinamiklerinden de etkilenen, dolayısıyla sadece uluslararası siyasal sistemin temel kuralları ile açıklanamayacak olan bazı durumların değerlendirilmesi mümkün olmaktadır. Günümüz uluslararası siyasal sisteminde yer alan (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi) birçok uluslararası kuruluşu örnek verebileceğimiz fonksiyonel alt-sistemlere ilişkin uygulamalı çalışmaların nispeten daha az olduğu söylenebilir.

5.2. “Yeni Dünya Düzeni”nin Düzeni

Bugün içerisinde yaşamakta olduğumuz dünyayı, uluslararası sistemi değerlendirmek, incelemek pek kolay değildir. Bununla birlikte, ortaya çıkmış ve/veya çıkmakta olan uluslararası sistemin genel görünümü açısından bazı tespitler yapmak, çok kalın çizgiler halinde bazı tahminlerde bulunmak da mümkündür.

5.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ve bu ülkedeki sosyalist yönetim biçiminin sona ermesi sonucunda ortaya çıkan yeni durum, uluslararası sistemde kırılma şeklindeki bir değişikliği göstermektedir. Bu değişiklik nispeten ani, kısa bir zaman sürecinde, önceden tahmin edilmesi pek mümkün olmayan bir biçimde ortaya çıktığından, diğer değişikliklere oranla daha etkileyici ve daha sansasyonel bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle uluslararası kamuoyunun büyük ilgisini çekmiş, birçoklarına göre XX. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vurmuştur. Bununla birlikte, son dönemlerde dünyada, uluslararası sistemde kümülatif bir biçimde ortaya çıkan bir önemli gelişme ve değişim de, teknolojideki, özellikle de iletişim teknolojisindeki başdöndürücü gelişmenin uyarısı ile belirginleşen küresel karşılıklı bağımlılık olgusudur. Belirli bir anda, çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmadığından ve uluslararası politika ile olan ilgisi dolaylı bir nitelik taşıdığından diğeri kadar ilgi çekmeyen bu gelişme de, uluslararası sistemde yarattığı ve yaratmakta olduğu değişiklikler açısından büyük önem taşımaktadır.

1985 yılında Mikhael Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde yönetime gelmesiyle başlayan sürecin iki temel sonucu ortaya çıkmıştır: Sovyet tipi sosyalizm modelinin çöküşü ve etnik temele dayalı federatif yönetim biçimlerinde dağılma ya da ciddi krizlerin belirginleşmesi. İlk, önce Doğu Avrupa ardından da Sovyetler Birliği'nde meydana gelen değişmelerle, 1917 Bolşevik Devrimi ile başlayan ve çeşitli yön değiştirmelerle birlikte "Sovyet Modeli" olarak 70 yılı aşkın bir süre varlığını sürdürmüş olan toplumsal örgütlenme biçimi ortadan kalkmış, belki daha doğru bir ifade ile "model olma" özelliğini kaybetmiştir. Aslında, hala Çin Halk Cumhuriyeti, Küba, Kuzey Kore gibi bazı örneklerde, eski Sovyetler Birliği tipi bir toplumsal örgütlenme biçimine şu veya bu oranda benzeyen uygulamalar sözkonusudur.

Bunların bazılarının değişmekte olduğunu ya da yakın bir gelecekte değişeceklerini söylemek mümkün ise de bazıları için aynı şeyleri söylemek oldukça zordur. Burada dikkat edilmesi gereken, sözü geçen örneklerin eski Sovyetler Birliği gibi bir model oluşturma durumunda olmadıkları, çoğunun kendilerine özgü birtakım uygulamalar içerisinde buldukları ve karşı karşıya kaldıkları sorunlara değişik çözümler aradıklarıdır. İkinci olarak da, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya örneklerinde kendisini gösteren etnik temele dayalı federasyonlar, bu tür yapıların "harcı" durumunda olan ideolojilerin ve/veya liderliklerin zayıflaması, ortadan kalkması ile dağılmışlardır. Sovyetler Birliği örneğinde nispeten yumuşak, Yugoslavya örneğinde ise çatışma dolu bir süreç içerisinde ortaya çıkan bu gelişmelerin ilginç

bir örneğini de, Çekoslovakya'nın çok yumuşak bir süreç içerisinde Çekler ve Slovaklar arasında bölüştürülmesi oluşturmaktadır.

Şekil 13: Boris Yeltsin ve Bill Clinton

5.2.2. Yeni Uluslararası Sistem: Yapı, Özellikler ve Muhtemel Gelişmeler

Birçok yazar, günümüzdeki uluslararası sistemin temel karakterinin *çok-merkezlilik*, *çok-kutupluluk* olduğu konusunda birleşmektedir. Bu açıdan duyulan en belirgin endişe, tarihte çok-kutuplu sayılabilecek dönemlere ilişkin olarak gözlemlenen istikrarsızlık ve çatışma sıklığı ile ilgilidir.

Her şeyden önce, artık uluslararası sistemin yapısını askeri-stratejik, siyasal, ekonomik açılardan tek düzeyde ele almak her zaman kolay ve/veya mümkün değildir. Nitekim, günümüz dünyasında örneğin ABD ile Japonya'yı, Pakistan ile Hong Kong'u, uluslararası sistem içerisinde belirli bir yere oturtmak, sahip oldukları etki imkanlarına göre sınıflandırmak gerektiğinde bu zorluk açıkça görülmektedir. "Süper Güçler"den ayakta kalan ABD'nin, "Dünyanın en güçlü devleti" unvanına sahip olmasına rağmen, uluslararası sistemde her düzeyde hiyerarşik bir yapı oluşturduğunu söylemek zordur. Eğer, bugünün uluslararası sisteminde askeri/siyasi açıdan yumuşak bir piramidal hiyerarşiden söz etmek mümkünse, en tepede ABD'nin yer alması doğaldır. Bu konuda, ABD'nin liderliği açısından bazı tartışmalar varsa da, kanımızca ABD'nin bu konumu hala sürmektedir. Bu açıdan kullanılan temel kriter,

günümüz dünyasının herhangi bir yerinde, Körfez Krizi sırasındakine benzer bir hareketi gerçekleştirebilmek açısından sahip olduğu imkanlardır. Yine, Bosna Krizi sırasında da çatışmalar ancak, ABD askeri harekate yönelip ağırlığını koyduğunda durdurulabilmiştir.

Fakat, ülkelerin ekonomik/teknolojik kapasiteleri ve bunları harekete geçirebilme yetenekleri açısından durum farklı olup, bu düzeyde çok merkezli bir yapıdan söz etmek mümkündür. Nitekim, askeri/siyasi açıdan mevcut olduğunu söylediğimiz yumuşak bir piramidal hiyerarşinin tepesine yerleştirdiğimiz ABD, Körfez Krizi sırasındaki hareketin ekonomik faturasını tek başına karşılamamış, karşılayamamış; Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan, Almanya, Japonya finansörler arasında yer almışlardır. Bu durum, ABD'nin 1950'lerde Kore Savaşı ile ilgili olarak yaptığı gibi, bu türden bir hareketin tüm maliyetini üstlenebilecek bir durumda olmadığını göstermektedir. ABD hala çok büyük bir ekonomik güçtür. Fakat, başka güçler de vardır.

Sonuç olarak, günümüz uluslararası sistemi, *hiyerarşik ve çok merkezli* ilişki kalıplarının iç-içe geçtiği, birlikte fonksiyon gördüğü bir yapıya sahiptir denilebilir. Aslında, gerçek uluslararası sistemde bu düzeylerin ayrı ayrı değil bir arada bulunmalarına ve devletlerin dış politikaları üzerinde çoğunlukla birlikte etki uygulamalarına rağmen, böyle bir soyutlama sistemin bazı özelliklerini daha yakından tanımamıza imkan vermektedir. Bu iki düzey birlikte düşünüldüğünde, günümüz uluslararası sisteminin, ABD'nin "yönlendirici liderliği" altındaki bir güçlü devletler oligarşisi tarafından belirlendiği, en azından denetlendiği söylenebilir. Bu oligarşinin içerisinde yer alan devletlerin güçleri ve/veya güçlerinin bileşimleri birbiriyle aynı olmamakla beraber, hepsi de aynı kulübün üyesi durumundadır. Bu durumda Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya, Japonya bu oligarşinin üyeleri olarak belirginleşmektedirler. Dolayısıyla, günümüzdeki küresel ve bölgesel güç dengeleri de, esas olarak bu aktörler tarafından belirlenmektedir, belirlenecektir.

Bu türden bir yapının çok-merkezlilik görüntüsünün ilerideki yıllarda daha da belirginleşeceği düşünülebilir. Gerçekten de, tarihte ekonomik anlamda güç odağı olan birimler, bir süre sonra siyasal/stratejik açıdan da benzer bir konuma gelme çabasına girişmişlerdir. Sahip oldukları avantajlı ekonomik pozisyonu korumak için çatışmayı göze almaktadırlar. Bir başka deyişle, çok-kutuplu bir zeminde sürdürülen ekonomik mücadelenin taraflarının birbirleriyle askeri çatışmaya girme ihtimalleri de artmaktadır.

Günümüz uluslararası sistemini anlamak açısından katalizör belirleyicilerin belirlenmesi de önemlidir. Bu açıdan yapılabilecek ilk gözlem, yeni uluslararası ortamdaki devletlerarası

ilişkilerde ideolojik faktörlerin öneminde nispi bir azalma, jeopolitik faktörlerin öneminde ise nispi bir artmanın var olduğudur. Bunun yanında, ülkelerin maddi kapasitelerini oluşturan gücün ekonomik/teknolojik bileşenlerinin önemi, gücün askeri/siyasi öğelerinin yanındaki yerini iyice sağlamlaştırmıştır.

Öte yandan, oluşmakta olan uluslararası sistemin alt-sistemlerin hakim olduğu (*sub-system dominant*) bir görünüm kazanmakta olduğu söylenebilir. İki kutuplu sistemde, özellikle de sistemin kutupluluğunun “sıkı”laştığı dönemlerde, uluslararası sistemin bütününe etkileyen, belirleyen faktörler, sistemdeki alt-sistemlerin de en önemli girdilerini oluşturmaktaydılar. Bir başka deyişle, alt-sistemlerin sistemin bütününden özerk olma imkanları pek fazla değildi.

Yeni uluslararası sistemde ise bu durum değişmiştir, değişmektedir. Alt-sistemlere ilişkin olay ve olguların tahlilinde, eskiden olduğu gibi sorunları sadece ABD-SSCB rekabeti gibi sistemik bir temel belirleyici ile açıklamak, ona indirgemek artık pek mümkün değildir. Örneğin son dönemde, bir bölgesel alt-sistem olarak ele alabileceğimiz Orta Doğu’da meydana gelen olayları irdelerken, yöredeki etnik ve dinsel mozaik, kendisine özgü bir dinamiğe sahip mevcut güç yapısı gibi faktörler büyük önem kazanmaktadır. Balkanlar, Kafkasya, Güney Asya gibi birçok başka alt-sistem niteliğindeki bölge için de benzer bir durumun geçerli olduğu söylenebilir. Burada belirtilmesi gereken bir nokta da, yukarıdaki ifadede yer alan “kendisine özgü bir dinamiğe sahip mevcut güç yapısı” ile işaret edilenin çoğu defa klasik güç dengesi modeline benzer bir yapı ve ilişki biçimi olduğudur.

Günümüzdeki alt-sistemlerin çoğunda, uluslararası sistemin yukarıda belirtilen hiyerarşik/çok merkezli yapısının belirleyici etkisinden özerk olduğu ölçüde klasik güç dengesi sisteminin özelliklerini gözlemek mümkündür. Bilindiği gibi, özellikle Soğuk Savaş döneminin yarattığı, aslında bu sistemin son dönemlerinde zaten aşınmış olan ideolojik şalın kalkması ile bu, kendini özellikle bölgesel politikalar düzeyinde hissettiren çıkara dayalı güç dengesi anlayışı iyice belirginleşmiştir. Bu defa da devletlerin dış politikalarında dini ve etnik faktörlerin birincil öneme sahip olduğuna, olacağına dair değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Samuel P. Huntington’ın ortaya attığı “Uyguruluklar Çatışması” tezi buna en belirgin örnektir.

Bu saptamaların ışığında, dünyada son onyılda belirginleşen etnik ve dinsel motivasyonlu hareketliliğin etkisini bir süre daha sürdüreceği, Kuzey Amerika ve Avrupa’nın yanında Uzak Doğu/Pasifik bölgesinin de yeni bir güç odağı olarak daha da belirginleşeceği söylenebilir. Siyasal akımlar ve yönetim biçimi anlamında ise, kısa dönemde, çoğulcu Batı demokrasilerine ve bu paraleldeki siyasal düşünceye karşı ciddi bir alternatifin varlığından söz etmek güçtür. En

önemli rakip olan sosyalizmin “modeli” ortadan kalkmıştır. Üniformalı otoriter yönetimlerin prestijlerinin de giderek azaldığı, toplumların dışı kapanmasının çok zor olduğu günümüzde bu eğilimin daha da belirginleşeceği düşünülebilir.

Uluslararası sistemde hakim yapı ve tutumları temsil edecekleri tahmin edilen bu ana eğilimlere karşı ne türden gelişmeler olabilir? Her şeyden önce, giderek daha da belirginleşen çoğulcu Batı demokrasisi türü toplumsal örgütlenme ve yönetim modelinin evrenselleşmesine bir tepkinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Özellikle, sunduğu küresel kapitalist ekonomik modelin doğası gereği, dünyada belirgin bir *sahip olanlar-olmayanlar* ayrımının varolması, en azından bu ayrımın yok edileceğine dair bir inancın bulunmaması veya inandırıcı bir çabadan söz edilememesi, bu tepkinin motivasyonunu oluşturmaktadır, oluşturacaktır.

Doksanlı yılların sonlarından itibaren neoliberal küreselleşme modeline karşı ortaya çıkan muhalif hareket, dünya çapında eylemler düzenlemiş; sosyal forumlar örgütlemiş ve özellikle Latin Amerika’da bu hareketlere yakın sol eğilimli hükümetler iktidara gelmiştir. “Sahip olmayanlar”ı temsil etme iddiasındaki bu hareketlerin geleceği, ne ölçüde küresel bir alternatif “model” olabileceklerine bağlıdır.

“Sahip olmayanlar”ın sadece bir kısmını kapsamakla birlikte radikal İslam da, çoğulcu Batı demokrasisi modelini uygulayan ve savunan Batı ülkelerine, daha doğrusu bu ülkelerin küresel düzeyde oluşturmuş oldukları üretim, değişim ve bölüşüm ilişkilerine karşı mevcut olan tepkinin belirli bir bölümünü, kendisinin özgün anti-Batı stratejisine destek olmaya kanalize edebilmektedir. Batı’nın etkisine açık bazı Kuzey Afrika ülkelerinde İslam radikalizminin güçlenmesi bu açıdan düşündürücüdür. Burada işaret edilmesi gereken, İslam radikalizminin Batı demokrasilerine küresel düzeyde değil, ancak İslam coğrafyasının bazı bölümlerinde bir alternatif olabileceği, bu nedenle de uluslararası alanda esas olarak hakim bir eğilimi değil, muhalefeti, başkaldırıcıyı temsil edeceğidir.

Günümüzden uluslararası sistemin geleceğine baktığımızda, bir anlamda birbirleriyle çelişkili gibi gözüken iki farklı sürecin beraberce gelişmesinin gündemde olacağı söylenebilir. Bu iki süreç, uluslararası sistemdeki *ayrışma* ve *bütünleşme* eğilimleridir. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın dağılması ile belirginleşen ayrışma süreci giderek, sadece federatif yapıların sorunu olmaktan çıkıp üniter nitelikli devletleri de etkileyecek gibi gözükmektedir. En azından, Sovyet ve Yugoslav federasyonlarının çöküşü ile ortaya çıkan yeni devletlerin kendileri, bu süreçte başı en fazla ağrıyacak birimler olmaya adaydırlar. Nitekim, Azeri-Ermeni çatışması, Abhazların ve Osetlerin Gürcistan yönetimine karşı ayaklanmaları, Rusya’daki Tatar ve

Çeçenlerin özerklik, bağımsızlık talepleri, Ukrayna'nın Kırım sorunu, Moldavya'daki Rus azınlık ile yönetim arasındaki anlaşmazlık, konuya Sovyetler Birliği'nin mirasçıları açısından verilebilecek örneklerden sadece bazılarıdır. Dağılan Yugoslav Federasyonu'nun mirasçılarının durumu ve bazılarının dramı ise ortadadır. Bu sorunların yakın bir gelecekte hallolacağını, yenilerinin ortaya çıkmayacağını düşünmek aşırı iyimserlik olacaktır.

Konuya ilişkin olarak uluslararası toplumun önünde duran en önemli, muhtemelen hiçbir zaman çözülemeyecek sorun, "ulusların kendi kaderlerini tayini" ilkesinin işlemselleştirilmesi, yani bu ilkenin hangi birimlere uygulanıp hangilerine uygulanamayacağı konusunda nispeten genel kabul gören bir kriter ya da kriterler dizisine ulaşılabilmesidir. Bütün bu söylenenlerle birlikte, uluslararası sistemdeki ayrışma sürecinin bugünkü suretiyle devam etmeyeceği, varlığını sürdürmekle beraber ivmesini giderek kaybedeceği tahmin edilebilir. Zira, Sovyet ve Yugoslav federasyonlarının dağılması ile ortaya çıkan bu "ayrışma şoku"na karşı (başta kendileri bu şok aracılığı ile ortaya çıkanlar olmak üzere) ilgili devletler çeşitli çözümler üretip önlemler alacaklar, böylece eylem-tepki zinciri işlevini sürdürecektir.

Öte yandan, gerek kendisine özgü bir dinamikle gelişen Avrupa entegrasyonunun yarattığı çekim gerekse dünyada kendisini hemen hemen her alanda hissettiren karşılıklı bağımlılık olgusunun bir sonucu olarak, çeşitli düzeylerdeki bütünleşme çabalarının hız kazanacağı düşünülebilir. Nitekim gelişmeler de bu yöndedir. Avrupa Birliği, son genişlemesiyle birlikte 27 üyeli bir örgüt haline gelmiştir. Bu aşamada ise bazı Doğu Avrupa ülkeleri ve Türkiye'nin örgüt üyeliği gündemdedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, örgütün entegrasyon amacına ulaşması ile genişlemesi olgularının (şu andaki görünüm çerçevesinde) birbirlerine rakip bir nitelik taşıdıklarıdır. Birliğin kaderi biraz da bu ikileme yönelik olarak üretilecek çözümlere bağlı olacaktır.

Bu çerçevede, AB içerisindeki entegrasyon sürecinin iniş ve çıkışlardan uzak, sorunsuz bir biçimde gelişeceğini ummak aşırı iyimserlik olur. Gerek Almanya, Fransa ve İngiltere triumvirası arasındaki bazı sorunlar gerekse tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da etnik temele dayalı milliyetçiliğin giderek yoğunluk kazanmasının bütünleşme fikrine ters düşen bir gelişme olması dolayısıyla, AB'nin evrim sürecinde önemli dalgalanmalar görülebilir. Bütün bunlarla birlikte, sözkonusu tahlil, genel trendin bütünleşme yönünde olacağı şeklinde anlaşılmalıdır. Öte yandan, bu konudaki pozitif gelişmelerin zaman içerisinde dünyanın diğer bölgelerinde de bu yöndeki eğilimlerin güçlenmesini, girişimlerin artmasını özendireceği söylenebilir. Nitekim, 1992 yılı ortalarında ABD, Kanada ve Meksika arasında son biçimini

arak imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (*North American Free Trade Agreement*) ile 1994 yılında resmen oluşturulan NAFTA buna iyi bir örnektir.

Şekil 14: Vladimir Putin ve George W. Bush

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Günümüz uluslararası sistemi henüz tam ve net bir karaktere bürünmüş değildir. Sistem hala bir oluşum içerisinde. Bununla birlikte, genel anlamda hiyerarşik ve çok merkezli kalıpların iç içe geçtiği, bazı özelliklerin sistemin siyasi ve ekonomik düzlemde ele alınıyor olmasına göre değişen bir yapıyla karşı karşıya olduğumuz söylenebilir.

Uluslararası alanda aktörlerin, devletlerin içerisinde yer aldıkları yapı ve ilişkiler bütünü olan uluslararası sistemlerden söz edilebilir. Bir uluslararası sistem içerisinde bazı alt-sistemler yer alabilir. Bunlar genellikle coğrafi bölgeler olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin etrafındaki bölgelerden Orta Doğu, Kafkasya, Balkanlar gibi coğrafyalar bu açıdan örnek olarak verilebilir. Bunlardan bazıları ana sisteme daha bağımlı bazıları ise daha özerktir.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi fonksiyonel alt sisteme örnek olarak verilebilir?

- a. Avrupa Birliği
- b. ABD
- c. Ortadoğu
- d. Balkanlar
- e. Orta Asya

2. Aşağıdakilerden hangisi günümüzdeki alt sistem için **söylenemez**?

- a. Coğrafi ve fonksiyonel olmak üzere iki türdür.
- b. Günümüz uluslararası sistemi çeşitli alt sistemlerin birleşimidir.
- c. Uluslararası siyasal sistemin temel kurallarından ne oranda az etkilenirlerse, o oranda otonomdurlar.
- d. Birleşmiş Milletler alt sisteme bir örnektir.
- e. Tamamen üst sisteme bağlıdır, kendi içinde özerk olamaz.

3. Aşağıdakilerden hangisi Yeni Dünya Düzeni için geçerlidir?

- a. Soğuk Savaş sonrası dönem için kullanılır.
- b. Savaşın olmadığı bir düzeni ifade eder.
- c. Sovyetler Birliği tarafından ortaya konmuştur.
- d. ABD ve Rusya arasındaki kutuplaşmayı anlatır.
- e. Bu düzende ideolojik kutuplaşmalar büyük önem taşır.

4. Aşağıdakilerden hangisi Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci için **söylenemez**?

- a. Sovyet tipi sosyalizm modelinin çöküşü
- b. 1992 yılında tamamen dağılmıştır.
- c. Etnik temele dayalı federatif yönetim biçimlerinde kriz yaşanması
- d. Sovyetler dağıldıktan sonra Sovyetler Birliği tipi bir toplumsal örgütlenme biçimine benzeyen uygulamalara başka ülkelerde rastlamak mümkün değildir.
- e. Dağılma sürecinde Mikhael Gorbaçov yönetimdedir.

5. Uluslararası sistemin “çok kutuplu” bir yapıya sahip olması ne türden bir endişeyi beraberinde getirmektedir?

- a. Tarihte çok kutuplu sayılabilecek dönemlerde istikrarsızlık ve çatışmaların sıkça görülmekte olması
- b. Sistemde ikiden fazla başat gücün bulunması
- c. Bu sistemde bloklar arasındaki ilişkilerin esnek olması
- d. Bu sistemde blok içi dayanışma düzeyinin düşük olması
- e. Süper güçlerin etkisinin devam ediyor olması

- 6- Yukarıda SSCB'nin çökmesiyle uluslararası sistemde "kırılma" türünden bir değişiklik gerçekleştiğinden söz ediliyor. Bu görüşün eleştirilecek yanları var mıdır, tartışınız.
- 7- Teknolojik gelişme ve karşılıklı bağımlılık olgusunun bir uluslararası aktör olarak devletlerin konumunu zayıflattığı genel kabul gören bir değerlendirmedir. Sizce bu görüşün eksik yanları olabilir mi, değerlendiriniz.
- 8- Sovyetler Birliği'nin son lideri Gorbaçov'un ülkenin daha önceki liderlerinden farklı yönlerini irdeleyiniz.
- 9- SSCB'nin çökmesine karşın, benzer bir siyasal rejim uygulayan Çin Halk Cumhuriyeti hala bu siyasal yapısını sürdürmektedir. Bu durumu nasıl açıklayabilirsiniz?
- 10- James Rosenau'nun, uluslararası sistemin ileriye dönük muhtemel görünümü için ortaya koyduğu senaryolardan hangisini gerçekleşmesi daha muhtemel görüyorsunuz? Neden?

Cevaplar

- 1) a 2) e 3) a 4) b 5) a

6. GÜNÜMÜZDE DÜNYA:

**Kurumsal ve Hukuki Görünüm - Birleşmiş Milletler ve Uluslararası
Hukukta Gelişmeler**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Birleşmiş Milletler
 - Genel
 - Yeni Ortamda “Barış ve Güvenliğin Korunması” Çabaları
- Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları
 - Uluslararası Hukuk
 - İnsan Hakları

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Uluslararası toplumun “insan hakları ihlallerini” gerekçe göstererek bir ülkenin içişlerine karışmasının bir sınırı olmalı mıdır? Tartışınız.
2. Çin Halk Cumhuriyeti yetkilileri insan haklarının evrensel düzeyde standart bir nitelik taşıyamayacağı, ülkelerin/kültürlerin özelliklerine göre farklılaşabileceği görüşündedirler. Bu yaklaşımı değerlendiriniz.
3. Sizde insan hakları açısından en önemli, “olmazsa olmaz” kategoriler nelerdir, sıralayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Günümüzde Dünya: Kurumsal ve Hukuki Görünüm - Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Hukukta Gelişmeler	Birleşmiş Milletlerin işleyişi ve barış ve güvenliğin korunması çabaları açısından konumunu analiz edebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Günümüzde Dünya: Kurumsal ve Hukuki Görünüm - Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Hukukta Gelişmeler	1991 sonrasında uluslararası hukuk sistemi ve bakış açısındaki değişiklikleri açıklayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Günümüzde Dünya: Kurumsal ve Hukuki Görünüm - Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Hukukta Gelişmeler	Son dönemlerde insan hakları konusunda yaşanan gelişmeleri değerlendirebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

Birleşmiş Milletler
Kolektif Güvenlik
Barış ve Güvenliğin Korunması
Üçüncü Dünya Ülkesi
Büyük Güç
İnsan Hakları

Giriş

Bu bölümde günümüzde dünyanın kurumsal ve hukuki görünümü ile Birleşmiş Milletler ve uluslararası hukuktaki mevcut gelişmeler üzerinde durulacaktır. Ayrıca yeni ortamda barış ve güvenliğin korunması çabaları analiz edilecek, insan hakları konusuna değinilecektir.

6.1. Birleşmiş Milletler

6.1.1. Genel

Bu dönemin başlarında, Birleşmiş Milletler'in barış ve güvenliğin korunmasında eskiye oranla çok daha başarılı olacağı düşünülmekteydi. Zira, Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, örgütün krizlere müdahale yeteneğini oldukça sınırlayan “karşılıklı ABD ve SSCB vetoları” engeli oldukça azalmış gibi görünmekteydi. Nitekim bu durum, Körfez Krizi örneğinde görüldüğü gibi, Batı ülkelerinin “barış ve güvenliğin korunması ve sağlanması” konusunda aralarında anlaşabilmeleri halinde örgütün soruna müdahale imkanını artırıcı bir sonuç doğurmuştur. Bir başka deyişle, bu gelişmeler dünya kamuoyunda *kollektif güvenlik* kavramının yeniden önem kazanmasına neden olmuştur. Sonraları ise birçok insan, birçok kamuoyu odağı, birçok devlet yöneticisi Birleşmiş Milletler'in bu görevi gereği gibi yerine getiremediğini belirtmeye başlamışlardır.

BM'nin “tarafsız” olmadığı, büyük güçlerin güdümünde olduğu; “Barış ve Güvenliğin Korunması” bu güçlerin çıkarına olduğunda örgütün bazı başarılar elde edebildiği, aksi durumlarda ise çeşitli bahanelerle ve tüm moral/siyasal değerleri bir kenara bırakarak olayların akışına ayak uydurduğu daha sık söylenir olmuştur. Aslında bu durum daha önceki dönemlerde de böyleydi. Fakat, iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla Birleşmiş Milletler Örgütü'nün çok daha aktif ve çok daha hakça davranabileceğine olan iyimser inanç nedeniyle, 1990 sonrası dönemde örgüt üzerindeki tartışmalar yoğunlaştı. Burada, konuyu sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için sorulması gereken soru, örgütün başka türlü davranmasının mümkün olup olmadığıdır.

Bu soruya iki farklı düzeyde, iki farklı cevap verilebilir. İlkin, bu örgütün, aynen bir ülkenin emniyet kuvvetleri gibi, Uluslararası Adalet Divanı'nın aldığı bir kararı uygulamak için veya doğrudan Genel Sekreter'den aldığı bir emirle “Barış ve Güvenliği” tehdit eden veya bozan ülke ya da odakların üzerine giderek, gerektiğinde güç kullanma yolu ile amaçlarını, özellikle de bunlar arasında yer alan “Barış ve Güvenliğin Korunması”nı gerçekleştirebileceği beklentisi ile bu soru sorulduğunda, kanımızca verilmesi gereken cevap tereddütsüz “hayır” olmalıdır. Örgütün Güvenlik Konseyi'nin istisnai diyebileceğimiz bazı şartlar altında sahip olduğu uluslararası alanda meşru şiddet kullanma tekeli, hiçbir zaman, bir ülkenin emniyet kuvvetlerinin o ülke içerisinde sahip olduğu meşru şiddet kullanma tekeli ile karşılaştırılmaz.

İkinci olarak, örgütün, bu özelliklerinin kabul edilmesi durumunda da, uluslararası alanda “Barış ve Güvenliğin Korunması” konusunda yapabileceğinin de altında bir performans göstermekte olduğu söylenebilir. Gerçekten de, iki kutuplu sistemin sona ermesiyle bütün dünyada hakim olan “artık BM’nin ‘Barış ve Güvenliği Koruması’ daha kolay gerçekleştirebilecektir” görüşü, kısa bir süre sonra yerini karamsarlığa bıraktı. Hatta, başarısızlığın bir önceki dönemden de daha fazla olduğu söylenmeye başlandı. Çünkü, yeni uluslararası sistemde topyekün bir nükleer savaş tehlikesi azalmıştır ama, yerel ve özellikle de BM’nin statüsü açısından müdahalelerin tartışmalara neden olduğu iç savaşların sayısında büyük bir artış gözlenmektedir. Sözü edilen başarısızlık, kısmen BM’nin dışındaki bazı sosyolojik gelişmelerden kısmen de örgütün bu yeni duruma adapte olamamasından kaynaklanmaktadır. Aslında bu adaptasyon eksikliği de, esas olarak önceki dönemden miras olarak devralınmıştır. BM, her ne kadar belirli bir küresellik düzeyine ulaşmış olsa da, temelde bir “savaş galipleri örgütü”dür. Bu durum, özellikle Güvenlik Konseyi’nde oldukça belirgindir.

İçinde bulunulan bu yeni dönemde, uluslararası sistemdeki gelişmelere paralel olarak örgütün yapısında da bazı değişiklikler gereklidir. Birleşmiş Milletler Örgütü’nün uluslararası sistem içerisindeki düzenleyici rolünün, devletlerin dış politikaları üzerindeki-özellikle barışın korunmasına yönelik etkisinin daha belirginleştirilmesine yönelik talepler son yıllarda artmıştır. Bu türden talepler başlıca iki noktada toplanmaktadır: Güvenlik Konseyi’nin kompozisyonu ve mali/idari reform.

Mevcutta en az değişimi düşünen bir anlayışla Almanya’nın ve Japonya’nın, hatta “Üçüncü Dünya Ülkeleri”ni temsilen Brezilya ve Hindistan’ın da veto hakkına sahip sürekli üyeler arasına katılması savunulabilir. Kanımızca, daha radikal, dolayısıyla gerçekleştirilmesi hemen hemen imkansız, fakat örgütün işlerliğini önemli ölçüde artırabilecek bir mekanizma, en azından Güvenlik Konseyi’ne getirilecek bir tür “ağırlıklı oy” sistemidir. Çünkü, böyle bir ortamda, örgütün bu yeteneği açısından büyük önem taşıyan “büyük güçler”, sorunları, güçlerinin gerçek paritesinden işlem gördükleri örgüt dışı zeminlere çekme gereği duymayacak, onları “örgütsel uzlaşma” ile bir çözüme kavuşturmaya daha yatkın olacaklardır.

Böyle bir mekanizmadaki “ağırlığın” hangi kriterlere göre belirleneceği, doğal olarak tartışmalı bir konudur. Bu ağırlığın Gayri Safi Milli Hasıla mı, yüzölçümü mü, nüfus mu, yoksa bunların bir ortalaması mı olacağı çözümü zor olmakla beraber imkansız olmayan bir sorundur. Çok başka bir ortamda da olsa, benzer yöntemler AB içinde birçok konuda denenmekte, kullanılmaktadır. Ayrıca, böyle bir yöntemle, örgütün otoritesine destek veren, dış politikasına ilişkin konularda örgütü önemli bir problem çözme alanı olarak gören-örneğin Uluslararası

Adalet Divanı'nın kararlarına uyacağını peşinen açıklayan ülkelere ağırlıklı oyda “ilave ağırlık” vermek gibi, örgütün gelişmesine önemli katkılarda bulunacak bir mekanizma oluşturulabilir. Bütün bu çabalarda gözden uzak tutulmaması gereken en önemli nokta, örgütün yapısında oluşturulan hak ve yetkilerin dağılımı ile uluslararası sistemdeki güç dağılımı arasındaki bağın kopartılmaması, mümkün olduğu oranda bir uyumun sağlanmasıdır.

Örgütün ciddi bir mali/ıdari kriz içerisinde bulunduğu konusunda (bu krizin aşılması için gerekli mali katkıyı kimlerin/ne oranda yapacağı hariç) bir görüş birliği vardır. Asıl tartışma, Güvenlik Konseyi'nin veto hakkına sahip beş daimi üyesinin durumları ile ilgilidir. “İlmlı değişiklik” görüşleri, genellikle, bu beş ülkenin sayısının artırılması gereğinden söz etmektedirler. Japonya, Almanya, hatta Hindistan, Brezilya, bu konuda gösterilen adaylar arasındadırlar. Buna karşılık, daha “radikal bir değişiklik” arzulayanlar ise, doğrudan veto mekanizmasını sorgulamakta, bazıları “ağırlıklı oy sistemi”ni önermektedirler.

6.1.2. Yeni Ortamda “Barış ve Güvenliğin Korunması” Çabaları

Bütün bu karmaşık ve cesaret kırıcı görünüme rağmen örgüt, uluslararası alanda, Çatışmaların Sona Erdirilmesi (*peace-making*), örgütün “zor kullanmadan silahlı kuvvet kullandığı” düzenlemeler ile yürütülmekte olan Çatışmaların Yeniden Başlamasının Önlenmesi (*peace-keeping*) ve Kalıcı Barışın Kurulması (*peace-building*) kavramlarına, bir başka deyişle “barış ve güvenliğin korunmasına” ilişkin en önemli referans noktası olma konumunu muhafaza etmektedir. Bunlardan özellikle sonuncusu, 1990'lı yıllarda giderek önem kazanmaya başlamıştır. Bu türden çabalara örnek olarak, sorunlu bölgedeki seçim, oylama vb. süreçlerin sağlıklı olabilmesi için gözlemci göndermek; çatışma ortamı içindeki veya bu ortamı kısa bir süre önce yaşamış alanlardaki insan hakları ihlallerinin önüne geçme, bu bölgelerde insan hakları konusunda gelişmeleri uyarma ve desteklemek; birbiriyle çatışma içerisinde olan etnik/dini/siyasi vb. grupların yeniden birbirlerine yakınlaşmasını, en azından tahammül etmesini mümkün kılacak önlemler almak; çatışma bölgesinin gördüğü sosyal ve ekonomik zararın giderilmesine yönelik programlar hazırlamak verilebilir.

1990'lı yıllardan itibaren, bloklararası rekabetin sona ermiş olması konuya ilişkin girişimlerini hızlandırmıştır. Bu dönemde barış ve güvenliğı tehdit eden sorunlar genellikle iç çatışmalar olmaktadır. Bu çerçevede, dönemin BM Genel Sekreteri Butros-Butros Gali, 1992

Haziran ayında bir rapor hazırlayarak, örgütün, barış ve güvenliğin korunması konusundaki imkanlarını artırma için gerekli olan önlemleri değerlendirmiştir.

Burada başlıca üç tür sorun ortaya çıkmaktadır: siyasi, hukuki ve mali. Siyasal açıdan, her şeyden önce, örgüt içerisinde barış ve güvenliğin korunmasından birinci derecede sorumlu kılınmış olan Güvenlik Konseyi üyelerinin ve özellikle de veto hakkına sahip beş daimi üyenin müdahaleye ilişkin siyasal arzusunun olup olmaması, yeni dönemde de, örgütün barış ve güvenliğin korunması konusunda harekete geçebilmesi açısından son derece önemlidir. Buradaki hukuki tartışma, yukarıda sözü edilen “siyasal arzu” ile de yakından ilişkili olarak, hangi türden durumların Birleşmiş Milletler Yasası’nın 39. Maddesinde yer alan “...barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya saldırı fiilinin oluştuğunu...” saptamak için gerekli ve yeterli olduğunun belirlenmesi konusundadır. Zira bu saptamanın yapılması, örgütün konuya ilişkin herhangi bir müdahalede bulunması için bir gerekliliktir.

Belki burada konunun siyasal yanının çoğu zaman olduğu gibi bugün de hukuki yanına üstün geldiğini kabul etmek gerekmektedir. Sonuçta bu saptama, Güvenlik Konseyi’nde, hem de soruna doğrudan taraf olan bir ülkenin de bulunduğu bir ortamda ve daimi üyeler açısından veto imkanının da bulunduğu bir oylama ile yapılmaktadır. Nihayet, örgütün barış ve güvenliği koruması için kaynağa ihtiyacı vardır. Yukarıda örgütün rutin faaliyetlerini sürdürme açısından ciddi bir maliyet paylaşımı sorunu ile karşı karşıya olduğundan söz edilmişti. Hele konu “barış ve güvenliğin korunması” olduğunda, özellikle de şu veya bu ölçüde bir silahlı kuvvet kullanımı gerektiğinde, girişimlerin mali boyutu çok genişlemekte ve bunun karşılanması başlı başına bir sorun haline gelebilmektedir. Özellikle konuya ilişkin siyasal arzusu bulunmayan finansörlerin bu durumda ne ölçüde engelleyici bir rol oynayabilecekleri tahmin edilebilir.

6.2. Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları

6.2.1. Uluslararası Hukuk

1991 sonrası uluslararası sistemde ortaya çıkan gelişmeler neticesinde mevcut uluslararası hukuk sistemi ve bakış açısında da bazı değişiklikler oluşmuştur. Her şeyden önce, daha önceki dönemlerde ortaya çıkmış olan, devletlerin ve onlar arasındaki ilişkilerin uluslararası hukukun tek konusu olma durumu ortadan kalkmış ve özellikle uluslararası örgütlere ve bireylere ilişkin düzenlemeler de belirgin bir biçimde kapsama dahil olmaya başlamıştır.

Uluslararası hukukun klasik konusu olan devlet-devlet ilişkileri açısından da bazı önemli değişiklikler sözkonusudur. Bunlardan belki de en önemlisi, klasik anlayışa göre devletlerin en temel belirleyici karakteristiği olan egemenliğin artık siyasal olduğu gibi hukuki anlamda da mutlak bir anlam taşımadığıdır. Gerek devletlerin doğrudan kendi iradeleriyle gerçekleştirdikleri bazı antlaşmalar gerekse kendileri dışında yaygın kabul gören bazı düzenlemeler yolu ile ciddi ölçüde egemenlik sınırlandırma uygulamaları ortaya çıkmaktadır. Özellikle de insan hakları konusu, bugün, gerek zaman içerisinde ortaya çıkardığı hukuki mevzuat ve bunun devletleri etkilemesi, gerekse dünya kamuoyunun konuya ilgisi nedeniyle, klasik anlamda tamamen devletlerin iç hukukuna, egemenliğine ilişkin sayılan birçok konunun uluslararası bir anlam kazanmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan, günümüzde uluslararası hukuk anlayışına ilişkin bir diğer eğilimin de, klasik nitelikli bir uluslararası hukuk anlayışı olan “ tarafların ancak kabul ettikleri uluslararası antlaşmalar ile bağlı olacakları”na ilişkin *rıza (consent)* doktrinine karşı, daha yeni bir anlayış olan “uluslararası toplumun üyelerinin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen anlaşmaların bu anlaşmalara imza koymayan tarafları da bağlayacağı” yolundaki *oydaşma (consensus)* doktrininin nispi öneminin giderek artması olduğu söylenebilir. Aslında iki kutuplu sistem döneminde başlayan bu eğilim günümüzde giderek daha da belirginleşmektedir.

Günümüzde uluslararası hukukun klasik olmayan konuları arasında çevre sorunları önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle geçtiğimiz yüzyıl içerisinde ortaya çıkan çeşitli gelişmeler nedeniyle doğal özelliklerinde ciddi bozulmalar görülen dünyayı, “Küresel Köyün Ortak Arazisi” olarak görme alışkanlığı yaygınlaştıkça konuya ilişkin hukuki düzenlemeler de çoğalmakta ve daha da önemlisi, çok yavaş olmakla beraber, bu hukukun uygulanması için mekanizmalar oluşturulması çabaları yaygınlaşmaktadır. Kısaca biyosfer olarak adlandırabileceğimiz alanların, havanın, göllerin, nehirlerin, denizlerin, okyanusların, toprağın, ormanların, yabanıl hayatın vb. doğa parçalarının korunması için gerekli hukuki düzenlemeler giderek önem kazanmaktadır.

6.2.2. İnsan Hakları

XXI. yüzyılda insan hakları düzenlemeleri, bir ülkedeki siyasal meşruluğun en temel ölçütü olacak gibi gözükmektedir. Son dönemlerde uluslararası hukukun klasik olmayan konuları arasında insan hakları ile ilgili sorunlar, uluslararası örgütlerin, dünya kamuoyunun

gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bilindiği gibi, antlaşma ve teamül uluslararası hukukun temel kaynakları olarak anılırlar. Bununla birlikte, uluslararası hukukta bağlayıcılıkları olmamakla beraber belirli hukuki etkilere sahip bazı “gevşek” kural ve normlardan bahsetmek mümkündür ve bunların başında da insan haklarına ilişkin kural ve uygulamalar gelmektedir.

Uluslararası insan hakları konusundaki en önemli çağdaş metnin, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 10 Aralık 1948 tarihinde oybirliği ile kabul edilen 30 maddelik İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (*Universal Declaration of Human Rights*) olduğu söylenebilir. Bu bir antlaşma değil deklarasyondur. Konuya ilişkin önemli çok taraflı antlaşmalar ise, 16 Aralık 1966 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen ve 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Civil and Political Rights*) ve 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen ve 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’dir (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*).

4 Kasım 1950 tarihinde Avrupa Konseyi üyesi ülkeler tarafından Roma’da imzalanan ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (*European Convention on Human Rights*) ve Avrupa Sosyal Şartı (*European Social Chart*) da, bölgesel nitelikli olmakla beraber konuya ilişkin önemli birer belgedirler. Ayrıca, çocuk hakları, kadın hakları, mülteci hakları; jenosidin, etnik ayrımcılığın, işkencenin önlenmesine yönelik düzenlemeler de sözkonusudur. Nihayet, 1 Ağustos 1975 tarihinde imzalanan Helsinki Nihai Senedi’nden Kopenhag Belgesi ve Paris Şartı’na bugün AGİT’i (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) yaratan AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) sürecinin temel metinlerinin insan haklarına ilişkin bölümlerinden bahsedilebilir.

İnsan hakları ile ilgili konuları ilgi alanlarına göre başlıca iki grupta toplamak mümkündür: vatandaşlık hakları ve siyasal haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar. Örneğin 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 1-21. Maddeleri birinci kategori, 22-27. Maddeleri ikinci kategori ile ilgilidir. Öte yandan, insan hakları konusunu farklı birey kategorileri açısından ele aldığımızda da, kadın haklarından, mülteci haklarından, çocuk haklarından ve işçi haklarından söz etmek mümkündür.

Son dönemlerde insan hakları konusuna yönelik olarak uluslararası alanda ortaya çıkan ilgi, bu konuya ilişkin yeni dönemin müdahaleci anlayışı ile eski “iç işlerine karışmama” ilkesi arasında yoğun tartışmalara neden olmuştur. Buna bağlı olarak ortaya çıkan en önemli

sorunlardan birisi, mevcut insan hakları anlayış ve kriterlerinin ne oranda evrensel bir nitelik taşıdıklarıdır. İki kutuplu sistem döneminde daha çok Doğu-Batı dünyaları arasında bir konu olan insan hakları tartışmaları 1991 sonrasında daha çok bir Kuzey-Güney sorunu karakterine bürünmüştür. Kültürel görecelilik kavramına yatkın antropologlar, günümüzde ortaya konmuş olan insan hakları ilke ve uygulamalarının esas olarak Batı perspektifli olduğunu belirtmekte, diğer coğrafyalara ait farklı kültürlerin bu konuda farklı bir değerler sistemine sahip olabileceklerine işaret etmektedirler.

İnsan hakları ihlallerinin, bu açıdan son dönemlerde gözlenen bazı artışların nedenleri çeşitli faktörler ile ilgilidir. Otoriter yönetim veya yönetim otoritesinin eksikliği, insan hakları ihlallerinin ortaya çıkışını teşvik eden önemli faktörlerdendir. Çoğunlukla askeri yönetimler olarak ortaya çıkan otoriter yönetimlerin genellikle insan hakları sicili pek iyi olmamaktadır. Daha önceki on yıllarda yaşanan Şili ve Arjantin deneyleri bu konuya ilişkin en çarpıcı örneklerdendir. Öte yandan, fazlası insan haklarına zarar veren otoritenin yokluğu, boşluğu da insan hakları açısından olumsuzluklar yaratmaktadır.

Zaman zaman rejim değişiklikleri sırasında da ortaya çıkabilen bu durumlar, özellikle 1991 sonrasında etno-dinsel çatışmalar sırasında ve sonucunda görülmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda dağılan Yugoslavya coğrafyasında ortaya çıkan etno-dinsel çatışmaların bu yörede sebep olduğu insan hakları ihlallerinin ulaştığı boyut hafızalardan kolay silinecek nitelikte değildir. Yine aynı dönemde Afrika'da Ruanda merkezli olarak ortaya çıkan Hutu-Tutsi kabileleri arasındaki çatışmaların sebep olduğu ve büyük ölçüde doğrudan yaşam hakkına yönelik olan insan hakları ihlalleri de, Batı dünyasından biraz uzakta olması nedeniyle gerçek boyutlarıyla algılanamamıştır.

Doksanlı yıllarda milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine yol açan bu çatışmalar önlenememiş olsa da soykırım suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçlarını işleyen bireylerin daimi nitelikli bir uluslararası mahkemede yargılanabilmesini hedefleyen Roma Anlaşması, 1998 yılında BM Genel Kurulu'nda 120 devletin evet oyuyla kabul edilmiş; ardından 2002 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) fiilen faaliyetine başlamıştır. Ekim 2016 itibarıyla 124 devlet mahkemenin yetkisini tanımıştır. Ancak ABD, İsrail, Rusya, Hindistan, Çin ve Türkiye gibi ülkelerin halen UCM'nin yetkisini tanımamış olmaları mahkemenin meşruiyeti açısından zafiyet yaratmaktadır. Şu ana kadar UCM'de Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan, Kenya, Libya ve Fildişi Sahili'nden bireyler ile ilgili görülen davalarda nihai karara varılmıştır.

Aslında günümüzde devletler halinde örgütlenmiş olan insan topluluklarında, ülkelerde insan hakları açısından etnik ve/veya dinsel azınlıkların haklarının yeri oldukça önemlidir. Bu türden bir azınlık, kendi kimliği ile sözkonusu ülkede yaşamayı seçtiğinde ve bu durum ülkedeki çoğunluk tarafından da kabul edildiğinde gündeme gelen konu azınlık hakları olmaktadır. Buna karşılık, azınlık grup bulunduğu devletin içerisinde yaşama düşüncesinden uzaklaştığı oranda kendi kaderini tayin ilkesi devreye girmektedir. Dünya üzerindeki devletlerin nüfuslarının ezici çoğunluğu etnik, kültürel ve dinsel açıdan homojen değildir. Bunda ülkelerin yerli nüfuslarının heterojen olmaması kadar gün geçtikçe artan göç olgusu da önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla azınlık hakları konusu, gelecekte de insan hakları açısından önemli bir gündem oluşturmaya devam edecektir.

Günümüz dünyasında uluslararası rejim oluşturma çabalarının yoğunlaştığı alanlardan birisi de insan haklarıdır. Bu çerçevede, rejimin yaygınlığı bakımından küresel ve bölgesel olmak üzere başlıca iki düzeyde rejim oluşturma çabalarından söz edilebilir. Küresel düzeyde insan hakları rejimi oluşturma çabaları Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Komitesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu esas olarak konuya ilişkin bazı izleme ve soruşturma yetkilerine sahiptir. Komisyon ancak devletler tarafından yaratılan ihlalleri ele alabilmektedir. Esasen dünya kamuoyunun dikkatini bir konuya çekmekten öte pek fazla bir yetkisi olmamakla beraber Komisyon sadece belirli antlaşmalara taraf olan ülkeler ile değil tüm ülkeler ile ilgilenme imkanına sahiptir. Bunun yanında bir de Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne taraf ülkelerin bu antlaşma hükümlerine uyup uymadıklarını denetleyen 18 bağımsız uzmandan oluşan bir İnsan Hakları Komitesi vardır. Bölgesel nitelikli insan hakları rejimlerinden en etkili olanı ise Avrupa'ya ilişkin olmaktadır.

Devletlerin dış politikalarında insan hakları konularının yer alması hem oldukça yeni hem de oldukça sınırlıdır. Dış politikada ulusal çıkarın her şeyden (insan haklarından da) önde geldiği düşüncesi, insan hakları uygulamalarına ilişkin izlemelerin bazı durumlarda bir başka devletin içişlerine müdahale anlamına gelmesi ve zaman zaman bazı güçlerin bu kanıyı doğrular nitelikte örnekler sergilemesi, nihayet evrensel, her coğrafya ve toplumda aynen uygulanabilir bir insan hakları kavramının geçerli olduğu konusundaki şüpheler, ülkelerin politikalarında insan hakları konusunun birincil önemde ve tartışmasız bir yer bulmasını engellemektedir.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Altı ana organı olan Birleşmiş Milletler Örgütü'nün işleyişi açısından 15 üyeli Güvenlik Konseyi büyük önem taşımaktadır. Çünkü örgütün tüm üyelerinin yer aldığı Genel Kurul'un bağlayıcı karar alabilme yetkisi yoktur. Bu anlamda "Barış ve Güvenliğin Korunması" görev ve yetkileri esas olarak Güvenlik Konseyi'nin ilgi alanındadır. Güvenlik Konseyi bünyesinde söz konusu olan "5 daimi üyenin veto hakkı" ise bu organın karar alma sürecinin en kritik noktasını oluşturmaktadır.

1991 sonrası dünyada uluslararası sistemin uluslararası hukuk boyutunda bazı değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Uluslararası hukuk açısından temel önemdeki kavramlardan egemenlik eski mutlak anlamını kaybetmektedir. İki birbirine rakip hukuk anlayışından rıza doktrini ve oйдаşma doktrini arasındaki yarışta ikinci lehine bir genel eğilimden söz edilebilir.

İnsan hakları konusu, günümüz uluslararası hukuk konuları arasında, en azından Batı-tipi yönetimlere sahip olan coğrafyalarda, en önemli ilgi odaklarından birisi olmuştur. Eskiden ülkelerin iç işlerine karışma anlamına gelen birçok konu, bugünün insan hakları hukuku açısından uluslararası anlamda ele alınabilir gözükmektedir.

Bölüm Soruları

1. Birleşmiş Milletler Örgütü ne zaman kurulmuştur?
 - a. 1940
 - b. 1941
 - c. 1942
 - d. 1944
 - e. 1945
2. Aşağıdakilerden hangisi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinden değildir?
 - a. Almanya
 - b. ABD
 - c. Fransa
 - d. Rusya
 - e. İngiltere
3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi aşağıdakilerden hangisi tarafından hazırlanarak kabul edilmiştir?
 - a. Avrupa Konseyi
 - b. Avrupa Birliği
 - c. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
 - d. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
 - e. Uluslararası Adalet Divanı
4. Aşağıdakilerden hangisi uluslararası insan hakları ile ilgili belgelerden değildir?
 - a. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
 - b. Kişisel ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
 - c. Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
 - d. Birleşmiş Milletler Sosyal Haklar Sözleşmesi
 - e. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

5. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi hangi tarihte kabul edilmiştir?

- a. 1945
- b. 1946
- c. 1948
- d. 1949
- e. 1950

6. Sizce İsviçre önceki yıllarda neden Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği örgütlerine üye olmayı reddetmiştir? Şimdi bu konulara ilişkin konumu nasıldır?

7. Birleşmiş Milletler'in "Barış ve Güvenliğin Korunması" ile ilgili girişimlerinde güçlü üyelerinin çıkarlarının birincil rol oynadığı kanısı yaygındır. BM'nin Körfez, Somali, Kosova krizlerine müdahalesinde bünyesindeki hangi büyük güç ya da güçlerin çıkarları doğrultusunda davranmış olabileceğini tartışınız.

8. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yer alan ABD'den Salomon Adaları'na bütün üye ülkelerin tek oyla temsil edildiği mevcut sistem yerine, bir bakıma subjektif bazı kapasite kriterlerine göre ağırlıklandırıldığı bir alternatif sistemin daha hakça olabileceği öne sürülmektedir. Bu görüşe katılıyor musunuz? Neden?

9. BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesine iki ilave yapılacak olsa şu dörtten (Hindistan, Almanya, Japonya, Brezilya) hangi ikisi sizin adayınızdır? Neden?

10. Sizce BM'nin masrafları nasıl bölüştürülmeli; eşit olarak mı yoksa zenginliğe göre ağırlıklı olarak mı?

Cevaplar

1) e 2) a 3) a 4) d 5) c

7. GÜNÜMÜZDE DÜNYA:

İktisadi Görünüm - Küreselleşen Dünyada Zenginler ve Fakirler

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Küreselleşen Dünyanın İktisadi Öğeleri
 - Genel
 - İktisadi Güç Merkezleri: Bölgeler ve Ülkeler
 - İktisadi Güç Merkezler: Çok-Uluslu Şirketler
- Küresel Düzeydeki İktisadi Eşitsizlikler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Sizce, az gelişmiş “güney” ülkelerinin imkanlarını arttırabilmeleri açısından farklı güç merkezlerinden oluşan bir dünya mı, yoksa bir başat gücün hegemonyasındaki bir dünya mı daha elverişlidir, tartışınız.
2. OPEC’in güçlü ve zayıf noktalarını değerlendiriniz.
3. Zengin “kuzey” ülkelerinden sermayenin kıt olduğu “güney” ülkelere sermaye akışının pek fazla olmamasını hangi nedenlerle açıklarsınız?
4. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra insan hakları ve güvenlik konuları arasındaki gerilimli ilişki uluslararası siyaset açısından daha da tartışılır hale gelmiştir. Bu gerilim giderilebilir mi? Değerlendiriniz.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Günümüzde Dünya: İktisadi Görünüm - Küreselleşen Dünyada Zenginler ve Fakirler	Günümüz dünyasının iktisadi özelliklerini ve küreselleşmenin etkisini analiz edebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Günümüzde Dünya: İktisadi Görünüm - Küreselleşen Dünyada Zenginler ve Fakirler	Dünyadaki iktisadi güç merkezlerini tanımlayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

Küreselleşme
G-8
Karşılıklı Bağımlılık
Merkez-Çevre
Kuzey-Güney Diyalogu

Giriş

Bu bölümde küreselleşen dünyada iktisadi öğeler üzerinde durulacak, iktisadi güç merkezleri, çeşitli ülkeler ve çok uluslu şirketler değerlendirilerek, küresel dünyadaki eşitsizlikler analiz edilmeye çalışılacaktır.

7.1. Küreselleşen Dünyanın İktisadi Öğeleri

7.1.1. Genel

Daha önceki dönemde büyük bir önem taşıyan ideolojik rekabet büyük ölçüde ortadan kalktığından ve herhangi bir uluslararası sorunu askeri araçlarla çözenin maliyeti oldukça arttığından, günümüz dünyasında üretim, finans, ticaret vb. iktisadi araçlarla sürdürülen rekabet ve çatışmalar giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Devletlerin kapasitelerinin analizinde kullanılan gücün bileşenleri arasında iktisadi öğelerin hem doğrudan hem de diğer güç bileşenlerini oluşturmaktaki dolaylı önemleri giderek artmaktadır. Özellikle de bu gücün etkiye dönüşmesi açısından, örneğin birçok açıdan “kocaman” bir ülke olan Cezayir ile birçok açıdan “küçük” bir ülke olan İsviçre arasında yapılacak bir karşılaştırmada ikincisinin sahip olduğu avantajlı konum ortadadır.

Öte yandan, devletlerin, uluslararası örgütlerin birbirlerini etkilemek açısından kullandıkları dış politika araçları arasında iktisadi olanlara bugünün dünyasında giderek daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Nitekim, son dönemlerde dünyanın birincil gücü ABD’nin, Birleşmiş Milletler Örgütü’nün, çeşitli hedeflere yönelik isteklerini kabul ettirebilmek için sık sık ekonomik ve ticari ambargolar uygulamaya yöneldikleri görülmektedir. Sonuç olarak, günümüz dünyasındaki uluslararası ilişkiler açısından iktisadi faktörlerin nispi önemi artmıştır, artmaktadır.

Günümüz dünyasında uluslararası ilişkileri önemli ölçüde etkileyen bir olgu da *küreselleşmedir*. Kavram çok çeşitli anlamlar yüklenerek kullanılmaktadır. Kavramı bazıları sosyolojik anlamda “Dünya Toplumu”nu kastederek kullanmakta, bazıları ise kavramı kültürel bir olgu olarak görmekte ve Batı müziğinin, *Coca Cola*’nın dünyada yaygınlaşmasını buna örnek göstermektedirler. Bununla birlikte, bizim burada kavramı kullanırken kastettiğimiz ise dünyadaki iktisadi ilişkilerin giderek bütün dünyayı içerisine alacak bir bütün üzerinde/içerisinde meydana gelmeye başlamasıdır. Diğer bir deyişle, dünyada hakim olan kapitalist ekonomik ilişki biçimlerinin “tek pazar” aşamasına gelmesinden söz edilebilir. Bazı yazarlara göre çok da yeni olmayan bu olgunun en belirgin görünümüne günümüzde ulaştığı ise genellikle kabul gören bir değerlendirmedir.

Üretim, finansman ve ticaret kategorisinden iktisadi faaliyetlerin küreselleşmesi ile çok yakından ilişkili olan iki olgu, elektroniğe dayalı iletişim teknolojisindeki gelişme ve dünyadaki ekonomik birimler arasında giderek artan bağımlılık/karşılıklı-bağımlılıktır. Bu olgular ile

küreselleşme arasındaki ilişkiyi bir nedensellik ilişkisi olarak tarif etmek kolay değilse de, aralarında korelatif bir bağlantı bulunduğu söylenebilir. Ülkeler ve örgütler arasındaki iktisadi ilişkilerde tarafların birbirlerine olan ihtiyaçları nispeten karşılıklı, yani simetrik ise *karşılıklı-bağımlılıktan*; tarafların birbirlerine olan ihtiyaçları esas olarak tek-yanlı, birinin diğerine olan ihtiyacı şeklinde, yani simetrik-olmayan bir biçimde ise *bağımlılıktan* söz edilmesi gerekir. Öte yandan, iletişim teknolojisindeki gelişme dünyadaki iktisadi faaliyetlerin tek bir pazar haline gelmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu gelişme çerçevesinde iktisadi faaliyetlerin doğrudan dünya pazarı düzeyine taşınabilmesinin önündeki zaman ve mekan engelleri önemli ölçüde aşılmıştır.

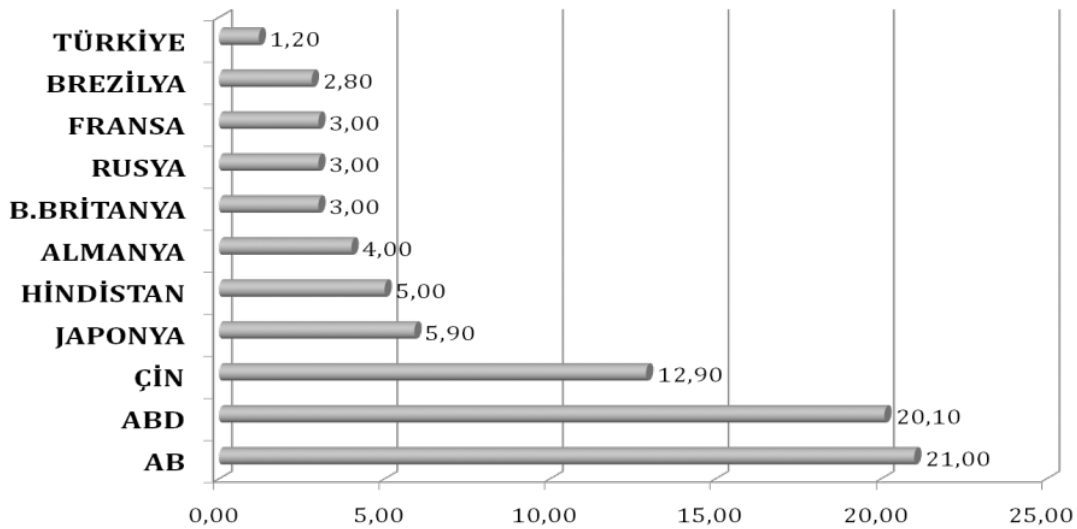
Dünyamızın iktisadi öğelerine ilişkin temel kavramlardan birisi de gelişmişlik/azgelişmişlik olmaktadır. Eski dönemlerde gelişmişlik hemen hemen sadece ülkenin genel ve kişi başına GSMH'si olarak dikkate alınırdı. Son on yıllarda başka bazı sosyal ve kültürel özellikler (örneğin ortalama ömür, okur-yazarlık oranı, bir günde alınan kalori miktarı, işgücünün ülkedeki tarım/sanayi sektörleri arasındaki dağılımı, kişi başına düşen enerji tüketimi vb.) de bu kritere (GSMH) ilaveten giderek daha fazla toplumların gelişmişlik/azgelişmişlik düzeylerini saptamakta dikkate alınmaktadır.

7.1.2. İktisadi Güç Merkezleri: Bölgeler ve Ülkeler

İki kutuplu sistemde siyasi/askeri güç dağılımı ile iktisadi güç dağılımı birbiriyle büyük ölçüde örtüşüyordu. Bir yanda ABD liderliğinde NATO, CENTO, SEATO, ANZUS Paktı gibi siyasi/askeri örgütlenmelere paralel ABD, AET/AT, RCD ve Japonya gibi ekonomik güç merkezleri; öbür yanda da Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki askeri/siyasi nitelikli Varşova Paktına paralel yine aynı ülkenin liderliğindeki iktisadi nitelikli COMECON yer almaktaydı. Bu durum iki kutuplu sistem sonrasında değişmiştir.

Günümüz dünyasındaki siyasi/askeri yapılanmayı yukarıda ele almıştık. Konuya iktisadi açıdan baktığımızda karşımıza çok merkezli bir yapı çıkmaktadır. Siyasi/askeri açıdan hala önde giden bir konuma sahip olmasına rağmen ABD iktisadi açıdan aynı pozisyona sahip gözükmemektedir. Bir başka deyişle, günümüz dünyasının uluslararası iktisat, finans ve ticaret rejiminin ilke ve kurallarının oluşturulmasında artık ABD'nin tartışmasız bir hegemonik lider konumu yoktur. Bu konulardaki rekabet ve işbirliği kurallarının belirlendiği ortamlar çeşitlenmektedir. Bu açıdan G-8 (ABD, Almanya, Japonya, Fransa, İngiltere, Kanada, İtalya ve Rusya) olarak bilinen "Zenginler Kulübü"nü temel almak daha doğru olacaktır. Rusya'nın G-7

grubuna katılarak G-8'in ortaya çıkmasının ardından günümüzün önemli ekonomileri arasına giren Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan ve Brezilya'nın bu tabloya ilişkin konumları da giderek tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bu çerçevede, içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı ve "Zenginler Kulübü" ile "Yoksullar" arasında ve birinci gruba daha yakın bir yerde olanları temsilen oluşturulan G-20 grubu da bir bakıma bu tartışmalara cevap olmuştur. Bu gruptaki ülkeler: G-7 ülkeleri + Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, Brezilya + AB Temsilciliği + Arjantin, Avustralya, Endonezya, Güney Afrika, Güney Kore, Meksika, Suudi Arabistan ve Türkiye'dir.

Şekil 15:Dünya toplam GSYİH'sinden bazı ülkelerin aldığı pay (2009)

Küreselleşen dünyada üretim ve finans imkanları ile ticaret hacmi açısından önde giden başlıca üç güç merkezinden söz edilebilir.

Bunlardan *birincisi* bölgesel olarak Kuzey Amerika'da yer alan NAFTA örgütü çerçevesinde ABD-Kanada-Meksika'nın oluşturduğu, yaklaşık 460 milyon nüfuslu birlikteliktir. Dünyada yaratılan toplam hasılanın yaklaşık yüzde 28'lik bir kısmına sahip olan bu merkezde ABD'nin lider konumu tartışmasızdır. Kanada'nın dış ticareti içinde ABD'nin payı yaklaşık yüzde 80 iken tersi için yüzde 20'lik bir oranın; Meksika'nın dış ticareti içinde ABD'nin payı yine yaklaşık yüzde 80 iken tersi için yüzde 8'lik bir oranın sözkonusu olması bu durumu açıkça göstermektedir. İktisadi yapısının ileri teknolojiye dayanması, araştırma / geliştirme, patent alma faaliyetlerinde önde giden bir ülke olması; kendisine yeterli doğal

kaynaklara, enerjiye sahip olması; bu özelliklerine ilaveten dünyada önemli bir besin fazlasına sahip olması, ABD'nin iktisadi bir güç merkezi olarak avantajlarını oluşturmaktadır.

İkinci önemli iktisadi güç merkezi Avrupa coğrafyasında sınırları sürekli genişleyen, nüfusu şimdilik 500 milyon civarında olan Avrupa Birliği'dir. Almanya'nın liderlik mücadelesi verdiği, Fransa'nın buna karşı alternatif oluşturmaya çalıştığı örgüt dünyada yaratılan toplam hasılanın yaklaşık yüzde 26'sına sahiptir. NAFTA'ya göre gelirin daha adaletli dağıldığı AB ülkelerinin en önemli sorunu yaşlı nüfus ve düşük iktisadi büyüme oranıdır. Örgüt içerisinde ABD'nin NAFTA'daki konumuna benzer bir liderlik bulunmaması, örgüt için bazen bir avantaj bazen de bir dezavantaj oluşturmaktadır.

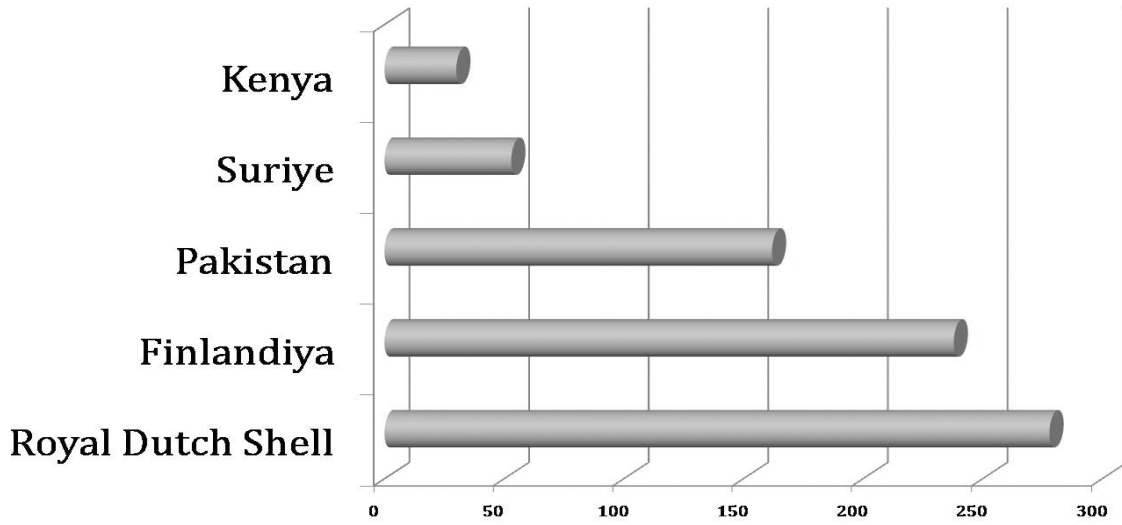
Üçüncü önemli iktisadi güç merkezi, Uzak Doğu coğrafyasında, Japonya ve Çin'in yönlendiriciliği altında gelişen, AB veya NAFTA türü bir örgütlenmeye sahip olmamakla beraber son dönemlerde önemi giderek artan odaklaşmadır. Bu bölgedeki iktisadi yoğunlaşma ve hareketliliğe yakın zamana kadar Japonya önderlik etmiştir. Önce ASEAN ülkeleri olan Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur, Tayland, Brunei; daha sonraları Tayvan, Hong Kong, Güney Kore; ve nihayet yakın zamanlarda da Çin Halk Cumhuriyeti bu ülkenin yatırım yaptığı ve ticari ilişkilerini geliştirdiği bazı partnerlerdir. 128 milyon nüfusu ile otomotiv ve elektronik sanayiinde son derece başarılı bir performans sergileyen Japonya'nın en önemli dezavantajı, hammadde/enerji gerekse gıda maddelerinde büyük ölçüde dışa bağımlılıktır.

2010 yılında ülke içinde üretilen toplam hasılda Japonya'yı geçen Çin Halk Cumhuriyeti de, 1.3 milyarlık dinamik bir nüfusa, kendine yeterli sayılabilecek hammadde/enerji ve besin kaynaklarına sahip olması, son dönemlerde çok yüksek bir büyüme hızı yakalaması ve kendisine özgü iktisadi düzeni ile dünyada ve bu bölgede giderek ağırlığını hissettirmektedir.

Uzak Doğu'daki bu ilişkileri, Pasifik ve Kuzey Amerika'yı da içerisine alacak bir biçimde genişletmek mümkündür. 1989 yılında ASEAN + NAFTA + ANZUS üyelerine Japonya, Çin Halk Cumhuriyeti, Hong Kong, Şili, Papua Yeni Gine, Tayvan ve Güney Kore de eklenerek APEC örgütü oluşturuldu. Doksanların sonunda katılan Peru, Rusya ve Vietnam ile birlikte üye sayısı 21'e çıkmıştır. Böylece bir yandan bölgedeki ABD-Japonya ekonomik rekabeti yumuşatılarak belirli bir işbirliği zeminine oturtuluyordu. Diğer yandan da, dünyada yaratılan toplam hasılanın yaklaşık yarısını üreten (gevşek de olsa) bir birliktelik oluşturularak AB'ye karşı daha avantajlı bir pozisyon geliştirilmeye çalışılıyordu.

7.1.3. İktisadi Güç Merkezler: Çok-Uluslu Şirketler

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, çeşitli üretim birimleri ve sermaye grupları arasındaki ilişkilerin gelişmesini kolaylaştıracak bir ortam oluşmuş ve de bu ilişkiler süratle gelişmiştir. Ekonomik örgütlenmenin mantığını ülkesel egemen devletin siyasal sınırlarından çok farklı bazı kriterlerin oluşturması, çok-uluslu şirketlerin sayısı, etkinlik ve kapsam açısından her geçen gün biraz daha gelişmesinin en önemli nedeni olmuştur.

Şekil 16: Bazı ülkelerin GSYİH'sının bir Ç.U.Ş'in yıllık toplam satışlarıyla karşılaştırması (2009-milyar \$)

Özellikle iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasının ardından üretimin uluslararasılaşması süreci ivme kazanmıştır. Genellikle, sosyal hayatın çok çeşitli boyutlarını da kapsayan bir anlamda “küreselleşme” olarak da ifade edilen bu olgu, (iktisadi anlamda) esas olarak sermayenin uluslararası alandaki hareket yeteneğinin çok büyük boyutlara ulaşması anlamını taşımaktadır. Sermayenin hareket yeteneğinin bu ölçüde artışıdaki en önemli rol ise, şüphesiz çok-uluslu şirketlere ilişkindir. Uluslararası iktisadi ilişkiler açısından devletin temel aktör olma konumunu zorlayan bu sürecin uluslararası politika alanına yansımalarının olması da gayet doğaldır.

İlk bakışta, ekonomik amaçlı bu gibi örgütlenmelerin uluslararası politika ile olan ilgisi zayıf gözükebilir. Gerçekten de, birincil amacı daha fazla kâr etmek olan bu şirketlerin doğrudan uluslararası politikaya taraf olma amacı ile hareket etmeleri, böyle bir motivasyona

sahip olmaları beklenemez. Fakat, sorun her zaman bu kadar basit değildir. Örneğin, bir uluslararası iktisat rejimi olan serbest ticaret incelenirken, çoğu zaman uluslararası siyasal koşullar veri alınır. Oysa, reel uluslararası ekonomik ilişkilerde serbest ticaretten yararlananlar, mevcut olan uygun durumun korunması veya uygun olmayan durumun uygun hale getirilmesi amacıyla, teorik düzeyde “veri” olan siyasal koşulları etkilemeye, belirlemeye çalışırlar. Bu amaca yönelik olarak, diplomatik önlemlerden güç kullanımına kadar çeşitli dış politika araçlarına başvurabilirler.

Bu konuda İngiltere, özellikle I. Dünya Savaşı’na kadarki dönemde oldukça başarılı örnekler vermiştir. Daha sonra, benzer bir konuma Amerika Birleşik Devletleri ulaşmıştır. Uluslararası ekonomik ilişkilerin uluslararası politika ile olan yakın ilişkisi açısından yapılan bu genel gözlemler, çok-uluslu şirketlerin faaliyetleri açısından da geçerlidir. Çok-uluslu şirketler de, amaçlarına ulaşabilmek, bu amaca yönelik faaliyetlerini sürdürebilmek için siyasal nitelikli bazı tutum ve davranışlar içerisinde olabilmektedirler. Bu türden kuruluşların uğrunda mücadele ettikleri amaç veya amaçların ne olduğu tartışmalı bir konudur.

Bununla birlikte, herhangi bir şirket için olduğu gibi bir uluslararası şirket için de, maksimum kâr, en azından orta dönemde, ulaşılması zorunlu, olmazsa olmaz (*sine qua non*) bir hedeftir. Genellikle, üretim ve satış miktarlarındaki artışlar da çok-uluslu şirketlerin yöneticileri tarafından arzulanan durumlardır. Aslında, bu, her zaman kârlarda da bir artış anlamı taşımayacağından sermaye sahipleri için birincil amaç olmayabilir. Fakat, “büyüme”ye önem veren bazı sermayedarlar ve yöneticiler, yine de bu türden bir eğilim içerisinde bulunabilirler. Çünkü, bu türden bir kapasite genişlemesi ve büyüme, onların denetim altında tuttıkları yapının büyümesi, dolayısıyla kendi imkan ve etkilerinin artması sonucunu doğurabilecektir.

İşte bu aşamadan itibaren, çok-uluslu şirketlerin davranışlarını yönlendiren motivasyon açısından iktisat dışı bazı faktörlerin de devreye girmesi sözkonusu olabilir. Gerçekten de, bu eğilim, uzun vadede kârlılığı daha da arttırmaya yönelik ekonomik bir değerlendirmenin sonucu olabileceği gibi, çok-uluslu şirketin kendi için uygun şartları yaratma veya koruma amacına yönelik, çoğu zaman siyasal nitelik taşıyan çabalarını destekleyici bir özellikte de olabilir. Böyle bir durumda, sözkonusu çok-uluslu şirketin faaliyetleri açısından ekonomi ile politikanın, amaç ile aracın iç-içe geçtiği görülür.

Diğer taraftan, bir an için çok-uluslu şirketlerin kârlarının artırılması gibi tamamen ekonomik nitelikli bir amaç dışında hiçbir amaç gütmediklerini varsaysak bile, şirketlerin bu temel amaca ulaşmak için siyasal nitelikli bazı faaliyetler içerisinde belirli ölçülerde yer

almaları sözkonusudur. Bunun ölçüsü, şirketin tutumuna olduğu kadar içinde bulunulan koşullara da bağlıdır. Bu türden bir şirket, faaliyetleri için uygun koşullarda istikrar arar ve mümkün olduğunca faaliyette bulunduğu ülkenin yönetiminden özerk bir konumda olmayı ister. Bunları sağlamak için de çeşitli yollara başvurur. Bir başka deyişle, çok-uluslu şirket genellikle, yatırım için yerel unsurlarla ortaklığın gerektiği ülkelerde yatırım yapmayı istemez. Çünkü, böyle bir durum, kendisinin o ülke yönetimi tarafından daha yakından denetlenebilmesine imkan verecek, özerklik alanını oldukça sınırlandıracaktır.

İkinci olarak şirket, faaliyette bulunduğu ülkelerde kendisi için uygun olan koşulların sürmesini ister. Bu istek, iki tür siyasal nitelikli tutum ve davranışla desteklenebilir; şirket sermayesinin bileşimi açısından “anavatan” olarak adlandırılabilir merkez ülke ya da ülkelerin, üzerinde faaliyet gösterilen ülkeye bu yönde etkide bulunması sağlanmaya çalışılabilir veya üzerinde faaliyet gösterilen ülkedeki çeşitli baskı grupları ve siyasal odaklar ile belirli bir ittifak (veya mücadele) içerisine girilerek daha doğrudan bir etki yolu seçilebilir. Şirket, bu yöntemlerden daha çok birisini kullanabileceği gibi her ikisini birlikte de kullanabilir. Çok-uluslu şirket bu konuyla uluslararası politika açısından önem kazanmaktadır. Şirket bu durumda, ya merkez ülke veya ülkelerin dış politika çıkarlarını yönlendirmeye çalışmakta, ya da üzerinde faaliyetlerini sürdürdüğü ülkenin iç politikasına dışsal bir faktör olarak etki etme durumunda olmaktadır. Bunlardan birisini veya her ikisini gerçekleştirdiği oranda da, bir uluslararası aktör niteliği kazanmaktadır.

Fakat, hemen belirtmek gerekir ki, bu türden ilişkilerin olgusal düzeyde saptanması son derece zor, bu konudaki sistematik çalışmalar da oldukça azdır. Bu tür konular, genellikle çeşitli iletişim araçlarının ele aldığı kadarıyla bilinmekte ve değerlendirilmektedir. Bunun en önemli nedeni de, çok-uluslu şirketlerin bu gibi faaliyetleri genellikle, saptanması güç, gizli sayılabilecek yöntemlerle gerçekleştirmeleridir. Bu türden olgu veya olaylara ilişkin nispeten güvenilir veriler ise, genellikle ancak ilgili konu “tarih olduktan sonra” elde edilebilmektedir.

7.2. Küresel Düzeydeki İktisadi Eşitsizlikler

Daha önceki dönemlerin iktisadi dünyası bugünküne göre daha farklı model ve uygulamaları bünyesinde barındırmaktaydı. Örneğin, “Soğuk Savaş” döneminin iktisadi dünyasında yine piyasa ekonomisi model ve uygulamaları hakim durumda idiyse de hatırı

sayılır bir kollektivist ekonomik model ve uygulaması da sözkonusuydu. Günümüzün iktisadi dünyası daha küresel, daha yekpare bir nitelik taşımakta olup bu durum her geçen gün daha da belirgin görünüm kazanmaktadır.

Günümüz iktisadi dünyasının en belirgin ayırımı “zengin/yoksul”, “gelişmiş/azgelişmiş”, “merkez/çevre”, “metropol/bağımlı olan” ve “kuzey/güney” türünden ayrımlar çerçevesinde ele alınırken, bu kavramların işlemselleştirilmesi, yani hangilerinin “güney” ya da “çevre” ülkeleri veya hangilerinin “bağımlı olan” ülkeler olduklarının belirlenmesinde bazı belirsizlikler ortaya çıkabilmektedir. Aslında, yukarıda sözü edilen kategorilerde yer alan ülkelerin büyük bir bölümünün aynı ülkeler oldukları söylenebilir. Bununla birlikte, sözkonusu deyimlerin kastettiği ülke grupları arasındaki bu benzerliği bir özdeşlik olarak görmek kolaycı bir çözüm olacaktır. Örneğin, Çin Halk Cumhuriyeti, İsrail, Güney Afrika Cumhuriyeti, bazı Balkan ve Doğu Avrupa ülkelerinin, yukarıdaki türden ikili ayrımlarda hangi tarafta yer alacakları tartışma doğururken, sözkonusu ayrımlarda oluşan benzer ülke gruplarının özdeş olmadığı da çıkarsanabilmektedir.

Birbirleriyle özdeş olmasalar da oldukça benzer özellikleri yansıtan bu gruplardan “kuzey/güney” ayırımının diğerlerine oranla biraz daha somut ülke gruplaşmalarına karşılık gelen bir anlamı vardır. Öte yandan, kuzey/güney ayırımının tamamen coğrafi bir anlam taşımadığını belirtmek gerekir. Ülkelerin Kuzey-Güney Diyaloğu çerçevesinde saflaşması, bu ayırımın ekvatorunun (en genel bir ifade ile) sosyo-ekonomik gelişme düzeyi olduğunu göstermektedir. Nitekim, coğrafi ekvatorun güneyinde kalan Avustralya, Yeni Zelanda “kuzey ülkeleri” arasında yer alırlarken, kuzey yarım küresinde kalan birçok ülke de görüşme masasında “güney” içerisinde yer almaktadırlar. Görüşmelerde “güney” içerisinde yer alan ülkeler arasında, yoksul adacık devletlerinden Brezilya gibi önemli ölçüde sanayileşmiş ülkelere veya OPEC üyelerinin bazıları gibi kişi başına geliri oldukça yüksek ülkelere kadar uzanan geniş bir yelpaze mevcuttur. Bu türden bir ikili sınıflandırmada belki de nerede yer alacakları en tartışmalı olanlar, eski Varşova Paktı üyesi ülkeler grubu olmaktadır.

Çok benzer bir gözlemi, “merkez/çevre” ikilisi açısından da yapmak mümkündür. Bu deyim de, coğrafi anlamda değil, taraflar arası ilişkiler ve bu ilişkilerin belirleyicilik yönü açısından ele almak gerekmektedir. Bu anlamda “merkez” “kuzey”de, “çevre” de “güney”dedir.

Kuzey-Güney Diyaloğu, II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilik sisteminin yıkılmasına neden olan bağımsızlık hareketleri ile doğmuştur. Bu ismi almamış olmakla birlikte güney ülkelerinin kuzey ülkeleri ile diyalog kurma girişimleri o dönemde başlamıştır.

Sömürgecilik sonrası dönemin hemen ardından iki bölge arasındaki gelişme farklılıkları kendini göstermiş ve güney ülkeleri daha eşitlikçi bir iktisadi dünya düzeni kurulması talebinde bulunmuşlardır.

Bu yöndeki istekler ilk kez 1955 yılında Bandung’da yapılan toplantıda dile getirilmiştir. 1960’lı yıllarda Afrika ve Asya’da birçok yeni devlet bağımsızlığını ilan etmiş ve 1964 yılında 120 ülke ile toplanan BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı’nda (UNCTAD) azgelişmiş ülkeler gelişme taleplerini yinelemişlerdir. 1965 yılında ise BM, Gelişme İçin Program’ı (PNUD) kabul ederek azgelişmiş ülkelere yardım politikasını sistemli bir duruma getirmiştir. Bu yol ile BM’ye çekilen diyalog, aslında sorunların çözümü açısından başarılı olamamıştır.

1970’li yılların iki kutuplu sisteminde “Üçüncü Dünya” artık ekonomik düzeyde de bazı talepler öne sürmeye başlamıştı. Böylece “1. Dünya” ile “3. Dünya” arasında -esas olarak sonuncusunun arzusu ile oluşturulmak istenen bu ilişki biçimi, 1973-1974 petrol krizi ile önem kazanmış, daha sonra inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Görüşmelerin, taraflar arasındaki sorunların ortaya konabilmesi açısından bir forum işlevi gördüğü ve bu çerçevede alınan bağlayıcı olmayan kararlarla devletler ya da örgütlerin etkilenmeye çalışıldığı söylenebilir. Bazılarına göre bu gelişme, güç ve güvenlik kavramlarına öncelik tanıyan anlayışın dışında “ahlaki (*ethical*) bir sorun”dur. Buna karşılık, yeni-gerçekçi bazı yazarlar ise, olayın sıhhatli bir analizinin yine güç ve güç dengesi perspektifinden yapılabileceğini (örneğin güç paradoksu) öne sürmektedirler.

Varolan uluslararası iktisadi düzenin azgelişmiş ülkelerin hızlı kalkınmalarına hizmet etmediği, tersine gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkın daha da artmasına neden olduğu fikri özellikle 1970’li yılların başında belirginleşmiştir. 1973 petrol krizi sırasında ilk kez dünyada seslerini duyuran azgelişmiş ülkeler, 18 Aralık 1975’de Paris’te bir Uluslararası İktisadi İşbirliği Konferansı düzenlenmesini sağlamışlardır. Katılımcı yirmi beş ülkeden on dokuzunun güneyden olduğu konferansta ilk kez “Kuzey-Güney Diyalogu” terimi kullanılmıştır. Bu dönemde Willy Brandt’in başlattığı girişimler de diyalog çerçevesinde çalışmalarını hızlandırıcı etkiler doğurmuştur. Kuzey-Güney Diyalogu toplantıları 1977 ve 1981 yıllarında Paris’te yapılmış ve ilk Kuzey-Güney zirvesi 1981 yılında Meksika’da gerçekleştirilmiştir.

Azgelişmiş ülke koşullarının giderek bozulması, özellikle dış borçlanmalar nedeniyle gelişmelerinin bloke olması ve ağır çevre koşulları ile karşılaşılması gerçeği, Kuzey-Güney Diyalogu’nun sadece bir tartışma zemini sağladığını ortaya koymaktadır. Diyalog çerçevesinde

1989 yılında bu ülkelerin borçlarının ertelenmesi girişimlerinden de bir sonuç elde edilememiş ve diyalog sorunları çözüme kavuşturacak bir işlev yüklenememiştir.

1991 sonrasında ortaya çıkan uluslararası yapının, Kuzey-Güney Diyalogu'nu anlamlı kılma yolunda hem olumlu hem de olumsuz faktörler içerdiği söylenebilir. Yeni oluşan yapıda, iki kutuplu sistem döneminde olduğu oranda katı, belirgin bir ideolojik ayırımın olmayışı Kuzey-Güney Diyalogu açısından bir avantajdır. Ayrıca, yine bu yapı içerisinde iyice belirginleşen küreselleşme olgu ve mentalitesinin de dünyayı tüm parçalarıyla bir bütün olarak, bir organizma gibi görmesi de bu açıdan lehte bir faktör olarak düşünülmelidir. Gerçekten de küreselleşen ve karşılıklı bağımlılığın iyice belirginleştiği düşünülen dünyada, “güney”deki sorunların (örneğin bir çevre felaketinin, bir salgın hastalığın) kolayca “kuzey”e taşınabileceği, “güney”deki olumlu gelişmelerin (örneğin göçü ve mülteciliği doğuran koşulların iyileşmesinin) “kuzey”de de benzer etkiler yaratabileceği gerçeği kavrandığı ölçüde “kuzey”in “güney” ile bir “diyalog” ihtiyacı artacaktır.

Buna karşılık, “diyalog” açısından bazı olumsuz gelişmelerden de söz edilebilir. Günümüzdeki yapıda Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Asya Grubu/Japonya/Çin Halk Cumhuriyeti gibi, çeşitli ekonomik güç merkezlerinin ortaya çıkmış olması, “kuzey”i eskiye oranla daha kozmopolit bir konuma getirmekte, bu da “güney”e yönelik tutum açısından “kuzey”in iç uyumunda bazı sorunların ortaya çıkması ihtimalini arttırmaktadır. Ayrıca, bir önceki dönemde “kuzey”in savunduğu ve mücadeleden galip çıkarak küreselleşmeyi doğuran, özellikle sosyo-ekonomik nitelikteki değer sistemlerinin, öz itibarıyla “güney”in çıkarlarına pek uygun düşmedikleri kanısı da oldukça yaygındır. Bununla birlikte, tüm aksi söylemlere ve dünyada hala büyük iktisadi eşitsizlik zeminleri var olmasına rağmen (dünya nüfusunun yüzde 16’sını oluşturan en zengin 29 ülke tüm kaynakların yüzde 80’ine sahipken, dünya nüfusunun yüzde 20’sini oluşturan en az gelişmiş 40 ülkenin elindeki kaynaklar tüm kaynakların yüzde 2’sinden azdır), bazı sayısal değerlendirmeler, toplumlar arasındaki iktisadi eşitsizliklerin son yüz yılda daha da arttığı yolundaki görüşü mutlak anlamda desteklememektedir.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Günümüz iktisadi dünyası, küreselleşen, iktisadi birimler arasındaki karşılıklı bağımlılığın oldukça arttığı bir zemine işaret etmektedir. Günümüz dünyasındaki güç ilişkilerinde iktisadi faktörün önemi giderek belirginleşmektedir. Dünyanın adeta bir “Tek Pazar” haline gelmesiyle birçok ülke, gerek üretim süreçleri gerekse finansal imkanlar açısından kolayca gelişebilen ve kolayca çökebilen, bir başka deyişle küresel gelişmelere oldukça hassas hale gelmiştir.

Günümüz dünyasında pek türdeş olmayan bir güç merkezi, başlangıçta G-7 olan ve Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın da katılımıyla G-8 olan “Zenginler Kulübü”dür. ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada ve Rusya'dan oluşan bu gruptaki ülkelerin liderliği çerçevesinde Avrupa Birliği, NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Örgütü) gibi diğer bazı kümelenmeler de birbirleriyle rekabet halinde olan önemli ekonomik güç merkezlerini göstermektedir.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi iktisadi güç merkezlerine örnek gösterilebilir?

- a. Varşova Paktı
- b. NATO
- c. COMECON
- d. Batı Avrupa Birliği
- e. Birleşmiş Milletler

2. Aşağıdakilerden hangisi G-8 üyesi ülkeler arasındadır?

- a. Türkiye
- b. Portekiz
- c. Kanada
- d. Avustralya
- e. İspanya

3. Aşağıdakilerden hangisi günümüz iktisadi dünyasının belirgin ayrımlarından değildir?

- a. merkez - çevre
- b. metropol - bağımlı olan
- c. kuzey - güney
- d. doğu - batı
- e. gelişmiş - azgelişmiş

4. İlk Kuzey – Güney Zirvesi ne zaman gerçekleştirilmiştir?

- a. 1977
- b. 1979
- c. 1980
- d. 1981
- e. 1989

5. Az gelişmiş Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerini belirtmek için kullanılan ve II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu sisteminin ortaya çıkardığı bir olguya işaret eden deyim aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Üçlü İttifak
- b. Adeal Grubu
- c. Yediler Grubu
- d. ASEAN
- e. Üçüncü Dünya

6. Küreselleşme denince ilk aklınıza gelen nedir? Açıklayınız.
7. Sizce zengin ABD neden fakir Meksika ile NAFTA bünyesinde bir ekonomik işbirliğine girmiş olabilir, tartışınız.
8. Sizce, AB'nin bütünleşme sürecinin daha süratli ve sağlıklı olabilmesi açısından Almanya gibi bir "lider ülke"nin etkisi olumlu mu olur yoksa olumsuz mu? İrdeleyiniz.
9. Soğuk Savaş dönemindeki ilişkiler çerçevesinde AET/AT ile COMECON örgütlenmelerini karşılaştırarak değerlendiriniz.
10. Çin Halk Cumhuriyeti ile Japonya'yı ekonomik özellikleri açısından karşılaştırınız.

Cevaplar

1) c 2) c 3) d 4) d 5) e

8. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Genel, Türler
- Bazı Hükümetler-arası Örgütler
 - Birleşmiş Milletler Örgütü (BM)
 - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)
 - Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)
 - Avrupa Birliği (AB)
 - İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)
 - Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)
 - Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)
 - Uluslararası Para Fonu (IMF)
 - Dünya Bankası (IBRD/WBG)
 - Dünya Ticaret Örgütü (WTO)
- Bazı Hükümetler-dışı Örgütler
 - Uluslararası Uzmanlık Kuruluşları
 - Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları
 - Siyasal Nitelikli Hükümetler-dışı Kuruluşlar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- AGİT öncesi dönemdeki AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- 2- Siz AB'nin entegrasyon sürecini hızlandırmak için hangi organının yetkilerini artırırdınız? Neden?
- 3- Avrupa Parlamentosu'nda hangi siyasal eğilimler, hangi ağırlıklarda yer almaktadır? Değerlendiriniz.
- 4- Sizce Avrupa Birliği sonuçta bir "Avrupa Birleşik Devletleri" yaratabilecek mi? Neden?
- 5- Sizce ABD neden NAFTA içerisinde yer almıştır? Tartışınız.
- 6- Sizce APEC ciddi bir iktisadi oluşum haline gelebilir mi? Neden?
- 7- Sizce IMF'nin çok eleştiri almasının nedeni önyargı mı yoksa uyguladığı politikalar mıdır? Açıklayınız.
- 8- Dünya Bankası hangi ülkelere, hangi durumlarda destek olmaktadır? Tartışınız.
- 9- Dünya Ticaret Örgütü neden dünya ticaretinin önündeki engellerin azaltılmasını/kaldırılmasını ister? Tartışınız.
- 10- İslam İşbirliği Teşkilatı kendi tüzüğünde yer alan aksi yöndeki kurala rağmen neden Müslüman nüfus çoğunluğuna sahip olmayan ülkeleri üye olarak kabul etmiş olabilir?
- 11- Kitaptaki örnekler dışında, uluslararası uzmanlık kuruluşlarının ve çok-uluslu şirketlerin politikaya yöneldiği başka örnekler hatırlıyor musunuz? Sıralayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Uluslararası Örgütler:Genel	Hükümetler-arası örgütlerden en önemlileri hakkında bilgi sahibi olmak.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Hükümetler Dışı Örgütler	Hükümetler-dışı örgütler ile ilgili bilgi edinmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Hükümetlerarası Örgütler	Uluslararası örgütlerin kuruluş aşamalarını, yapılarını ve işleyiş mekanizmalarını açıklayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

Birleşmiş Milletler
Kuzey Atlantik İttifakı
NATO
AKKA
Avrupa Topluluğu
Avrupa Birliği
Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
Ekonomik-Parasal Birlik
Serbest Ticaret Anlaşması
Ekonomik İşbirliği
GATT

Giriş

Bu bölümde bazı hükümetler arası örgütlerden Birleşmiş Milletler, NATO, AGİT, NAFTA, İslam İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Birliği, APEC, IMF, WTO, uluslararası uzmanlık kuruluşları, ve çeşitli uluslararası sivil toplum kuruluşları ile siyasal nitelikli hükümetler-dışı kuruluşlar analiz edilecek, organları ve işlevleri üzerinde durulacaktır.

8.1. Genel, Türler

Uluslararası örgütler literatürde, hükümetler-arası (*inter-governmental*) örgütler ve hükümetler-dışı (*non-governmental*) örgütler olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Buna göre örgütlerin hükümetler arasında resmi yollarla yapılan bir anlaşma sonucunda kurulmuş olmaları halinde hükümetler-arası bir örgütten söz etmek olanaklıdır. Bu türden örgütlerin ilk örneği olarak kabul edilen ve 1815 Viyana Kongresi sonrası kurulan Ren Nehri Komisyonu'ndan bu yana hükümetler-arası örgütlerin sayısının hızla artarak 2000'li yıllarla beraber yaklaşık dört yüz elliye ulaşması sözkonusudur. Hükümetler-arası örgütler yalnızca bir tek amaca yönelik olarak kurulabileceği gibi birden çok amacı da kapsayabilmekte, bunun dışında küresel-bölgesel, yeni üyeliklere açık-yeni üyeliklere kapalı, ekonomik nitelikli-ekonomik nitelikli olmayan gibi bir çok farklı ayrımlara tabi tutulabilmektedirler. Bu örgütlenme yoğunluğunun da daha çok kuzey yarıkürede, özellikle de Avrupa coğrafyası merkezli olarak geliştiği görülmektedir.

Diğer yandan, günümüzde hükümetler-aşırı (*trans-governmental*) veya uluslar-aşırı (*trans-national*) örgütler olarak da adlandırılan hükümetler-dışı örgütler giderek yaygınlaşmışlar, uluslararası sistem içerisindeki çeşitli olaylarda önemli roller oynamaya başlamışlardır. Herhangi bir uluslararası kuruluşun hükümetler-dışı özelliğe sahip olabilmesi için, taraflardan en az birisi ülkesinin yönetiminin temsilcisi durumunda olmamalıdır. Bu türden kuruluşları başlıca 3 genel başlık altında toplamak mümkündür: a) Uluslararası uzmanlık kuruluşları, b) Uluslararası sivil toplum kuruluşları ve c) Siyasal nitelik taşıyan hükümetler-aşırı kuruluşlar.

8.2. Bazı Hükümetler-arası Örgütler

8.2.1. Birleşmiş Milletler Örgütü (BM)

II. Dünya Savaşı'nda Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı savaşan devletler, daha savaş sırasında evrensel bir örgüt kurma hazırlıklarına girmişlerdir. Hukuksal ve siyasal bakımdan Milletler Cemiyeti'nin bir devamı olmakla birlikte BM, daha kapsamlı bir kuruluş olarak düşünülmüştür. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in 14 Ağustos 1941'de yayınladıkları "Atlantik Bildirisi" BM'nin kurulması

yolundaki ilk adım olmuştur. 21 Ağustos-7 Ekim 1944 tarihlerinde Washington yakınlarındaki Dumbarton Oaks'ta, ABD, SSCB, İngiltere ve Çin temsilcileri biraraya gelerek BM'nin kuruluş çalışmalarını başlatmışlardır.

Kurulacak örgütün Güvenlik Konseyi'nde oy verme yöntemi bu çalışmalar sırasında çözülememiş bir sorun olarak kalmıştır. Ancak 3-11 Şubat 1945'de Churchill, Roosevelt ve Stalin arasında yapılan "Yalta Konferansı"nda, Çin, ABD, SSCB, Fransa ve İngiltere'ye (Beş Büyükler) veto hakkının tanınması ile soruna çözüm getirilmiştir. Daha sonra 25 Nisan 1945'de, Almanya ve Japonya'ya savaş açan devletler San Fransisco'da toplanarak 111 maddelik "Birleşmiş Milletler Antlaşması"ni oybirliği ile kabul etmişlerdir. Yetmiş maddelik Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün de eklendiği BM Anayasası 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

BM Örgütü'nün iki tür üyesi bulunmaktadır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ellibir kurucu devlet "asıl üyeler"dir. Diğerleri ise "yeni üyeler" statüsündedir ve bunların barışçı antlaşma hükümlerini kabul eden ve bunları yerine getirebilecek yetenekte devletler olmaları gerekmektedir. Örgütün altı temel organı, elliye yakın danışma ve teknik organı bulunmaktadır. Temel organlar; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreteryadır.

Şekil 17: Birleşmiş Milletler Genel Kurul Salonu

1) Genel Kurul: Örgüte üye tüm devletlerin en çok beş temsilci ile katılabildikleri ve birer oya sahip oldukları organdır. Genel Kurul, çeşitli konularda yetkili komisyonlar aracılığıyla işlemektedir. Yılda bir kez olağan toplantısı dışında olağandışı da toplanabilen Genel Kurul her oturum için bir başkan ve on üç başkan yardımcısı seçer. Kararlar basit çoğunluk ile alınır. Ancak bazı durumlarda 2/3 çoğunluk gerekmektedir. Bu durumlar, uluslararası barış ve güvenliğin kurulmasına ilişkin tavsiyeler, Güvenlik Konseyi'nin sürekli olmayan üyelerinin seçimi, Ekonomik ve Sosyal Konsey üyelerinin seçimi, Vesayet Konseyi'nin bazı üyelerinin seçimi, örgüte yeni üye kabulü ve üyelikten çıkarma konularıdır. Genel Kurul kararları hukuksal olarak bağlayıcı değildir, ancak tavsiye niteliğindedir.

2) Güvenlik Konseyi: Örgütün barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu organdır. Güvenlik Konseyi'nin yetki ve görevleri, anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi, savaş ve saldırıların önlenmesi konularına ilişkindir. Güvenlik Konseyi, kendisine sunulan ya da el koyduğu bir uyuşmazlığın giderilmesinde soruşturma, uzlaştırma, arabuluculuk faaliyetlerinde bulunabilir. Barışın tehdit edilmesi durumunda ise çeşitli zorlama önlemleri alabilir. Bunlar, ekonomik ilişkileri, ulaştırma ve iletişim ilişkilerini kesme biçimindeki yaptırımlardan askeri müdahaleye kadar tırmanabilir.

Güvenlik Konseyi uyulması zorunlu kararlar alma yetkisine sahiptir. Gerekli olan her zamanda toplanmaya hazır olan Konsey'de kararlar 3/5 oy çokluğu ile alınır. Konsey'in üyesi olan on beş ülkenin beş tanesi (ABD, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve İngiltere) sürekli üyeleri olup veto hakkına sahiptirler. Diğerleri ise coğrafya bakımından bir dağılım da gözönünde tutularak iki yıl için Genel Kurul tarafından seçilirler. Güvenlik Konseyi, yöntem sorununa ilişkin bir kararda herhangi dokuz üyenin olumlu oyuna başvurur. Yöntem dışı kararlarda sürekli üyelerin olumsuz oyları bulunmamak kaydıyla dokuz olumlu oy aranır. Sürekli üyelerden birisinin olumsuz oy kullanarak bir kararın alınmasına engel olması, o ülkenin veto hakkını kullanması anlamına gelmektedir. Yeni Üyeler Komitesi ve Prosedür Komitesi olmak üzere iki daimi komitesi bulunan Güvenlik Konseyi altında belirli bir süreliğine oluşturulmuş *ad hoc* komiteler de yer almaktadır.

3) Ekonomik ve Sosyal Konsey: Dünya barışını korumaya yönelik olarak ekonomik ve sosyal alanlarda faaliyette bulunan organ durumundadır. Bu amaca ilişkin incelemeler yapmak, raporlar hazırlamak, Genel Kurul'a bilgi vermek, özel uzmanlık kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak bu Konsey'in görevleri arasındadır. Ekonomik ve Sosyal Konsey'de

her üyenin bir oy hakkı vardır ve kararlar oy çokluğu ile alınır. Üyelerin tümü üç yıl için seçilir ve on sekiz tanesi de her yıl yenilenir.

4) Vesayet Konseyi: Milletler Cemiyeti'ndeki Manda Rejimi yerine Birleşmiş Milletler bünyesinde Vesayet Konseyi oluşturulmuştur. Önceki yıllarda bazı bölgeleri vesayeti altında bulunduran Konsey'in önemi giderek azalmaktadır. Konsey, Genel Kurul tarafından üç yıl içinde seçilen üyelerden oluşur. Vesayet Konseyi'nde veto sistemi bulunmaz ve kararlar oy çokluğu ile alınır. Günümüzde en son faaliyetini 1994 yılında Palau'nun bağımsızlığını kazanması sırasında sürdürmüş bir organ olarak fazlaca bir işleve sahip olmayıp çalışmaları fiilen sonlanmıştı.

5) Uluslararası Adalet Divanı: BM'in üye devletlerarası uyuşmazlıkları, örgüt içi hukuksal sorunları, uzmanlık kuruluşlarının danışma faaliyetlerini çözüme kavuşturmakla görevli organıdır.

6) Sekreterlik: BM Örgütü'nün faaliyetlerini düzenleyen ve yöneten organdır. Sekreterlik, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından beş yıllık bir dönem için seçilen bir Genel Sekreter ve BM Örgütü'nde görevli elemanlardan oluşur. Örgüt faaliyetleri hakkında her yıl Genel Kurul'a bir rapor sunan Genel Sekreter, BM Antlaşması'nın 99. maddesi uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiğine inandığında Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir. Genel Sekreter ve ona bağlı olarak görev yapan uluslararası personel, uyruğu altında buldukları ülkeden direktif alamazlar. Örgütte görev yapmış olan Genel Sekreterler sırası ile Trygve Lie, Dag Hammarskjöld (iki dönem), U Thant, (iki dönem), Kurt Waldheim (iki dönem), Perez de Cuellar (iki dönem), Butros-Butros Gali, Kofi Annan (iki dönem) ve Ban Ki-moon'dur. Ban Ki-Moon'un görev süresinin 2016 sonunda dolması üzerine Portekizli siyasetçi Antonio Guterres genel sekreter seçilmiştir.

Merkezi New York'ta bulunan ve bugün 193 üyesi* bulunan Birleşmiş Milletler Örgütü'ne bağlı uzmanlık kuruluşları şunlardır: Gıda ve Tarım Örgütü, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü, Uluslararası Tarımsal Gelişme Fonu, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Denizcilik Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Telekomünikasyon Örgütü, Uluslararası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Uluslararası Posta Birliği, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bilgi İletişim Örgütü, Dünya Meteoroloji Örgütü, Birleşmiş Milletler Kapital Geliştirme Fonu.

* Dünyada Birleşmiş Milletler Örgütü'ne üye olmayan devletler olarak bazı küçük devletçikler ile birlikte Tayvan ve Vatikan'ın adı sayılabilir.

Birleşmiş Milletler çerçevesinde uzmanlık kuruluşlarının yanında “bağlı kuruluşlar” olarak adlandırılan uluslararası örgütler de mevcuttur: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA); Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW); Nükleer Denemeleri Kapsamlı Yasaklama Anlaşması Örgütü (CTBTO) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi.

8.2.2. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)

II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan sert kutuplaşma sürecinde 4 Nisan 1949'da on Batı Avrupa ülkesi ile Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'nın katılımı sonucu, toplam on iki ülkenin imzaladıkları bir antlaşma ile kurulmuştur. 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955 yılında Federal Almanya, 1982 yılında da İspanya örgüte üye olmuşlardır. 1999'da Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya örgüte üye olmuşlardır. Nihayet, Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya 2004, Hırvatistan ve Arnavutluk 2009, Karadağ ise 2017 yılında üye olmuş ve böylece 2017 itibarıyla üye sayısı 29'a çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Batılı ülkeler ile Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmazlıkların bir uzantısı olarak oluşturulan NATO daha çok savunma niteliğinde bir örgüttür. Kuruluş antlaşmasının beşinci maddesine göre, üyelere herhangi birisine karşı girişilecek askeri bir saldırı bu örgütün tüm üyelerine yapılmış sayılacaktır. Taraflardan birisine yapılan saldırı durumunda üye ülke, ortak ya da bireysel savunma hakkını kullanır. Silahlı güç kullanmayı da kapsamak üzere diğer üyeler kendisine yardımda bulunur. Örgüt tarihinde beşinci maddeye ilk defa ABD'ye karşı gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında başvurulmuş; üye devletler ABD ile dayanışma içerisinde olduklarını sergilemişlerdir.

Fransa, dünya koşullarının değiştiğini ileri sürerek 10 Mart 1966'da NATO'nun askeri kanadından ayrılmış, ABD askerlerinin ülkesinden ayrılmasını istemiş ve bu 1967'de gerçekleşmiştir. Fransa bu durumunu 43 yıl aradan sonra 2009'da değiştirerek tekrar askeri kanat üyeliğini aktive etmiştir. 1974 Kıbrıs bunalımı sonrasında Yunanistan da benzer bir durum yaratmış, ancak 1980'den sonra eski statüsüne dönmüştür. Kitleli Karşılık Stratejisi'nden vazgeçilerek 1967 yılının Aralık ayında NATO içinde 1991'e kadar geçerliliğini koruyan “esnek karşılık” stratejisi kabul edilmiştir.

Dünyadaki hızlı ekonomik, siyasal gelişmeler karşısında NATO'nun da savunma kimliği değişim göstermiştir. Varşova Paketi'nin dağılması, Doğu Avrupa ülkelerindeki siyasal

rejimlerin değişmesi, Sovyet rejiminin sona ererek Sovyetler Birliği'nin dağılması, örgütün varlık sebebini yakından ilgilendiren gelişmelerdir. Sözkonusu değişimin somutlaştırılması ise 6-8 Kasım 1991 tarihinde Roma'da yapılan toplantıda gerçekleşmiştir. NATO Kuzey Atlantik Konseyi "İttifakın Yeni Stratejik Kavramı" başlıklı bir belge ile "*kapsamlı güvenlik kavramı stratejisi*"nin temel alınmasını sağlamış ve bu, kitlesel tehdit, ileri savunma ve esnek karşılık stratejilerinin yerini almıştır. Yine sözkonusu belgeye göre; NATO güçlerinde kapsamlı indirim, hareket yeteneği daha fazla, acil müdahale gücüne sahip çok-uluslu Çevik Güç'ün oluşumu ve nükleer silahlarda indirim karara bağlanmıştır. NATO'nun yeni stratejisi, krizlerin çözümünde önce diplomatik yolların kullanılmasını, işbirliği ve diyalogların geliştirilmesini savunarak örgütün siyasal niteliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Krizlerin siyasal yollar ile çözülememesi durumunda askeri önlemler alınabilecek, nükleer silahlar ise ancak son yanıt olarak kullanılabilir. Kapsamlı Güvenlik Kavramı'nın bir diğer stratejisi ise Kriz Yönetimi olarak saptanmıştır. Kriz Yönetimi, nereden geleceği belli olmayan risklere karşı geliştirilen bir anlayıştır. Amaç, krizin çıkmadan önlenmesidir.

Kasım 1991 Zirvesi sonrasında NATO, Baltık devletleri, Doğu Avrupa devletleri ve eski Sovyet coğrafyası devletleri ile ilişkileri geliştirme kararı almıştır. Bu amaçla on altı NATO, altı eski Varşova Paktı ve üç Baltık devletinden kurulu Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi oluşturulmuştur. Soğuk Savaş döneminin bitiminden sonra, uluslararası güvenlik ortamında meydana gelen değişikliklere ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara uyum sağlamak üzere yeni bir yapılanma sürecine giren NATO, bir yandan üyelerinin korunması yönündeki temel görevini muhafaza ederken, diğer yandan tüm Avrupa-Atlantik coğrafi bölgesinde diyalog ve işbirliği mekanizmaları oluşturmuştur.

Bu çerçevede, eski Sovyetler Birliği toprakları üzerinde bağımsızlıklarına kavuşan yeni cumhuriyetler ve eski Doğu Bloku ülkeleriyle diyalog ve işbirliğine yönelik olarak kurulan Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ve Barış İçin Ortaklık Programı gibi mekanizmalar; Rusya ve Ukrayna ile tesis edilen özel ortaklık ilişkileri; Akdeniz çevresiyle karşılıklı anlaşmayı sağlamak, daha güçlü ilişkiler kurmak amacıyla, Akdeniz ülkeleriyle oluşturulan diyalog mekanizması; Akdeniz bölgesindeki güvenlik konularıyla ilgili olarak Akdeniz Eşgüdüm Grubu diye adlandırılan toplantılarda sürdürülen siyasal görüş alışverişleri; Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin geliştirilmesi gibi yapısal konularda ciddi adımların atılması, NATO'nun uluslararası barış ve güvenliğe kapsamlı yaklaşımının örnekleridir. Nihayet, 2002 yazında varılan bir anlaşma çerçevesinde Rusya Federasyonu örgüt içerisinde oluşturulan bir mekanizma ile "oy hakkı olmadan" bazı toplantılarda yer alma imkanı elde etmiştir. 28 Mayıs

2002 tarihli Roma Zirvesi'yle NATO-Rusya İşbirliği Konseyi hayata geçirilerek, Rusya'nın, silahların denetiminden terörizmle mücadeleye ve nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların yayılmasını önlemeye kadar alınacak kararlarda söz sahibi olmasına imkan tanınmıştır.

Güvenlik ve istikrara yönelik tehditlerin giderek çeşitlendiği ve daha karmaşık bir hal aldığı günümüzde, Avrupa-Atlantik bölgesinin önde gelen güvenlik örgütü ve askeri ittifakı olarak önemini korumakta olan NATO, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın ittifak içerisindeki yerlerini almasının ardından, İttifaka üye olmak isteyen diğer ülkeler için bir Üyelik Hareket Planı (MAP) sunarak, genişlemeye devam edeceğine dair "açık kapı" politikasını sürdürmüştür. Bu çerçevede, 2002 yılı Kasım ayında gerçekleşen Prag Zirvesi'nde örgütün "ikinci genişlemesi" için karar alınarak 2004 yılında Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya örgüte üye olmuşlardır. 2008 Bükreş Zirvesi'nde de Hırvatistan ve Arnavutluk'un üyelikleri için "yeşil ışık" yakılmış, bu iki ülke de 2009 yılında örgüte resmen üye olmuşlardır. Öte yandan, NATO'ya üyelik başvurusunda bulunan Ukrayna, Makedonya ve Gürcistan'ın durumları ise Kosova'nın bağımsızlığını kazanması ve 2008 Güney Osetya Savaşı gibi olaylarla sertleşen Rusya ile ilişkilerin daha da gerginleşmesi için şimdilik askıda durmaktadır.

NATO'nun son zamanlardaki önemli ilgi alanlarından birisi kitle imha silahlarıdır. 1999 Washington Zirvesi'nde alınan bir karar doğrultusunda NATO karargahında Kitle İmha Silahları Merkezi oluşturulmuştur. ABD'nin bu konuda çok hassas olması, örgütün, özellikle rakip sayılabilecek ülkelerin ellerinde bulunan bu türden silahların ortadan kaldırılması konusundaki çabalarının en belirleyici nedenidir.

Örgütün başlıca organları şunlardır:

1) Kuzey Atlantik Konseyi: Ondokuz üyenin temsilcilerinden oluşur, üst düzey sorunları ele alır ve anlaşmanın uygulanması ile ilgili sorunlarda yetkilidir. Konsey'de kararlar oydaşma (*consensus*) ile alınır ve her yıl, bir üye ülkenin dışişleri bakanı, İngilizce alfabetik sıraya göre, Konsey Başkanlığı görevini üstlenir.

2) Savunma ve Nükleer Planlama Komitesi: Tüm üyelerin katıldığı Komite, Konsey gibi belli aralıklarla büyük elçiler düzeyinde, ayrıca yılda iki kez de savunma bakanları düzeyinde toplanır. Komite askeri konularda en yetkili organdır.

3) Askeri Komite: Üye ülke Genelkurmay Başkanları'ndan oluşan organ, örgütün askeri çalışmalarını düzenler ve askeri örgütü yönetir. Normal olarak yılda iki kez üye ülkelerin genelkurmay başkanları düzeyinde toplanan komite, daimi askeri temsilcilerle sürekliliğe

sahiptir. Askeri Komite politika ve kararlarının yürütmesini, yürütme organı olarak çalışan Uluslararası Askeri Sekreterlik sağlar.

4) Sekreterlik: Merkezi Brüksel’de bulunan Sekreterlik, Genel Sekreter’in başkanlığında çalışır. Genel Sekreter Kuzey Atlantik Konseyi, Savunma Planlama Komitesi, Nükleer Savunma İşleri Komitesi, Nükleer Planlama Grubu gibi ana organ ve komitelere başkanlık eder ve aynı zamanda Örgüt’te Uluslararası Sekreterliğin başkanı, en yüksek memurudur.

NATO üyesi 28 ülkenin haricinde NATO’ya ortak (partner) üye konumunda olan ülkeler de sözkonusudur. Ortak üyeler: Ermenistan, Avusturya, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Finlandiya, Gürcistan, İrlanda, Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Moldavya, Rusya, İsveç, İsviçre, Makedonya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan.

8.2.3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın kurumsallığa geçişi anlamındaki örgütlenme, 21 Kasım 1990 tarihinde imzalanan ve “Paris Bildirgesi” kısa adıyla anılan belgede ana hatları ile tespit edilmiştir. Paris Bildirgesi’nin ilk bölümü “yeni demokrasi ve barış çağı”, ikinci bölümü “ileriye yönelik tasarılar” ve son bölümü de “AGİK’in yeni kurumları” olarak belirlenmiştir. Buna göre AGİK organlarına eklenecek yeni organlar düzenlenmiş ve ilk Dışişleri Bakanları Konseyi 1991 yılında Berlin’de toplanmıştır. Ardından 1992 Prag ve Stockholm toplantıları yapılmış ve 1993 yılında Savunma Planlama Komitesi kurulmuştur.

Bu gelişme sonrasında 1994 yılında Budapeşte’de yapılan Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında Konferans’ın (AGİK) örgüte (AGİT) dönüştürülmesine karar verilmiş ve bu karar 4 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çatışma önleme ve kriz yönetimi sağlama amacındaki örgütün faaliyet alanları; muhtemel çatışmaların saptanması, silahların denetlenmesi, diplomatik girişimlerin teşviki, güvenlik mekanizmalarının korunması, insan hakları ve demokrasi ilkelerine bağlı kalınması ile ekonomik ve çevresel güvenlik sağlanması olarak özetlenebilir. Kosova, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Estonya, Gürcistan, Litvanya, Moldavya, Tacikistan, Makedonya ve Ukrayna’da görev yapan AGİT, Arnavutluk ve Çeçenistan’da gözlemci konumundadır.

18-19 Kasım 1999’da gerçekleştirilen İstanbul Zirvesi’ne, AGİT üyesi tüm devlet/hükümet başkanları katılmış, Zirvede; Avrupa Güvenlik Şartı (İstanbul Şartı), AKKA

Uyarlama Anlaşması, AKKA'nın Adaptasyonuna İlişkin Nihai Senet, Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemlere İlişkin Viyana Belgesi, İstanbul Zirve Deklarasyonu akdedilmiştir. 1990 yılında kabul edilen Paris Şartı ile sürekli bir kurum haline dönüştürülmesinin temeli atılan AGİK, 1999 İstanbul Zirvesi ile tam anlamıyla resmiyet kazanarak AGİT'e dönüşmüştür. İstanbul Zirvesi ile kabul edilen İstanbul Şartı, AGİK sürecini resmen sona erdirmiştir.

Şekil 18: AGİK Helsinki Zirvesi (1975)

AGİT'in organları şunlardır: Hükümet ve Devlet Başkanları Zirve Konferansı, bağlayıcı karar alabilen Dışişleri Bakanları Konseyi, içerisinde Senyörler Konseyi ve Güvenlik İşbirliği Forumu bulunan Daimi Konsey, bünyesinde Güvenlik, İnsani Boyut ve Ekonomi olmak üzere üç komisyon çalışan ve Kopenhag'da bulunan Parlamenterler Asamblesi, koordinasyon görevi yapan ve *ad hoc* komiteler ile birlikte çalışan Dönem Başkanları Ofisi ve Viyana'da bulunan Daimi Sekreterlik. Bunlar dışında, Varşova'da bulunan Özgür Seçimler Bürosu, Viyana'da bulunan Güvenlik İçin İşbirliği Forumu ve La Haye'de bulunan Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği Genel Sekreterliğe bağlı olarak çalışmaktadır. Ayrıca, Prag ve Taşkent'te Genel Sekreterlik ofisleri bulunmaktadır. 1999 yılında alınan bir kararla Alma Ata (Kazakistan), Bişkek (Kırgızistan) ve Aşkabat'ta (Türkmenistan) AGİT merkezleri açılmıştır. Merkezi Viyana'da bulunan örgütün 56 olan üye sayısı son olarak Moğolistan'ın katılımıyla 57'ye ulaşmıştır.

Bir güvenlik ve işbirliği teşkilatı olarak AGİT, güvenlik konseptini üç sacayağına sahip bütünlüklü bir yapı olarak ele almaktadır. Buna göre güvenlik, askeri-siyasal, ekonomik ve çevresel ve insani boyutları içeren bir bütündür. AGİT ofisleri de bu üçlü yapıya uygun olarak teşkilatlanmış olup her boyut için özel çalışma birimleri ve memurlar istihdam edilmiştir.

8.2.4. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Kömür Çelik Birliği, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun birleşmesi ile oluşan Avrupa Topluluğu'nun 1991 yılından sonra aldığı yeni ad Avrupa Birliği olmuştur. 9-10 Aralık 1991 tarihinde Hollanda'nın Maastricht kentinde yapılan Avrupa Topluluğu Konsey toplantısında Topluluğu yeniden biçimlendirecek bir antlaşma yapılmasına karar verilmiş ve 10 Aralık'ta "Avrupa Birliği Antlaşması" imzalanmıştır.

Roma Antlaşması ve Tek Senet'ten sonra AT'nin üçüncü anayasası niteliğindeki antlaşma, Avrupa'daki bütünleşmeyi Topluluk'tan Birlik'e dönüştürürken amaçlarda, işleyişte ve üyelere değişiklik yapılmasını öngörmüştür. Bu çerçevede 3 Mart 1994 Brüksel Zirvesi'nde Birlik'in genişlemesi kararı alınmış, 25 Haziran 1994 Korfu Zirvesi'nde Finlandiya, İsveç, Avusturya ve Norveç ile "Katılma Anlaşması" imzalanmıştır. 1 Ocak 1995 tarihinden geçerli üyelikler için Norveç referandumunun olumsuz sonuçlanması ile Avrupa Birliği'nin dördüncü genişlemesi diğer üç ülke ile gerçekleşmiştir. Birlik Antlaşması çerçevesinde öngörülen değişiklikler, 1997'de imzalanıp 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren ve Birliğin dördüncü anayasası niteliği bulunan Amsterdam Antlaşması ile düzenlenmiştir.

Avrupa Birliği'nin üç temeli bulunmaktadır. Maastricht Antlaşması ile belirlenen bu temellerin birincisi Topluluk boyutudur ve Birlik vatandaşlığı, ortak politikalar ile Ekonomik ve Parasal Birlik konularını kapsar. İkinci temel, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'dır. Üçüncü temel ise adalet ve içişlerinde işbirliğidir. Uluslararası faaliyetlerde Birlik'in üye devletler yerine davranabileceğini öngören Birlik Antlaşması'na dayanarak, AB, 1994 yılında Rusya ile "Ekonomik İşbirliği Antlaşması" imzalamış, uluslararası örgütlerde Birlik üyeleri tek temsilci ile temsil edilir olmuş ve hatta tek bir aktör gibi, yeni bölgesel kuruluşların oluşturulmasını sağlamıştır.

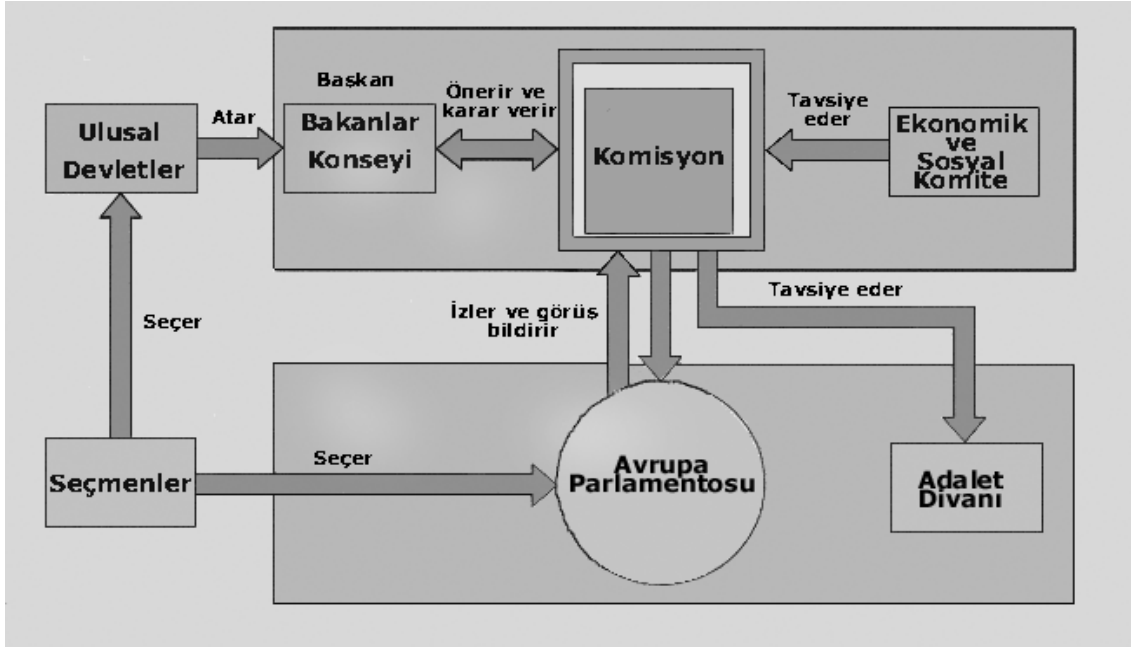
Topluluk biçimini sürdürdüğü döneme göre Avrupa Birliği'nin amaçlarında hem genişleme hem de derinleşme olmuştur. Buna göre, 1990 yılında belirlenmiş olan "Ekonomik-

Parasal Birlik Programı” yürürlüğe konmuştur. Ayrıca, uluslararası organize suçlar, terörizm ve uyuşturucu ticareti ile ortak mücadele amacıyla 1995 yılında ortak polis kuruluşu olan Europol oluşturulmuştur. 1997 yılında kabul edilen Gündem 2000 başlıklı belge ile Avrupa Birliği’nin 2000’li yıllardaki politikaları da belirlenmiştir. Ortak tarım politikası ile ekonomik ve sosyal uyumun sağlanması, birincil amaç kategorisi içerisinde yer almaktadır.

İkinci kategoriye, üyelik başvurusunda bulunan devletlere karşı uygulanacak “üyelik-öncesi stratejileri” oluşturmaktadır. Son kategori ise AB’nin yeni mali çerçevesini konu edinmektedir. AB’ye aday ilk grup ülkeler ile üyelik müzakereleri 1998’de, ikinci grup ülkeler ile 2000 yılında başlamıştır. Türkiye de Aralık 1999’da AB’ye aday ülke olarak ilan edilmiştir. Aralık 2000’de AB ülkeleri Nice Antlaşması’nı imzalamış ve AB organlarının genişleme sonrasında geçireceği reform sürecini belirlemiştir. Mart 2002’den Temmuz 2003’e kadar AB üye ve aday ülkeleri Avrupa Konvansiyonu’nda AB’nin geleceğini tartışmış ve bir Taslak Anayasa metni oluşturmuşlardır.

Ekim 2003’te başlayan Hükümetlerarası Konferans bu Taslak Anayasa metni üzerinde çalışarak Avrupa Anayasası’nı hazırlamışsa da anayasa yaşama geçirilememiştir. Avrupa Birliği’ne 1 Mayıs 2004 tarihinde 10 yeni üye katılmıştır (Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Kıbrıs Cumhuriyeti [Rum kesimi] ve Malta). Bulgaristan ve Romanya ile Katılım Antlaşması Nisan 2005’te imzalanmış ve bu iki ülke 2007 yılında AB’ye katılmıştır. Aralık 2004 Brüksel Zirvesi’nde Türkiye ve Hırvatistan ile müzakerelerin de 2005 yılında başlaması kararlaştırılmıştır. Hırvatistan 1 Temmuz 2013 tarihi itibarıyla AB’nin 28. üyesi olmuştur. Türkiye ile müzakereler Kıbrıs ve Fransa’nın vetosu sebebiyle aksamış olsa da devam etmektedir. Öte yandan, Birleşik Krallık’ta 2016 yılında yapılan referandumda birlikten ayrılma kararı alındığından, bu kararın uygulanmasına ilişkin yöntem ve sürece ilişkin müzakereler ise 2017 yazında başlamıştır.

Aralık 2007’de imzalanan ve Aralık 2009’da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile AB’nin işleyişine ilişkin önemli değişiklikler yapılmıştır. 2013 itibarıyla AB’nin yapısı ve karar alma süreci aşağıdaki gibidir:

Şekil 19: Avrupa Birliği organları ve işleyişi

Temel organlar:

A- Komisyon: Birliğin hükümet gibi çalışan organıdır. Brüksel’de bulunan Komisyon, Bakanlar Konseyi’nin ve Parlamento’nun incelemesine sunulacak direktif ve yasa önerilerini hazırlayarak Birlik politikalarını oluşturur. Ayrıca Bakanlar Konseyi’nin almış olduğu kararları uygulamakla yükümlüdür. Komisyon, Avrupa Birliği Konseyi tarafından oybirliğiyle değiştirilmesine karar verilmedikçe, Başkan ile Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi dahil, üye devlet sayısının üçte ikisine karşılık gelen sayıda üyeden meydana gelmektedir. Komisyon üyeleri, üye devlet vatandaşları arasından üye devletlerin tümünün demografik ve coğrafi yelpazesini yansıtacak şekilde, üye devletler arasında mutlak surette uyulacak bir eşit rotasyon sistemi temelinde seçilir.

Komiserler ve Komisyon Başkanı, Konsey tarafından, Parlamento onayı alındıktan sonra beş yıl için atanırlar. Genel müdürlükler ve uzmanlık bölümleri ile bu organ uluslararası ilişkilerde Birliği temsil eder ve kararlarını oy çokluğu ile alır. Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Parlamentosu önünde sorumludur ve Parlamento’nun nitelikli çoğunluğu ile istifaya çağrılabilir.

B- Avrupa Parlamentosu: Yılda birer hafta süreli on dört toplantı yapan Parlamento, Konsey ve Komisyon faaliyetlerini izleyerek görüş bildirmekten ve Konsey ile birlikte yasama

faaliyetinden sorumludur. Her üye ülkede beş yılda bir yapılan genel ve doğrudan seçimlerle belirlenmiş parlamenterler sekiz siyasal eğilim içerisinde örgütlenmişlerdir. Parlamento'nun bir başkanı, on dört başkan yardımcısı, 3 500 kişilik sekreteryası ve bir sekreteri bulunmaktadır. Hırvatistan'ın katılımıyla

766'ya çekilen üye sayısı, 2014 seçimlerinde 751 olarak sabitlenmiştir. Günümüze dek 1976, 1984, 1989, 1994, 1999, 2004, 2009,2014 ve 2019 yıllarında seçimler yapılmıştır. Her ülkenin nüfus özelliklerine bağlı kontenjanları bulunmaktadır. Parlamenterler ülkelerini değil bağlı buldukları siyasal eğilimleri temsil ederler. Birliğe yeni üye katılımı, Birlik bütçesi ve Komisyon kararnamelemleri konularında veto yetkileri bulunmaktadır.

C- Bakanlar Konseyi: Ülke olarak üye ülke dışişleri bakanların- dan oluşan Konsey yüksek karar organıdır. Yılda düzenli olarak iki kez Brüksel'de ve Lüksemburg'ta toplanır. AB yapısını ilgilendiren her soru- nu karara bağlayıp politikaları saptamakla görevlidir. Gündem konusuna bağlı olarak konu ile ilgili bakanlar da toplanabilmektedirler. Yılda iki kez yapılan, dışişleri bakanları toplantısına Avrupa Konseyi, Komisyon başkanları ile Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi katılırlar. Başkanın altı ayda bir değiştiği Konsey'de Parlamento'nun mutlak çoğunluk ile onayladığı öneriler, öneri değişiklikleri ve Birlik için yaşamsal nitelik taşıyan vergilendirme, yeni üyelerin katılımı, ortak Birlik politikalarının saptanması vb. konular oybirliği ile karara bağlanır. Bunlar direktif ya da tüzük adını alarak Birlik mevzuatını oluştururlar. Diğer konular- da ise ülke büyüklüklerine göre saptanmış olan ağırlıklar çerçevesinde nitelikli çoğunluk ile karar alınır.

D- Avrupa Konseyi: Bir tür zirve konferansı gibi çalışan Avrupa Konseyi, üye devletlerin devlet veya hükümet başkanları ile kendi Başkanı ve Komisyon Başkanı'ndan oluşur. Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi de, Konsey'in çalışmalarına katılır. 1974 yılında oluşturulan bu kurum normalde yılda dört kez Brüksel'de toplanarak dış politika, ortak savunma, yeni üye katılımları gibi konularda tek başına ya da Bakanlar Konseyi ile birlikte karar alır. Daimi olarak görev yapan AB Konseyi Başkanı, iki buçuk sene görev süresi ile Avrupa Konseyi tarafından seçilir. En fazla iki dönem seçilebilen Başkan, devletlerarası eşgüdümün sağlanmasının yanında yine Avrupa Konseyi tarafından seçilen Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ile birlikte AB'nin dış devletlerle ilişkilerinin yürütülmesinden sorumludur.

E- Adalet Divanı: Birlik yargı organı olan Divan; Adalet Divanı, Genel Mahkeme ve ihtisas mahkemelerinden oluşur. Divan; antlaşmaları, yasa ve kararları inceler ve birlik

kurumlarının üyelerle, birbirleri ile ya da özel kişi ve kurumlarla ihtilaflarına bakar. Divan'da her ülkeden bir yargıç ve ayrıca 8 savcı görev yapar. Tarafsızlığından şüphe duyulmayan hakimlerin Bakanlar Konseyi tarafından altı yıl için atanmaları ile oluşan Divan'da kararlar basit çoğunluk ile alınır. Bu kararlar bağlayıcıdır ve temyiz imkanı bulunmamaktadır.

F- Avrupa Merkez Bankası: AB para politikasından ve AB para birimi olan Euro'nun yönetiminden sorumlu olan bankanın merkezi Frankfurt'tadır. Lizbon Antlaşması ile birliğin ana organları arasına giren bankanın temel görevi Euro Bölgesi'nin fiyat istikrarını korumaktır.

G- Sayıştay: Bakanlar Konseyi tarafından her üye devletten birer temsilcinin altı sene süreliğine görevlendirildiği Sayıştay'ın temel işlevi AB hesaplarının denetlenmesidir.

Avrupa Birliği genel merkezi, Komisyon toplantılarının yapıldığı Belçika'nın başkenti Brüksel'dedir. Parlamento merkezi Strazburg ve Lüksemburg'da, Adalet Divanı merkezi ise Lüksemburg'da bulunmaktadır.

9 Mayıs 1950	Schumann Deklarasyonu yayınlandı.
Nisan 1951	Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kuruldu.
Mayıs 1952	Avrupa Savunma Topluluğu (EDC) Antlaşması imzalandı.
Haziran 1955	Messina Konferansı, AET ve Euratom görüşmeleri başladı.
25 Mart 1957	Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Euratom Antlaşmaları imzalandı
Ocak 1958	İki yeni Topluluk çalışmalarına başladı.
Temmuz 1961	Yunanistan'ın ortak üyeliği kabul edildi.
Ocak 1963	Fransız-Alman Dostluk Antlaşması imzalandı.
Eylül 1963	Türkiye'nin ortak üyeliği kabul edildi.
1963	De Gaulle İngiltere'nin üyelik başvurusunu veto etti.
Nisan 1965	Üç topluluk organlarının birleştirilmesi kararlaştırıldı.

Ocak 1966	Lüksemburg Uzlaşması: Topluluk içinde hükümetler-arası yönetim ağırlık kazandı.
1 Temmuz 1968	AT içinde Gümrük Birliği gerçekleşti. Ortak dış tarife benimsendi. Ortak Tarım Politikası (<i>CAP</i>) kabul edildi.
Kasım 1970	Avrupa Siyasal İşbirliği (<i>EPC</i>) başlatıldı.
Mart 1972	“Snake” oluşturuldu.
Ocak 1973	İngiltere, İrlanda ve Danimarka Topluluğa katıldı.
Aralık 1974	Avrupa Konseyi (<i>European Council</i>) oluşturuldu.
1979	Avrupa Parlamentosu için doğrudan seçimler yapıldı.
Mart 1979	Avrupa Para Sistemi (EMS) kuruldu.
Ocak 1981	Yunanistan Topluluğa katıldı.
Ocak 1984	AT ve EFTA aralarında serbest ticaret bölgesi kurdular.
Şubat 1984	Avrupa Parlamentosu “Avrupa Birliği Üzerine Taslak Antlaşması”nı kabul etti.
Haziran 1984	BAB, Avrupa savunma forumu olarak yeniden oluşturuldu.
Şubat 1985	Grönland Topluluktan ayrıldı.
Aralık 1985	Avrupa Tek Senedi, Avrupa Konseyi’nce kabul edildi.
Ocak 1986	İspanya ve Portekiz Topluluğa katıldı.
Ağustos 1987	Türkiye, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulundu.
Mart 1991	Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (<i>EBRD</i>) kuruldu.
Mayıs 1992	AT ve EFTA Avrupa Ekonomik Alanı Antlaşması’nı imzaladı.
Aralık 1991	Avrupa Birliği’ni kuran Maastricht Antlaşması kabul edildi.

	Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya ile ortaklık antlaşmaları imzalandı.
Aralık 1993	Kopenhag Zirvesi yapıldı ve genişleme kriterleri ilan edildi.
1995	İsveç, Finlandiya ve Avusturya Birliğe katıldı.
Haziran 1997	Amsterdam Antlaşması imzalandı.
Temmuz 1997	“Gündem” 2000 Komisyon tarafından açıklandı.
1998	Polonya, Macaristan, ek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya ve Kıbrıs ile katılım müzakereleri başladı.
Aralık 1999	Helsinki Zirvesi yapıldı ve Türkiye aday ülke ilan edildi. Litvanya, Letonya, Slovakya, Bulgaristan, Romanya ve Malta ile üyelik görüşmelerine başlanma kararı alındı.
Haziran 2000	Feira Zirvesi- Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası oluşturulması için Başkanlık Sonuç Belgesi açıklandı.
Aralık 2000	Nice Antlaşması imzalandı.
Şubat 2002	Euro 12 katılımcı ülke arasında tek para birimi oldu.
Aralık 2002	Kopenhag Zirvesi. AB 10 yeni ülkeyi üye olarak kabul etmeye karar verdi
Temmuz 2003	Konvansiyon Taslak Anayasa metnini sundu.
Mayıs 2004	10 yeni ülke AB’ye katıldı.
Haziran 2004	Brüksel Zirvesi. Hırvatistan AB’ye aday ülke ilan edildi.
Ekim 2004	AB Anayasası üye devletler tarafından imzalandı.
Aralık 2004	Brüksel Zirvesi. Türkiye ve Hırvatistan ile 2005 yılında müzakerelere başlanmasına karar verildi.
Nisan 2005	Bulgaristan ve Romanya ile Katılım Antlaşması imzalandı.

Ocak 2007	Romanya ve Bulgaristan üyeliğe kabul edildi.
Aralık 2007	Lizbon Antlaşması imzalandı.
Haziran 2009	7. Avrupa Parlamentosu seçimleri yapıldı.
Ekim 2009	İrlanda'da düzenlenen son referandumla Lizbon Antlaşması onaylandı.
Aralık 2009	Lizbon Antlaşması yürürlüğe girdi. Herman Van Rompuy Avrupa Konseyi Başkanı, Catherine Ashton Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi oldular.
Haziran 2010	İzlanda ile katılım müzakereleri başladı.
Temmuz 2011	Euro bölgesi ülkeleri, bölge içerisinde krizin etkilediği ülkelere 500 milyar Euro kadar borç vermeyi öngören Avrupa İstikrar Mekanizması Antlaşması'nı imzaladılar.
Ekim 2012	Avrupa İstikrar Mekanizması yürürlüğe girdi.
Temmuz 2013	Hırvatistan resmen AB'ye katılarak 28. Üye oldu.
Mayıs 2014	Avrupa Parlamentosu seçimleri ile 751 vekil seçildi.
Eylül 2014	İskoçya'da gerçekleştirilen bağımsızlık oylamasında %53.3 oyla Birleşik Krallık içerisinde kalma kararı alındı.
Haziran 2016	Birleşik Krallık'ta yapılan Avrupa Birliği üyeliğine devam edip/etmeme ile ilgili oylamada %51.9 ile Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı alındı.
Mayıs 2019	Avrupa Parlamentosu Seçimleri yapıldı.

Tablo 5: Avrupa örgütlenmesinin tarihsel gelişimi

8.2.5. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)

1969 yılı Eylül ayında Fas'ın Başkenti Rabat'ta 25 ülkenin katılımıyla İslam Konferansı Örgütü (İKÖ / OIC - *Organisation of Islamic Conference*) adıyla kurulan örgüt 2008 yılında değişikliğe giderek İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT / ICO - *Islamic Cooperation Organisation*) adını almıştır. İİT din temelli örgütlenen ilk ve tek devletlerarası örgütlenmedir. 25 üye devlet ile başlayan örgüt günümüzde 57 üye ve 5 gözlemci üye ile BM'den sonra en geniş üye tabanına sahip devletlerarası örgütlenmelerden birisi haline gelmiştir.

1969'dan önce de Müslüman ülkelerin bir araya gelişi, gerek hilafet tartışmaları açısından gerekse seküler-siyasal amaçlar açısından gündeme gelmişti. 1950 başlarında Pakistan, ardından Suudi Arabistan, Malezya ve Fas gibi ülkelerin etkili olduğu bu tür siyasal girişimler din adamları ve entelektüeller arasında da belirli bir etki yaratmıştı. Ancak örgütün kurulmasını hızlandıran asıl süreç 1960'lı yılların ikinci yarısındaki gelişmeler ile yakından ilgilidir. Bu dönemde 1967 Savaşı sonucunda İsrail'in Doğu Kudüs'ü işgali Müslüman nüfuslu ülkelerde önemli bir tepkiye yol açmıştı. 1969 yılında fanatik bir İsrailinin Kudüs'teki *El Aksa Camii*'ni kundaklaması olayı, bu uluslararası atmosferde çeşitli Müslüman ülke ve toplumların çıkarlarını koruyacak bir işbirliği örgütlenmesinin sembolik gerekçesini oluşturmuştur. Böylelikle bir araya gelen ve aralarında gözlemci statüsü ile Türkiye'nin de bulunduğu 25 ülke Rabat'ta İslam Konferansı örgütünün kurucu tüzüğünü ve organlarını saptayan belgeleri imzalamışlardır.

En son 2008'de revize edilen İİT tüzüğüne göre İİT üyesi olmanın koşulları BM üyesi olmak, nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olması ve örgüt tüzüğünün benimsenmesi olarak sıralanmaktadır. Ancak örgüt bu koşulu fiilen yok sayarak, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olmayan dokuz ülkeyi de tam üyeliğe almıştır. Bu ülkeler arasında Güney Amerika'dan Surinam ve Guyana ile Afrika'dan Mozambik ve Uganda gibi ülkeler dikkat çekmektedir. İİT'nin bunu yapmaktaki amacının, uluslararası platformlarda kendisi ile Filistin, Keşmir ve Bosna gibi konularda paralel davranabilecek devlet sayısını artırarak bu zeminlerde etkili olma arzusu olduğu ifade edilmektedir. Keza dinsel kimlikleri hızla değişebilen nüfusların olduğu ülkelerde bir İslamileşme zemini yaratmak da ikinci bir neden olarak öne çıkmaktadır.

İslam İşbirliği Teşkilatı içinde aktif ülkeler Suudi Arabistan, İran, son yıllarda Türkiye, geçmişte Libya, Malezya ve Körfez ülkeleridir. Özellikle İran ile Suudi Arabistan iki rakip kutup olarak örgüte ve örgütün bütçesine en çok katkı veren ülkeler olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye Malezya ve İran, örgüt bütçesinin yaklaşık yüzde beşerlik dilimlerini karşılarken, Suudi Arabistan, Kuveyt ve BAE ise yüzde onluk dilimlerini karşılamaktadırlar. Diğer ülkelerin bütçeye katkıları genellikle yüzde birlik dilimler düzeyindedir. Şii İslam'ın temsilcisi olarak İran, Selefî İslami yaklaşımın temsilcisi olarak Suudi Arabistan ve daha ılımlı ve Batı ile entegre yaklaşımların temsilcileri olarak ise Türkiye ve Malezya örgüt içerisinde önde gelen ülkeler olarak sayılmaktadır.

İİT merkezi teşkilatı Suudi Arabistan'ın Cidde şehrindeydir. Ancak örgüt tüzüğünde Cidde, Kudüs'ün kuruluşuna kadarki geçici merkez olarak tanımlanmaktadır. Bu da örgütün kuruluş gerekçesinde olduğu kadar günümüzdeki faaliyetleri açısından da Filistin sorununun önemli bir yer teşkil ettiğine işaret eder. İİT daimi komiteleri içinde Kudüs Komitesi en ön sıralarda yer almaktadır. Bunun dışında ekonomi, mali, sosyal, kültürel ve eğitim konularında çeşitli komitelere sahip olan İİT'nin en üst karar organı 3 yılda bir düzenlenen İslam Zirvesi'dir. İslam Zirveleri devlet başkanları ve krallar düzeyinde toplanılan en üst karar ve istişare merci olarak tanımlanmıştır. Pratikte, önemli karar ve görüşmeler, olağan olarak yılda bir kez toplanan Dışişleri Bakanları İslami Zirveleri'nde ele alınır. Örgütün Genel Sekreteri iki dönemi aşmayacak şekilde ülkelerin bölgesel dağılımları dikkate alınarak beşer yıllık periyodlar için seçilir. Şu andaki Genel Sekreter bu görevi 2005'den beri sürdüren Türkiyeli Ekmeleddin İhsanoğlu'dur.

Örgütün tam bir bütünlük içinde karar alıp uygulayabildiği konuların sayısı fazla değildir. Ancak yine de Filistin, Keşmir, Bosna gibi Müslüman toplulukların doğrudan acil siyasal sorunlar ile karşı karşıya kaldığı bölgeler ile ilgili genel bir söylem ve eylem birliği oluşturmayı başardığı söylenebilir. Örgütün özellikle Genel Sekreterlik vasıtasıyla sürdürdüğü önemli bir ortak gündemi de “İslamofobia” ile mücadele konusudur. Genel sekreterlik diğer uluslararası kuruluşlar ile işbirliği sürdürerek özellikle 11 Eylül sonrasında güçlenmiş bulunan Müslüman karşıtı önyargı ve hareketlere karşı siyasî ve kültürel çalışmalar yapmaktadır. Öte yandan örgüt, hem üye ülkelerin içinden hem de genel düzeyde, toplumların islamizasyonuna hizmet ettiği yönünde ciddi eleştirilere de muhatap olmaktadır.

8.2.6. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

Asya-Pasifik bölgesi devletlerinin ekonomik işbirliğini arttırmak ve gümrük sorunlarını çözüme ulaştırmak amacıyla 1989 yılında, GATT çerçevesinde düzenli toplantılar

başlatılmıştır. Aynı sene içerisinde Canberra’da yapılan toplantıda Avustralya, Brunei Sultanlığı, Kanada, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Singapur, Tayland ve ABD’nin katılımıyla Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği örgütü kurulmuştur. Üye devletlere 1991’de Çin, Hong Kong, Tayvan, 1993’te Meksika, Papua Yeni Gine, 1994’te Şili katılmıştır. 1998 yılında Peru, Rusya ve Vietnam’ın da iştirakiyle merkezi Sinagapur’da bulunan örgütün üye sayısı 21’e ulaşmıştır.

APEC birçok uluslararası örgütten farklı olarak bağlayıcılığı olmayan taahhütler temelinde açık diyalog esasına göre faaliyetlerini yürütmektedir. APEC, üyelerine antlaşmalara dayanan hukuki yükümlülükler getirmemekte, kararlar oy birliğiyle alınmakta, yükümlülükler ise gönüllü olarak üstlenilmektedir. Örgütün en yüksek karar organı Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, Bakanlar Kurulu, Yürütme Kurulu ve Sekretarya’dır. Organik yapı içerisinde, Ekonomik Komite, Ticaret ve Yatırım Komitesi ve Bütçe Komitesi’nin yanı sıra politika, enerji, balıkçılık, teknoloji, denizcilik, iletişim, turizm ve ulaşım alanlarında faaliyet gösteren çalışma grupları vardır.

Örgüt bünyesindeki en önemli gelişme, 1994 yılında Endonezya’daki zirve toplantısında alınan Bogor Kararları olmuştur. Sanayileşmiş ülkeler açısından 2010, gelişmekte olan ülkeler tarafından ise 2020 yılında hayata geçirilmesi öngörülen Bogor kararlarında özetle, Asya-Pasifik bölgesinin bir serbest ticaret ve yatırım alanı haline getirilmesi hedeflenmektedir. Belgede sanayileşmiş ekonomilerin gelişmekte olan ekonomilerin kalkınmasına katkıda bulunması, çok taraflı uluslararası ticaret sisteminin güçlendirilmesi, Asya- Pasifik bölgesinde ticaret ve yatırım serbestisinin artırılması, Asya-Pasifik kalkınma işbirliğinin yoğunlaştırılması gibi hedeflere yer verilmiş ve APEC’in içine dönük bir ticari blok haline gelmesine karşı olduğu vurgulanarak, çok taraflı ticaret müzakerelerin başarıyla sonuçlanmasına yönelik desteğin altı çizilmiştir.

Bu çerçevede, 1995 yılında on sekiz üyeden kurulu APEC İş Danışma Konseyi oluşturulmuş ve “Osaka Faaliyet Ajandası” hazırlanmıştır. Buna göre, üye ülkelerin ekonomik gelişme programlarına öncelik verilerek ticaret ve yatırımda serbesti sağlanması ile ekonomik ve teknik işbirliğinin artırılması amaçlanmıştır.

2002 ve 2005’te Endonezya’da gerçekleşen bombalı saldırılar örgüt üyesi devletlerin teröre karşı işbirliğini geliştirmeyi gündeme almalarına yol açmış, ayrıca hızlı kalkınmanın bölgede yarattığı çevre tahribatına karşı da ortak sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır. 2012 yılında Rusya’nın Vladivostok şehrinde gerçekleşen

zirvede ticaret ve yatırım alanlarında serbestleşme, bölgesel ekonomik entegrasyon, gıda güvenliğini güçlendirme, güvenilir arz zincirlerinin kurulması ve yenilikçi büyüme imkanlarının teşviki benimsenmiştir. Son olarak 2015 yılında Filipinler'in başkenti Manila'da gerçekleşen zirve Çin ve bölge devletleri arasında Güney Çin Denizi'ndeki adalara ilişkin yaşanan ihtilafın gölgesinde başlamış, ancak toplantıda insani sermaye yatırımları, bölgesel ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesi, küçük ve orta boy işletmelerin küresel ve bölgesel pazarlara katılımı vb. alanlara ilişkin stratejiler benimsenmiştir.

8.2.7. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Birleşmiş Milletler Örgütü'ne bağlı uluslararası finans kuruluşlarından adı en fazla duyulandıran birisidir. IMF 1944 yılı Temmuz ayında, New Hampshire, Bretton Woods'ta toplanan konferans sonucunda kurulmuştur. 27 Aralık 1945 tarihinde IMF Anlaşma Maddeleri'nin imzalanmasıyla da yürürlüğe girmiştir. 1 Mart 1947 tarihinde ise finansman işlemlerine başlamıştır. Uluslararası Para Fonu'nun amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Uluslararası para sorunlarında ülkeler arasında işbirliği sağlamak,
- 2) Ulusal paraların değerlerinde denge sağlamak ve kambiyo indirimlerini önlemek,
- 3) Üyeler arasında çok taraflı bir ödemeler sistemi kurmak ve döviz sınırlamalarını en aza indirmek,
- 4) Ödemeler bilançosu açık veren ülkelere kısa süreli mali yardımda bulunmak.

Fon'da, her üye ülkeye birbirinden farklı birer kota tahsis edilmiştir. Her üye ülke kotasının 1/4'ünü altın ile kalanını da ulusal parası ile öder. Ancak bu kesin bir ortalama değildir. Üye ülkelerin rezerv durumuna göre oranlama değişebilir. IMF, her beş yılın sonunda üye ülke kotalarını gözden geçirerek, gerekirse artırımı gitmektedir. Bu kotalar, her ülkenin Fon'dan ne kadar para çekebileceğini ve örgüt içerisindeki oy ağırlığını belirler. Fon'dan ödünç alınan tutara "çekiş hakkı" denir. Her ülkenin çekiş hakkı, kullandıkça koşulları ağırlaşan dilimlere bölünmüştür. Yüzde 10'dan yüksek devalüasyon yapacak olan her üye ülke Fon'dan izin alır.

IMF karar süreçlerinde ülkeler katkıları oranında oy ağırlığına sahiptir: ABD'nin oy ağırlığı yüz üzerinden yaklaşık 17, Almanya ve Japonya'nın 6'şar, Fransa ve Birleşik Krallık'ın

5'er, Çin, İtalya ve Suudi Arabistan'ın 3'er puan civarındadır. Temel konulardaki kararlar yüzde 85'lik bir ağırlık gerektirir.

Uluslararası Para Fonu'nun organları şunlardır: En üst karar organı, her üye ülkenin eşit temsil edildiği Governörler Kurulu'dur. Bu kurul, genellikle üye ülkelerin Maliye Bakanları ya da Merkez Bankası başkanlarından oluşur. Governörler Kurulu yılda bir kez, Dünya Bankası Governörler Kurulu ile birlikte, Eylül ve Ekim ayında ortak genel kurul toplantısı amacıyla toplanır. İcra Direktörleri Kurulu: Fonu doğrudan idare ve koordine eden en yetkili ve etkin birimdir. Bu kurul 24 üyeden oluşur ve alınacak kararları, toplam oy gücünün en az yarısıyla almak zorundadır. Bu üyelerin yedisi, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya, Çin Halk Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan tarafından atanmaktadır. Kurul ayrıca guvernör ve icra direktörü olmayan bir kişiyi IMF başkanlığına atar. IMF Başkanı: IMF Başkanı, Fon Yönetim Kurulu tarafından beş yıllık dönemler için atanır. Başkan, IMF personelinin yöneticisi olup Fon'u İcra Direktörleri Kurulu kararları doğrultusunda yönetmekle yükümlüdür.

Üyelik: IMF'nin kuruluş ana sözleşmesine göre, Fon üyeleri kurucu üyeler ve diğer üyeler olmak üzere ikiye ayrılır.

8.2.8. Dünya Bankası (IBRD/WBG)

27 Aralık 1945 tarihinde kurulup 1946 yılında faaliyete geçen örgütün başlangıçtaki tam adı "Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası" olup zaman içinde bir grup haline gelerek Dünya Bankası Grubu (World Bank Group) adını almıştır. Başlangıçta Avrupa'nın savaş sonrası koşullarını iyileştirme beklentisi ile oluşturulmuştur. Günümüzde örgütün amacı, üye ülkelerin ekonomik gelişmelerine yardım etmek, yatırımları teşvik etmek ve az gelişmiş ülkelere sermaye sağlamaktır. Faaliyetleri için gerekli olan fonları ise üye ülkelere yapılan hisse senedi satışlarından ve bono satışlarından sağlar. Örgüt, bir ülkeye kredi açarken, kredinin kullanılacağı proje ile ilgili araştırmalar yapar ve kredi alan ülkeden devlet garantisi ister. Günümüzde Dünya Bankası, üye ülkelerin finans, kredi ve yatırım politikalarını koordine etmeye ve geliştirmeye yönelik olarak inşa edilen çeşitli kuruluşlar ile birlikte "Dünya Bankası Grubu" olarak adlandırılan kompleks bir yapıya kavuşmuştur.

Dünya Bankası Gurubu, içinde IBRD ve IDA'yı (Uluslararası Kalkınma Kuruluşu) barındıran Dünya Bankası'ndan daha geniş bir yapıyı ifade eder. Dünya Bankası Grubu,

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na ek olarak şu kuruluşları içermektedir: 1956 yılında kurulan ve gelişmekte olan ülkelerde özel sermayeye kredi olanakları sağlamayı amaçlayan Uluslararası Finans Kurumu; gelişmekte olan ülkeler için kredi olanaklarını arttırmak üzere 1960'da kurulan "Uluslararası Kalkınma Birliği"; yabancı yatırımları arttırma ve bunlara yönelik risklere karşı güvence sağlama amacıyla 1985 yılında kurulan "Çok Taraflı Yatırım ve Garanti Kurumu"; yabancı yatırımcılarla ev sahibi devlet arasında ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla 1966 yılında kurulan "Yatırım Tartışmalarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez".

Örgütün başlıca organları Guvernörler Kurulu ve Yürütme Direktörleri'dir. ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve Almanya Yürütme Direktörü olan elli altı ülkeden ağırlıklı olan beş ülke durumundadır. Üye ülkelerin IMF'dekine benzer bir ağırlıklı oy yapısına sahip olduğu Dünya Bankası Gurubu 2010'da yaptığı "oy reformu" ile başta Çin olmak üzere Türkiye, Güney Kore ve Meksika gibi ülkelerin oy oranlarında bir artırıma giderek karar süreçlerinde bu ülkelerin etkisini arttırmıştır. Dünya Bankası'nın merkezi, ABD'nin başkenti Washington'dadır.

8.2.9. Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) yerini alan örgütün oluşturulmasına, GATT çerçevesinde sürdürülen Uruguay Round sırasında karar verilmiş ve Nisan 1994'te Fas'ın Marakeş kentinde örgütün kurucu anlaşması 113 devlet tarafından imzalanmıştır. Faaliyetine 1 Ocak 1995'te başlayan WTO, dünya ticaretinin liberalleştirilmesi misyonunu yüklenmiş ve bu çerçevede ticari görüşmelere bir forum oluşturmak, ticari anlaşmazlıklara çözüm getirmek, ulusal ticaret politikalarını uyumlaştırmak, teknik danışmanlık yapmak ve diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği sağlamak amaçlarını benimsemiştir.

15 Nisan 1994'te imzalanan Uruguay Round Nihai Senedi ile Hizmet Ticareti Genel Anlaşması, uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel kavram, kural ve ilkeleri ortaya koyan ilk çok taraflı anlaşma olarak uluslararası ticaret kurallarının kapsamını önemli ölçüde genişletmiştir. WTO, GATT'ın kendisini de içeren bir devamı olmakla birlikte basit bir uzantısı da değildir. GATT kuralları sadece mal ticaretini kapsarken, WTO mal ticaretinin yanında, hizmetler ticareti ve ticari nitelikteki fikri mülkiyet haklarını da kapsamaktadır. GATT

anlaşması çok taraflı bir araçken 1980'lerde yeni pek çok anlaşma ilave edilerek selektif bir yapıya dönüşmüştür. WTO'yu oluşturan anlaşmalar ise neredeyse bütünüyle çok taraflı olup taahhütleri üyelerin tamamını bağlamaktadır. Belki en önemli farklılık WTO'nun, GATT'a göre anlaşmazlıkların çözümünde daha hızlı çalışan, otomatik mekanizmalara sahip bir kuruluş olmasıdır. Örgüt, ayrıca tarım ürünleri ticaretinde de nispeten adil ve serbest piyasa mekanizması prensiplerine dayalı bir sistem oluşturmayı hedeflemiştir. Örgüt çerçevesinde alınan kararların üye ülke parlamentolarında onaylanması gerektiğinden dönem dönem önemli anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Bu nedenle 1998 yılında, tüm üyeleri ilgilendiren uluslararası ticari sorunların saptanması ile elektronik pazar koşullarının düzenlenmesi kararları alınmıştır.

2001 yılında Doha'da yapılan Bakanlar Konferansı'nda da "Ticaret Müzakereleri Komitesi" oluşturulmuş ve müzakerelerin "tek taahhüt" (*single undertaking*) ya da "tek paket" esasına göre ele alınması ve bütün olarak 1 Ocak 2005 yılına kadar tamamlanması karara bağlanmıştır. Sözkonusu müzakere "paketi"ne İleri Tarım ve Hizmetler Ticareti Müzakereleri ile uygulama konuları da dahil bulunmaktadır. WTO'nun bütçesini, üyelerinin gerçekleştirdikleri toplam ticaret esas alınarak belirlenen ülke bazındaki katkı payları oluşturmaktadır.

Örgütün en üst karar organı Bakanlar Konferansı'dır. Konferans her iki yılda bir toplanmaktadır. Konferans, Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları'na ilişkin hususlar da dahil olmak üzere WTO'yu ilgilendiren her konuda karar alabilmektedir. WTO'nun Bakanlar Konferansları arasında kalan dönemlerde yapılan olağan ve günlük çalışmaları Genel Konsey tarafından yürütülmektedir. Genel Konsey, tüm WTO konularında Bakanlar Konferansı adına hareket etmektedir. Kararlar uzlaşma ile alınmakta, uzlaşma sağlanamazsa 3/4 ağırlıklı oy gerekmektedir. Alt Konseyler, özel komite ve çalışma grupları Genel Konsey'e bağlı olarak çalışırlar. Ayrıca, 500 kişilik bir Sekreteryaya bulunmaktadır.

Genel olarak, WTO sistemine katılım müzakereler yoluyla olmaktadır. Bu nedenle, katılım süreci her ülkenin hak ve yükümlülükleri bakımından bir dengenin kurulmasını sağlamak demektir. Türkiye'nin de dahil olduğu birçok WTO üyesi için müzakereler önceki GATT sistemi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. 1947 tarihli GATT Anlaşması'na da taraf olan bu gruptaki ülkeler, Ocak 1995'te kurulan WTO'nun asli ve kurucu üyeleri olmuşlardır.. Örgütün merkezi Cenevre'de bulunmaktadır.

8.3. Bazı Hükümetler-dışı Örgütler

8.3.1. Uluslararası Uzmanlık Kuruluşları

Günümüzde IATA (*International Air Transport Association*-Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği), IOC (*International Olympic Committee*-Uluslararası Olimpiyat Komitesi), WCC (*The World Council of Churches*-Dünya Kiliseler Konseyi), WFTU (*World Federation of Trade Unions*-Dünya Sendikalar Federasyonu), ICFTU (*International Confederation of Free Trade Unions*-Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu) gibi, bir dizi baş harfin bir araya gelmesinden oluşan örgütlerin sayısı süratle artmaktadır. 1970'lerin başlarında sayıları yaklaşık 3.000 olan bu uzmanlık kuruluşlarının bugünkü sayısını saptamak dahi zor gözükmemektedir. Bu örgütlerin yarısından fazlasında "Kuzeybatı ülkeleri" olarak adlandırılan ülkelerin yer aldığı görülmektedir. Günümüzde bu ülkelere ait olan oran biraz azalmakla beraber, bunlar yine de birincil durumlarını korumaktadırlar.

Üye ülkelerin hükümetlerinin temsil edilmediği birer uluslararası örgüt olan bu uzmanlık kuruluşlarında görülen sözkonusu gelişme, bu birimlerin zaman zaman uluslararası politika açısından sonuçlar doğuracak faaliyetler göstermelerine, bir başka deyişle uluslararası politikada bazı roller üstlenerek bir uluslararası aktör konumuna sahip olmalarına yol açabilmektedir. Örneğin, yukarıda sözü edilen Uluslararası Olimpiyat Komitesi, 1980 yılında Sovyetler Birliği'nde düzenlenen Moskova Olimpiyat Oyunları sırasında böyle bir konuma gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesini protesto etmek amacıyla, başta ABD olmak üzere bazı Batı ülkelerinin oyunları boykot etmesi, Komite'yi doğrudan uluslararası politikanın içine çekmiştir.

Benzer bir durum, dört yıl sonra, 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunları'nın da SSCB ve kendisine yakın diğer ülkeler tarafından boykot edilmesiyle tekrarlanmıştır. Bu örneklerden de, sözkonusu uzmanlık kuruluşunun, uluslararası politika alanında bir rol üstlenmek için pek istekli olmadığını, böyle bir konuma arzusu dışında itildiğini söyleyebiliriz. Oysa bazı uluslararası uzmanlık kuruluşlarının amaç ve/veya faaliyetleri, doğrudan siyasal bir nitelik taşımamakla beraber uluslararası politika açısından sonuç doğurabilecek etkileşimler içerisine girmeye çok daha uygun olabilmektedir. Örneğin, bir uluslararası sendikal örgüt, kendisine üye olan (veya olmayan) bir sendikanın faaliyet gösterdiği bir ülke yönetimi ile ilişkiye girerek, sözkonusu sendikanın faaliyetlerini sürdürdüğü koşulların düzeltilmesi, iyileştirilmesi için taleplerde bulunabilmektedir.

Yine bir Uluslararası Kızıılhaç (*International Red Cross-IRC*) veya bir Dünya Kiliseler Konseyi, genellikle insani nedenlerle de olsa, bazı uluslararası çatışmalarla ilgili olarak çeşitli girişimlerde bulunabilmekte, bazen arabuluculuk görevleri üstlenebilmektedir. Sayıları daha da artırılabilir olan bu gibi örnekler, sözkonusu uluslararası uzmanlık kuruluşlarının da belirli bir oranda, amaç ve/veya sonuç açısından uluslararası politika ile ilgili bazı roller üstlenebildiklerini göstermektedir.

8.3.2. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları

Devlet ve hükümetlerden bağımsız olarak çalışan ve pek çok ülkede etkin bir faaliyet seviyesine sahip birçok sivil toplum kuruluşu ya da hükümetler-dışı örgütün günümüzde uluslararası siyasetin önemli aktörleri arasında yer almaya başladığı görüyoruz. Dünya ticareti, iklim ve çevre sözleşmeleri, uluslararası askeri ve siyasal müdahaleler ve benzeri birçok durumda çeşitli uluslararası sivil toplum kuruluşlarının etkin kampanya örgütlediğini, hükümetleri çeşitli kararları almaya ya da kararlarını gözden geçirmeye zorlayabildiklerini görüyoruz.

Yaygın bir ağa, etkinliğe ve kurumsallaşma düzeyleri bakımından önemli bir tanınırlığa sahip bu tür örgütlerden *Greenpeace*, Uluslararası Af Örgütü, Sınır-Tanımayan Doktorlar Örgütü, İnsan Hakları Gözlem Örgütü (*Human Rights Watch*), Uluslararası Şeffaflık Örgütü (*Transparency International*), *Oxfam* ve benzeri pek çok örgütten sözedilebilir. Bunların da lobicilik, uluslararası kampanya örgütlenme, hükümetlerin ilgili alanlardaki uygulamalarına “karne verme”, hükümete tavsiyelerde bulunma ve uluslararası düzeyde farkındalık yaratarak oy veren yurttaşları etkileyerek ülke politikalarını ilgili yönde etkileme faaliyetlerinde buldukları söylenebilir.

Çiftçilerin, kardiyologların ya da psikologların dünya çapında bir araya gelerek oluşturdukları uluslararası mesleki birliklerini de kısmen bu çerçevede görmek mümkün olsa da uluslararası sivil toplum dediğimizde aidiyetin meslekten çok gönüllülük temeline dayandığı ve yine politika yapıcılar ve karar vericiler üzerinde etki oluşturma amaçlı sivil ağları kastetmekteyiz. Yine çeşitli etnik grupların dünya ölçeğinde oluşturdukları, kongre, konsey, meclis, lig vb. birlik türü yapılar, örneğin BM bünyesindeki çeşitli kuruluşlarda gözlemci olarak yer alıp etkinliklerde bulunsalar da bunları da sivil toplum kuruluşlarından ayrı bir yapı olarak ele almak gerekir.

Bu kuruluşlardan bazılarının ülkelere verdiği karneleri söz konusu kuruluşların etkisi bakımından örnekleyebiliriz. Örneğin Uluslararası Af Örgütü'nün ülke değerlendirme raporları birçok ülkede ciddiye alınmakta, bu kuruluşun Başkanı'nın çeşitli ülkelere ziyareti ve temasları ulusal ve uluslararası kamuoyunda yankı uyandırmaktadır. Zaten uluslararası STK'ların gücünü de esas olarak burada, yani kamuoyu yaratma ve kamuoyları üzerinde etkide bulunabilme kapasitelerinde aramak gerekir.

8.3.3. Siyasal Nitelikli Hükümetler-dışı Kuruluşlar

Hükümetlerin temsil edilmediği uluslararası nitelikli aktörler olarak ele alınacak bir diğer kategori de, doğrudan siyasal niteliğe sahip olan hükümetler-dışı kuruluşlardır. Dolayısıyla da, bu kuruluşların uluslararası politika ile olan ilişkileri daha doğrudan, gerek amaç gerekse sonuç açısından ele alınabilmektedir. Örneğin, Dünya Siyonist Örgütü (*World Zionist Organization-WZO*) bu türden bir kuruluştur. Önceleri Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi devleti kurmak amacı doğrultusunda faaliyet gösteren örgüt, 1948'de sözkonusu topraklar üzerinde İsrail devletinin kuruluşunda oldukça önemli bir rol oynamıştır. Örgüt, İsrail'in kuruluşundan sonra da, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşamakta olan Yahudilerden gerek duyulanların bu ülkeye göçünü özendirmeye, diğerlerinin de ülke ile olan bağlarını geliştirmelerini sağlamaya çalışmaktadır.

Konuya ilişkin olarak verilebilecek bir başka örnek de Enternasyonaller, özellikle de III. Enternasyonal'dir (*Komintern*). 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında, dünyanın çeşitli ülkelerinden komünist partilerin üye olabilecekleri bir örgüt olarak oluşturulan Komintern'in amacı, tüm dünyada Rusya'dakine benzer bir devrimi gerçekleştirmektir. Bu kuruluşun uluslararası politika açısından bir aktör olarak fonksiyon görmesi ilk yıllarda nispeten daha belirgindi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin örgüt üzerindeki belirleyici etkisi baştan itibaren var olmakla birlikte, 1930'lardan sonra örgütün otonomisini ortadan kaldıracak ölçüde artmıştır. Böylece, Sovyetler Birliği'nin dış politikasını yürüten bir kuruluş haline dönüşen örgüt 1943 tarihinde dağıtılmıştır.

Aslında, çeşitli ülkelerde var olan benzer eğilimlerdeki siyasal partilerin bir araya gelerek ülkelerin siyasal sınırlarını aşan birlikler meydana getirmeleri, uluslararası alanda başka örnekleri de bulunan bir uygulamadır. Çeşitli ülkelerden sosyalist ve sosyal demokrat partilerin oluşturduğu ve bir bakıma II. Enternasyonal'in devamı niteliğini taşıyan Sosyalist

Enternasyonal, Avrupa'daki muhafazakar partileri çatısı altında toplayan Avrupa Demokratlar Birliği (*European Democratic Union-EDU*), bu konuda verilebilecek örneklerin başında gelmektedirler. Bazıları iktidarda bazıları muhalefette yer alan bu partiler, adı geçen örgütler aracılığı ile bir araya gelerek aralarındaki bilgi alış verişini geliştirmekte, kendilerini veya ülkelerini ilgilendiren bazı konularda görüş ve eylemlerinin diğer üyeler tarafından da uygun görülmesini, desteklenmesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Öte yandan, bu türden, yani üyeleri çeşitli ülkelerin siyasal partilerinden oluşan hükümetler-aşırı kuruluşların, uluslararası politika alanında otonom birer aktör olarak rol almalarının, benzerlerine oranla biraz daha az rastlanan bir durum olduğunu belirtmek gerekir. Bunun başlıca nedeni, siyasal partilerin iktidarda olmadıkları durumlarda dahi, çoğunlukla kendilerini ülkelerinin dış politikasından otonom hissedememeleridir.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Aslında bundan 30-40 yıl öncesine kadar “uluslararası örgüt ya da kuruluş” dendiğinde hükümetler-arası kuruluşlar anlaşılırdı. Nitekim dünyanın ilk küresel sayılabilecek örgütü olan Milletler Cemiyeti, iki savaş arası dönemde faaliyet göstermiş olan bir hükümetler-arası örgüttü. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Varşova Paktı gibi hükümetler-arası geniş çaplı örgütlenmelerin giderek önem kazandıklarını görmekteyiz. Bu türden uluslararası örgütlerin günümüzde de önemlerini korudukları, fakat artık uluslararası alandaki tek örgütlenme modeli olmadıkları söylenebilir.

Bilindiği gibi, günümüzdeki küreselleşme eğilimi çerçevesinde gerek siyasi gerekse ekonomik alanda faaliyet gösteren örgütler arasına birçok hükümetler-dışı örgüt de söz konusudur. Günümüz uluslararası örgütlenmesi içerisinde üyeleri arasında hükümetleri temsil etmeyen üyeler de bulunan veya tamamen bu türden üyelere oluşan örgütlere hükümetler-dışı örgütler denmektedir. Çeşitli konularda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, günümüzün küresellik ile iç içe geçmiş koşullarında kolaylıkla uluslararası temaslar yürütmekte ve/veya doğrudan uluslararası düzeydeki federasyon veya konfederasyonlara üye olarak sürekli bir şekilde bu türden bir konum elde etmektedirler.

Bölüm Soruları

1. Birleşmiş Milletler örgütüne üye tüm devletlerin en çok beş temsilci ile katılabildikleri ve bir oya sahip oldukları organı hangisidir?

- a. Genel Kurul
- b. Güvenlik Konseyi
- c. Ekonomik ve Sosyal Konsey
- d. Sekreteryaya
- e. Uluslararası Adalet Divanı

2. Türkiye NATO'ya hangi tarihte üye olmuştur?

- a. 1945
- b. 1949
- c. 1950
- d. 1952
- e. 1955

3. Aşağıdakilerden hangisi Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının organlarından değildir?

- a. Dışişleri Bakanları Konseyi
- b. Hükümet ve Devlet Başkanları Zirve Konferansı
- c. Senyörler Konseyi
- d. Parlamenterler Asamblesi
- e. Ekonomik ve Sosyal Konsey

4. Aşağıdakilerden hangisi Avrupa Birliği kurucu üyelerindendir?

- a. Hollanda
- b. İspanya
- c. İngiltere
- d. Avusturya
- e. İsveç

5. Aşağıdakilerden hangisi Uluslararası Para Fonu (IMF) için doğrudur?

- a. 1947 yılında kurulmuştur.
- b. En üst karar organı İcra Direktörler Kuruludur.
- c. IMF başkanı 4 yıllık dönemler için atanır.
- d. Fon üyeleri kurucu üyeler ve diğer üyeler olmak üzere ikiye ayrılır.
- e. Fonda her üye ülkeye aynı oranda kota tahsis edilmiştir.

6- Sizde BM Güvenlik Konseyi'nde beş daimi üyenin veto hakkı olmasaydı sakıncası olur muydu? "Evet" ise ne olurdu?

7- Genel Kurul'da "her ülkeye tek oy" yerine "ülkelere ağırlıklı oy" hakkı düşüncesine nasıl bakıyorsunuz? Neden?

8- BM Uluslararası Adalet Divanı'nın kararları bağlayıcı mıdır? Neden?

9- Esas rakibinin ortadan kalkmış olmasına rağmen NATO neden hala varlığını korumaktadır? İrdeleyiniz.

10- Rusya'nın NATO ile ilişkilerinin gelişmesi Türkiye'nin durumunu nasıl etkiler? Tartışınız.

Cevaplar

1) a 2) d 3) e 4) a 5) d

9. ULUSLARARASI KÜRESEL SORUNLAR - 1

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Silahsızlanma / Silahların Denetim Sorunu
 - ABD, SSCB ve SALT
 - Avrupa Füzeler Krizi ve INF Antlaşması
 - ABD, SSCB/Rusya ve START
 - Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması
- Kontrolsüz Şiddet / Etnik ve Dini Referanslı Şiddet

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Sizce dünyada barışın korunması açısından nükleer silahlar mı yoksa konvansiyonel silahlar mı daha önemlidir? Bir şikkı temel alarak görüşünüzü savununuz.
- 2- Bugün yeeryüzünde etnik problemlere dayalı sorunlara ve savaşlara yönelik olarak kalıcı bir çözüm geliştirilebilir mi? Bu tür bir çözüm anlayışında hangi unsurlar öp plana çıkartılmalıdır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Uluslararası Sorunlar Küresel	Günümüz dünyasında küresel düzeyde yaşanan sorunları tanımlayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Uluslararası Sorunlar ve Silahsızlanma ve Silahların denetimi Küresel	Silahsızlanma ve silahların denetimi konularında özellikle ABD, Rusya ve Avrupa merkezli olarak ülkeler arasında ne tür düzenlemeler yapıldığını değerlendirebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

Silahsızlanma
Silahların Denetimi
SALT
START
Nükleer Güç

Giriş

Bu bölümde uluslararası küresel sorunlardan silahlanma ve silahların denetimi le kontrolsüz şiddet ile etnik ve dini referanslı şiddet konuları üzerinde durulacaktır.

9.1. Silahsızlanma / Silahların Denetim Sorunu

Bazı yazarlar silahsızlanma (*disarmament*), silahların denetimi (*arms control*), silahların indirimi (*arms reduction*) ve silahların sınırlandırılması (*arms limitation*) terimlerini birbirlerinin yerine kullanmaktadırlar. Aslında silahsızlanma, var olan silahların hemen hemen tamamen ortadan kaldırılmasına işaret etmektedir. Silahların denetimi ise, devletlerin silahlanma politikalarına ilişkin; miktar, nitelik, geliştirme veya kullanım açısından, genellikle bir uluslararası antlaşma çerçevesinde uygulanan sınırlandırma ve/veya indirimlerdir.

Kitlesel imha silahlarının (*weapons of mass destruction-WMD-*) kullanıldığı I. Dünya Savaşı öncesinde, silahlanmanın denetimi çabaları öncelikle savaşların siviller, yaralılar ve esirler üzerindeki tahribatını önlemeye dönük düzenlemeleri içerirken, I. ve II. Dünya Savaşı arası dönemde savaşların önlenmesi hedefine yönelik çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nükleer silahların ortaya çıkması ile silahların denetimi görüşmeleri, nükleer silahların yaratabileceği dehşet tablosu nedeniyle esas olarak nükleer silahların yayılmasını ve sayısal olarak arttırılmasını engelleme ile nükleer bir savaş riskini azaltmaya dönük düzenleme çabaları olarak şekillenmişlerdir.

Bu tarihsel perspektiften bakıldığında 1859 yılında Avusturya İmparatorluğu ile III. Napolyon Fransası arasında yaşanan Solferino Savaşı'nın önemli bir dönüm noktası teşkil ettiğini söyleyebiliriz. İsviçreli Jean Henry Dunant, bu savaşta şahit olduğu yaralıların dehşet saçan görüntüleri karşısında benzer durumların ortaya çıkmasını önlemeye yönelik bir dizi girişimde bulunmuş ve bu çerçevede Uluslararası Kızıllaç ve Kızılay Hareketi (1863) ile Cenevre Sözleşmeleri'ne giden bir süreç ortaya çıkmıştır.

Ülkelerin silahlanma süreçlerine mani olunamayan bir çağda savaşın fiilen savaşma durumunda olmayan (siviller, yaralı ve esir askerler vb.) üzerindeki tahribatını engellemeye dönük bu çabaların ilkinde, yani bugün 1864 tarihli Birinci Cenevre Sözleşmesi olarak adlandırılan metinde savaş halindeki silahlı kuvvetlerin hasta ve yaralıların durumlarının iyileştirilmesine ilişkin maddeler yer alıyordu. Lahey Konvansiyonu olarak da anılan 1899 tarihli ikinci sözleşmede de silahlı kuvvetlerin denizdeki hasta, yaralı ve kazazedelerinin durumlarının iyileştirilmesine ilişkin düzenlemeler yer alırken, 1906 ve 1907 Cenevre ve Lahey düzenlemelerinde ise savaş esirlerine yapılacak muameleye ilişkin maddelerin kayıt altına alındığını görüyoruz. 1929 ve 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nde yine benzer yönde yaklaşımlar geliştirilmeye çalışılmış, özellikle savaş zamanında sivillerin korunmasına ilişkin konuların ele alındığı sözleşmeler ortaya çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 11'inci maddesi "silahsızlanmada ve silahsızlanmanın düzenlenmesinde hakim olan prensipleri" inceleme ve bu çerçevede üye devletler ve Güvenlik Konseyi'ne tavsiyede bulunma görevini Genel Kurul'a vermiştir. Genel Kurul'un 14 Aralık 1946 tarihli tavsiye kararı üzerine, Güvenlik Konseyi, 13 Şubat 1947'de de Konvansiyonel Silahlar Komisyonu'nu kurdu. BM Genel Kurulu 1952'de aldığı bir kararla, Atom Enerjisi Komisyonu ile Konvansiyonel Silahlar Komisyonu'nu lağvedip, bunların yerine Silahsızlanma Komisyonu'nu oluşturdu. 1965 yılına kadar çalışmalarını sürdüren bu komisyon da Soğuk Savaş'ın en çetin günlerinde kurulduğu için, Doğu-Batı çatışmasını aşacak bir yaklaşımda uzlaşma sağlayamadı.

Buna karşılık, 1960'ların başından itibaren bir nükleer savaşın doğurabileceği korkunç sonuçlara ne kadar yakın olunduğunun anlaşılması ile silahsızlanma çabalarında önemli gelişmeler oldu.

Nükleer çağda, silahsızlanma ve silahların denetimi konuları eski dönemlerde olduğundan daha farklı bir anlam kazanmıştır. Bu silahların tahrip gücünün büyüklüğü, II. Dünya Savaşı sonrasındaki silahsızlanma ve silahların denetimi çalışmalarının çoğunun bu alana kayması sonucunu doğurmuştur. Bu durumda, silahsızlanma ve silahların denetimi çalışmalarının bir dış politika aracı olarak kullanılması, esas itibarıyla ABD ve SSCB açısından sözkonusu olmaya başlamış, zaman zaman, ikinci derecede nükleer güçler diyebileceğimiz, İngiltere, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti ve kendi nükleer güçlerini geliştirmeye çalışan diğer bazı ülkeler de benzer çabalara yönelmişlerdir.

Nükleer çağda konvansiyonel silahların denetimine ilişkin en önemli gelişme ise Soğuk Savaş'ın son günlerinde imzalanan 1990 tarihli Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) olmuştur. AKKA süreci Avrupa'daki konvansiyonel kuvvetlerin sınırlandırılması amacıyla 1989 yılı Mart ayında NATO ve Varşova Paktı üyeleri arasında başlatılmış, bu yolla konvansiyonel silahlara ilişkin olarak istikrarlı bir güvenliğin daha alt düzeydeki bir silah ve kuvvet mevcudu ile sağlanmasına çalışılmıştır. Ayrıca 1992 yılında, Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sırasında, bağlayıcı bir karar şeklinde olmamakla beraber ilgili taraflar, AKKA bölgesindeki kuvvetlerinde ilave bazı indirimleri de kabul etmişlerdir. Kasım 1999'da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) İstanbul Zirvesi'nde AKKA'nın yeni koşullara uyarlanmış şekli taraf ülkelerin liderleri tarafından imzalanmıştır. İstanbul Zirvesi'nde AKKA'yı değiştiren hukuki belgenin yanında, bu hukuki belgeyle ilgili olarak ülkelerin yapacakları siyasi beyanları içeren bir "nihai senet" de kabul edilmiştir. Yeni anlaşma, 30 taraf ülkenin bulunduracakları silah ve donanım

sistemlerinin tavanlarını belirlemiştir. Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra, AKKA'nın yeni koşullara uyarlanmasıyla ilgili olarak 1996 yılında başlatılan görüşmeler sonucu ulaşılan İstanbul Belgesi'ne göre, daha önce blok esasına dayanan tavanlar bundan böyle ülkelere göre belirlenecektir.

Antlaşma	İmzalanma Tarihi	Yürürlüğe Giriş Tarihi	Bilgi
Kısmi Deneme Yasağı (<i>Partial Test Ban</i>)	5 Ağustos 1963	10 Ekim 1963	Atmosferde, uzayda ve sualtında nükleer silah denemelerini yasaklar.
Dış Uzay (<i>Outer Space</i>)	27 Ocak 1967	10 Ekim 1967	Yörünge, ay ve uzayda nükleer silah ve kitlesel tahrip silahlarını yasaklar.
Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme (<i>NPT</i>)	1 Temmuz 1968*	5 Mart 1970	179 ülke antlaşmaya üyedir. 25 yıl geçerli olacağı öngörülmüş, ancak 1995'te bu süre süresiz uzatılmıştır.
Deniz yatağı (<i>Seabed</i>)	11 Şubat 1971	18 Mayıs 1972	Deniz yatağında nükleer silah ve kitlesel imha silahlarını yasaklar.

* İmzaya açılma tarihidir.

Biyolojik Silahlar Konvansiyonu (<i>Biological Weapons Convention</i>)	10 Nisan 1972	26 Mart 1975	Biyolojik silahlar ve bunların taşıma araçlarına ilişkindir.
SALT I	26 Mayıs 1972	3 Ekim 1972	ABD ve SSCB arasındaki anlaşma ile taraflar ABM sistemlerini geliştirmemeyi kararlaştırmışlardır.
Deneme Yasağı Eşiği	3 Temmuz 1974	11 Aralık 1990	150 kilotonu aşan yer altı nükleer silah denemelerini yasaklar.
SALT II	18 Haziran 1979	-	ABD ve SSCB arasında stratejik saldırı silahlarını sınırlandırır.
Orta Menzilli Nükleer Güçler Antlaşması (<i>INF</i>)	8 Aralık 1987	1 Haziran 1988	ABD ve SSCB arasında 500-5,500 km menzilli yer konuşlu füzeleri ve güdümlü füzelerini yasaklar.
Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (<i>CFE</i>)	19 Kasım 1990	9 Kasım 1992	22 NATO ve Varşova Paktı üyesi tarafından imzalanan antlaşma Avrupa'da konvansiyonel silahlı güçleri sınırlar.

START I**	31 Temmuz 1991	5 Aralık 1994	ABD ile SSCB arasında stratejik saldırı silahlarını sınırlar. <i>ICBM, SLBM</i> rampaları ve ağır bombardıman uçaklarını kapsar.
Açık Gökler Antlaşması (<i>Open Skies Treaty</i>)	24 Mart 1992	-	İmzacı 28 ülkenin hava sahasında silahsız gözlem uçuşlarına izin verir. Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna onaylayınca yürürlüğe girecektir.
Kimyasal Silahlar Konvansiyonu	13 Ocak 1993	29 Nisan 1997	Kimyasal silahların üretim, stok ve kullanımını yasaklar. 165 ülkeye imzalanan antlaşma 65. onaydan 180 gün sonra yürürlüğe girdi.
START II	3 Ocak 1993	14 Nisan 2000	ABD ve Rusya arasında stratejik saldırı silahlarının indirimini iletir.

** 28 Mayıs 1992 tarihli Lizbon START Protokolü Sovyetler Birliği'nin dağılmasını dikkate alarak, Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kazakistan'ın antlaşma çerçevesindeki Sovyet yükümlülüklerini üstlenmelerini öngördü. Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kazakistan NPT'yi kabul ederek nükleer silah sahibi olmayan ülkelere katılmayı taahhüt ettiler.

Denemeleri Yasaklama Genel Antlaşması (<i>CTBT</i>)	24 Eylül 1996 ^{***}	-	Tüm nükleer deneme patlamalarını yasaklar. 155 ülkenin imzaladığı antlaşma nükleer güç sahibi 44 ülkenin onayıyla yürürlüğe girecektir.
---	------------------------------	---	--

Tablo 6: Bazı silahların sınırlandırılması ve denetimi anlaşmaları

9.1.1. ABD, SSCB ve SALT

ABD ile SSCB arasındaki nükleer anlamda silahsızlanma ve silahların denetimi çabalarının, esas olarak 1962 Küba Krizi'nin ardından belirgin bir görünüm kazandığı söylenebilir. Bu kriz sırasında iki ülkenin bir nükleer savaşın eşiğine gelmesi, bütün dünyada bir heyecan ve endişe yaratmıştır. Bu durum her iki ülke yöneticilerini de etkilemiş, 20 Haziran 1963 tarihinde, taraflar arasında "Sıcak Hat" (*Hot Line*) Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre taraflar, bunalımlı durumlarda kullanılmak üzere aralarında doğrudan bir haberleşme bağlantısının kurulması konusunda anlaşmaktaydılar.

Taraflar arasındaki benzer bir anlaşma da, 30 Eylül 1971 tarihinde Washington'da imzalanan Nükleer Savaş Riskini Azaltacak Önlemler Anlaşması'dır. Anlaşmaya göre taraflar, nükleer silahların yanlışlıkla kullanımına karşı önlemler almayı kabul ediyorlar, herhangi bir nedenden bir nükleer savaş riski belirdiğinde karşı tarafı derhal durumdan haberdar etmeyi kararlaştırıyorlardı. Ayrıca taraflar, kendi topraklarının dışında ve karşı tarafa doğru yönelen bir deneme füzesi fırlattıklarında, karşı tarafı bu konuda önceden haberdar etmeyi kabul etmekteydiler. Görüldüğü gibi, taraflar arasında varılan bu anlaşmalar, esas itibarıyla, "Dehşet Dengesi" ya da "Karşılıklı Kesin Mahvolma" anlayışı çerçevesinde, her iki devletin de kontrolsüz olarak bir nükleer savaşa sürüklenmek istememelerinden kaynaklanmaktadır. Burada alınan önlemler, her iki devlet açısından da, esas olarak güvenlik amacını gerçekleştirmeye yöneliktir.

^{***} İmzaya açılma tarihidir.

Bu saydıklarımız ve o dönemde imzalanan bazı çok taraflı anlaşmalar, daha çok nükleer silahların kullanımına ilişkin sınırlamalar getirmektedir. ABD ile SSCB arasında, silahların üretiminin sınırlandırılması açısından ilk önemli antlaşma SALT (*Strategic Arms Limitation Treaty*-Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması) I olmuştur. Topluca SALT I olarak bilinen Anti-Balistik Füze Sistemlerini Sınırlandıran Antlaşma (ABM Antlaşması), Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Belirli Önlemler Hakkında Geçici Anlaşma ve Protokol, 26 Mayıs 1972 tarihinde, ABD Başkanı Richard Nixon ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev tarafından Moskova’da imzalanmıştır.

ABM Antlaşması, anti-balistik füze sistemlerini, ülke çapında bir genel savunma sisteminin oluşturulabilmesini engelleyecek bir biçimde sınırlandırmıştır. Bir defada birden fazla füzenin fırlatılabilmesine imkan tanıyan ABM rampalarının kullanımı, geliştirilmesi, denenmesi ve farklı hedeflere yönelebilecek birden fazla güdümlü başlık taşıyan füzeler yasaklanmaktadır. Füze saldırılarını erkenden haber verecek radar sistemlerinin, ülke içerisindeki yörelerin etkili bir biçimde savunulmasına imkan verecek bir biçimde konuşlandırılmaları da, bu yasaklar kapsamı içerisine alınmaktadır. Saldırı silahlarına ilişkin Geçici Anlaşma beş yıllık bir süre için geçerli olacaktı. Anlaşmaya göre taraflar, ister kullanılabilir isterse imalat halinde olsun, ellerindeki ICBM (Kıtalararası Balistik Füze) ve SLBM (Denizaltından Atılan Balistik Füze) rampalarının miktarını arttırmamayı kabul ediyorlardı. Taraflar ayrıca, ellerindeki toplam ICBM ve SLBM sayısını da sınırlandırıyorlardı.

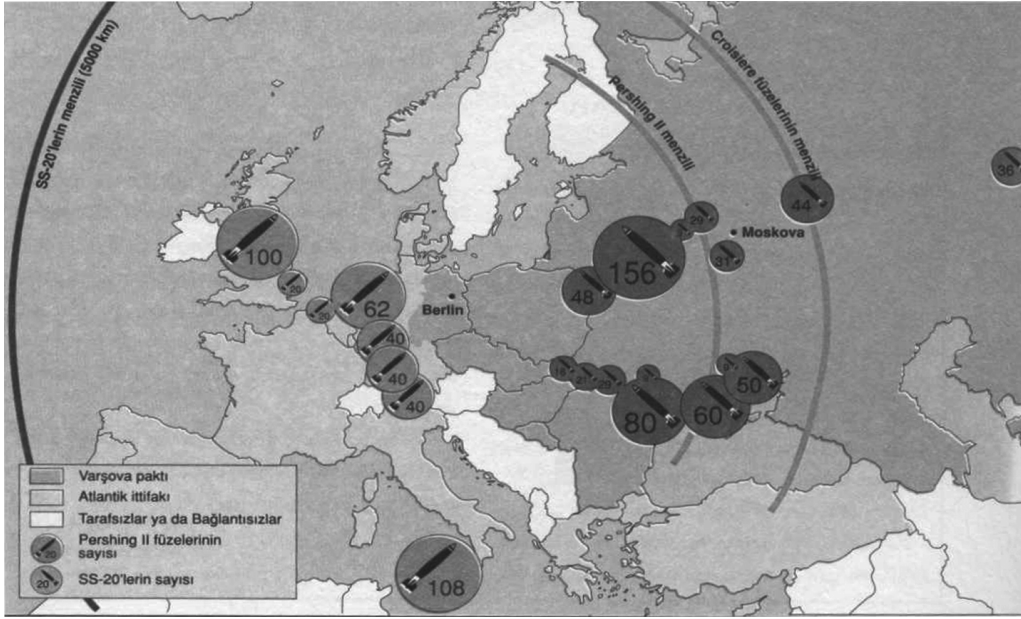
Şekil 20: Leonid Brejnev ve Richard Nixon SALT I'i kutluyorlar

SALT I sonrasında da, taraflar arasında yeni bazı anlaşmalar sözkonusu olmuştur. Öte yandan, SALT I Antlaşması'nın Moskova'da imzalanmasından hemen sonra, SALT II ile ilgili çalışmalar, 21 Kasım 1972 tarihinde Cenevre'de başlamıştır. İlk yıllarda, görüşmelerde pek fazla bir ilerleme kaydedilememiştir. Konu, saldırı silahlarının sınırlandırılmasıydı. Tartışmalar ise, en çok, hangi silahların bu kapsama girdiği ve tarafların ellerinde bu silahlardan ne kadar bulunduğu konuları üzerinde yoğunlaşıyordu. Tıkanıklıklar, teknik düzeyde sürdürülen bu görüşmeler yolu ile değil, siyasi karar alıcılar düzeyindeki görüşmelerle aşıldı. 1974 yılında Vladivostok'ta, ABD Başkanı Gerald Ford ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev arasında gerçekleştirilen zirve, bir çok sorunun çözümünü kolaylaştırdı. Nitekim, 18 Haziran 1979 tarihinde, ABD Başkanı Jimmy Carter ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev tarafından SALT II Antlaşması imzalandı. Fakat Antlaşma, gerek ABD Senatosu'nun yeterli desteğini sağlayamayacağıının anlaşılması gerekse o sıralarda Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi nedeniyle, Başkan Carter tarafından Kongre'den geri çekildi.

9.1.2. Avrupa Füzeler Krizi ve INF Antlaşması

1977 yılı başlarında Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'daki SS-4 ve SS-5'leri SS-20'ler ile değiştirme çabalarına başladı. Buna Batı ülkelerinden ilk tepki, dönemin Federal Almanya Başbakanı Helmut Schmidt'den geldi. Schmidt, 28 Ekim 1977 tarihinde yaptığı bir konuşmada, Sovyet SS-20'lerinin konuşlandırılmaya başlanmasıyla, Avrupa'da NATO-Varşova Paktı arasında ve giderek ikinci taraf lehine bozulan dengenin bu görüntüsünün daha da belirginleşeceği uyarısında bulunuyordu.

Sovyetler Birliği, 1980 yılı Ekim ayında, her biri üç savaş başlığı taşıyan 200 SS-20'yi Doğu Avrupa topraklarında konuşlandırdı. 1981 yılında Ronald Reagan'ın ABD başkanı olarak göreve gelmesi ile mücadele daha da kızıştı. Reagan, 1981 yılı Kasım ayında, "Sıfır-Çözüm" olarak bilinen ve SSCB'nin SS-4, SS-5 ve SS-20 füzelerini yok etmesine karşılık, ABD'nin de Avrupa'ya yerleştirmeyi planladığı 572 adet *Pershing II* ve *Cruise* füzelerini konuşlandırmaktan vazgeçmesi anlamına gelen öneriyi yaptı. Bu öneriye pek sıcak bakmayan SSCB, 1983 yılı sonlarında ilk orta-menzilli ABD füzelerinin Federal Almanya'ya gelmesi üzerine, taraflar arasında yapılmakta olan görüşmelerden çekildi.

Şekil 21: 1980'lerde Avrupa füzeler dengesi

Kaynak: Langlois, 20. Yüzyıl..., s.433.

Bu arada, Sovyetler Birliği'nde Mikhael Gorbaçov'un yönetime gelmesinin ardından, hemen olmasa da, nispi bir yumuşama dönemine girildi. 1986 yılında, İzlanda'nın başkenti Reykjavik'te yapılan Reagan-Gorbaçov zirvesinde taraflar INF (*Intermediate Nuclear Forces*-Orta Menzilli Nükleer Gçler) konusunda önemli ilerlemeler sağladılarsa da, Sovyet tarafının anlaşmayı Yıldız Savaşları projesinin durdurulması şartına bağlaması nedeniyle anlaşma sağlanamadı. Nihayet, Gorbaçov'un Yıldız Savaşları projesinin iptali şartından vazgeçmesi üzerine, taraflar, 8 Ocak 1987 tarihinde tüm orta menzilli nükleer füzelerin yok edilmesi konusunda INF Antlaşması'nı Washington'da imzaladılar. Antlaşma, ABD Senatosu'nun onayının ardından, 1 Haziran 1988 tarihinde yürürlüğe girdi.

9.1.3. ABD, SSCB/Rusya ve START

1979'da SALT II'nin çeşitli nedenlerle başarısızlığa uğramasının ardından bir süre kesilen ABD-SSCB görüşmeleri, Stratejik Silahların İndirimi Görüşmeleri (START-*Strategic Arms Reduction Talks*) olarak Haziran 1982'de Cenevre'de başladı. Fakat, Avrupa'daki INF krizi nedeniyle, Sovyetler Birliği, Kasım 1983'te görüşmelerden çekildi. Gorbaçov'un SSCB dış politikasına getirdiği değişim çerçevesinde görüşmeler Kasım 1985'te yeniden başladı. Temmuz 1991'de de, START I'in (*Strategic Arms Reduction Treaty*-Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması) Moskova'da imzalanmasıyla son buldu.

1986 Reykjavik zirvesi sırasında oluşan görüş çerçevesinde, taraflar ellerinde en fazla, 6000 nükleer bomba ve füze başlığı, (ICBM'ler SLBM'ler ve uzun menzilli bombardıman uçakları da dahil olmak üzere) 1600 gönderme aracı bulundurabileceklerdi. Bu görünümü ile START I, en az gönderme araçları ile olduğu kadar savaş başlıkları ile de ilgilidir. Antlaşmanın önemli özelliklerinden birisi de, kapsamlı bir denetim mekanizmasına sahip olmasıdır. Bununla birlikte, anlaşma dışında kalan tahrip güçleri hâlâ çok büyüktü.

1982-1991 döneminde START çerçevesinde gerçekteştirilen görüşmeler sonuçta antlaşmayı yeni başkan George Bush'un imzalamasına rağmen, esas olarak ABD Başkanı Ronald Reagan'ın konuya ilişkin grşlerince belirlenen bir zeminde cereyan etmiştir. Reagan, Sovyetler'e karşı uyguladığı diplomaside ağırlığı ICBM'lere vererek, nükleer yarışta SSCB'nin en avantajlı olduğu bu alanda önemli indirimleri amaçlamıştır. Nitekim bu amaç, START I'de

önemli ölçüde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, ABD, 1980’li yılların sonlarındaki uluslararası konjonktürde yakaladığı avantajlı durumu masada kağıda dökmeyi de başarmıştır.

Temmuz 1991’de, Bush ile Gorbaçov arasında START I’in imzalanışının ardından gelişen olaylar neticesinde, SSCB’nin yerine Rusya ve Mikhael Gorbaçov’un yerine de Boris Yeltsin ortaya çıkmıştı. Bush ve Yeltsin, Şubat 1992’de gerçekleşen ilk görüşmede, stratejik silahlarda yeni indirimlere gidilmesi kararı aldılar. Aynı yılın Haziran ayında Moskova Zirvesinde yeniden bir araya gelen liderler, Ocak 1993’de START II üzerinde anlaşmaya vardılar. Buna göre, her iki taraf da, ellerinde bulunan stratejik saldırı silahlarında yaklaşık 2/3’lük bir indirimi kabul ediyorlardı. Böylece, on yıl içerisinde, ABD’nin elindeki nükleer başlıkların sayısı 3500’e, Rusya’nın elinde bulunanların sayısı da 3000’e indirilecekti.

Bu antlaşma, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan’daki stratejik silahları da kapsamaktaydı. Böylece, Amerika Birleşik Devletleri, START I’de oluşturulan ve kendisinin nispeten avantajlı olduğu dengeyi, daha alt bir düzeye çekerek korumaktaydı. 5 Haziran 1994 tarihinde Budapeşte’de biraraya gelen Beyaz Rusya, Kazakistan, Ukrayna, Rusya ve ABD liderleri START I’i onaylayan dokümanları değiştirerek bu antlaşmanın maddelerinin uygulanmasının yolunu açmış oldular. Aynı zamanda START II’nin Rusya ve ABD tarafından onaylanarak işleme konulması bu tarihten sonra mümkün hale geldi.

Ne var ki, 1995 yılında START II Rusya ve ABD tarafından onaylansa da 20-21 Mart 1997 tarihinde Clinton ve Yeltsin tarafından karara bağlanan, nükleer füze gönderme sistemlerinin ortadan kaldırılmasının 5 yıl ertelenmesine ilişkin ek protokolün onaylanması, Rusya Duması tarafından 25 Aralık 1998 tarihinde ertelendi. Bu erteleme sebebi ABD ve İngiltere tarafından gerçekleştirilen Irak’a yönelik askeri operasyon idi. 2 Nisan 1999’da antlaşmanın onayı bu kez NATO’nun Yugoslavya’ya müdahalesine tepki olarak yine Duma tarafından ertelendi. Antlaşmanın onayı, dolayısıyla işlerlik kazanması ancak 14 Nisan 2000 tarihinde gerçekleşti. Ancak bu süreç de akamete uğradı. 2011 yılı Aralık ayında G.W. Bush başkanlığındaki ABD’nin “haydut devletlere” karşı anti-balistik füze savunma sistemi geliştirmek amacıyla 1972 tarihli ABM Antlaşması’ndan çekileceğini beyan etmesinden 6 ay bir gün sonra misilleme olarak Rusya Federasyonu da START II’den resmen çekildiğini ilan etti.

Öte yandan Rusya ve ABD, 5 Haziran 2001 tarihinde, START I’in son gerekliliklerinin de yerine getirilerek tarihteki en büyük silah indiriminin gerçekleştirildiğini açıkladılar. 24 Mayıs 2002 tarihinde Bush ve Putin, SORT (*Strategic Offensive Reductions Treaty*) olarak da bilinecek olan bir başka silah indirimi antlaşması imzaladılar. Bu antlaşma esasınca taraflar

nükleer başlık miktarını önümüzdeki on yıl içinde her bir ülke için 1700-2200 sayısına indireceklerini taahhüt ettiler. Taraflar, START I'in denetimi için oluşturulan prosedür ve mekanizmaların sözkonusu antlaşmanın denetiminde de kullanılacağını karara bağladılar.

9.1.4. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması

Bu türden bazı anlaşmalar açısından ülkeleri başlıca dört ana grupta toplamak mümkündür: Süper nükleer güçler, nükleer güçler, nükleer güç olma yolundaki ülkeler ve diğer ülkeler. Burada birkaç noktaya açıklık getirmekte yarar vardır. İlkin, süper güçler ile nükleer güçler arasındaki ayırımı dikkate alınabilecek olan en önemli kriterin, sadece birinci grup üyeleri açısından sözkonusu olan ikinci vuruş kapasitesi olduğu söylenebilir. Ayrıca, elde bulunan nükleer başlıkların toplam tahrip gücü, nicel ve nitel açıdan mevcut gönderme araçlarının durumu ve bu silahlara ilişkin koruma imkanlarının da, bu ayırımı belirlemekte çok kesin sınırlar çizememekle beraber, yol gösterici bir nitelik taşıdıkları söylenebilir.

Nükleer güçleri, nükleer güç olma yolundaki ülkelere ayırmaya yarayan kriterler ise daha sübjektif bir nitelik taşımaktadırlar. Genellikle, bir nükleer bombanın denenmesini başarı ile gerçekleştiren bir ülke, nükleer güç olarak anılmaktadır. Oysa, bu nispi bir durumdur ve nükleer güç deyiminin kullanıldığı ölçüğe göre farklı bir nitelik taşıyacaktır. Bir başka deyişle, bu tür bir ülke, eğer bu nükleer bombayı uzaktaki bir hedefe gönderecek balistik füzelere sahip değilse, sözkonusu ülkenin uluslararası sistem düzeyinde bir nükleer güç olduğu söylenemez. Buna karşılık, aynı ülke, bölgesel düzeyde, çevresindeki komşu ülkeler açısından bir nükleer güç konumuna sahip olabilir. Bu çalışmada konuya esas olarak, küresel, uluslararası sistem düzeyinde bakıldığından, bölgesel nitelikli nükleer güçler, “nükleer güç olma yolundaki ülkeler” kategorisi içerisinde ele alınmışlardır.

Nihayet, bu kategori ile “diğer ülkeler” arasındaki ayırımı gelindiğinde, durum daha da karışık ve belirsiz bir hal almaktadır. Çünkü, nükleer enerjinin sivil amaçlarla kullanıldığı bir çok ülke, bu “diğer ülkeler” kategorisinde yer almaktadır. Yine şu bilinmektedir ki, bir ülkenin (hangi amaca yönelik olursa olsun) nükleer reaktörlere sahip olması, bu ülkenin nükleer bomba yapım imkanlarını önemli ölçüde arttırmaktadır. Sivil amaçlı reaktörlerden bu amaçla yararlanılması ise, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde, bu teknolojiyi verenlerce yasaklanmaktadır. Bu durumda, böyle bir reaktöre sahip “diğer ülkeler” arasından birinin “nükleer güç olma yolundaki ülkeler” kategorisine geçmesi, genellikle gizlilik içerisinde

gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla da, günümüzde bu son iki kategori arasındaki ayırımı çok hassas bir şekilde belirlemek oldukça zordur.

Nükleer güce sahip olma durumlarına göre farklı kategorilere ait devletlerin içerisinde yer aldıkları en geniş kapsamlı anlaşmalardan birisi de, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'dır (NPT-*Non-Proliferation Treaty*). Bu konudaki çabalar 1950'lerin sonunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda başlamış, 1961 yılında ABD ile Sovyetler Birliği'nin konuya ilişkin olarak ilke düzeyinde bir anlaşmaya varmaları ile daha da belirginleşmiştir.

İlk başlarda, o yıllarda ABD'nin nükleer gücü Batı Avrupa ülkeleri ile paylaşma girişimi olan Çok Taraflı Güç (MLF-*Multi-Lateral Force*) projesi, tarafların konuya ilişkin bir görüş birliğine varmasını engellemiştir. Daha sonraları, ABD'nin bu projelerden vazgeçmesi üzerine iki ülke, nükleer silahların, bu silahlara sahip olmayan ülkelere, doğrudan veya dolaylı olarak hiçbir şekilde aktarılmaması konusunda anlaşmışlardır. Ardından, 1967 yılında metin üzerinde antlaşma sağlanmış ve antlaşma 1 Temmuz 1968 tarihinde, ABD, SSCB ve İngiltere tarafından imzalanarak diğer ülkelerin de imzasına açılmıştır. 1970 yılında da yürürlüğe girmiştir. Antlaşmaya göre, ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti, nükleer silahları ve bu silahlara ilişkin teknolojiyi diğer ülkelere aktarmamayı kabul ediyorlardı. Buna karşılık, diğer ülkeler de, herhangi bir biçimde nükleer silahlara sahip olmayacaklar, bu silahlara sahip olma yönünde çaba sarfetmeyeceklerdi.

Dünya devletlerinin antlaşmaya tepkileri farklı olmuştur. Bu antlaşmaya ilişkin olarak da, devletlerin tutumlarının esas olarak, nükleer güce sahip olma durumlarına ve gerçekleştirmeye çalıştıkları dış politika amaçlarına göre belirlendiğini söylemek mümkündür. Nitekim, “süper nükleer güçler” olan ABD ve SSCB, antlaşmanın mimarları ve en büyük savunucularıydılar. Çünkü, nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik bu antlaşma, aynı zamanda bu ülkelerin nükleer güç hiyerarşisi içerisindeki yerlerini de garanti etmekte, mevcut statükodaki avantajlarını koruma amaçlarına yardımcı olmaktaydı. Öte yandan, aynı antlaşma, nükleer silahların daha da yaygınlaşması sonucunda bu iki ülkenin, başkalarının başlatacağı bir nükleer savaşa kendi iradeleri dışında sürüklenmeleri ihtimalini de azaltıyor ve dolayısıyla bu ülkelerin kendi güvenliklerini arttırmalarının da bir aracı oluyordu.

Antlaşmaya göre, 1 Ocak 1967 tarihine kadar bir nükleer bomba ya da patlayıcı üretmiş ve denemiş bulunan ülkeler “nükleer güç” olarak kabul ediliyorlardı. Bu tanım kapsamına giren ülkelerden İngiltere antlaşmayı, ABD ve SSCB ile birlikte, 1 Temmuz 1968 tarihinde imzalamıştı. Nükleer strateji konusunda baştan beri büyük ölçüde ABD'ye bağımlı olan ve

kamuoyunda bu silahlara karşı hatırı sayılır bir hassasiyet bulunan İngiltere'nin bu tutumunun, ülkenin genel tercihleri ile uyumlu olduğu söylenebilirdi.

Diğer iki “nükleer güç” olan Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti ise antlaşmayı imzalamadılar. Her iki ülke açısından da, bu tutumun başlıca iki nedeni vardı. İlkin, her iki ülke de, bağımsız nükleer güce sahip olmayı ülke güvenliklerinin bir parçası olarak görüyorlardı. 1 Ocak 1967 öncesinde, her iki ülke de atom bombasına sahip olmuş, ama hidrojen bombasına henüz sahip olamamışlardı. Dolayısıyla, bu türden bir antlaşmanın sözkonusu çabaları üzerinde sınırlayıcı bir etki yaratabileceğinden kaygı duymaktaydılar. Nitekim, antlaşmanın girişinde, imzacıların 1963 yılında imzalanmış olan Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması'na saygı göstermeleri gerektiğine işaret edilmesi, sözkonusu antlaşmayı da imzalamamış olan Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti için bu türden bir anlam taşıyordu. İkinci olarak, her iki ülkenin de, blok liderleri olan ABD ve SSCB ile çeşitli anlaşmazlıkları vardı. Dolayısıyla da, bu ülkelerin avantajlı konumlarının sürmesine yarayan bu türden bir antlaşmayı desteklemeyi, mevcut statükoda ülkelere daha iyi bir konum talep eden genel dış politika amaçlarına uygun görmemektedirler.

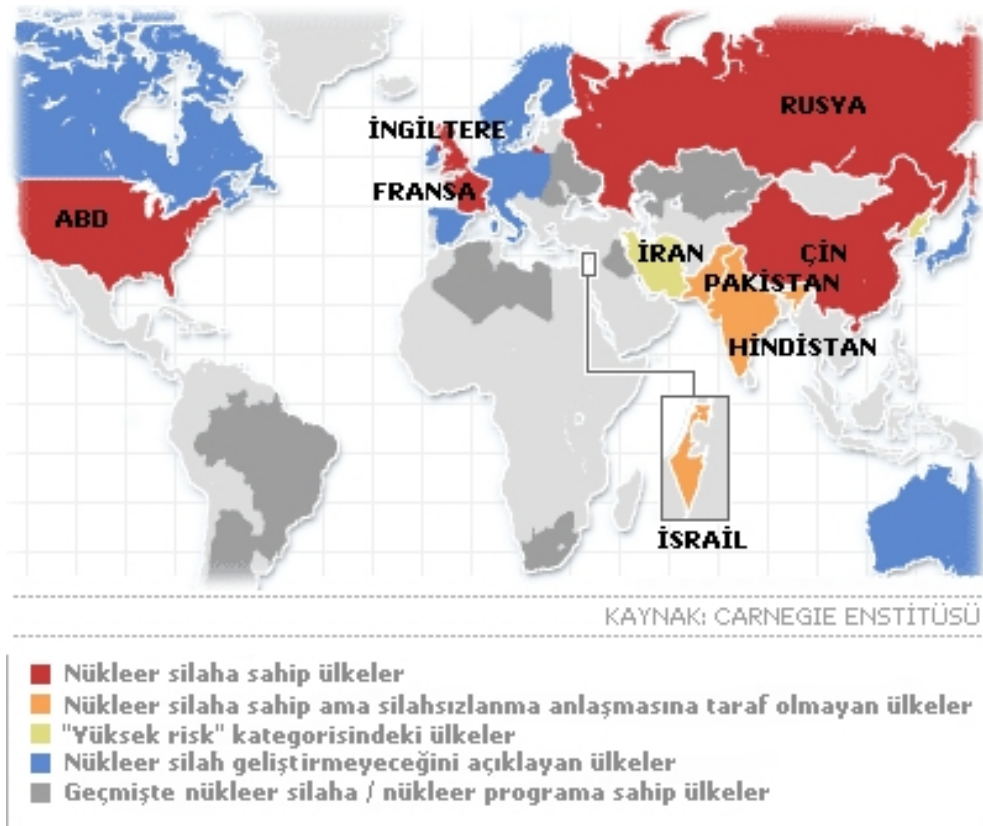
Öte yandan, son dönemlerde “nükleer güç olma yolundaki ülkeler” grubuna dahil olan Arjantin, Brezilya, Güney Afrika, Hindistan, İsrail, Pakistan gibi ülkelerin, doğrudan imzalamayarak antlaşmaya uymadıkları ve karşı çıktıkları bilinmektedir. Dikkat edildiğinde, sözkonusu ülkelerin komşuları ile sürekli çatışma halinde oldukları (örneğin İsrail) ve/veya rakip ülke(ler) ile bölgesel düzeyde bir başatlık rekabeti içerisinde buldukları (örneğin Hindistan-Pakistan, Brezilya-Arjantin) görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkeler, bazıları güvenlik bazıları da bölgesel başatlık ya da genişleme politikaları açısından, dış politika amaçlarına uygun görmedikleri bu antlaşmaya uymamaktadırlar.

Bugün (aralarında Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin de bulunduğu) 179 ülke antlaşmayı imzalamış bulunmaktadır. Bu durum, nükleer güce sahip olmayan ülkelerin büyük çoğunluğunun antlaşmayı onayladığını göstermektedir. Bu silahları üretmesi çok zor olan bir ülkenin, onu benzerlerinin ve özellikle de bölgesel rakiplerinin de üretememesini istemesi, kendi güvenliği açısından oldukça rasyonel bir dış politika amacıdır. Birçok ülke de bu tercihi yapmıştır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, iki blok arası rekabet ile şekillenmiş olan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın geleceği açısından da önem taşımaktadır. Bir yandan ABD-Sovyetler Birliği rekabetinin yerini “ABD-

Rus işbirliği”nin alması halinde, sözkonusu rejimin işlerliğinin denetiminin çok daha kolay olabileceği söylenebilir. Nitekim, Körfez Savaşı sonrasında, Irak’ın bu yöndeki çabalarına karşı BM çerçevesinde izlenen politika ancak bu sayede mümkün olabilmıştır. Ayrıca, START I ve II ile yaratılan havanın da, rejimi savunanların lehinde bir faktör oluşturduğu söylenebilir.

Buna karşılık blok mantığı çerçevesindeki ittifakların geçerliliğini yitirmesi, özellikle, daha önceki dönemde savunmalarını önemli ölçüde bu türden bir “koruyucu şemsiye” ile özdeşleştirmiş olan ülkelerde belirli bir güvensizlik duygusu yaratmıştır. Nükleer güç edinme, bu açıdan bir çözüm olarak görülebilmektedir.

Şekil 22: Günümüzde nükleer güçler

Keza Soğuk Savaş sonrasında özellikle bölgesel karşıtlıkların olduğu bölgelerde yeni nükleer güçler tarih sahnesine çıkmaya devam etmektedir. Pakistan ve Kuzey Kore’den sonra İran’ın da bu yönde sürdürdüğü çalışmalar nükleer silahların yayılmasını önleme ve denetlenmesi çabalarının henüz sonuçlarına ulaşmaktan çok uzak bir noktada olduğunu göstermektedir.

9.2. Kontrolsüz Şiddet / Etnik ve Dini Referanslı Şiddet

Uluslararası alandaki sorunlardan birisi de, devletlerin birbirlerine yönelik olarak şiddet kullanan hareketleri desteklemeleri ve bu yolla istedikleri etkiyi sağlama çabalarıdır. Bu türden hareketlerin arkasında, doğrudan veya dolaylı bir biçimde bir devlet desteği bulunmaması çok ender görülen bir durumdur. Bu anlamda yapılan, hedef ülkede iktidardan uzaklaştırılmak veya bir davranış biçimi kabul ettirilmek istenen mevcut yönetime karşı olan ve/veya bu merkezi yönetimin hakim olduğu ülke topraklarından ayrılmak isteyen, bunun için şiddet kullanan, teröre başvuran gerilla grupları oluşturulması veya oluşmuş olanların desteklenmesidir.

Örnek olarak, Bosnalı Sırpların Yugoslavya, Hırvatların Hırvatistan; Ermeni ve Abhazların Rusya; Hizbullah'ın İran, Taliban'ın Pakistan tarafından açık ve/veya örtük bir biçimde desteklenerek bir dış politika aracı olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Nihayet 1980'li ve 90'lı yıllarda Türkiye'nin bazı komşularının ve müttefiklerinin, yaygın bir biçimde şiddete başvuran PKK'ya (Kürdistan İşçi Partisi) verdikleri çeşitli biçim ve düzeylerdeki destekler (özellikle bu örgüte, Türkiye sınırlarına yakın bölgelerde yerleşme ve bu sınırları kullanma zemini sağlama, Batı Avrupa'da bu örgüte siyasi ve mali hareket imkanı verme) de, bu ülkelerin Türkiye'ye yönelik müdahaleleri niteliğindedir.

Bu türden eylemlerden hangilerinin terör, hangilerinin şiddet, hangilerinin kurtuluş mücadelesi olduğu konusu her şeyden önce bu kavramların tanımından geçmektedir. Bu da akademik yaklaşımlara, dünyaya bakış açılarına göre önemli değişiklikler gösteren bir olgudur. Biz bu aşamada, uluslararası hukuk açısından bağlayıcı bir tanım olmamakla birlikte devletlerin kullandıkları dışındakileri kontrolsüz şiddet, sivilleri hedef alan kontrolsüz şiddet eylemlerini de terör eylemleri olarak adlandıran yaygın bir literatürü uzlaşımalsal bir kullanım olarak benimseyebiliriz.

1980'li yıllarda ise, bu türden kontrolsüz şiddet kullanım biçimleri giderek artan bir oranda ABD ve ona yakın bazı ülkeler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim ABD, Nikaragua'da Sandinist yönetime karşı mücadele eden Kontra gerillalarını, Afganistan'da Sovyet ve Sovyet yanlısı hükümet kuvvetlerine karşı mücadele eden Müslüman gerillaları, Angola'da yönetime karşı mücadele eden UNITA gerillalarını çeşitli biçimlerde desteklemiş, adı geçen ülkelere bu yolla müdahalede bulunmuştur.

Özellikle, iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasının, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasının ardından etnik ve dinsel referanslı hareketler önem kazanmıştır. Ulusal devlet/üst kimlik milliyetçiliği ve sosyalizm gibi bazı akımların etkisini kaybetmesi, günümüz dünyasının

ekonomik açıdan kapitalist tek pazara ulaşması, siyasal açıdan da neo-liberalizmin hakim düşünce haline gelerek küreselleşmeyi ortaya çıkarması karşısındaki tepkiler, ayrıştırıcı, etnik temele dayalı alt-kimlik milliyetçilik anlayışının ve başta İslam olmak üzere çeşitli dini inançlara dayalı tarikatların, karşı koyma hareketlerinin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Bunların önemli bir kısmı da eylemlerinde şiddete başvuran hareketler olmuşlardır.

Bu noktada terör tanımının hem uluslararası hukuk açısından bağlayıcı bir tanımına ulaşamamış olmasına, hem de hukuki bağlayıcılığının da ötesinde bizatihi kavramın kullanımında ortaya çıkan farklılıklara değinmek yerinde olacaktır. Benzer nitelikli çeşitli olaylarda şiddet, kontrolsüz şiddet, terör, etnik terör, dini terör, devlet terörü ve devlet destekli terör gibi çok sayıda kavramın çoğu kez birbiri yerine ve gelişigüzel kullanıldığını, özellikle farklı devletlerin birbirleriyle olan ilişki ve değerlendirmelerinde birden çok sayıda kullanım biçimini pragmatik bir çerçevede kullandıklarını görmekteyiz.

Dünyada kontrolsüz şiddet kullanımı sürecini destekleyen bir olgu da uyuşturucu ticaretidir. Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkeleri arasında uyuşturucu üretimi ve trafiğinden etkilenen ülkelerin sayısı süratle artmaktadır. Çoğu önemli ölçüde fakir olan bu ülkelerin uyuşturucu üretim ve/veya ticaretini önlemek için aldığı önlemlerin halkın çok karlı olan bu ticarete yönelmesini engellediği söylenemez. Özellikle iç çatışmaların yaygınlaştığı ve otorite boşluğunun sözkonusu olduğu bölgelerde uyuşturucu ticareti de daha kolay gelişmektedir. Böyle durumlarda bu ticaret, bölgede etkin olan çeşitli grupların silah sağlamak için finansman yolu haline gelmektedir. Ayrıca, Kolombiya’da olduğu gibi, bazı örneklerde bu ticaret, ilgili ülkelerin devlet bürokrasisi içerisinde de ortaklar bularak devlet-içinde-devlet konumuna gelen mafya örgütleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Böylece uyuşturucu-terör bağlantısının kolayca gözlenebileceği örnekler ortaya çıkmaktadır. Uyuşturucu ile mücadelenin üretim aşamasından son kullanım alanına kadar birçok düzeyde ele alınmaya ihtiyaç gösterdiği ve önlemlerin uluslararası bir uzlaşma çerçevesinde uygulanması gerektiği bilinmektedir.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Günümüz dünyasındaki bazı sorunların ortaya çıkış nedenleri ve/veya çözümü için yapılabilecekler ülkelerin sınırlarını aşmaktadır. Nitekim göç ve mültecilik konularını, yağmur ormanlarının yok olmasını, küresel ısınmayı, ya da nükleer silahların yaygınlaşmasının dünyada yaratabileceği riskleri önlemenin sadece bir, hatta birkaç ülkenin sınırları içerisinde geliştirilecek önlemler aracılığı ile olmayacağı kolayca görülebilir. Bu türden küresel sorunların kaynağı da çözümü de küresel olacaktır.

Dünyadaki silahlanma yarışının Soğuk Savaş döneminde büyük bir ivme kazanmasının ardından 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başlarından itibaren bu nedenle bir dünya savaşı çıkmasını önlemek için gerek nükleer gerekse konvansiyonel silahlar düzeyinde silahların sınırlandırılması, azaltılması ve silahsızlanma çabaları yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu açıdan büyük önem taşıyan nükleer silahların sınırlandırılmasına ilişkin çalışmalar Soğuk Savaş döneminde SALT, Soğuk Savaş sonrasında ise START anlaşmaları ile sonuçlanmıştır.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi uluslararası küresel nitelikli sorunlardan sayılmaz?

- a. Silahlanma
- b. Göç
- c. Etnik ve dinsel terör
- d. Mültecilik
- e. Filistin Sorunu

2. Aşağıdaki anlaşmalardan hangisi ABD ve SSCB arasında 1991’da stratejik saldırı silahlarını indirmek ve sınırlandırmak amacıyla imzalanmış 1994 yılında da yürürlüğe girmiştir?

- a. SALT I
- b. START I
- c. INF
- d. NPT
- e. SALT II

3. Avrupa’da Konvansiyonel silahlı güçleri sınırlayan Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması hangi yıl yürürlüğe girmiştir?

- a. 1975
- b. 1988
- c. 1991
- d. 1992
- e. 1993

4. ABD ve SSCB arasında imzalanan ve 500 – 5500 km menzilli yer konuşlu füzeleri ve güdümlü füzeleri yasaklayan anlaşma aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması
- b. Kısmi Denge Yasağı
- c. Orta Menzilli Nükleer Güçler Antlaşması
- d. Kimyasal Silahlar Konvansiyonu
- e. Açık Gökler Antlaşması

5. Aşağıdaki ülkelerden hangisi ya da hangilerinin ellerinde nükleer güç bulundurduğu bilinmektedir?

- I. Avustralya
- II. Sudan
- III. Çin
- IV. Kanada

- a. Yalnız IV
- b. I ve III
- c. Yalnız III
- d. I ve IV
- e. I, III, IV

6- 1962 Küba krizinin ardından silahsızlanma/silahların sınırlandırılması girişimlerinin hız kazanmasını nasıl yorumlar, ne ile açıklarsınız?

7- 1972 SALT örneğinde tarafların nükleer saldırı silahlarını sınırlandırırken savunma silahlarını sıfırlama üzerinde anlaşmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

8- SALT ve START sonucunda ulaşılan noktaları karşılaştırarak en önemli farklılıkları irdeleyiniz.

9- Nükleer silahların denetimi ve sınırlandırılması sözleşme ve antlaşmalarından çekilen ülkelere ve çekilme nedenlerine bakarak 1991 sonrası dünyada nükleer rekabetin azaldığı tezini tartışınız?

10- Günümüzde NPT'nin etkin bir uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için ne gibi değişiklik ve yenilikler gerektiğini değerlendiriniz.

Cevaplar

1) e 2) b 3) d 4) c 5) c

10. ULUSLARARASI KÜRESEL SORUNLAR - 2

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- İnsani Sorunlar: Zorunlu Göçler, Göçmenlik, Sığınmacılık ve Mültecilik
 - Göç ve Göçmenlik
 - Zorunlu Göç ve Mültecilik
- Çevre Sorunları
 - Genel
 - Çevre Sorunları ve Uluslararası Düzenlemeler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Çevre sorunlarının çözümünde iktisadi/mali imkanlar mı yoksa konuya ilişkin eğitim çabaları mı daha önemlidir? Tartışınız.
- 2- Sizce, ulusal kurtuluş örgütü olduğu düşünülen bir grup amacına ulaşmak için her türlü şiddet uygulama yoluna giderse bu meşru mudur? Neden?
- 3- Dünyadaki başlıca büyük dinsel/mezhepsel gruplaşmaları bir fiziki harita üzerinde gösteriniz.
- 4- Dünyadaki başlıca büyük dilsel kümeleri bir fiziki harita üzerinde gösteriniz.
- 5- “Haklı Savaş” kavramını irdeleyiniz.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Uluslararası Çevre Sorunları	Çevre sorunlarının ulaştığı boyutları ve ekonomik gelişme ve ticareti nasıl etkilediğini analiz edebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Uluslararası İnsani Sorunlar: Zorunlu Göçler, Göçmenlik, Sığınmacılık ve Mültecilik	Göç ve mültecilik sorunları ile ilgili bilgi sahibi olmak.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

Göç
Göçmen
Mülteci
Küresel Isınma
Etno-Dinsel Terör
Küresel Terörizm

Giriş

Bu bölümde uluslararası küresel sorunlardan insani sorunlar, zorunlu göçler, göçmenlik, sığınmacılık ve mültecilik ile çevre sorunları üzerinde durulacaktır.

10.1. İnsani Sorunlar: Zorunlu Göçler, Göçmenlik, Sığınmacılık ve Mültecilik

10.1.1. Göç ve Göçmenlik

Demografik özellikler açısından dünyaya baktığımızda, Asya, dünya nüfusunun yarısından fazlasının üzerinde yaşadığı kıta olarak görülmektedir. Asya'nın aynı zamanda dünyanın en büyük kıtası olarak sahip olduğu geniş topraklar, ilk bakışta belirli bir nüfus probleminin varlığını gizlemektedir. Oysa, kıtanın demografik haritası, Asya'nın nüfus dağılımı bakımından belki de dünyanın en dengesiz bir parçasını oluşturduğunu göstermektedir. Gobi ve Tibet çölleri, Sibiry'a'nın buzlu alanları, Himalaya Dağları gibi, insanların yerleşimine uygun olmayan geniş alanların varlığı; kıta nüfusunun büyük çoğunluğunun Çin, Hindistan, Endonezya ve Japonya bölgelerinde yoğunlaşması sonucunu doğurmuştur.

Bu durum zaman zaman, bu ülkelerin diğer ülkeler ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. Japonya, hızlı nüfus artışı sonucunda (başka bazı faktörlerin de etkisiyle) sürekli olarak deniz aşırı bölgelerde genişleme imkanı aramış, batıda zaman zaman bazı Çin ve Rus topraklarını denetimi altına almış, güneydeki boş Avustralya topraklarına karşı sürekli olarak ilgi duymuş, II. Dünya Savaşı sonrasına kadar ABD'nin bu bölgedeki etkisine karşı çıkmıştır. Sürekli olarak önemli miktarda bir nüfus fazlasına sahip olan Çin, Hindistan ve Endonezya da, bu sorunu dışarıya göçmen göndererek çözmeye çalışmışlardır. Bu durum da, sözkonusu ülkeler ile göçmen gönderilen ülkeler arasında bazı anlaşmazlıkların doğmasına neden olmuştur. Örneğin, göçmen olarak Afrika'ya giden Hintlilerle bu bölgelerde yaşayanlar arasında bazı anlaşmazlıklar doğarken; Avustralya, ABD, Kanada gibi ülkeler de "sarı ırk" olarak adlandırılan Asyalı insanların topraklarında yerleşmelerine önemli sınırlamalar koymuşlardır.

Dünyada nüfus fazlalığına ilişkin çeşitli sorunlar ile karşı karşıya kalan diğer bir kıta da Avrupa olmuştur. Özellikle keşifler yolu ile Amerika, Avustralya ve Afrika'da yerleşime uygun geniş alanların ortaya çıkması, bu yaşlı kıtanın nüfus fazlasının sürekli olarak bu bölgelere göçmesi sonucunu doğurmuştur. Yakın çağların en büyük göç hareketi, XIX. yüzyılda bu bölgeler arasında gözlenmiştir.

Yüzyılın sonlarında, sözkonusu ülkelerde göçe ilişkin olarak getirilen sınırlamalar, bu hareketin hızını oldukça kesmiştir. Topraklarına göçü ilk defa 1882 yılında sınırlayan ABD, daha 1917 yılında Güney ve Güney Doğu Asya'dan gelen göçmenleri kabul etmeyeceğini açıklamıştır. XIX. yüzyılda göçün diğer bir odağı olan Avustralya da, 1885 yılında uygulamaya

başladığı “Beyaz Avustralya” politikasıyla Asyalı göçmenlerin topraklarına girmesini yasaklamıştır. Göçmen kabul eden diğer ülkelerden Kanada ve Yeni Zelanda da, göçmenler için benzer önlemler almışlardır.

Bütün bu gelişmeler, göçmen kabul eden ve gönderen ülkeler arasında bazı sorunların doğmasına neden olmuştur. Son onyıllarda, özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’nın bazı ülkelerine yoğun bir nüfus yönelimi gözlenmektedir. Bu akım iş gücü veya mülteci biçiminde gerçekleşmekle birlikte, ikinci kategori içerisinde de gerçek amacının ekonomik nitelik taşıdığı anlaşılan örneklerin sayısı her geçen gün biraz daha artmaktadır. 1980’lerin ortalarından itibaren 1990’lı yılların sonlarına kadar beş milyondan fazla insan Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya ve Avustralya’ya göçmen olabilmek için başvurmuştur.

Göçmen gönderen ülkelerin avantajına gibi görünen bu durumun çeşitli nedenleri vardır. İşgücü akımı açısından en önemli neden, üçüncü dünya ülkelerinin sorunları ve bu ülke yönetimlerinin yurt dışına giden iş gücünün ülkelere gönderdikleri dövizlerden sağladıkları yararlarıdır. Kendi ülkelerinde istihdam imkanı sağlayamadıkları insanların dışarıya yönelmesi ve gittikleri ülkede ekonomik, siyasal ve sosyal bir baskı unsuru oluşturmaları göçmen gönderen ülkeler açısından oldukça olumlu görünmektedir.

Ancak göçmen kabul eden ülkeler açısından durum son derece zordur. Öncelikle çeşitli zorluklar nedeni ile ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan ya da zorunda bırakılan insanların sınırdan geri çevrilmesi etik açıdan çok ciddi bir sorumluluktur. Konuya ilişkin en çarpıcı örneklerden birisi, Mart 1991 tarihinde, Irak merkezi hükümetinin hareketinden kaçan Kuzey Iraklı Kürtlerin Türkiye sınırına yığılmaları ile ortaya çıkmıştır. Halepçe’de kimyasal silahlarla sivil halkın üzerine saldıran bir yönetimden kaçan yüz binlerce insanın zaten kendisi büyük ekonomik zorluklar içerisinde bulunan Türkiye’ye kabul edilmeleri, barınak, insani yardım ve istihdam sağlanması, mülteci kamplarının oluşturulması gibi sorunlar Türk hükümeti açısından ciddi mali külfet oluşturmuştur. Ancak bunun yapılmamasının, yani sivil insanların ölümüne duyarsız kalınmasının mümkün olmadığı da bilinmektedir. Aynı durum Yugoslavya’da yaşanan çatışmalar sonrası Bosna ve Kosova’da da ortaya çıkmış ve Avrupa’nın merkezinde büyük bir insanlık dramı yaşanmıştır. Mültecileri kabul etmek durumunda kalan ülkeler de çeşitli sosyal ve siyasal problemlerle karşılaşmış ve sorun giderek büyümüştür.

10.1.2. Zorunlu Göç ve Mültecilik

“Zorunlu göç” ve “mültecilik” kökleri oldukça eskiye dayanan bir sorun olmakla birlikte XX. yüzyılın ikinci yarısında en önemli insani problemlerden bir tanesi haline gelmiştir. Zulme uğrama, silahlı çatışma, etnik temizlik, kıtlıklar, doğal afetler, gibi sebeplerle yurtlarını terk ederek mülteci durumuna düşen milyonlarca insanın dramı uluslararası ilişkiler alanında da yeni bir çalışma konusu olmuştur. Zorunlu göç olgusu, çoğunlukla yoksul ülkelerde başlayan ve sanayileşmiş ülkelerde nihayetlenen bir süreç olduğundan tüm dünyanın ilgilendiği ve her devlet açısından ciddi sıkıntılar yaratabilecek bir sorun haline gelmiştir. Son dönemlerdeki zorunlu göç dalgası içerisinde mülteci statüsünün de giderek önem kazandığı görülmektedir. Bizi burada daha çok ilgilendiren de zorunlu göç ve mültecilik olgusunun ülkeler arası ilişkilere yansıyan yönüdür.

1950’lerin başında 1.5 milyon olan mülteci sayısı daha 1970’lerin ortasında 3 milyona ulaşmıştır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (UNHCR-*United Nations High Commissioner for Refugees*) açıklamalarına göre 2000 yılı itibarıyla dünya üzerinde yaklaşık 50 milyon kişi hukuki açıdan zorunlu göç kurbanı olarak tanımlanmakta, bunlardan 22 milyonu ise UNHCR’nin koruma ve yardım programlarından faydalanmaktadır.

Mültecilik konusunun uluslararası gündeme girmesiyle birlikte mültecilerin hukuki durumu, tabiyet sorunları, vatansızlık olgusu gibi yeni sorunlar da, popülerleşmeye başlamıştır. Mültecilik konusundaki ilk kapsamlı tanım Birleşmiş Milletler’in 1951 tarihli “*Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme*”sinde görülür. Buna göre mültecilik statüsü “ırkı, dini, tabiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs” için kullanılmıştır. Bu sözleşme 1951 tarihi öncesinin mültecilik hallerine atıfta bulunması nedeniyle 1967 protokolü ile yenilenmiş, tarih sınırı kaldırılmış ve güncelleştirilmiştir.

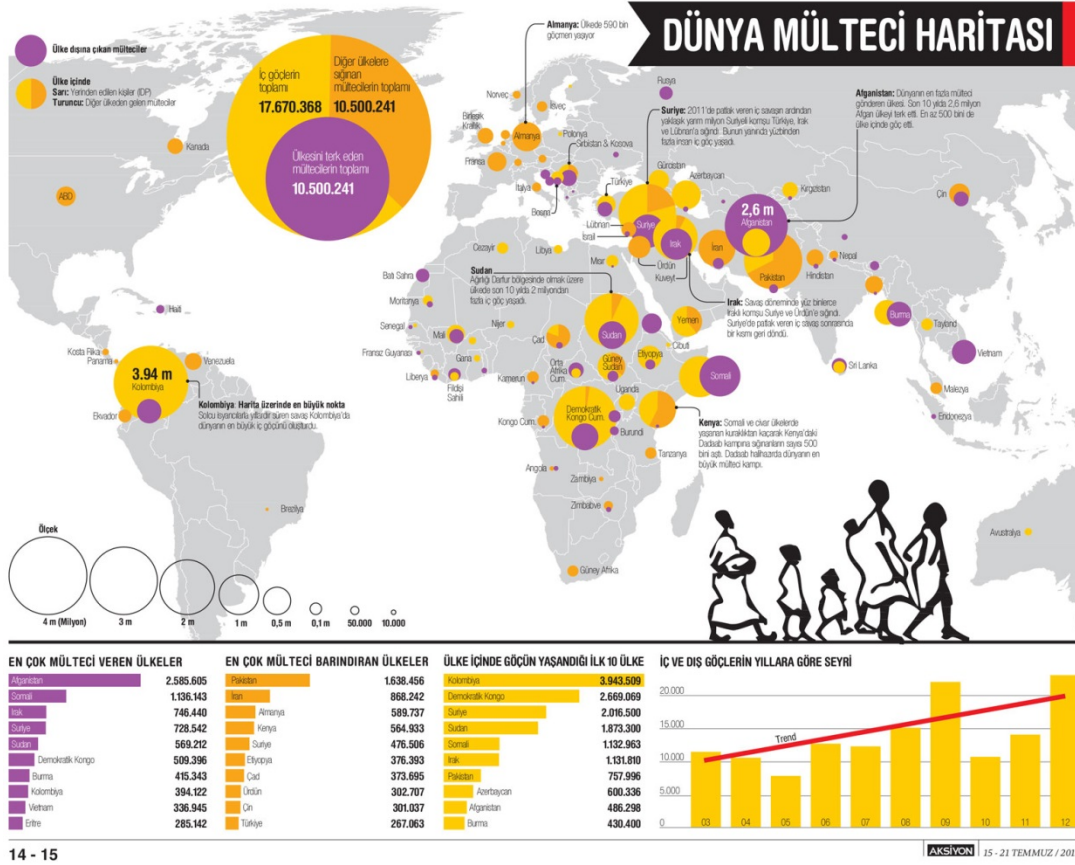
Öte yandan mülteci tanımında boşluklar mevcudiyetini sürdürmüş, zamanla UNHCR tanımı dışında geniş ölçüde kabul gören başka tanımlar da ortaya çıkmıştır. Örneğin Afrika Birliği Örgütü’nün 1969 tarihli Mülteci Sözleşmesi’ndeki “Mülteci deyimi, dış saldırı, işgal,

yabancı egemenliği veya vatandaşı olduğu ülkesinin bir bölümünde ya da bütününde kamu düzenini ciddi biçimde tehdit eden olaylar yüzünden, ülkesi dışında başka bir yere sığınmak için yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalan her insanı kapsar” tarifi genel kabul görmüştür. Ancak bu tanımın kapsamı ekonomik zorluklar, imkansızlıklar, bölünen ülkeler, etnik temizlik hareketleri gibi faktörlerin de etkisiyle genişlemiş ve bugün çok büyük bir nüfus mülteci statüsü kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır.

Günümüzde birçok ülke yukarıda sayılan gerekçeler dışında örneğin HIV Pozitif (AIDS) hastalığı ya da cinsel yönelim farklılığı nedeniyle zulme ya da ayrımcılığa uğrayan kişileri de mülteci olarak kabul etmeye başlamıştır.

Mülteciler gittikleri ülkede ilk başta sığınmacı olurlar. Ülke yasaları çerçevesinde başvuruları geçerli bulunup kabul edilenler mülteci statüsü kazanırlar. Bu genellikle oy kullanma hakkı dışında bir ülke vatandaşlarının yararlandığı birçok haktan yararlanabilme anlamına gelir. Başvuruları henüz kabul edilmemiş olan ya da reddedilen veya bulunduğu ülke yasaları nedeniyle mülteci sayılmayan “mülteci aday”larına ise sığınmacı denir. Türkiye’de çok sayıda zorunlu göçmen/mülteci adayı bulunduğu halde ülkenin 1951 sözleşmesini “coğrafi tahdit” ile imzalaması nedeniyle bu statüye sahip olabilenler yok gibidir. Türkiye’de bu çerçevede bulunan kişiler sığınmacı olarak kabul edilmektedirler.

Türkiye Birleşmiş Milletler’in 1951 tarihli “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme’sini 1961 ve 1967 Protokolü’nü de 1968 yılında “coğrafi kısıtlama” çekincesi koyarak imzalamıştır. Buna göre Türkiye, yalnızca Avrupa’dan gelenlere mültecilik statüsü tanıyabilecek diğerlerine ise sığınmacı olarak işlem yapacaktır. Ankara 1999’dan itibaren özellikle AB ile uyum süreci çerçevesinde bu konularda kimi iyileştirmeler yapmakla birlikte henüz coğrafi kısıtlama çekincesini geri çekmiş değildir.

Şekil 23: Dünyada göç

Mülteci kabul eden ülkeler açısından hukuki sorumluluğun bulunması, bu ülkelerin göç dalgalarına karşı direnmelerinin temel nedenlerinden birisidir. Öncelikle mültecilerin yararlandığı haklardan en önemlisi mültecileri, güvenliklerinin tehlike altında olduğu kendi ülkelerine geri göndermelerini yasaklayan “geri gönderilmeme” (*non-refoulement*) ilkesidir. Ayrıca uluslararası hukuka göre sığınılan ülkeler, mültecilerin bir dizi ekonomik, toplumsal, siyasi haklardan ve dolaşım özgürlüğünden yararlanmalarını sağlamakla yükümlüdürler. Bu çerçevede ülkelerinden ayrıлып başka ülkelere sığınmaya zorlanan insanların BM tüzüğünde ve 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde belirtilen tüm temel hakları “olabilen en geniş ölçüde kullanmaları” güvence altına alınmaktadır. Buna karşılık mültecilerin sığındıkları ülkede birtakım yükümlülükleri bulunmaktadır. Bunlar; sığındıkları ülkenin yasalarına saygılı olmak ve kamu düzeninin sağlanması için alınan tedbirlere uymaktır. Ayrıca 1951 tarihli Mültecilik Sözleşmesi’nin hükümlerine göre ağır cezayı gerektiren bir suç ya da bir insanlık veya savaş suçu işlemiş olan kişiler mülteci statüsünden mahrum bırakılabilmektedirler.

İnsanların mülteci durumuna düşmelerine neden olan etkenler arasında savaşlar, özellikle de iç savaşlar önde gelmektedir. Körfez savaşı sırasında 1 milyondan fazla Kürt ülkelerinden kaçmak zorunda kalırken bu rakam eski Yugoslavya'da 4 milyon, Ruanda'da 1 milyon, Liberya'da yaklaşık 2 milyon civarındadır. Bunun dışında zorla dışarıya göç ettirilen ve yerlerinden edilen insanlar da toplam mülteciler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Güney Asya'da Bhutan ve Tibet'ten Nepal'e, Myanmar'dan Bangladeş ve Tayland'a ve genel olarak Hindistan'a zorla göç ettirilen geniş bir kitle bulunmaktadır. Aynı durum Kafkasya ve Orta Afrika için de geçerliliğini korumaktadır. Toplumsal ve siyasal istikrarsızlıklar ve ideolojik gerekçelerle ülkelerinden kaçmak zorunda kalan insanlar da mülteci hareketleri içerisinde geniş bir yer tutmaktadır. Nitekim totaliter yönetimlere sahip Haiti, Irak, Myanmar, Zaire gibi ülkelerden dışarıya doğru toplu göçler ve zorla sınırdışı etme gibi olaylar sıradan hale gelmiştir. Bunun dışında ekonomik sebeplerle yaşamak için yeni ülkelere gitmek zorunda olan büyük bir insan grubu bulunmaktadır. Dünya üzerindeki yaklaşık 6 milyarlık insan nüfusunun yaklaşık dörtte birinin Dünya Bankası'nın kabul ettiği yoksulluk sınırının altında yaşadığı, buna karşılık zengin kuzey ülkelerinde toplumsal refahın giderek arttığı düşünüldüğünde bunun nedenleri de ortaya çıkmaktadır.

10.2. Çevre Sorunları

10.2.1. Genel

Çevre kavramı en genel anlamıyla algılandığında, insanların biyolojik (yani tüm diğer canlılara ilişkin) ve biyolojik olmayan (yani hava, su gibi doğal elementlere ilişkin) genel yaşam koşullarının tümünü kapsamaktadır. Bu ortam ile ilgili olan tüm sorunlar da çevre sorunları olarak ifade edilmektedir. Esas olarak askeri güç temeline oturan klasik güç ilişkileri çevre sorunlarının çözümünde doğrudan bir etkide bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, çeşitli ekolojik sorunlar, çoğunlukla, uluslararası nitelikte olmakta ve de bu nedenle devletlerin ulusal egemenliklerinin sembolü konumunda olan siyasal sınırları aşan bir nitelik taşımaktadır. Bu durum da, devletler açısından çevre sorunlarına ilişkin olarak iç-dış politika ayırımının önemini oldukça azaltmaktadır.

Günümüzdeki çevre sorunları genellikle iki açıdan devletlerin tek başlarına baş edebilecekleri durumların ötesine geçmektedir. *Her şeyden önce* çevrenin korunması süreci,

birçok az gelişmiş ülkenin kolayca sağlayabileceği mali kaynakların ve elinde bulunan teknolojilerin ötesinde bir imkanlar dizisini gerektirmektedir. Dolayısıyla dünyada çevre sorunlarıyla boğuşan devletlerin çok büyük bir bölümü, mali ve/veya teknolojik açıdan başka ülke veya örgütlerin şu veya bu biçimde yardımına muhtaçtır. Örneğin, halklarının karınlarını doyurmak gibi güncel ve acil bir sorunla uğraşan birçok Afrika ülkesinden çevre sorunlarına kendi öz kaynakları ile karşı koymalarını, çözümler bulmalarını beklemek gerçekçi değildir. *Diğer taraftan*, çevre sorunlarına ilişkin konuların halli için, mali ve/veya teknolojik açıdan kendi kendine yeterli ülkeler bile birbirlerine muhtaçtırlar. Örneğin, Kanada bu özelliklere sahip olmasına rağmen topraklarını asit yağmurlarına karşı korumak istiyorsa mutlaka Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği yapmak zorundadır. Bir çevre sorunu olan kirlenme olgusu, ülkeler arasındaki ulusal sınırları, hatta bölgesel ayırımları tanımamaktadır.

Çevre sorunlarının artışı ile nüfus artışı arasında hemen hemen tüm uzmanlarca kabul edilen yakın bir ilişki gözlemek mümkündür. Zira, dünya nüfusunun bir milyardan iki milyara çıkması için yaklaşık 130 yıl geçmiştir. Oysa günümüzde aynı artış için yaklaşık olarak 10 yıllık bir süre yeterli olmaktadır. 1950 yılından bu yana yaklaşık dört kat artan toplam ekonomik hasılanın bu artışı dengeleyebilmek için süratle artması gerekmektedir. Bu ise daha fazla enerji kullanımı, daha fazla atık maddenin doğaya karışması, daha fazla toprağın doğal halinden kullanım haline dönüştürülmesi demektir. Acaba bu mümkün müdür?

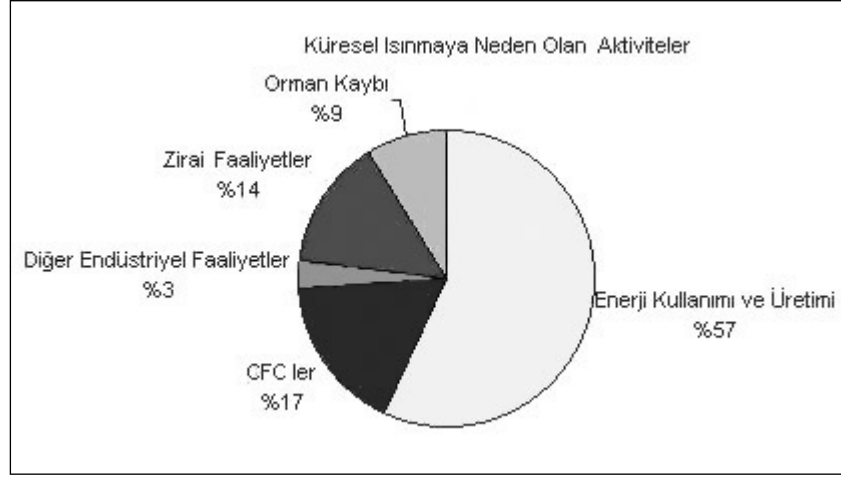
Günümüzde ortaya çıkan gelişmeler göstermektedir ki artık ulusal güvenlik kavramının tanımı genişletilmekte ve her türlü kaynak, çevre ve nüfus sorunu da bu tanıma dahil edilmeye başlanmaktadır. Klasik güvenlik anlayışına göre, bir ülke için çevre şartları önemlidir fakat, eğer çevrenin korunması ile ülkenin siyasi-askeri çıkarlarının korunması arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkarsa karar alıcılar siyasi-askeri çıkarları birincil plana alacaklardır. Örneğin, NATO üyesi olan ve topraklarında büyük bir ABD üssü barındıran İzlanda, 1986 yılında, balinaların avlanması ile ilgili bir yasaklama getiren moratoryuma uymayacağını açıkladı. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri'nin bu ülkeden yaptığı balık ithalatının durdurulması gündeme geldi. Fakat, buna karşılık İzlanda, bu durumda ülkesindeki ABD üssünü kapatabileceğini açıklayınca Ronald Reagan yönetimi bu önlemden vazgeçerek siyasi-askeri çıkarları birinci sıraya koyduğunu göstermiş oldu. ABD yönetimi çok benzer bir tercihi, 1988 yılında da, yine aynı konuda yasağı ihlal ettiği kesinleşmiş olan Japonya'ya yaptırım uygulanması gündeme geldiğinde yaptı.

Bununla birlikte, 1980'li yıllardan itibaren “genişletilmiş güvenlik” (*comprehensive security*) ve “ortak güvenlik” (*common security*) kavramları uluslararası politika literatüründe

sıkça kullanılmaya başlandı. Bu yeni anlayışa göre, *bir* ülke güvenliği ancak *diğer* ülkelerin güvenliklerinin gelişmesine paralel olarak artırabilirdi. Bu anlamda, ülkelerin genişletilmiş/ortak güvenliklerini tehdit eden sorunların başında nükleer savaş tehlikesi, ağır ekonomik sıkıntılar, ülkeler arasındaki hayat standardında meydana gelen büyük farklılıklar ve çevre sorunlarında ortaya çıkan genel olumsuzluklar gelmektedir.

Öte yandan, çevre sorunlarına bağlı kaynak azalmaları da, doğrudan ülkeler arasında anlaşmazlıklara neden olarak siyasi-askeri anlamda güvenliği tehdit ederken, güvenliğin bu iki boyutu arasındaki ilişkiyi açıkça gözler önüne sermektedir. Bu konuda verilebilecek en çarpıcı örnek, çevre şartlarındaki bazı olumsuzlukların tatlı su kaynaklarında azalma ve/veya kirlenme meydana getirmesi ve bölgedeki nüfus baskısının suya talebi arttırması nedeniyle, Nil, Ürdün, Fırat ve Asi nehirlerinin sularının kullanımı konusunda Orta Doğu'da bölge ülkeleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, gerginliklerdir. Yeni çevresel güvenlik perspektifinin genişletilmiş/ortak güvenlik kavramı çerçevesinde, buradaki sorunlar esas olarak mevcut kaynakların kötü yönetimi ile ilgilidir. Bu açıdan güvenliği geliştirici olan, mevcut kaynakların ilgili taraflarca benzer titizlikle yönetilmeleri olacaktır.

Son yıllarda ortaya çıkan gelişmeler çerçevesinde insanoğlunun, yaşadığı gezegenin fizyolojik yapısında önemli değişikliklere neden olduğu gözlenmektedir. Atmosferin kimyasal bileşiminde ortaya çıkan değişimler, gezegende yaşayan canlı türlerinin genetik yapılarında görülen bozulmalar ve giderek süratlenen türlerin ortadan kalkması olgusu, dünyadaki önemli bazı maddelerin okyanuslar ve atmosfer aracılığı ile sürdürdükleri devamlı dönüşüm olgusundaki bazı aksaklıklar bu gelişmelerin merkezinde bulunan sorunlardır; ve de bu süreçler devam ettiğinde ortaya çıkacak olan sonuçların çoğu geriye dönülemez bir nitelik taşıyacaklardır.

Şekil 24: Küresel ısınmaya neden olan faktörler

10.2.2. Çevre Sorunları ve Uluslararası Düzenlemeler

İçinde yaşadığımız dünyada mevcut sosyal değerler karşısında giderek yeni bir *çevreci paradigma* gelişmektedir. Buna göre, doğaya saygı kavramı çerçevesinde ekonomik gelişmeye bazı sınırlamalar getirme, böylece geleceğe dönük olarak bazı değerleri korumaya yönelik planlama önem taşımaktadır.

Günümüzde ekonomik gelişme ile çevre arasındaki ilişkiyi, daha doğrusu bir “uzlaşmayı” temsil eden ifade “sürdürülebilir gelişme” kavramıdır. Bugün devletlerin sadece küçük bir azınlığı ekonomik gelişme ile çevrenin korunması arasındaki yakın ilişkiyi reddetmektedir. Bu devletlerin bir kısmı daha fazla ödemek istemediklerinden, diğer kısmı da mevcut sisteme ilişkin her şeye karşı olduklarından böyle davranmaktadır. Bu açıdan yapılması gereken, ülkelerin, şirketlerin, bireylerin ekonomik hesap/kitap işlemlerinde çevre faktörünün önemli bir yer tutmasının sağlanmasıdır.

Ekonomik gelişme ile çevre sorunları arasındaki ilişkide gelişmiş ve azgelişmiş ülkelere farklı roller düşmektedir. Bu açıdan yapılabilecek en belirgin saptama, gelişmiş ülkelerdeki aşırı tüketim eğiliminin, azgelişmiş ülkelerdeki aşırı nüfus artışı eğilimi ile benzer sonuçlar doğurmakta olduğudur. Bir yazar gelişmiş ülke halklarının tüketimde ortaya koydukları israfi çeşitli örneklerle gözler önüne sermektedir. Örneğin, tipik bir gelişmiş ülke vatandaşı azgelişmiş bir ülkede yaşayan benzerinden ortalama 15 kat fazla kağıt, 10 kat fazla demir, 12 kat fazla yakıt tüketmektedir. Yine Amerika Birleşik Devletleri, eski Sovyet coğrafyası ülkeleri

ve Avrupa Birliği ülkeleri “sera etkisi” yaratarak küresel ısınmaya ve iklim değişikliklerine, ozon deliğinin oluşma ve genişlemesine neden olan gazların yaklaşık yüzde 45’inden sorumludurlar. Böylece, yenilenemeyen doğal kaynakların tükenmesine ve tüketim atıklarıyla çevrenin kirlenmesine, bu sayılara yansıdığı oranlarda “diğerlerine göre daha fazla” katkıda bulunmaktadırlar.

Doğal olarak bu, madalyonun bir yüzüdür. Diğer tarafta ise, çok hızlı bir nüfus artışı ve açlık/sefalet azgelişmiş ülkeler coğrafyasının büyük bir bölümüne hakimdir. İnsanlar çevre sorunlarını düşünmenin çok uzağında, birçok yerde doğrudan ölüm-kalım mücadelesi içerisindeyler. Bu çerçevede, gerek enerji tüketimi ve sanayi üretimi, gerekse tarımda, çoğunlukla ek bir maliyet getiren çevre korumacı politikalar pek cazip gözükmemektedir.

Bu ülkelerdeki şehre yoğun göç, düzensiz şehirleşme ve hızlı sanayileşme olguları, sözkonusu ülkelerin şehirlerinde ve sanayi bölgelerinde çok yoğun ve çok boyutlu bir çevre kirlenmesi olgusunu da beraberinde getirmektedir. Hava, su, toprak ve denizler açısından ciddi ölçülerde sözkonusu olan bu kirlenme birçok örnekte bölgede yaşayanlar için hissedilir sağlık sorunları yaratma noktasına ulaşmaktadır.

Bu ülkelerdeki ormanlık alanların tahribatı da tipik bir sorun olarak gözükmemektedir. Ormanların ucuz yakıt malzemesi olarak kullanılması ve tarımda son derece düşük olan verimliliği yükseltmemeyen insanların arazilerini genişletmek, yeni arazi edinmek için ormanlara yönelmeleri, sonuçta bu ülkelerdeki ormanlık arazilerin süratle tahrip olmasına neden olmaktadır. Bu durum erozyona neden olduğundan ekilebilir alanlar azalmakta, bu kısır döngü içerisinde yeni orman arazilerinin tarıma açılması sözkonusu olmaktadır. Ormanların bu şekilde tahrip olması, biyolojik zenginliğin azalmasına, bazı canlı türlerinin yok olmasına neden olmakta; ayrıca atmosferdeki CO₂ miktarının emilmesine de olumsuz katkıda bulunduğundan hava kirlenmesi ve iklimdeki bazı değişikliklerle ilgili görölmektedir.

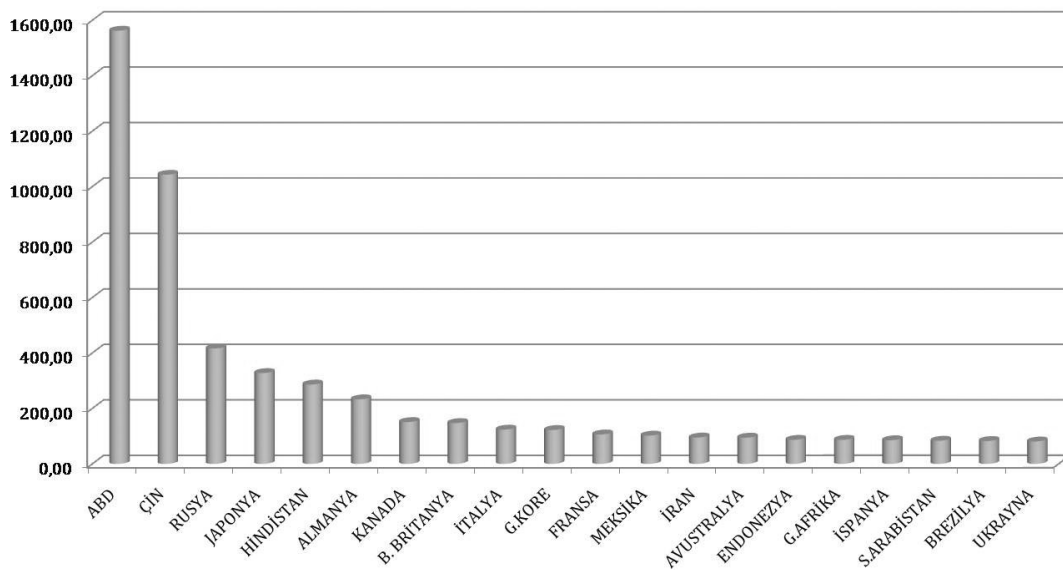
Yine bu ülkelerin ekonomik yetersizlik ve denetimsizlikleri türleri azalan bazı hayvanların avlanmasının önlenmesini, buna ilişkin kaçak ticaretin önüne geçilmesini güçleştirmektedir. Burada önemli olan nokta, azgelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin çevreyi koruyucu ekonomik standartlar getirmesinin kendi mallarının maliyetini artırarak ekonomik gelişmelerine engel olduğu, bunu esasen kendi lehlerine olan mevcut ekonomik dengeyi sürdürmek amacıyla ortaya attıkları yolundaki görüşleridir.

1970’lerin ortalarından itibaren azgelişmiş ülkeler, çevre sorunları ile ilgili olarak gelişmiş ülkelerin inisiyatifi ile oluşturulmak istenen uluslararası rejimler ile ekonomik bazı

Kuzey-Güney Diyalogu arasında iliski kurmaya yönelmişlerdir. Kurulmak istenen bu iliskinin temelinde teknoloji transferi konusu yatmaktadır. Azgelişmişler çevre sorunlarına iliskin anlaşmalara hep ticari nitelikte olmayan teknoloji transferine yönelik bazı maddeler koydurmaya çalışmışlar, gelişmiş ülkeler ise buna karşı çıkmayı sürdürmüşlerdir.

Çevre sorunlarının tüm dünyada insan topluluklarının yaşamlarını tehdit etmeye ve çevre felaketlerinin refah, kalkınma ve ulusların ekonomik gelecekleri üzerinde tehdit oluşturmaya başlaması ile Birleşmiş Milletler düzeyinde çeşitli konferans, zirve ve benzeri toplantıların gündeme geldiğini görüyoruz. 1972 tarihli BM Stockholm Konferansı konunun uluslararası düzeyde ele alınması bakımından önemli bir dönüm noktası oluşturur. Çevre konusunda küresel ölçekte yapılan ilk değerlendirme olması bakımından önem taşıyan ve 113 ülkenin katıldığı Konferans'ta Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın kurulması ve 5 Haziran'ın "Dünya Çevre Günü" olarak kutlanması kararları alınmıştır.

Bilindiği gibi, dünyadaki CFC (*chlorofluorocarbon*) gazları tüketiminin yaklaşık yüzde 80'i gelişmiş ülkelere aittir. 1987 Montreal Protokolü azgelişmiş ülkelere bu gazların tüketimini yüksek oranlarda gerçekleştirebilmekle beraber ikame teknolojiler geliştirme, daha doğrusu bu yüksek maliyetli teknolojileri gelişmiş ülkelerden ithal etme yükümlülüğü getirmektedir. Başta Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, Brezilya olmak üzere birçok ülke, bu ikame teknolojilerin finansmanı sağlanmadan protokolü imzalamayı reddetmişler ve uzun tartışmalardan sonra bu taleplerini büyük ölçüde kabul ettirmişlerdir.

Şekil 25: 2003 yılında ülkelere göre karbon salınımı (milyon ton)

Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki bu çekişme 1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı'nda da sürmüştür. Bu mücadele konferansın resmi adına bile yansımış, gelişmişler çevre sorunları ağırlıklı gündem maddeleri önerirken azgelişmiş ülkeler ise çeşitli gelişme sorunlarına öncelik tanıma eğiliminde olmuşlardır. Sonuç olarak, azgelişmişler veya “Güney Ülkeleri”, gelişmişlerin çevre konusundaki önlemlerin yüksek maliyetini karşılayıcı yardım yapmalarını ve bu ülkelere ithal ettikleri hammadde ve mamul madde fiyatlarını arttırmalarını istemektedirler.

Kısaca Rio Zirvesi olarak da bilinen bu zirvede kalkınma kavramı hakkındaki görüşleri değiştiren 2 ana çıktı oluşturulmuştur. Bunlar Gündem 21 ve Rio Deklarasyonu'dur.

Gündem 21 çevre ile sosyal ve ekonomik kalkınmayı bütünleştirmeye yönelik bir eylem planıdır. 21. yüzyılın çevre ve kalkınma gündemini oluşturmayı hedefleyen ve uygulanması yerel, ulusal, bölgesel ve küresel seviyelerde tariflenen bu eylem planı sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik somut adımlar içerir. Bu konferansta kabul edilen belge ile tarafların, kendi yerel koşullarında, yerel yönetimlerince 1996 yılına kadar vatandaşlarına danışarak ve onlarla birlikte kendi Yerel Gündem 21'lerini oluşturma yükümlülüğü de getirilmiştir. Türkiye Rio Konferansı'nın temel belgesi olan Gündem 21'i imzalamıştır ve 1997 yılından itibaren Türkiye de Yerel Gündem 21 Projesi'ni uygulamaktadır. Konferans ve zirvenin ikinci çıktısı olan Rio Deklarasyonu ise hükümetlerin çevre ve kalkınma kapsamında haklarını ve sorumluluklarını içeren ilkeler bütünüdür.

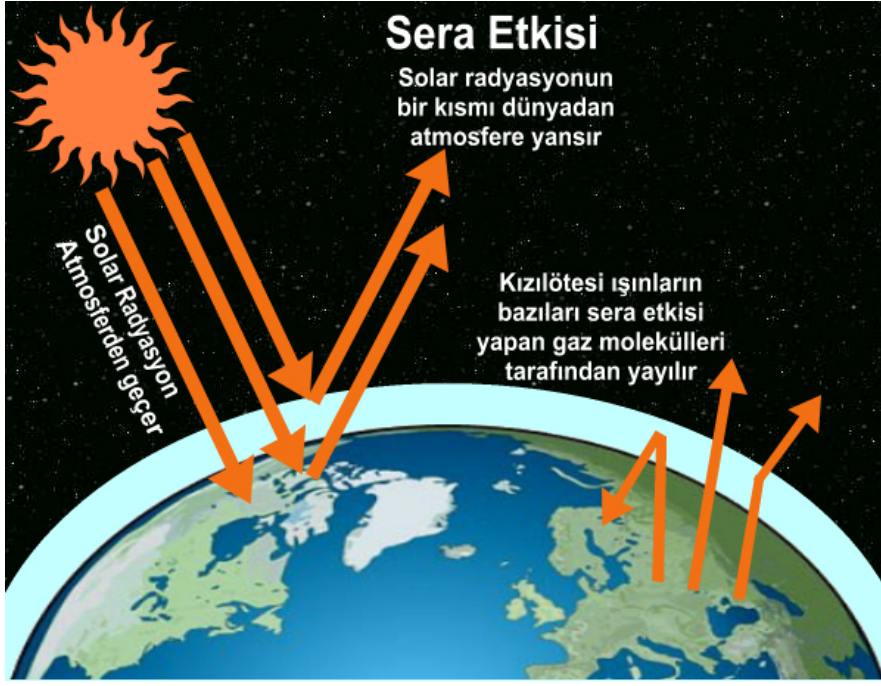
Rio Konferansı'nın son on yıllık değerlendirmesi ise 2002'de Johannesburg'da yapılmıştır. Bu kez hükümet dışı organizasyonların da etkin bir biçimde yer aldığı Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde fakirliğin yok edilmesi için, 2015'e kadar açlık sınırındaki nüfus oranının yarıya düşürülmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının küresel paylaşımının artırılması, biyolojik çeşitliliğin korunması ve ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin oluşturulması gibi kararlara imza atılmıştır.

Öte yandan, günümüzdeki bazı çevre sorunları ile uluslararası ekonomik sistemin yapısı ve özellikleri arasında da yakın ilişkiler görülmektedir. Bu çerçevede, ülkeler arasındaki ticaret yapısı, bu yapının eşitsizlikleri, çarpıklıkları çeşitli çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Örneğin, azgelişmiş ülkeler zengin, sanayileşmiş ülkelerin zehirli atıklarını, kısa dönemli ekonomik kazanç sağlamak için, çevreye zarar verecek biçimlerde ülkelerine

kabul etmektedirler. Azgelişmiş ülkelerdeki yabanıl hayatın, bazı hayvan ve bitki türlerinin tükenmesine yol açan azgelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere yapılan yabanıl ürünler kaçakçılığı veya kauçuk sağlanması için tropikal ormanlara zarar veren ticaret de çevre sorunlarına olumsuz bir katkıda bulunabilmektedir.

Ticaret ile çevre sorunları arasındaki ilişkinin en ilginç görüntülerinden birisi uluslararası ticarete tarım ürünleri açısından ortaya çıkmaktadır. Tarım ürünlerine ilişkin uluslararası ticaret düzenlemeleri, özellikle de bu alandaki dış ticareti büyük ölçüde ellerinde bulunduran sanayileşmiş ülkelerin çok büyük üretim miktarlarına ulaştıkları bu mallara uyguladıkları fiyat desteği uygulamaları, son yıllarda yapılan “Uruguay Round” görüşmeleri çerçevesinde tartışılmıştır, tartışılmaktadır. Son otuz yılda dünya tarım ürünleri ticaretinde gelişmiş ülkelerin payı giderek artmaktadır. Bunun sonucunda uluslararası tarımsal ürün ticaretinde yer alan ürün miktarı süratle arttığından fiyatlar düşmüş, bu durumda gelişmekte olan ülkelerin bu ticaretteki pazar payı fiyat ve miktar olarak azalmıştır.

Uruguay Round görüşmeleri sırasında ilk defa uluslararası tarım ticaretinin çevre konularına ilişkin çıkarsamaları tartışılmaya başlanmıştır. Bu açıdan, gelişmiş ülkelerin tarım ihracat mallarına uyguladıkları fiyat desteği politikalarının kaldırılmasının çevre üzerinde ne yönde etkide bulunabileceği konusunda başlıca iki temel eğilim ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisine göre sözkonusu fiyat desteğinin kaldırılması gelişmiş ülkelerdeki tarım malları üretimini ve dolayısıyla ihracatını azaltacak, böylece bu malların dünya pazarındaki fiyatları yükselecek ve azgelişmiş ülkelerin tarım ürünü ihracat gelirleri artacaktır. Böylece geliri artan azgelişmiş ülke köylüsü daha fazla arazi açmak için ormanları tahrip etmeyecektir. Diğer görüşe göre ise, tarım ürünlerine olan fiyat desteğinin kalkması sonucunda küçük üreticiler ortadan kalkacak, sektöre büyük firmalar hakim olacaktır. Böylece kimyasal maddeler ve hormonların yoğun kullanımı sözkonusu olacak, bu da çevre açısından pek de olumlu bir etki yaratmayacaktır.

Şekil 26: Sera gazı etkisi

2000’li yılların en önemli çevre tartışmaları ise şüphesiz 2010’larda da sürmekte olan “küresel ısınma” ile ilgili olanlarıdır. Küresel ısınma, atmosfere salınan gazların “sera etkisi” denilen geri yansıtma etkisi yaratması sonucunda, dünya atmosferi ve okyanuslarının ortalama sıcaklıklarında belirlenen artışa verilen isimdir. Bu tür bir gelişmenin önlenememesi durumunda birçok düşük rakımlı ada devletleri ve kıyı şehirlerinin çok uzak olmayan bir gelecekte haritadan silinmesi gibi ciddi bir risk ortaya çıkacaktır. Küresel ısınma hakkında hükümetlerarası ilk sözleşme daha 1992 tarihinde “Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı”nda Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi adıyla imzaya açılmış ve 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmeden sonra en önemli uluslararası önlem yaklaşımı 1997 yılında Kyoto Protokolü ile ortaya konmuştur.

Protokolü imzalayan ülkeler sera etkisine neden olan gazların salınımını azaltmayı hedeflemişlerdir. Protokol, ülkelerin atmosfere saldıkları karbon miktarını 1990 yılındaki düzeylere düşürmelerini gerekli kılmaktadır. 1997’de imzalanan protokol, onaylayan ülkelerin 1990’daki salınımlarının yeryüzündeki toplam salınımın yüzde55’ini bulması gerekliliği ve bu orana ancak 8 yılın sonunda Rusya’nın katılımıyla ulaşılabilmesi nedeniyle ancak 2005’te yürürlüğe girebilmiştir. Türkiye Kyoto Protokolü’nü uzun tartışmaların ardından 2009 yılında imzalayarak protokole taraf olmayan az sayıdaki ülkeler grubundan ayrılmıştır. 2011’e gelindiğinde protokolü imzalayan ülke sayısı 191’e ulaşmıştır.

Kyoto Protokolünden bu yana BM düzeyinde atılan önemli adımlardan birisi de 2009 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı ya da yaygın olarak kullanılan adıyla Kopenhag Zirvesi'dir. Zirve görüşmeleri sonunda onaylanan ve bağlayıcı olmayan "Kopenhag Mutabakatı"na göre küresel sıcaklık artışının 2 °C'nin altında tutulması hedefleniyor ve 2020 yılına kadar yoksul ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadelesine destek olunması için gelişmiş ülkelerin 100 milyar dolarlık desteği öngörülüyor. Ancak mutabakat metninin ülkelerin karbon gazı salınımlarını azaltmalarına dair bir karar içermiyor oluşu ve bağlayıcı kararlar alınamayışı, iklim adaleti isteyen uluslararası sivil toplum çevrelerince önemli eleştirilere konu olmaya devam etmektedir.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Göç ve mültecilik oldukça eskiye dayanan bir sorun olmakla birlikte XX. yüzyılın ikinci yarısında en önemli insani problemlerden bir tanesi haline gelmiştir. Zulme uğrama, silahlı çatışma, etnik temizlik, kıtlıklar, doğal afetler, gibi sebeplerle yurtlarını terk ederek mülteci durumuna düşen milyonlarca insanın dramı uluslararası ilişkiler alanında da yeni bir çalışma konusu olmuştur.

Ekonomik gelişme ile çevre güvenliği arasındaki ilişki, en genel ve en kaba bir biçimde tarif edildiğinde, negatiftir. Bir başka deyişle, genel olarak ülkelerin ekonomik gelişme düzeyleri arttıkça bu ülkelerdeki çevre şartlarının korunması o derece zorlaşmaktadır. Ancak çok az ülke örneğinde, bazı “endüstri sonrası toplumlar”da, “sürdürülebilir bir ekonomik gelişme” düzeyi ve biçimi yakalanarak ekonomik gelişme ile çevre şartlarının korunması birbirine paralel olarak gelişebilmektedir.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi “mülteciler” için geçerli **değildir**?

- a. Vatandaşı bulunduğu ülkede meydana gelen siyasi olaylar nedeni ile vatanlarını kendi iradeleriyle terk etmek zorunda kalmışlardır
- b. Vatanlarından zorla da ayrılmak durumunda kalmış olabilirler
- c. Yeni bir devletin vatandaşlığına geçmemişlerdir.
- d. Bir ülkeden başka bir ülkeye yaşamak için göç etmiş kimselerdir.
- e. Herhangi bir devletin diplomatik himayesi altında bulunmayan kimselerdir.

2. Birleşmiş Milletler’ in mülteciler ile ilgili kurumunun adı nedir?

- a. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
- b. Birleşmiş Milletler Mülteci Komitesi
- c. Birleşmiş Milletler Mültecileri Koruma Fonu
- d. Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü
- e. Birleşmiş Milletler Mülteci Platformu

3. Aşağıdaki nehirlerden hangisi çevre şartlarındaki bazı olumsuzlukların tatlı su kaynaklarında azalma ve/veya kirlenme meydana getirmesi ve bölgedeki nüfus baskısının suya talebi arttırması nedeniyle Orta Doğu ülkeleri arasında anlaşmazlıklara sebep olmamıştır?

- a. Nil
- b. Amazon
- c. Ürdün
- d. Fırat
- e. Ası

4. ABD, kendi topraklarına göçü ilk defa hangi yılda sınırlandırmıştır?

- a. 1882
- b. 1917
- c. 1950
- d. 1970
- e. 1990

5. ABD hangi tarihte Güney ve Güney Doğu Asya'dan gelen göçmenleri kabul etmeyeceğini açıklamıştır?

- a. 1882
- b. 1885
- c. 1917
- d. 1918
- e. 1945

6- “Göçmen”, “sığınmacı” ve “mülteci” kavramları arasındaki farklılığı irdelleyiniz.

7- Bir fiziki dünya haritası üzerinde 20. yy. başlarında ve günümüzde başlıca göç alan ve veren merkezleri gösteriniz.

8- Dünyada evrensel anlamda bir insan hakları ölçütü olabilir mi, yoksa konuya ilişkin olarak farklı bölgelerin özelliklerine göre farklı uygulamalar mı olmalıdır? Tartışınız.

9- Sizce devletlerin saygı göstermek için ulusal çıkarlarını ikinci plana aldıkları değerler var mıdır? Açıklayınız.

10- Sizce çevre sorunlarının ortaya çıkmasında en büyük sorumluluk gelişmiş ülkelerde mi yoksa azgelişmiş ülkelerde midir? Neden?

Cevaplar

- 1) d 2) a 3) b 4) a 5) c

11. BÖLGESEL SORUNLAR - 1: Batı Coğrafyası

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Kuzey İrlanda Sorunu
- Bask Sorunu
- Bosna-Hersek Sorunu
- Kosova Sorunu
- Makedonya Sorunu
- Kıbrıs Sorunu

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1- Sizce Batı coğrafyasındaki bölgesel sorunlardan dünya kamuoyuna en çok yansıyanı hangisidir, neden ?

2- Balkanlarda yaşanan bölgesel sorunların temelinde hangi problemin olduğunu düşünüyorsunuz ?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Sorunlar Batı Coğrafyası	Dünyamızda yaşanan bölgesel nitelikte sorunlardan Batı coğrafyasında olanları ve çatışma alanlarını tanımlayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Bölgesel Sorunlar Batı Coğrafyası	Batı coğrafyasındaki bölgesel sorunların taraflarını ve ortaya çıkış koşullarını açıklayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Bölgesel Sorunlar Batı Coğrafyası	Batı coğrafyasındaki bölgesel sorunların yıllar içinde nasıl bir gelişim çizgisi izlediklerini ve bugün gelinen noktaları değerlendirebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

IRA
ETA
UÇK
EOKA-B

Giriş

Bu bölümde Kuzey İrlanda sorunu, Bask sorunu, Kıbrıs sorunu, Bosna Hersek sorunu, Makedonya sorunu ve Kosova sorunu analiz edilecektir.

11.1. Kuzey İrlanda Sorunu

Şekil 27: Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda

İrlanda adası yüzyıllarca Birleşik Krallık egemenliği altında kalmıştır. 1916 Nisan ayındaki Paskalya Başkaldırısı'nın ardından İrlandalı Katolikler IRA'yı (*Irish Republican Army* / İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu) örgütleyerek Britanyalılara karşı bir gerilla savaşına giriştiler. İngiltere bu dönemde biri Kuzey İrlanda, diğeri Güney İrlanda için olmak üzere iki parlamento kurarak kontrolü elinde tutmaya çalışmıştır. Gerçekten, Protestan Kuzey İrlanda'da Protestanlar öncülüğünde ve onlarla sınırlı bir parlamento toplandı. Ancak Katolik Güney İrlanda ve Kuzey İrlanda'daki Katolikler İngilizlerin bu reform manevrasına rıza göstermedi.

Bunun üzerine Birleşik Krallık Başbakanı İrlandalı yurtseverlerle görüşme masasında reformdan bir adım daha ileri giderek bir barış yaptı. 1921 tarihli bu barış antlaşmasına göre Güney İrlanda uygulamada *İrlanda Bağımsız Devleti* adıyla bağımsızlığını kazandı ancak Kuzey İrlanda ise Birleşik Krallık'a bağlı kaldı. Burada yaşayan halkın yüzde 70'i Protestan yüzde 30'u Katoliklerden oluşmaktaydı. Başta IRA (İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu) olmak üzere İrlandalıların büyük çoğunluğu, özellikle de Kuzey İrlanda'da yaşayan Katolikler bu durumu hiçbir zaman kabul etmemişlerdir.

Güney İrlanda'nın bağımsızlık karşılığında Ulster bölgesini fiilen kendisinden ayıran antlaşmaya rıza göstermesinin ardından IRA'nın uzlaşma karşıtı kanadı, Eamon de Valera'nın öncülüğünde, savaşa devam etme kararı aldı. Böylelikle anlaşmayı destekleyenlerin ve anlaşmaya karşı olanların savaştıkları bir iç savaş ortaya çıktı. Karşıtlar yenildiler ancak yeraltında

faaliyetlerini yeniden kurmak üzere hazırlıklara başladılar. Öte yandan, 1925'te gerçekleşen Bağımsız İrlanda ile Kuzey İrlanda arasındaki sınır belirleme görüşmelerinden sonuç çıkmamasını da Bağımsız İrlanda'nın adanın tamamı üzerindeki haklarından tümüyle vazgeçmemesi olarak değerlendirmek gerekir.

Güneyde kurulan devlet, 1937'de kabul edilen bir anayasa ile İrlanda Cumhuriyeti'ne dönüşmüş ve 1948'de dominyonluktan kurtularak bir süre sonra da Britanya Uluslar Topluluğu'ndan ayrılmıştır. Birleşik Krallık bu durumu kabul etmekle birlikte Kuzey İrlanda'nın güney ile birleşmesine karşı çıkmıştır. İrlandalı Katolikler de daima adanın bir bütün olduğunu, Kuzey'deki Protestanların geçmişte İngiltere'den bölgeye gelen yabancılar olduklarını, dolayısıyla İrlanda topraklarında tarihsel hakları olamayacağını savunmuşlardır. Ayrıca Katolik İrlandalılar, Güney ile birleşme halinde Protestanların azınlıkta kalmalarının sorun yaratacağını öne süren İngilizlere şu andaki Kuzey İrlanda'da da kendilerinin azınlık durumunda bulduklarını hatırlatmaktadırlar. Bu bölgedeki Katolik İrlandalıların silahlı örgütü durumunda olan ve zaman zaman artan, zaman zaman da azalan bir yoğunlukta ve özellikle İngiliz askeri hedeflerine karşı çeşitli şiddet eylemleri gerçekleştiren IRA ile İngiliz askerleri arasında yıllarca kanlı bir mücadele sürmüştür.

1960'lı yıllara kadar ağırlıkla siyasal ve barışçıl bir düzlemde gelişen Katoliklerin mücadelesi, 60'lı yılların sonlarına doğru şiddetlenmiştir. Özellikle 1972 yılında, tarihe "Kanlı Pazar" olarak geçen saldırıda 14 Katolik göstericinin öldürülmesi ve IRA liderlerinden Bobby Sands'in 1981'de cezaevinde ölüm orucu sonucu ölmesi gibi olaylarla tırmanan ve 35 yıl sürecek olan bir silahlı çatışma dönemi yaşanmıştır.

Kuzey İrlanda 1980'leri, özellikle bölgenin başkenti Belfast'taki sert kitlesel sokak çatışmaları ve İngiliz hedeflerine yönelik silahlı eylemlerin gölgesinde geçirdi. 1983'te Gerry Adams'ın *Sinn Fein*'in Başkanı olarak Batı Belfast'tan milletvekili seçilmesi ve 1985 sonlarında İngiltere-İrlanda antlaşması ile sorunun çözümü yönünde sinyallerin ortaya çıkması, silahların susmasını sağlamasa da önce gizli ardından da açık sürdürülecek diyalog sürecinin önünü açmıştır

1993 yılıyla birlikte 25 yıldır süren çatışmalara son vermek amacıyla bir diyalog süreci başlatılmış ve 15 Aralık 1993'te başbakan John Major ile İrlanda Cumhuriyeti başbakanı arasında varılan anlaşma ile Kuzey İrlanda ile İrlanda Cumhuriyeti'nin birleşebileceği, bunun içinse her iki tarafta da halkın çoğunluğunun birleşmeden yana oy kullanması gerektiği konusunda kanaat birliğine varmışlardır. Müzakerelerin başlaması için bir başka ön koşul olan

IRA'nın terör eylemlerine son vermesi ise daha sonraya kalmış, 31 Ağustos 1994'te IRA'nın ateşkes ilan etmesiyle yeni bir süreç başlamıştır.

Uluslararası kamuoyunun etkisi, Soğuk Savaş sonrası çözüm arayışlarına elverişli koşulları ve ilgili taraflarda barış yanlılarının inisiyatif almasıyla, IRA 1 Eylül 1994'te ateşkes ilan etmiştir. İlk aşamada barış görüşmelerinden sonuç çıkmaması üzerine IRA, 1996'da ateşkesi bozdu. Ancak 1997 yılında Tony Blair liderliğindeki İşçi Partisi'nin iktidara gelmesiyle Kuzey İrlanda'daki soruna çözüm yeniden gündeme girdi. Temmuz 1997'de IRA yeniden ateşkes ilan ederek Sinn Fein'e pazarlık yolunu açmıştır. İngiliz yanlısı Protestanların "önce silahsızlanma" itirazlarına rağmen, görüşmeler bezen açık bazen kapalı kapılar ardında devam etti. Dahası güven ortamını daha da artırmak isteyen Blair Hükümeti, 1998'in ilk ayında, 1972 yılındaki Kanlı Pazar olayı için bağımsız araştırma yapılacağını açıkladı.

Buna paralel olarak, İrlanda Cumhuriyeti ile Birleşik Krallık arasında Kuzey İrlanda sorununa yönelik olarak 10 Nisan 1998'de bir barış anlaşması imzalanmıştır. 22 Mayıs 1998'de Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti'nde eşanlı yapılan referandum sonucu İrlanda Cumhuriyeti yüzde 94'lük bir oy oranı ile anlaşmayı kabul etmiş ve Kuzey İrlanda toprakları üzerindeki anayasal taleplerinden vazgeçmiştir. İrlanda Cumhuriyeti, anayasasında tüm İrlanda üzerindeki egemenlik iddiasına ilişkin maddeyi de 1999'da yeniden düzenlemiştir.

Çatışmanın asıl merkezi durumundaki Kuzey İrlanda'da ise on yılı aşan bir diyalog ve geriye dönüş süreci sonunda taraflar 10 Nisan 1998 tarihinde "Hayırlı Cuma" anlaşmasına imza atmışlardır. Ulaşılan barış anlaşması 22 Mayıs 1998 tarihinde referanduma sunuldu. Kuzey İrlanda ölçeğinde yapılan referandumda halkın yüzde 72'si barış antlaşmasına evet dedi. Referandumdan güç alan Kuzey İrlanda Meclisi, 1999 yılında yürütme hakkına sahip bir hükümet seçti. IRA, 28 Temmuz 2005'te silahsızlanmayı kabul ettiğini açıklayarak Eylül 2005'te tüm silahlarını bağımsız komisyona teslim etmiştir.

Günümüzde yüzde 13'ünün dinsel kimliğini tanımsız bıraktığı 1 milyon 800 bin nüfuslu Kuzey İrlanda'nın yüzde 46'lık Protestan ve yüzde 40'lık Katolik kesimleri hala büyük ölçüde farklı mahalle ve bölgelerde yaşamaktadır. Bu anlamda kırılğan ve gerilimli bir ortam olmasına karşın Kuzey İrlanda, istikrar arayışını silahların devreden çıktığı çoğulcu bir siyasal atmosferde sürdürmektedirler.

11.2. Bask Sorunu

Şekil 28: Bask Bölgesi

XX. yüzyılın ilk çeyreğini askeri diktatörlük şartlarında tamamlayan İspanya’da 1931’de seçimlere gidilmiş ve İspanya’da seçimlerden cumhuriyetçilerin galip çıkması sonucu Kral XVIII. Alfonso ülkeyi terk etmişti. 1936’da yapılan seçimlerde ise solcu Halk Cephesi’nin başarılı olması üzerine General Franco hükümete karşı askeri bir saldırı harekâtına girişmiş ve ülkede iç savaş baş göstermiştir. İç savaştan 1939 yılında General Franco galip çıkmış ve İspanya’yı 1970’li yılların ortalarına kadar kapalı bir diktatörlük ile yönetmiş, ayrıca Katalonya ve Bask Bölgesi gibi ülkenin etnik olarak çoğunluktan farklı özellikler gösteren bölgelerinde etkileri günümüzde de süren bir gerilim mirasının oluşmasına neden olmuştur.

Franco döneminde baskı tüm muhalefet unsurlarına yönelik olarak uzun yıllar uygulanmış ancak Katalonya ve Bask bölgesinde çok daha yoğun hissedilmiştir. Franco döneminin tüm baskılarına rağmen 1950’lerde faaliyetlerine başlayarak 1959 yılında ilan edilen Bağımsızlık Sözleşmesi ile örgütlenmeyi başaran ETA (Bask Ulusal Bağımsızlık Hareketi), yönetime karşı düzenli bir mücadele başlatmıştır. 1961 yılında şiddet kampanyaları düzenlenmeye başlanmış ve 1968 yılında İspanya Gizli Polis Şefi’nin öldürülmesi ile eylemler tırmandırılmıştır. Düzenlediği birçok eylemden biri olan 1973’de Başbakan Blanco’nun öldürülmesi olayından sonra ETA ile İspanya hükümeti arasındaki mücadele daha da sertleşmiştir.

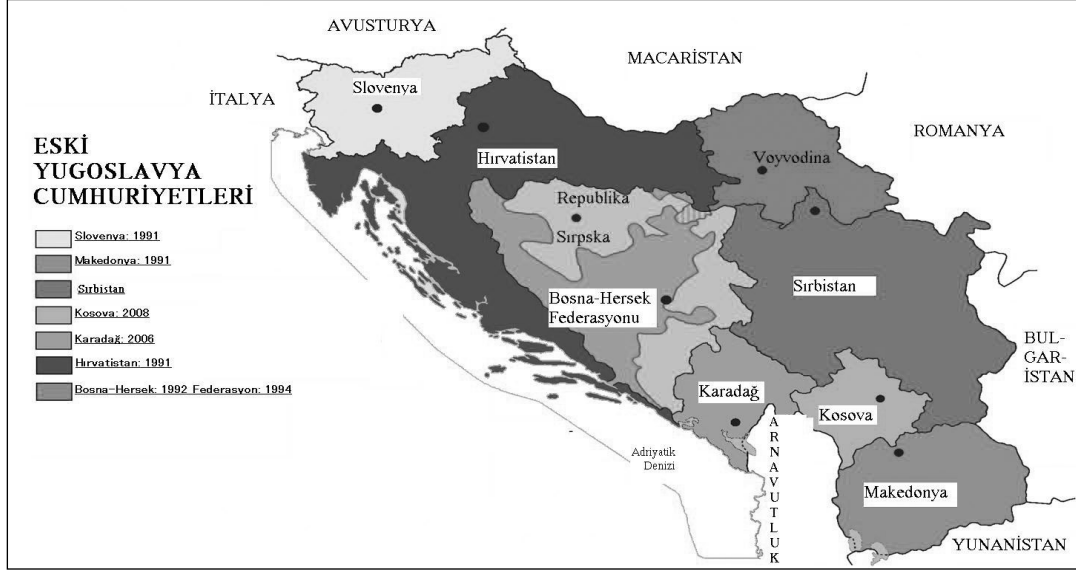
Diktatörlüğün, 1975 yılında Franco'nun ölmesiyle başlayan çözülmesi 1977'de, 41 yıl sonra ilk defa genel seçimlerin yapılması ile yerini bir demokratikleşme ve ardından Avrupa ile bütünleşme sürecine bırakmıştır. Bu çerçevede Franco sonrasında yapılan değişikliklerle Bask Bölgesi'ne özerklik tanınmıştır. Bağımsızlık isteyen ETA özerklik referandumunda tarihsel olarak Bask Ülkesi içinde gördükleri Navarra vilayetinin özerk bölgeye dahil edilmemesi nedeniyle hayır oyu kullanmış ancak bölge halkı yüzde 51 destekle Madrid'le anlaşmayı tercih etmiştir. Merkezi hükümetle uzlaşmayan ETA 1978 yılında demokratik alanda siyaset yürütecek bir siyasal kanat oluşturmuştur.

Bask bölgesinin bağımsızlığa kavuşması için şiddete dayalı faaliyetlerde bulunan ETA militanlarının eylemlerine karşı mücadele eden İspanya hükümeti, 1987 yılında Fransa'nın da desteği ile bu mücadelesini yoğunlaştırmıştır. Buna rağmen ETA'nın faaliyetlerinin önüne geçmek mümkün olamamış, ancak 1990'da yapılan bölge parlamentosu seçimlerinde ayrılıkçı Bask kanadı oldukça önemli bir iniş göstermiştir. İspanya ve Fransa topraklarını içeren bölgede bağımsızlık isteyen ETA, 1995'den itibaren İspanya Halk Partisi aleyhine hareketler sürdürmüştür. 1998 yılının Eylül ayında ise ETA süresiz ateşkes ilan ederek faaliyetlerini durdurduğunu açıklamış, ancak 2001 yılından itibaren Bask bölgesinde yeniden çeşitli bombalama faaliyetlerinde bulunmuş ve bu eylemleri 2011 yılı sonlarına kadar sürdürmüştür.

Bask bölgesinde ETA'nın yürüttüğü şiddete dayalı ayrılıkçı hareket, özellikle ilgili etnik bölge refahının ülke ortalamasının üstünde olduğu istisnai bir örnekte sürdürülmesi bakımından dikkat çekicidir. Ortalama gelir düzeyi İspanya'da en yüksek olan Bask Bölgesi'nde kişi başına milli gelir ortalaması birçok Avrupa ülkesi ortalamasından da daha yüksektir. Ayrıca özerklik ve demokratik haklar da son derece geniş bir biçimde güvence altına alınmıştır: Bask bölgesinde Bask dili resmi dildir. Bölge son derece geniş bir özerkliği temsil eden bir parlamentoya sahiptir. Parlamentoda 25 temsilci bulunur ve bu temsilcilerin oylarıyla Bölge Başbakanı seçilir. Ayrıca Bask Ülkesi kendi polis teşkilatına ve kendi radyo/tv'sine sahiptir. Tüm bu güçler 1978 Anayasası ve *Guernica Antlaşması* ile güvence altındadır.

Ancak tüm bunlara karşın ETA'nın *Batasuna* ismiyle bilinen ve şu an yasaklanmış durumdaki siyasi kanadı Bask Bölgesi'nde oyların genelde yüzde 10 ile yüzde 20 sini toplamakta ve ETA'nın ayrılık talebi belli bir kesim tarafından savunulmaya devam edilmektedir. Nitekim kuruluşundan 43 yıl sonra, 2011 yılı Ekim ayında silahlı eylemlerini tümüyle bıraktığını açıklayan ETA bu kararıyla "tam bağımsızlık ve sosyalizm" fikrinden vazgeçmediğini ancak silahlı eylemler yerine demokratik mücadele yöntemlerine geçeceğini açıklamıştı. Bugün için Bask sorunu her yönüyle halledilememiş; zaman zaman kendisini

hissettiren, hatırlatan bir görünüm çizmekle beraber, temelde şiddete dayalı bir zeminden siyasal zemine doğru kaymıştır.

Şekil 29: Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri

11.3. Bosna-Hersek Sorunu

1878’de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu himayesine bırakılana kadar 400 yıl Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası olan Bosna-Hersek, XX. yüzyıl başından itibaren Sırp yayılcılığının bir hedefi olmuştur. Nitekim bu durum, kaynağı I. Dünya Savaşı’na kadar varan bir uyuşmazlığın temellerini de atmıştır. Savaş sonrası Hırvat, Sırp ve Slovenlerin biraraya gelme çabaları 1921’de Kral Alexander’ın Yugoslavya adı altında yönetimi ele almasıyla sonuçlanmıştır. Komünist Partisi’nin ülke içindeki faaliyetleri 1921’de resmi olarak yasaklanmakla beraber varlığını yeraltında devam ettirmiş ve 1937 yılında Josip Broz Tito parti genel sekreteri olmuştur. II. Dünya Savaşı boyunca Tito tarafından örgütlenen ülke içindeki Partizanlar Almanlara karşı mücadele etmiş, savaş sonrasında ise Bosna-Hersek Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti’nin bir parçası olarak birliğe dahil olmuştur. Cumhuriyet içerisinde yer alan Sırp ve Hırvatlar arasındaki gerginliğe çare olarak Müslüman bir iktidar oluşturan Tito, Sırp, Hırvat ve Müslümanların eşit olacağı bir yönetim yapısı kurmaya

çalışmıştır. Bir süre sonra da, Yugoslavya'yı oluşturan 6 cumhuriyet arasında kolektif bir devlet başkanlığının rotasyonla yenilenmesi şeklinde bir kural kabul edilmiştir.

Yugoslavya içerisindeki etnik yapı çerçevesinde en riskli etnik mozağe sahip olan Bosna-Hersek içindeki gerilim, 1990'larla beraber artmaya başlamış ve ardından yüzbinden fazla insanın hayatını kaybettiği korkunç bir savaş haline dönüşmüştür. Slovenya ve Hırvatistan'ın ardından 1992 yılında Bosna-Hersek'te yapılan referandumda halk bağımsızlıktan yana oy kullanınca yeni devlet kurulmuştur. Ancak ülkedeki Sırlar bu devleti tanımadı ve Sırbistan ordusunun da desteği ile Boşnaklar ve Hırvatlarla karşı savaş açtılar. Çatışmalar, özellikle Srebrenitsa ve Tuzla'da soykırım yöntemlerine dayalı bir etnik temizlik kampanyası ile binlerce sivil Boşnak'ın katledilmesiyle tırmanmıştır. Yoğun sivil ölümleri neticesinde uluslararası toplumun baskısıyla NATO güçleri bölgeye yönelik bir hava operasyonu düzenlemiş ve 1995 yılı Kasım ayında imzalanan Dayton Anlaşması ile iç-savaş sona ermiştir. Dayton Anlaşması ülkeyi kantonlaştırmakla eleştirilmiş ancak en azından çatışmaları dondurması bakımından da makul bir zemin olarak değerlendirilmiştir.

Bu süreçte 60.000 kişilik bir NATO kuvveti bölgeye intikal etmiştir. NATO gücü 1996 yılında gerçekleştirilen seçimler sonrasında yenilenmiş ve 32.000 kişilik bir istikrar gücüne dönüştürülmüştür. Bu kuvvet, 19 Şubat 2001'de de Güneydoğu Avrupa İttifak Kuvveti'nin yönetimine girmiştir.

Şekil 30: Dayton Anlaşması sonrasında Bosna-Hersek

Yıllarca süren savaşın bitimiyle beraber ülkede rehabilitasyon programları başlatılmış, ancak gelecekte ortaya çıkabilecek etnik sorunların kökleri tamamıyla kurutulmamıştır. Ülkedeki siyasal süreçte Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlar olmak üzere üç etnik grup önem taşımaktadır. Ülkenin, [ortak/merkezi] devlet, Bosna-Hersek Federasyonu ve Republika Sırska olmak üzere üçbaşı yönetiminde siyasal partilerin ortak kararlarda buluşması her zaman kolay olmamakta ve herbiri ayrı anayasaya göre politika yürütmektedir. Bu da genelde çözüme ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Etnik önyargılar mültecilerin geri dönüş sürecinin tamamlanmasını da zorlaştırmıştır.

Ancak öncekilerden farklı olarak, Kasım 2000’de yapılan seçimlerde savaştan sonra kurulan Ante Jelaviç’in önderliğindeki Hırvat Demokrat Partisi ile Aliya İzzetbegoviç’in Demokratik Hareket Partisi kaybetmiş ve çoğunluğu belirli bir etnik kimliği öne çıkarmayan, bu bakımdan nispeten tarafsız olan Sosyal Demokrat Parti ile Bosna-Hersek İçin Parti sağlamıştır. Bu iki parti, diğer 7 küçük partiyle birlikte “Değişim İçin Koalisyon” yönetimi kurmuştur. Bu yönetim serbest piyasa koşullarının sağlanmasında ve siyasal yaşamdaki etnik bölünmüşlüğün aşılması konusunda önemli aşamalar kaydetmiştir.

BM çerçevesinde oluşturulan barış gücünün kontenjanının 3.000’e indirilmesinin ardından, 34.000 kişilik bir profesyonel kadroyu barındıran ve milli gelirin yüzde 6’sını kullanan Bosna-Hersek ordusunun küçültülmesi ve 20.000 kişiye indirilmesi kararı alınmıştır. Bosna-Hersek ile ilgili olarak her altı ayda bir gündeme gelen ve BM Güvenlik Konseyi’nde ABD ile diğer on dört ülke arasında anlaşmazlıklara yol açan bir tartışma da, bu barış gücünün görev süresinin uzatılması/sona erdirilmesi konusudur. Bir diğer kritik konu da, Bosna savaşı sırasında savaş suçları işleyen kişilerin saptanması, tutuklanması ve yargılanmalarıdır. Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi’nin çalışmaları çerçevesinde Slobodan Miloseviç ve Radovan Karadziç’in yargılanmaları büyük önem taşımıştır. Bilindiği gibi her iki Sırp lider de yakalanmıştır. 2001 yılında yakalanan Miloseviç, Lahey Savaş Suçları Mahkemesi’nde yargılanırken 2006 yılında ölmüştür. 2008 yılında yakalanan Karadziç ile ilgili yargılama süreci ise devam etmektedir.

11.4. Kosova Sorunu

Osmanlı ile Sırp orduları arasında yaşanan 1389 Kosova Meydan Muharebesi, Osmanlı’nın Kosova’yı fethi ile sonuçlandı. Osmanlı’nın mağlubiyeti ile sonuçlanan 1878 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda imzalanan Ayastefanos Anlaşması’yla Kosova’nın Mitrovitsa

ve Priştine bölgelerinin Bulgaristan Prenslığı'nin idaresine verilmesi ve Arnavut nüfusun göç etmesiyle Kosova'nın bu bölgelerinde Sırp topluluğunun faaliyetleri yeniden canlandı. Buna tepki olarak Kosova ve Makedonya'daki Arnavutlar, Arnavut bölgelerini Osmanlı'nın çatısı altında birleştirmeyi amaçlayan Prizren Ligi'ni kurdular. 1898 Berlin Anlaşması ile Mitrovitsa ve Priştine tekrar Osmanlı'ya iade edildi.

1. Balkan Savaşı'nda Kosova Sırp işgaline uğradı ve 1912 Londra Büyükelçiler Konferansı ile Sırbistan'ın idaresine verildi. I. Dünya Savaşı'nda Kosova Arnavutları Sırbistan'a karşı Avusturya-Macaristan'ın yanında yer aldılar ve Kosova'da Sırp güçlerine karşı gerilla savaşı başlattılar. Avusturya-Macaristan'ın savaşı kaybetmesiyle 1919'da Kosova, yeni kurulan Yugoslav Krallığı'na Sırbistan dahilinde katıldı. II. Dünya savaşında Kosova Arnavutluk ile Almanya'nın idaresine girdi, ancak savaş bitiminde, önce Yugoslav Federasyonu'nun özerk bir bölgesi oldu, 1963 Anayasası'nda ise Sırbistan'a dahil edildi. 1974 Anayasası ile Kosova diğer federe devletlerle eşit statüde özerk bölge ilan edildi. Tito'nun 1980'de ölümünün ardından, 1981'de Priştina Üniversitesi öğrencilerinin ayaklanması ile Arnavutların "Bağımsız Kosova", özellikle 1986'dan sonra ise Sırp milliyetçilerinin "Arnavutlardan arındırılmış ve Sırbistan'a dahil edilmiş Kosova" çağrıları başladı.

Şekil 31: Kosova'da savaş ve acı

Kosova'da direniş için örgütlenen Arnavutlar ile Miloseviç'in desteğindeki Sırlar arasında yerel çatışmalar ve protestolar başladı. 1988 ve 1989'da Arnavut madencilerin protesto eylemleri genel eyleme dönüştü. Sırbistan anayasasına yapılan eklerle önce Sırbistan'ın Kosova'ya doğrudan müdahalesi, Eylül 1990'da ise özerklik kaldırılarak Kosova'nın Sırbistan'a dahil edilmesi sağlandı. Aynı yıl Arnavutlar İbrahim Rugova başkanlığındaki Kosova Cumhuriyeti'ni ilan ettiler ve "sessiz protesto" başlattılar. "Sessiz protesto"nun Sırbistan yönetimince dikkate alınmaması, Yugoslavya'nın dağılması, Dayton Anlaşması'nda Kosova sorununun görüşülmemesi ve Sırp yönetiminin baskılarına karşı silahlı mücadele başlatan Arnavutların Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) faaliyete geçmesi, 1998 yılında Kosova Savaşı'nın çıkmasına öncülük eden olaylar oldu.

Kosova'nın geleceğine ilişkin bölge halkının iradesi ve uluslararası hukuk çerçevesinde bir çözüm öngören Rambouillet Anlaşması'nı kabul etmeyen Yugoslavya'ya karşı düzenlenen NATO harekatı ile savaşın sona erdirilmesi üzerine, 5 Haziran 1999 tarihinde imzalanan barışla Yugoslavya dahilinde bırakılan Kosova bölgesine BM barış gücü gözetiminde genişletilmiş özerklik tanınmıştır. Anlaşmadan sonra güvenliğin ve etnik barışın sağlanması, Kosova'da geçici yönetimin kurulması, Priştine parlamentosunun seçilmesi ve 300.000 civarında mültecinin geri dönüşlerinin sağlanması, Kosova'da BM temsilciliğinin başlıca amaçlarını oluşturmuştur. Kasım 2001'de BM gözetimindeki ilk parlamento seçimleri yapılmış ve 250 sandalyeli parlamentoda oyların yüzde 45'ini alan İbrahim Rugova'nın Demokratik Ligi birinci parti olmuştur. Yüzde 25 oy alan Haşim Taçi'nin Kosova Demokrat Partisi ile koalisyon kuran Rugova cumhurbaşkanı olarak seçilirken, Taçi'nin partisinden Bajram Recebi başbakanlığa getirilmiştir. Seçimlerde oyların yüzde 11'ini alarak 22 milletvekili çıkaran Sırların Povratak (Geri Dönüş) Partisi de parlamentoya girmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, Kosova'nın Sırbistan ve Makedonya ile olan sınırlarının statüsü ve organize suçlar sorun olmaya devam etmiştir. Arnavutlar, Kosova'nın sınırlarının Yugoslavya'dan bağımsız olmasında ısrar etmişler ve Belgrad-Üsküp Sınır Anlaşması'nı tanımamışlardır.

Sırp güçlerinin Kosova'dan çekilmesinden sonra bölgede BM öncülüğünde başta Arnavutlar olmak üzere diğer etnik grupların da içinde yer aldığı geçici bir yönetim oluşturulmuştur. Bundan sonra Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi için taraflar arasında görüşmeler yapılmaya başlanmış, ancak tarafların üzerinde anlaştıkları bir çözüme ulaşılmamıştır. Bunun üzerine 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova tek taraflı olarak Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bugün aralarında Türkiye, ABD ve İngiltere'nin de

bulunduğu 100 kadar lke Kosova'yı bağımsız bir ülke olarak tanımaktadır. Öte yandan, benzer bölgesel sorunlarla yüz yüze olan Çin, Rusya ve İspanya gibi bir dizi ülke ise Kosova Cumhuriyeti'ni tanımama ısrarını sürdürmektedir.

Dünyamızın en genç cumhuriyetlerinden Kosova Cumhuriyeti'nde yüzde 85-90 civarı Arnavut, yüzde 3-4 Sırp ve yüzde 3-4 oranında Türk ve diğer halklar yaşamaktadır.

11.5. Makedonya Sorunu

Makedonya bölgesini ele geçirmek isteyen Balkan devletleri arasında XIX. yüzyıldan günümüze kadar süren bir sorundur. Dil benzerliği ve tarihsel bağlar açısından bu bölgenin en çok kendi etkisinde olması gerektiğini düşünen Bulgaristan, 1878 yılında, Osmanlı Devleti'nin gcszlğnden faydalanarak bölgeyi kontrol altına almaya çalıştı. Fakat, İngiltere ve dönemin diğer büyük güçleri bu hareketi engellediler. I. Balkan Savaşı sonunda Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki egemenliğine son vererek, 1913'te Makedonya'yı e ayırdılar. Bulgaristan, I. Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'a ait bölümü işgal etti, fakat 1919'da kendi topraklarının bir kısmını da kaybederek bölgeden çekildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Makedonya'nın Sırbistan'a ait bölümü Yugoslavya'ya bırakıldı. İki kutuplu sistemin sona ermesinin ardından Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte bağımsızlığını ilan eden eski Yugoslavya'nın Makedonya federe devletinin tanınması sorun olmuştur. Özellikle Yunanistan'ın bu ülkenin adına ve bayrağına olan itirazları bölgede gerginlik yaratmıştır.

1990 sonunda yapılan çok partili ilk genel seçimler sonrası bir koalisyon hükümeti oluşturulurken, Kiro Grigorov da devlet başkanı seçilmiştir. 1991 Ocağı'nda da Makedonya Meclisi egemenliğini ilan etmiş, ancak Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilan etmesiyle başlayan iç savaşta tarafsız olacağını açıklamıştır. 1992 Martı'nda federal birliklerin Makedonya topraklarından çekilmesi ve Yugoslavya federal anayasasının yalnızca Sırbistan ve Karadağ'ı kapsayacak biçimde düzenlenmesi sonrası Makedonya, Slovenya ve Hırvatistan ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Öte yandan, Makedonya'nın tanınması konusu uluslararası düzeyde Yunanistan'ın engellemeleriyle karşılaşmış, ülkenin adının Makedonya Cumhuriyeti yerine FYROM (*Former Yugoslav Republic of Macedonia*) yani "Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti" olarak değiştirilmesi ile Yunanistan'ın tepkisi kısmen azaltılmıştır.

Makedonya açısından en önemli sorun ülkedeki Arnavut azınlığın durumuna ilişkin olarak ortaya çıkmıştır. Ülkenin Tetova (Kalkandelen) bölgesinde çoğunluğu oluşturan Arnavut azınlık ülke nüfusunun da yaklaşık yüzde 25'ini oluşturmaktadır. 1992 sonunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Arnavutluk ile Makedonya sınırına yerleştirilmek üzere bir BM koruma gücü, UNPROFOR (sonradan UNDREDEP) bölgeye gönderilmiştir. 1994 yılında hem Rusya hem de ABD Makedonya'yı tanıdıklarını açıklamış, Yunanistan ise 1995 yılında ilişkileri normalleştirme sürecini başlatmıştır. 1999 yılında NATO'nun Yugoslavya'ya karşı başlattığı saldırılar sonucu Makedonya 250.000'den fazla Kosovalı mülteciyi ağırlamak durumunda kalmıştır.

Makedonya, günümüzde iç ve dış politika arasındaki ayrımın giderek azaldığını savunanlar açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır. Ülkenin etnik ve dini yapısındaki çeşitlilik komşular ile de yakından ilişkili olmakta, böylece ülke-içi gibi görünen bir sorun kolayca ve süratle ikili ya da bölgesel bir nitelik alıvermektedir. Komşu ülkelerin bu ülkeye bakışı ise farklılıklar göstermektedir: Sırbistan Makedonya Cumhuriyeti'ni tanımakla beraber Makedon ulusal kimliğini güney Slav (Yugoslav) ailesi içinde konumlandırıyor. Makedonlar ise genel bir güney Slav aidiyetinin yanında ayrıksı bir Makedon kimliğine vurgu yapmaktadırlar. Bulgaristan bağımsız Makedonya Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan devlet olmakla birlikte bu ülke halkının çoğunluğunu oluşturan etnik Makedonları Bulgar halkının bir parçası olarak görüyor. Yunanistan Makedonya ve halkını eski Yugoslav cumhuriyeti sıfatıyla birlikte tanımakta ancak kendi ülkesinin kuzeyinde bulunan etnik Makedon vatandaşlarını "Makedonca konuşan Helenler" olarak kabul ediyor. Arnavutluk hem Cumhuriyeti hem de ulusu tanımakta, fakat yakın zamana kadar ülkedeki Arnavut azınlığın taleplerine duyarsız kaldığı gerekçesiyle bu ülkeye karşı olumsuz bir politika izlemektedir.

11.6. Kıbrıs Sorunu

1571’de Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası haline gelen ve Anadolu’dan nüfus aktarımı ile önemli ölçüde bir Türk nüfusu barındıran Kıbrıs Adası yaklaşık 300 yıl bu statüsünü sürdürdü. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’ndaki yenilginin ardından Rusya İmparatorluğu’na karşı daha fazla ödün vermemek amacıyla ve İngiltere’nin politik bir manevrası üzerine Kıbrıs’ta fiili egemenlik bu ülkeye devredilmiş oldu. Haziran 1878’de imzalanan Kıbrıs Sözleşmesi’ne göre Ada’da Osmanlı mülkiyeti devam ediyor sayılmakla birlikte yönetim tamamen Birleşik Krallık’a geçiyordu. Birleşik Krallık, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin kendisi karşısında savaşa girmesi üzerine adayı ilhak ettiğini açıklamıştır. 1923’te imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nın 20. Maddesi’nde bu durum yeni Cumhuriyet tarafından da tanınıyordu.

Adanın bir İngiliz kolonisi olduğu 1950’li yılların başlarında ortaya çıkan Kıbrıs sorunu, 1959 Londra ve Zürih Antlaşmaları çerçevesinde 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması ile sonuçlanmıştır. Adadaki Türk ve Rum topluluklarının kurucu statüsünde oldukları bu süreçte Türkiye, Yunanistan ve İngiltere de garantör devletler olarak yer almaktaydılar. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasına göre Devlet Başkanı Rum, yardımcısı veto hakkına sahip bir Türk olacak, bakanlıklar, kamu sektörü ve parlamentoda Türkler için belirli bir kota uygulanacaktı.

1963 yılı sonlarında Makarios’un yerel yönetim ve maliye ile ilgili konularda önerdiği anayasa değişikliği Türk tarafı ve Türkiye tarafından reddedildi. Bunun ardından adada Türklere yönelik saldırıların artması üzerine Lefkoşa bir ateşkes hattı ile ikiye bölündü. Türk uçakları ada üzerinde ihtar uçuşu yaparken, Mart 1964’de BM Güvenlik Konseyi adaya bir Barış Gücü gönderilmesini kararlaştırdı.

1964-1974 yılları arasında adadaki Türklerin durumu daha da kötüye gitmiş, bir süre önce adadan ayrılmak zorunda kalan Grivas adaya dönerek EOKA-B’yi kurmuştur. 15 Temmuz 1974 tarihinde, Atina’daki *Albaylar Cuntası* olarak bilinen yönetim tarafından desteklenen EOKA-B lideri Nikos Sampson’un girişimiyle gerçekleştirilen darbeye Makarios devrilmiş ve yurtdışına kaçmıştır. Garantör devletlerden birisi olarak 20 Temmuz’da adaya müdahale eden Türkiye, iki etapta bugünkü KKTC topraklarını denetim altına almıştır.

Makarios’un adaya dönerek yeniden cumhurbaşkanlığı makamına oturması sonrasında taraflar arasında yeniden görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmelerde hemen bir sonuç alınamayacağına kısa bir sürede anlaşılması üzerine, 13 Şubat 1975 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş, Rauf Denktaş devlet başkanı olmuştur. Rum tarafının konuyu

sürekli olarak bir azınlık sorunu olarak ele almaya ve uluslararası alana çekmeye çalışması neticesinde, 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Türkiye dışında tanınma imkanı bulamayan KKTC ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında BM Genel Sekreteri'nin himayesinde gerçekleştirilen topluluklar arası görüşmeler bu gelişmelerin ardından da herhangi bir somut sonuç elde edilemeden devam etmiştir.

27 Mart 1991 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne bir rapor sunan Genel Sekreter Perez de Cuellar, tarafların üzerinde anlaştıkları veya anlaşmaya çok yaklaştıkları noktaları açıkladı. BM Güvenlik Konseyi, 11 Ekim 1991 tarihinde Genel Sekreter de Cuellar'ın raporunu destekleyen 716 sayılı kararı aldı. 1992 yılında Butros Butros Gali, Genel Sekreter olmasının ardından konuya ilişkin raporunu sundu ve sorunun çözümü açısından bir zemin oluşturabileceğini düşündüğü "Gali Fikirler Dizisi"ni ortaya attı. Siyasal eşitlik, ulaşılabilecek bir sonucu her iki tarafın da kabulü, tek egemenlik ve tek uluslararası kişilik temel fikirlerdendi.

1993 yılındaki görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, 18-31 Ekim 1994 tarihleri arasında, BM Genel Sekreteri'nin yönlendirmesiyle Denктаş ile Klerides arasında resmi olmayan bazı temaslarda bulunuldu. Bununla birlikte, Rum tarafının Avrupa Birliği üyeliği konusunu gündemde tutması nedeniyle bu çabalardan da bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu durum, Kıbrıs Rum tarafının esas stratejisini AB üyeliği üzerine kurduğunu göstermiştir. Bunun üzerine Kıbrıs Türk tarafı da yavaş yavaş "önce bağımsızlık tanınması, sonra konfederasyon" tezine doğru yöneliyordu.

1996-1997 yıllarında konuya ilişkin olarak başlıca üç gelişme önem kazanmıştır: Kıbrıs'taki sınır gösteri ve çatışmaları, Kıbrıs'a yerleştirilmesi sözkonusu olan Rus yapısı S-300 füzeleri ve Kıbrıs Rum tarafının AB'ye üye olma çabaları. 1997 AB Lüksemburg Zirvesi'nde alınan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile tüm Kıbrıs adasını temsilen üyelik müzakerelerinin başlatılması kararı nedeniyle görüşmeler kesintiye uğradı.

Şekil 32: Günümüzde Kıbrıs

Birleşmiş Milletler himayesindeki Kıbrıs görüşme sürecinin yeniden canlandırılması çabalarının 1999 yılının ikinci yarısında hızlandığı görülmektedir. Bu çabaların sonucu olarak, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın, 14 Kasım 1999 günü yaptığı açıklama ile yeni bir sürece girilmiştir. BM Genel Sekreteri açıklamasında, tarafların kapsamlı bir çözüme yönelik anlamlı müzakereler için zeminin hazırlanması amacıyla dolaylı görüşmelere 3 Aralık 2000 tarihinde New York'ta başlama konusunda anlaştıklarını bildirmiştir. Kıbrıs Türk tarafı dolaylı görüşmelere katılmayı, Kıbrıs'ta çözümün taraflara eşit statü tanınmasından geçtiği, doğrudan görüşmeler için Ada'da iki eşit egemen varlığın mevcudiyetinin kabul edilmesi gerektiği, Denктаş'ın yaptığı konfederasyon önerisinin bugün için federasyondan daha uygun olduğu; ayrıca, yüzyüze görüşmeler için müzakere zemininin eşitlenmesi ve hazırlanması gerektiği ilkeleri temelinde kabul etmiştir.

Kıbrıs konusunda dolaylı görüşmelerin ilk turu, 3-14 Aralık 1999 tarihinde New York'ta, ikinci turu ise 31 Ocak-8 Şubat 2000 tarihinde Cenevre'de yapılmıştır. Üçüncü tur yine Cenevre'de 5 Temmuz 2000 tarihinde başlamış, 12 Temmuz'da verilen aradan sonra, 24 Temmuz-4 Ağustos tarihlerinde sonuçlanmıştır. Dolaylı görüşmelerin dördüncü turu 12-26 Eylül 2000 tarihinde New York'ta, beşinci turu ise 1-10 Kasım tarihlerinde Cenevre'de gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler BM Genel Sekreteri Kofi Annan ve/veya Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro de Soto tarafından yürütülmüş, görüşmeler sırasında Rauf Denктаş ile Glafkos Klerides'in doğrudan görüşmeleri sözkonusu olmamıştır.

Diğer taraftan, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tüm Kıbrıs adına AB ile sürdürdüğü ilişkiler geliştikçe sorunun çözümü ile ilgili girişimler de artmaya başlamıştır. Türkiye'nin AB Katılım

Ortaklığı Belgesi'nde de Kıbrıs sorunun çözümü yönünde teşvik edici ifadeler bulunduğu hatırlanabilir. Bu çerçevede, 2002 yılı başlarında Denктаş'ın Klerides'e öñşartsız görüşme önerisi ile başlayan, ardından turlar halinde devam eden yeni bir görüşmeler dönemine girilmiştir.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın daveti üzerine 16 Ocak 2002 tarihinde taraflar arasında görüşmeler başladı. Birinci tur 19 Şubat 2002'de sona ermiş, ikinci tur 1-27 Mart, üçüncü tur 9-29 Nisan, dördüncü tur 7 Mayıs-2 Temmuz 2002 ve beşinci tur 16 Temmuz-2 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. BM ve AB'den gelen baskılara rağmen görüşmelerde somut bir sonuç ortaya çıkmadı. 29 Nisan 2002 tarihinde Rauf Denктаş Kıbrıs Rum tarafına sorunun çözümü için önerdiği "Yeni Ortaklık Devleti" teklifini getirdiyse de kabul görmedi. BM Genel Sekreteri'nin bizzat adaya gelmesi de durumu değıştirmeydi.

Sonuçta BM Genel Sekreteri kendi çözüm önerilerini geliştirmeye yöneldi. Bu çerçevede, 11 Kasım 2002 tarihinde BM Genel Sekreteri imzasını taşıyan planı taraflara sundu. Plan, adanın her iki tarafında ve ilgili ülke kamuoylarında, özellikle de Türkiye'de geniş bir tartışma alanı yaratmıştır. Genel Sekreter, Türk ve Rum tarafının itirazlarını gördükten sonra, planın genel sorunsalında herhangi bir değışiklik yapmamakla beraber, al-ver mantığına uygun olarak bazı konulara ilişkin yeniden düzenlemelerde bulunmuş, yeni versiyonu da 10 Aralık 2002 tarihinde taraflara sunmuştur. Genel Sekreter 26-28 Şubat 2003 tarihlerinde adaya gelmiş, tarafların 30 Mart'ta planı referanduma götürmelerini istemiş, fakat her iki taraftan da red cevabı almıştır.

Türkiye'de 3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde Tayyip Erdoğan liderliğindeki Ak Parti'nin iktidara gelmesinin ve Erdoğan'ın Başbakanlığında bir tek parti hükümetinin kurulmasının ardından, Ankara'nın "çözümde yana" olduğu doğrultusundaki açıklamalar hız kazanmış, Kıbrıs sorunu hatırı sayılır bir medya çevresi ve sivil toplum kuruluşu açısından Türkiye'nin AB sürecinde ilerlemesinin önünde bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. KKTC'de 14 Aralık 2003 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler ise büyük ölçüde Annan Planı ve AB tartışmalarından etkilenmiştir. Sonuçta Cumhuriyetçi Türk Partisi 19, Ulusal Birlik Partisi 18, Demokrat Parti 7, Barış ve Demokrasi Hareketi 6 milletvekili kazanmışlardır. Bu çerçevede, 50 üyeli KKTC Parlamentosu'nda CTP Genel Başkanı Mehmet Ali Talat'ın Başbakan ve DP Genel Başkanı Serdar Denктаş'ın Dışişleri Bakanı olduğu 26 üyeli CTP+DP koalisyon hükümeti oluşturuldu.

Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş'a muhalefeti ve Annan Planı'na yakınlığı ile tanınan CTP liderinin başkanlığındaki yeni hükümetin, Rauf Denктаş'ın oğlu Serdar Denктаş liderliğindeki

liberal DP'nin de katılımıyla 13 Ocak 2004 tarihinde kurulması, AB üyeliği çerçevesindeki çözüm çabaları konjonktüründe ülkedeki siyasal dengelerin değişmekte olduğunun bir göstergesiydi. Bunun ardından, 27 Nisan 2004 tarihinde 2 DP milletvekilinin, 17 Mayıs 2004 tarihinde ise 1 CTP milletvekilinin partilerinden istifa etmeleri üzerine hükümet parlamentoda azınlık durumuna düşmüştür.

Öte yandan, Genel Sekreter, 26 Şubat değişikliklerinin ve 24-31 Mart 2004 tarihlerinde İsviçre'de gerçekleştirilen "Dörtlü Zirve"nin ardından planın beşinci versiyonunu taraflara sunmuş ve 24 Nisan'da da konuya ilişkin olarak adada bir referandum düzenlenmiş ve plan Türk tarafında kabul (yüzde 64.9) Rum tarafında ise reddedilerek (yüzde 75.8) uygulamaya konulamamıştır.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 3 Haziran 2004 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu 28 Mayıs 2004 tarihli raporda, Kıbrıs Türk tarafı üzerindeki tecridin kaldırılmasına ilişkin olarak çok kuvvetli olmayan bir tavsiyede bulunuluyordu. Güvenlik Konseyi'nde bu türden bir gelişmenin sağlanması bile mümkün olmamış, Rusya'nın girişimleri bunu engellemiştir.

Referandumda Türk tarafının olumlu, Rum tarafının olumsuz oy vermesinin ardından Türk tarafı lehine gibi gözükken bir ortam oluşmakla beraber BM, AB gibi zeminlerde Kıbrıs Türk tarafının izolasyondan kurtarılması konusunda varolan ihtiyatlı çabalar pek önemli bir sonuç getirmemiştir. Zira gerek BM gerekse AB bu girişimlerin tanıma anlamına gelmeyecek bir biçimde ve sadece bazı alanlarda gerçekleştirilmesi konusunda hemfikir olmuşlardır.

Referandum sonrasında İKÖ bünyesinde de bir durum değerlendirmesi sözkonusu olmuş, fakat çok önemli bir değişiklik ortaya çıkmamıştır. 14-16 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da İKÖ 31. Dışişleri Bakanları toplantısında, daha önce örgütte Müslüman Kıbrıs Türk Toplumunu adı ile gözlemci statüsünde bulunan KKTC'nin referandum sonrasında, Annan Planı çerçevesinde Türk tarafından sözedildiği hali ile Kıbrıs Türk Devleti olarak temsil edileceği anlaşılmaktadır.

KKTC'de hükümet partilerinden gerçekleşen istifalar sonucunda Hükümet'in mecliste azınlığa düşmesinin ardından erken seçim kararı alınmıştır. 20 Şubat 2005 tarihinde gerçekleştirilen erken seçimler sonucunda 50 üyeli KKTC Meclisi'nde Cumhuriyetçi Türk Partisi 24, Ulusal Birlik Partisi 19, Demokrat Parti 6 ve Barış ve Demokrasi Hareketi 1 milletvekilliği kazanmışlardır. Bu çerçevede yeni hükümet, tarafların aldığı oy oranlarına paralel bir değişiklik ile birlikte yine bir CTP-DP koalisyonu olarak ortaya çıkmıştır. Ardından

gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde de Rauf Denktaş veda etmiş, CTP lideri Mehmet Ali Talat açık farkla KKTC Devlet Başkanı olmuştur. Bu gelişmeler sonrasında da Ferdi Sabit Soyer Hükümeti oluşmuştur.

2006 yılında gerek 24 Ocak tarihli Türk Eylem Planı gerekse AB dönem başkanlığını yürüten Finlandiya tarafından önerilen önlemler taraflarca uygun bir zemin olarak kabul görmemiştir. Bunun sonrasında, Güney Kıbrıs'ta AKEL lideri Dimitris Hristofyas'ın Devlet Başkanı olmasının ardından taraflar, doğrudan Mehmet Ali Talat ile Dimitris Hristofyas arasında gerçekleştirilen ikili görüşmeler sürecini 2008 yılında başlatmışlardır. Ancak Annan Planı Referandumu sonrasında çözüme ulaşmaya en yakın ikili olarak değerlendirilen Talat-Hristofiyas görüşmelerinden de yeni bir sonuca ulaşamamıştır. Görüşmelerde ilerleme sağlanamaması ve izolasyonlar konusunda beklenen hemen hiçbir iyileştirmenin gerçekleşmemesi Talat'ın yeniden seçilmesini güçleştirmiş ve yerine Rauf Denktaş geleneğinden gelen Derviş Eroğlu 2010 yılında KKTC Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir. Eroğlu döneminde süren görüşmeler de tarafların mevcut tezlerini koruduğu ve anlaşma için yeni bir denklemin ortaya konmadığı bir süreç olarak ilerlemiştir.

Gerek Eroğlu, gerekse 2015'de onun yerine "çözüm odaklı siyaset" sloganıyla seçilen Mustafa Akıncı döneminde Kıbrıs sorununda çözülmeyi bekleyen anlaşmazlık maddelerine bir de, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin KKTC'nin rızasını almaksızın adanın Güney ve Doğu hatındaki münhasır ekonomik bölgesinde başlattığı petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri ve bu çerçevede açtığı uluslararası ihaleler sorunu eklenmiştir. Türkiye bu hamleye, KKTC ile birlikte adanın KKTC kıta sahanlığı ve devamındaki münhasır ekonomik bölgede benzer faaliyetlere başlayarak yanıt vermiştir. Bu da yeterince karmaşık durumdaki görüşme masasına yeni bir sorun başlığının eklenmesine neden olmuş durumdadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 19 ve 26 Nisan (ikinci tur) 2015 tarihlerinde yapılan seçimlerde eski Lefkoşa Belediye Başkanı Mustafa Akıncı Cumhurbaşkanı olmuş, taraflar arasındaki görüşmeler herhangi bir sonuca ulaşmadan devam etmiştir.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Günümüz dünyasında başta Orta Doğu ve Güney Asya olmak üzere birçok bölgede çeşitli düzeylerde çatışmalar görülmektedir. İki kutuplu sistem döneminde daha çok ideolojik temelli olan, veya bu temelde tercihler yapan büyük güçler tarafından bu şekilde yönlendirilen bu olaylar, günümüzde daha çok etnik/dini temele dayalı, yine çoğu kez büyük güçler tarafından kendi amacı doğrultusunda yönlendirilen eylemler olarak gözükmektedirler.

Ele alınan Batı coğrafyasındaki bölgesel sorunlar, bazı dönemlerde dünya ve bölge gündeminde yer almasa da, bir süre sonra yeniden kendisini hatırlatan, silaha dayalı sıcak çatışmaları veya ciddi siyasi çatışmaları içeren olaylar olarak seçilmişlerdir. İrlanda sorunu gibi bazı sorunlar bugün için nispeten sakin bir dönem geçirdiğinden gündemden düşmüş gibi gözükmeyle beraber, daha önce de çatışmaların durduğu benzer dönemleri yaşamış olan bu sorunların tarafları açısından sağlıklı bir değerlendirme için olayların üzerinden biraz zaman geçmesini beklemek gerekmektedir.

Bölüm Soruları

1. Kıbrıs Cumhuriyeti 1960 yılında hangi antlaşma veya antlaşmalar çerçevesinde kurulmuştur?

- I. Londra
- II. İstanbul
- III. Züriç
- IV. Bağımsız Kıbrıs

- a. Yalnız I
- b. Yalnız III
- c. I ve II
- d. I ve III
- e. III ve IV

2. Aşağıdakilerden hangisi İrlandalı Katoliklerin savundukları görüşlerden değildir?

- a. İrlanda adasının bir bütün olduğu
- b. Kuzeydeki Protestanların geçmişte İngiltere'den bölgeye gelen yabancılar oldukları
- c. Kuzeydeki Protestanların İrlanda topraklarında tarihsel haklarının olduğu
- d. Adanın birleşmesi gerektiği
- e. Kuzey İrlanda'nın yönetimi İngiltere'den alınmalıdır.

3. Bask Ulusal Bağımsızlık Hareketi'nin kısa adı nedir?

- a. ETA
- b. EOKA
- c. IRA
- d. UÇK
- e. WZO

4. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hangi tarihte ilan edilmiştir?

- a. 1959
- b. 1960
- c. 1974
- d. 1975
- e. 1983

5. 13 Şubat 1975 tarihinde Kuzey Kıbrıs'ta Rauf Denktaş'ın devlet başkanlığında kurulan devletin adı nedir?

- a. Kıbrıs Cumhuriyeti
- b. Kuzey Kıbrıs Türk Federe Devleti
- c. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
- d. Kuzey Kıbrıs Federe Devleti
- e. Kıbrıs Türk Devleti

6- Kuzey İrlanda sorununun çözümü için ne türden bir plan önerirdiniz? Açıklayınız.

7- İspanya yönetiminin Bask bölgesine tanıdığı hakları değerlendiriniz.

8- Sizce Bosna-Hersek sorunu Huntington'ın "medeniyetler çatışması" tezini doğrulamakta mıdır? Tartışınız.

9- Sizce Kosova sorunu ile Makedonya sorunu arasında nasıl bir ilişki vardır? Tartışınız.

10- Sizce Kıbrıs sorununun yıllardır çözülememesinin en önemli sebebi nedir? Açıklayınız.

Cevaplar

1) d 2) c 3) a 4) e 5) b

12. BÖLGESEL SORUNLAR - 2: Ortadoğu ve Asya Coğrafyası

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Filistin Sorunu
- Kürt Sorunu
- Irak Sorunu
- Keşmir Sorunu
- Afganistan Sorunu

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Sizce ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası dış politikası ortadoğu ve asya bölgesindeki sorunları nasıl etkilemiştir?
- 2- Ortadoğu'da yaşanan bölgesel sorunlardan dünya kamuoyuna en çok yansıyanı hangisi olmuştur?
- 3- Arap –İsrail sorununun kalıcı çözümü için nasıl bir strateji izlenmelidir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Sorunlar Ortadoğu ve Asya Coğrafyası	Dünyamızda yaşanan bölgesel nitelikte sorunlardan Orta Doğu ve Asya coğrafyasında olanları ve çatışma alanlarını tanımlayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Bölgesel Sorunlar Ortadoğu ve Asya Coğrafyası	Orta Doğu ve Asya coğrafyasındaki bölgesel sorunların taraflarını ve ortaya çıkış koşullarını açıklayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Bölgesel Sorunlar Ortadoğu ve Asya Coğrafyası	Orta Doğu ve Asya coğrafyasındaki bölgesel sorunların yıllar içinde nasıl bir gelişim çizgisi izlediklerini ve bugün gelinen noktaları değerlendirebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

İntifada
FKÖ
Oslo Barış Süreci
Uluslararası Güç
Çekiç Güç
Körfez Harekatı
11 Eylül
Taliban
ISAF

Giriş

Bu bölümde Ortadoğu ve Asya coğrafyasındaki bölgesel problemler olan Filistin sorunu, Kürt sorunu, Irak sorunu, Keşmir sorunu ve Afganistan sorununu analiz edilecektir.

12.1. Filistin Sorunu

Tüm dünya Yahudilerini Filistin’de toplama yoluyla bir Yahudi devleti kurma projesi olan Yahudi Milliyetçiliği hareketinin (Siyonizm) ortaya çıkışıyla başlayan ve Yahudilerle yerli Arapların yaklaşık yüzyıldır çatışmasıyla süregelen sorundur. 1897 yılında Basel’de Dünya Siyonist Kongresi’nin toplanmasından sonra Filistin’de bir Yahudi devleti kurma çabaları hızlanmış, Siyonist hareket dünyanın dört bir tarafına dağılmış dünya Yahudilerini Filistin’e göç ettirmek için gerekli finansal, siyasal ve örgütsel alt yapıyı oluşturmak için seferber olmuştur. I. Dünya Savaşı’nda Britanya’nın Filistin’i ele geçirmesiyle (1917) yeni bir dönem başlamış, aynı sene içerisinde Britanya Dışişleri Bakanı Lord Balfour’un Yahudilere Filistin’de bir yurt vaat etmesiyle Siyonist hareket ilk büyük siyasi başarısını kazanmıştır. 1920 yılında yapılan San Remo Konferansı’ndan sonra Filistin’de Britanya Mandası kurulmuştur. Bu olgu, diasporadaki Yahudilerin Filistin’e göç etmeye ikna edilmesi için Siyonistlere büyük bir imkan sağlamıştır. İki savaş arası dönemde Avrupa’da antisemitizmin tırmanışı, ABD’nin göçmen kotası, Rus Devrimi gibi sebeplerle Filistin’e Yahudi göçü de hızlanmıştır. 1919-29 yılları arasında 120.000 kişi gelirken, Avrupa’daki faşist rejimlerin de etkisiyle 1929-39 yılları arasında 250.000 kişi Filistin’e göç etmiştir. Artan Yahudi göçü, yerli Filistinli Arap nüfus arasında büyük endişeye sebep olmuş, 1936 yılında Britanya Mandası ve Yahudilere karşı büyük bir ayaklanma patlak vermiştir. Üç sene süren ve Britanya’nın bastırmakta zorlandığı bu isyan sırasında binlerce Filistinli ölmüş, onbinlercesi yaralanmış, hapis veya sürgün edilmiştir. Britanya hükümeti, isyanın sona erdiği 1939’da Arapları yatıştırmak ve II. Dünya Savaşı öncesinde bölgede artan Alman nüfuzunu engellerebilmek için Filistin’e Yahudi göçünü kısıtlamıştır (ilgili karar *White Paper* olarak bilinir). Savaşın bitişinden sonra Britanya’nın Filistin’den çekileceğinin belli olması Siyonistler ve Filistinli Araplar arasındaki mücadelenin hızlanmasına da sebep olmuş, BM sorunun çözümü için bir taksim planı önermiştir (Kasım 1947). Planın Filistinli Arap tarafınca reddinden hemen sonra çatışmalar başlamış, İsrail devletinin ilan edildiği 14 Mayıs 1948’e (aynı gün manda rejimi sona ermiştir) kadar Yahudi güçleri yerli Filistinli Arap halkın direnişini kırarak topraklarından sürme stratejisini başarıyla uygulamıştır. Bu tarihten sonra Arap devletleri de Filistin için yapılan mücadeleye dahil olmuş ancak 1949 başında sona eren savaş sonucu İsrail güçleri taksim planında kendisine ayrılan kısımdan daha fazlasını elde tutmayı başarmıştır. Gazze Şeridi Mısır’ın, Batı Şeria ve Doğu Kudüs de Ürdün’ün hakimiyetine girmiştir. Yaklaşık 750.000 Filistinlinin mülteci statüsüne düştüğü savaş, yüzyılın en büyük mülteci sorunlarından birisini yaratmıştır. Çevre ülkelerde

ikamet etmeye zorlanan Filistinli mülteciler, buldukları ülkelerin siyasi dengelerini değiştirmiş, bir çok krize ve çatışmaya sebebiyet vermiştir.

Şekil 33: 1967 Savaşı sonrası Filistin

1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Arap devletlerinin yenilgisi tüm Filistin'in İsrail egemenliğine girmesiyle sonuçlanmış, mülteciler arasında örgütlenen silahlı gruplar Filistin Kurtuluş Örgütü'ne hakim olarak Filistin için yapılan mücadelenin esas aktörünün tekrar Filistinliler olmasını temin etmiştir. 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı'ndan Filistin Sorunu'nda diplomatik boyut ön plana çıkmış, 1974 yılında FKÖ Arap Birliği'nin Rabat zirvesinde Filistin halkının yegane meşru temsilcisi ilan edilmiş, örgüt lideri Yaser Arafat BM Genel Kurulu'nda konuşmuştur.

Yaser Arafat ile Ürdün Kralı Hüseyin, 1985 yılında İsrail ile barış görüşmelerine başlama kararı almışlar, ancak bu girişim 1987'de yapılan Filistin Ulusal Konseyi toplantısında durdurulmuştur. 1988 yılında Amman'da yapılan Arap Birliği Zirve toplantısında, barışın ön koşulu olarak işgal altındaki tüm Arap topraklarının ve Kudüs'ün kurtarılması gösterilmiştir. 1987 yılında, sözkonusu amaç adına başlatılan “İntifada” hareketi İsrail'in de şiddet uygulamalarını arttırmasına ve sorunun derinleşmesine yol açmıştır. 1989 yılında İsrail Başbakanı İzak Şamir, işgal altında bulunan Batı Şeria ve Gazze'de serbest seçim yapılması yolunda bir öneride bulunmuş, ancak bu Filistinliler tarafından kabul edilmemiştir.

İntifada'nın işgale karşı sivil bir direniş hareketi olarak uluslararası kamuoyu nezdinde meşruiyet kazanması FKÖ'nin 1988 yılında işgal altında tutulan topraklarda Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesine sebebiyet vermişse de bu ilan sembolik olmaktan öteye gidememiştir. Aynı sene içerisinde Ürdün Batı Şeria üstündeki tüm haklarından feragat ettiğini açıklamıştır.

Körfez Savaşı öncesinde, 1990 yılında Filistin sorununa ilişkin bir uluslararası konferans toplanması yolundaki İsrail önerileri, aynı yıl yaklaşık 200.000 Sovyet Yahudisi'nin İsrail'e yerleştirilmesi ile Filistinliler tarafından onay görmemiştir. Bunun üzerine, Filistinlilerin sertlik yanlısı kesimleri, “İntifada” hareketinin silahlı eyleme dönüşmesi yolunda baskı uygulamışlardır.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile ortaya çıkan iyimser havada 1980 ortalarında ilk sinyalleri verilen barış ve diyalog adımları Madrid ve Oslo görüşmeleri ile önemli bir noktaya ilerlemiştir. 1991 yılında İsrail ile komşusu Arap ülkeleri Madrid'de biraraya gelmiş, İsrail'in “toprak karşılığı barış” teklifi onay görmemiş ve görüşmeler 10 Aralık 1991 tarihinde Washington'da yeniden başlamıştır. Taraflar arasında kurulacak barış esaslarının görüşülmesi sürecinde sık sık bu süreci kesintiye uğratacak olaylar yaşanmış olmakla birlikte, FKÖ ve İsrail arasında Oslo'da sürdürülen gizli görüşmelerle bir antlaşmaya varılmıştır. 13 Eylül 1993'de Mahmud Abbas ve Şimon Peres tarafından Washington'da imzalanan İlkeler Bildirgesi (Oslo Antlaşması da denmektedir) ile taraflar, birbirlerini karşılıklı olarak tanımayı, işgal altındaki topraklarda antlaşmalarla belirlenen sınırlar dahilinde bir Filistin Özerk Yönetimi'nin kurulmasını, beş sene sürecek bu geçici dönemin başlamasından iki yıl sonra başlanacak nihai çözüm görüşmeleriyle sorunun hallini öngörmüştür. Bu beş senelik geçiş dönemi boyunca İsrail, kuvvetlerini yeniden konuşlandıracak ve önemli Filistin şehirlerinde özerk bir Filistin Yönetimi oluşturulacaktı. Geçiş döneminin sonunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İsrail'in 1967 Savaşı'nda işgal ettiği topraklardan çekilmesini isteyen 242 ve 338 sayılı kararlarına binaen kalıcı bir antlaşmaya varılacaktı.

Bunun karşılığında Arafat, işgal altındaki topraklarda İsrail karşıtı şiddeti bitirmeyi hatta bunun için İsrail güvenlik güçleriyle koordineli çalışmayı vaat etmiştir. 25 Şubat 1994'te fanatik bir Yahudi yerleşimci, El-Halil Kenti'ndeki İbrahim Camii'nde namaz kılanlara otomatik silahla ateş açmış, infiale gelen cemaatçe öldürülünceye kadar 29 Filistinliyi öldürmüştür. Bu saldırıya karşılık vermek için, Oslo sürecine muhalefet eden İslami Direniş Hareketi'nin (*Hamas*) Nisan ayında başlattığı bombalı intihar saldırılarında bir çok İsraili sivil hayatını kaybetmiştir.

Tüm bu olumsuz gelişmelere karşın barış süreci ilerlemiş ve 4 Mayıs 1994'te Kahire'de imzalanan Gazze-Eriha Antlaşması'yla Filistin Yönetimi resmen kurulmuştur. 26 Ekim 1994'te Ürdün ve İsrail arasında iki tarafın Ürdün nehri boyunca karşılıklı sınırlarını resmen tanıdığı, ilişkilerin normalize edilmesinin amaçlandığı ve su, güvenlik ve benzeri bir dizi alanda işbirliği yapmayı taahhüt ettikleri Wadi Araba Barış Antlaşması imzalanmıştır. 21 Eylül 1995'te imzalanan Taba (Oslo I) Antlaşması 28 Eylül 1995'te imzalanan Taba (Oslo II) Antlaşması ile Filistin Yönetimi Batı Şeria'nın diğer bazı şehirlerini de yönetimi altına almıştır. İsrail'in belli bölgelerden çekilmesini içeren antlaşma, toprakları A, B ve C olarak üç ayrı kategoriye bölmüştür. Filistinlilerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşimlerden oluşan A bölgesinde (toplam yüzölçümünün yüzde 4'ü kadardı) Filistin Yönetimi kamu düzeninden ve güvenlikten sorumlu olmuştur. B bölgesinde, Filistinlilerin güvenliğinden ve kamu düzeninden Filistin Yönetimi sorumluyken İsrail de kendi güvenliğine yönelik konularda tam yetkili kılınmıştır. C bölgesi ise tamamıyla İsrail kontrolüne bırakılmıştır.

4 Kasım 1995'te İsrail Başbakanı Yitzhak Rabin, aşırı sağcı bir barış süreci muhalifi tarafından öldürülmüştür. 25 Şubat-6 Mart arasında İsrail tarafından öldürülen *Hamas* üyesi Yahya Ayyaş'ın intikamını almak amacıyla değişik İsrail şehirlerinde düzenlenen bombalı intihar saldırılarında 58 İsrailli sivil hayatını kaybetmiş, Filistin Yönetimi, yüzlerce *Hamas* militanını gözaltına almıştır. 23 Eylül 1996'da Başbakan Benyamin Netanyahu'nun El-Aksa Camii'nin altında açmayı istediği arkeolojik tünel neticesinde çıkan çatışmalarda 61 Filistinli ve 15 İsrailli ölmüş, İsrail, Filistinlilerin topraklarına girişlerini durdurmuştur. Böylelikle Oslo ve Madrid ile başlayan barış süreci ciddi bir kesintiye uğramıştır.

Tekrar başlayan görüşmelerde, 23 Ekim 1998'de Wye River Anlaşması ile bir miktar toprak daha Filistin Yönetimi'ne devredilmiştir (C Bölgesi'nden A ve B Bölgeleri'ne toprak aktarılmıştır). Öte yandan, Filistinli mültecilerin yurtlarına geri dönüşü ve Kudüs'ün statüsü konularında en ufak bir ilerleme sağlanamamıştır. 17 Mayıs 1999'da yapılan İsrail seçimlerinde en fazla oyu Ehud Barak yönetimindeki İşçi Partisi elde etmiştir. 11-25 Temmuz 2000 tarihlerinde Arafat ve Barak arasında Camp David'de yapılan nihai barış görüşmelerinden sonuç alınamamıştır. 28 Eylül'de Filistinlilerin Sabra ve Şatilla katliamlarından sorumlu tuttıkları Likud Partisi lideri Ariel Şaron, beraberinde yüzlerce polisle Mescid-i Aksa'nın bulunduğu *Harem-i Şerif* kompleksini ziyaret etmek isteyince çıkan çatışmalar büyümüş ve Filistin'de ikinci *İntifada* başlamıştır.

Birincisinden farklı olarak *İkinci İntifada*'da silahlı eylemlerin ağır bastığı görülmüş, İsrail'in sert karşılık vermesi nedeniyle intihar saldırıları yoğunlaşmıştır. İsrail'in misillemeleri

bir kısır döngüye girilmesine yol açmış, bunun sonucunda 2002 Mart ayında İsrail, Filistin Yönetimi'ne devredilmiş olan bölgeleri işgal etmiştir. Arafat, Ramallah'daki karargahında kuşatılmış ve aylar boyunca dışarı çıkamamıştır. 2002 yılı boyunca İsrail Ordusu'nun operasyonları "terör alt yapısını" yok etme adı altında devam ederken intihar saldırıları azalarak da olsa sürmüştür. Şaron'un başbakanlığını yaptığı İsrail Hükümeti, Batı Şeria'yı İsrail'den ayıran "güvenlik duvarı"nın inşasına da hız vermiştir.

2003 yılı başlarında A.B.D, Rusya, AB ve BM'den oluşan dördü tarafından taraflara önerilen "yol haritası", Irak'ın A.B.D önderliğindeki koalisyonca işgalinden sonra rafa kalkmıştır. 2003 Haziran'ında Amerikan Başkanı George W. Bush, Filistinlilere teröre bulaşmamış bir lider seçmeleri yönünde çağrıda bulunmuştur. Yaser Arafat, dışarıdan gelen tüm baskılara rağmen 11 Kasım 2004'teki ölümüne kadar Filistin Devlet Başkanlığı görevini yürütmüştür.

Ocak 2005 yılında yapılan devlet başkanlığı seçimleriyle şiddet yöntemlerine karşı tutumuyla tanınan eski başbakan Mahmud Abbas Filistin Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Başlangıçta bütün silahlı Filistin örgütlerini "geçici bir ateşkese" ikna eden Abbas barışı sağlama ve şiddet dışı bir çözüm arayışına yönelmişse de kesin bir sonuç alamamıştır. Fakat daha sonra yapılan seçimleri *Hamas*'ın kazanmasının ardından oluşan Hamas Hükümeti çerçevesinde Filistin'de "iki başlı" sayılabilecek bir yönetim oluşmuştur. Özellikle FKÖ ile Hamas arasında giderek artan ve silahlı çatışmaya dönüşen olaylar sonucunda 2007 yılında FKÖ Batı Şeria'da, Hamas ise Gazze Şeridi'nde inisiyatifi eline geçirmiştir.

İsrail ise 2005 yılında Gazze Şeridi'nden çekilmiş olsa da, Batı Şeria'daki yerleşimlerini Doğu Kudüs'ü Filistinlilerin yaşadıkları topraklardan ayıracak şekilde genişletmeye devam etmektedir. Aynı şekilde, İsrail'de "Güvenlik Duvarı" olarak adlandırılan ancak geniş kamuoyunda "Utanç Duvarı" olarak bilinen 760 kilometrelik yüksek beton duvarların inşa edilmesi, İsrail'in Batı Şeria'daki yerleşimcilerin yaşadıkları toprakları da sınırlarına katmak istediğini ve tek taraflı olarak sınır belirlediğini göstermektedir.

ABD'de Barack Obama'nın başkan seçilmesi, bölgede sorunun çözümü açısından ihtiyatlı bir iyimserliği de beraberinde getirmiştir. Fakat 2010 yılında Doğu Kudüs'te yeni Yahudi yerleşim yerlerinin açılmasının bile durdurulamaması Obama Yönetimi'nin etkin bir arabulucu olabileceği konusunda ciddi şüpheler oluşturmuştur. Obama döneminde Filistin lehine ilerleme kaydedilen tek konu 2012 yılı Kasım ayında Filistin'in Birleşmiş Milletler nezdinde "gözlemci kuruluş" olan statüsünün "üye olmayan gözlemci devlet" statüsüne yükseltilerek bir tür uluslararası tanınmanın sağlanması olayıdır.

Mayıs 2014'te Hamas ve El-Fetih arasında birlik hükümeti kurulması için bir anlaşma sağlanmıştır. Ancak İsrail böyle bir hükümeti tanımayacağını açıklamış; izleyen ay içerisinde üç İsraili yerleşimci kaçırılmış ve öldürülmüştür. Bunun üzerine, İsrail'in Batı Şeria'da gerçekleştirdiği operasyonlarda çok sayıda Hamaslı tutuklanmış, protestolarda bazı Filistinli gençler hayatını kaybetmiştir. Bu da Hamas'ın Gazze'den İsrail'e roketlerle misillemede bulunmasına yol açmış; İsrail'in havadan ve karadan düzenlediği saldırılarda çoğunluğu siviller olmak üzere iki bine yakın Filistinli yaşamını yitirmiştir. İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, aynı sene içerisinde, Batı Şeria'da yeni toprak istimlakları yapılarak yeni Yahudi yerleşimleri inşa edileceğini açıklamıştır. Çözumsuzlük devam etmektedir.

12.2. Kürt Sorunu

Kürt Sorunu; 20.yy başında Kürt milliyetçiliğinin ve Kürtlerin buldukları ülkelerde daha fazla özerklik veya bağımsızlık talepleriyle harekete geçen ulusal nitelikli Kürt örgütlenmelerinin oluşmasıyla siyasal bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Ortadoğu'nun en eski ve en kalabalık etnik gruplarından birisini oluşturan Kürtler'in ezici çoğunluğu Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de yaşamaktadır. Başlıca lehçeleri Kurmanci, Sorani, Zazaki ve Gorani ile Hint-Avrupa dil grubuna ait bir dil olan Kürtçeyi konuşan bu etnik topluluğun çoğunluğu Sünni Müslüman inancına sahiptir. Ancak Alevi, Şii, Yezidi, sayıları az da olsa Yahudi ve Hıristiyan inancına mensup inanç grupları da topluluk içerisinde bulunmaktadır. 17.yy'dan itibaren büyük bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu devleti sınırları içerisinde yaşamaya başlayan Kürtler, toplumsal organizasyon açısından ağırlıklı aşiretler şeklinde örgütlenmişti. Binlerce insanı kapsayan aşiret konfederasyonlarından, sayısı yüzü bulmayan geniş ailelere kadar değişen aşiret yapısı akrabalık bağlarıyla ilişkilendirilse de daha ziyade siyasal bir ilişkiyi ifade ediyordu.

Osmanlı Devleti'nin 16.yy'dan itibaren İran'la giriştiği bölgesel nüfuz mücadelesinde Osmanlı ile müttefik olan aşiret liderleri, merkezden yarı-özerk bir statü elde etmişlerdi. Toplumsal kaynakların paylaşımında birbirleriyle de rekabet halinde olan bu aşiret liderleri, zaman zaman devlete karşı isyan etseler de bu ayaklanmalar 20.yy.'a kadar ulusal bir nitelik kazanmamış; bir aşiret başkaldırıldığında rakip aşiret, devletin yanında müdahil olmayı fırsat saymıştır. 19.yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisindeki gayrimüslim etnik grupların milliyetçilikle tanışarak kendi ulus devletlerini inşa etmeye başlamaları, Kürtler'le aynı

coğrafyada yaşayan Ermeniler içerisinde de milliyetçi örgütlerin kurulmasına sebep olmuş; II. Abdülhamid silahlı Ermeni gruplara karşı Kürt aşiretlerinden “Hamidiye Alayları” olarak bilinen silahlı milisleri örgütlemiştir. 20.yy.’ın başından itibaren imparatorluğun Türk, Arap, Arnavut vb. Müslüman unsurları arasında da yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı Kürtler içerisinde de taraftar bulmaya başlamış ancak I. Dünya Savaşı ile birlikte tüm bölgesel dengeler değişmiştir. Kürt aşiret liderlerinin büyük çoğunluğu, I. Dünya savaşında ve 1915 Ermeni Tehciri sırasında Osmanlı devleti ile birlikte davranmış; 1920 yılında imzalanan Sevr anlaşmasında özerklik ve olası bağımsızlık taahhüt edilmesine rağmen Anadolu’daki Müslüman unsurların birliğini öne çıkartan Ankara direniş hükümeti ile birlikte hareket etmişlerdir.

1923’te Lozan Anlaşması’nın imzalanmasından sonra daha önce Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ikamet eden Kürtler, İngiltere ve Fransa eliyle çizilen sınırlarla ayrılarak Türkiye, Irak ve Suriye’de yaşamaya başlamışlardır. Bu anlamıyla sorun başlangıcından itibaren bölgesel bir nitelik taşımaktadır. İran’da 1920’lerden otuzlara kadar Rıza Şah Pehlevi’nin modern, merkezi devlet oluşturma çabalarına karşı Kürt aşiretleri isyan etmişlerdir. 1922’de Irak’ta İngiliz işgal kuvvetlerine karşı Şeyh Mahmud Berzenci liderliğinde bir Kürt ayaklanması patlak vermiş, ancak 1932’de denetim altına alınabilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde üniter, merkezîyetçi, laik karakterde ve Türk milliyetçiliği temelinde inşa edileceğinin anlaşılmasıyla birlikte Türkiye’de de peş peşe Kürt ayaklanmaları yaşanmış; 1925 Şeyh Said, 1930 Ağrı, 1937-38 Dersim isyanları şiddetle bastırılmıştır.

Dört ayrı devlette farklı niteliklerde de olsa yaşanan modernizasyon süreçleri, dini ve aşiret önderlerine dayalı feodal toplumsal yapıda çözümlere yol açmış; Kürt hareketleri içerisinde seküler ve şehirli karakterli milliyetçi önderler sivrilmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında İran’ı işgal eden SSCB’nin yardımı ile 1946’da İran’da Mahabat Kürt Cumhuriyeti kurulmuş, Irak’tan gelen Mustafa Barzani liderliğindeki Barzani aşiretinin de desteklediği cumhuriyet Sovyetler’in çekilmesinden sonra yıkılmış; başta Cumhurbaşkanı Kadı Muhammed olmak üzere önde gelen liderleri Mart 1947’de idam edilmiştir. Mustafa Barzani bir süre SSCB’de kaldıktan sonra 1958 yılında Irak’a dönmüş, 1946’da kurmuş olduğu Kürdistan Demokrat Partisi’yle (KDP) merkezi Irak hükümetine karşı silahlı mücadeleye girişmiştir (1961). 1970 yılında Kürtlere özerklik verilmesi, Kürtçe’nin ikinci resmi dil yapılması karşılığında Irak merkezi hükümetiyle anlaşmaya varılmış; ancak hükümetin kuzeye Arapları yerleştirme politikası neticesinde silahlı çatışmalar tekrar başlamıştır. İran ve

ABD'den yardım gören Barzani, bu devletlerin 1975'te Irak ve İran arasında varılan Cezayir Antlaşması neticesinde desteklerini çekmeleri yüzünden onbinlerce taraftarı ile birlikte İran'a çekilmek zorunda kalmıştır. Aynı sene Barzani'nin muhafazakar, aşiretçi ve ABD yanlısı politikalarını ağır şekilde eleştiren, sol fikirlere yakınlığıyla bilinen Celal Talabani önderliğindeki gruplar Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) kurmuşlardır. Sorani lehçesinin konuşulduğu Süleymaniye çevresinde yoğun destek gören KYB ve Kurmanci konuşulan Erbil civarında güçlü KDP arasındaki rekabet zaman zaman silahlı çatışmalara da yol açmıştır. Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejiminin Kürt hareketini ezebilmek için Kürt halkı üzerinde seksenli yıllar boyunca uyguladığı yoğun şiddet politikaları 1987-1988 yıllarında soykırım boyutlarına varmış; Halepçe kentinde zehirli gaz kullanılarak binlerce sivil öldürülmüş, onbinlerce Kürt mülteci Türkiye ve İran sınırına yığılmıştır. Bu olaylardan sadece üç sene sonra yaşanan Körfez Savaşı neticesinde ABD liderliğindeki koalisyon güçlerince Irak'ın kuzeyinde güvenli bölge oluşturulmuş; doksanlı yıllarda KYB-KDP arasında yaşanan çatışmalar 1998'de ABD'nin arabuluculuğunda varılan anlaşma ile sonlanmış ve taraflar özerk Kürt bölgesinin inşasına odaklanmıştır. 2005 Irak Anayasası'nın federal niteliği ile hukuki statü kazanan Kürdistan Bölgesel Yönetimi zaman zaman merkezi Irak Hükümeti ile sorunlar yaşamaktadır.

Türkiye'de yaşayan tüm Müslüman unsurların Türk ulusal kimliği içerisinde eritilmesini amaçlayan proje; Kürt milliyetçisi unsurlara karşı siyaseten ittifak kurulan aşiret yapısının dağıtılamaması, sosyal-ekonomik kaynakların yetersizliği, coğrafi izolasyon, eğitim ve entegrasyon olanaklarının kısıtlılığı, asimile edilecek etnik grubun nicel olarak fazlalığı, kültürel ve siyasal direniş vb. sebeplerle başarıya ulaşamamıştır. 1978 yılında Sosyalist bağımsız bir Kürdistan devleti kurma hedefiyle Abdullah Öcalan liderliğinde kurulan PKK (*Partiya Karkeran Kurdistan* - Kürdistan İşçi Partisi) diğer Kürt örgütlerine karşı giriştiği şiddetle sivrilmiş; 12 Eylül darbesinden sonraki baskıcı ortamda Suriye'de örgütlenerek 1984 yılında ayrılıkçı şiddet eylemlerine başlamıştır. Irak, Suriye ve İran'ı lojistik ve eğitim üssü olarak kullanarak eylemler düzenleyen örgüt, özellikle doksanlı yıllar boyunca düşük yoğunluklu savaşa varan bir çatışma ortamının doğmasına sebep olmuş, çatışmalarda ve sivillere yönelik terör eylemlerinde otuzbeşbinden fazla insan hayatını kaybetmiş, kırdan yaşayan yüzbinlerce Kürt köy boşaltmalar ve çatışmalar neticesinde ülkenin batısına ve büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmış; bununla birlikte Kürt kimliği geniş kitleler tarafından sahiplenilmiş ve siyasal hareket de önemli ölçüde güç kazanmıştır. 1999'da yılında örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye teslim edilmesinden sonra beş sene kadar

süren bir çatışmasızlık dönemi yaşanmışsa da ana karargahını Irak'ın kuzeyindeki Kandil bölgesine taşıyan PKK 2004 yılında silahlı eylemlerine tekrar başlamıştır. Bağımsız devlet amacından vazgeçtiğini açıklayan ve anadilde eğitimi de içeren özerklik kapsamında taleplerini yenileyen örgüt ile bazı devlet organları arasında gizli müzakereler yapılmış olsa da çatışmalar ve çözümsüzlük devam etmektedir.

İran'da 1979 İslam Devrimi'nden sonra Kürtlerin özerklik talepleri Ayetullah Humeyni tarafından reddedilmiş, büyük çoğunluğu Sünnilerden oluşan Kürt nüfus, rejimin Şii karakteri sebebiyle büyük tehdit olarak algılanmıştır. İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin faaliyetlerine göz açtırılmamış, liderlerine yönelik suikast eylemleri düzenlenmiştir. 2004 yılında PKK çizgisinde kurulan PJAK (*Partiya Jiyana Azada Kurdistanê* - Kürdistan Özgür Yaşam Partisi), İran devlet güçlerine karşı silahlı eylemlere başlamış, 2011 yılında İran Ordusu'nun Irak-İran sınırında yaptığı devasa operasyondan sonra PJAK İran içerisinde eylemlerine ara verdiğini açıklamıştır. İran'ın Kürt milliyetçisi gruplar üzerindeki baskısı sürmektedir.

Suriye'deki Kürtler, 2011 yılında başlayan hükümet karşıtı gösteriler ve iç savaşa kadar bölgedeki Kürtler içerisinde siyasal açıdan en zayıf grup olarak algılanmıştır. Suriye Kürtlerinin önemli bir kısmına Türkiye'den göç ettikleri gerekçesiyle Baas rejimi tarafından kimlik verilmemiş; tüm siyasal, kültürel, sosyal örgütlenmeleri engellenmiştir. Rejim yaşanan isyan sonrasında binlerce Kürde nüfus cüzdanı dağıtmış olsa da Türkiye-Suriye sınırı boyunca üç bölgede yoğunlaşan Kürt nüfus arasında yoğun bir siyasallaşma yaşanmış; rejim güçlerinin çekilmesiyle PKK'ya yakınlığıyla bilinen PYD (*Partiya Yekitiya Demokrat* - Demokratik Birlik Partisi) ve KDP'ye yakın çizgideki diğer partiler Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bir çok şehirde yönetimi ele geçirmiştir.

Türkiye, İran, Irak ve Suriye'nin buldukları coğrafyada yaşayan Kürt nüfusu hakkında sağlıklı nüfus istatistikleri bulunmadığından çok farklı rakamlar sözkonusudur. Bununla birlikte, bölgede yaklaşık 25 milyon olarak tahmin edilen bu nüfusun en büyük kısmının Türkiye'de, biraz daha küçük iki parçasının İran ve Irak'ta ve en küçük parçasının da Suriye'de yaşadığı söylenebilir. Kürt Sorunu, yakın gelecekte de Ortadoğu'nun en temel bölgesel sorunlarından birini teşkil etmeye devam edecek görünmektedir.

12.3. Irak Sorunu

1988’de İran-Irak savaşının bitmesiyle beraber Irak silahlanmaya devam etmiş ve komşusu Kuveyt üzerinde, o bölgenin eskiden Basra vilayetine bağlı bir kaza olduğu ve dolayısıyla şimdi kendisine bağlı olması gerektiğini öne sürerek hak iddia etmeye başlamıştır. Bunun ardından, 1990 yılının 2 Ağustos’unda Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, Kuveyt topraklarını işgal etmiş ve bu durum Orta Doğu petroleri ile yakından ilgilenen Batılı devletler tarafından büyük tepki ile karşılanmıştır. BM Güvenlik Konseyi hemen aldığı 660 sayılı kararla Irak’ın işgal ettiği topraklardan kayıtsız şartsız çıkmasını istemiş ve 6 Ağustos’ta aldığı bir kararla da geniş kapsamlı bir ekonomik ambargo başlatmıştır.

Bu arada, bir yandan ABD Suudi Arabistan’da çok uluslu bir kuvvet organize ederken diğer yandan da BM Güvenlik Konseyi 25 Ağustos’ta Irak’ın denizden kuşatılmasına yönelik bir kararı kabul etmiştir. ABD Suudi Arabistan’daki kuvvetlerinin sayısını gittikçe artırırken, Irak hükümeti çekilmeyi kabul etmediği gibi 28 Ağustos’ta Kuveyt’i, Irak’ın 19. ili olarak ilhak ettiğini açıklamıştır. Irak’ın bu tavrına karşılık BM aldığı bir kararla Irak’ın Kuveyt’ten çekilmesi için 15 Ocak 1991’e kadar süre tanımış, bu gerçekleşmeyince de Güvenlik Konseyi’nin kararı uyarınca “Uluslararası Güç” adı verilen kuvvetler 17 Ocak’ta Körfez Harekâtı’na başlamışlardır.

Şekil 34: Irak’ta etnik ve mezhepsel dağılım

Sonradan Birinci Körfez Savaşı olarak adlandırılacak olan savaş oldukça kısa sürmüş ve “Uluslararası Güç” birlikleri 26 Şubat 1991’de Kuveyt’i kurtarmışlardır. Savaştan yenilgiyle

çıkan Irak hükümeti BM tarafından alınan tüm kararları kabul ettiğini açıkladıktan sonra, kendi topraklarında 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyine uçak ve ağır silah geçirmeme yükümlülüğüne girmiş ve Mayıs 1991'de 36. paralelin kuzeyini kontrol etmek üzere “Çekiç Güç” kurulmuştur.

Savaş sonrasında Irak ordusu ayaklanan Kürt halkına ve Şiilere karşı bir askeri operasyona girişmiş, milyonlarca Kürt sığınmacı İran ve Türkiye topraklarına sığınmaya çalışmıştır. Uluslararası arabuluculuk faaliyetleri sonrasında Kuzey Irak'ta bir Kürt güvenlik bölgesi kurulması konusunda Irak hükümeti ile anlaşmaya varılmıştır. Savaş sonrasında Irak halkı uluslararası düzeyde uygulanan ekonomik yaptırımlar ve savaş sırasındaki kayıplar nedeniyle büyük sıkıntı yaşamış, ancak devlet başkanı Saddam Hüseyin iktidardaki konumunu sürdürmeye devam etmiştir. Irak ile ABD arasındaki sürtüşme de devam etmiş,

ABD, Clinton döneminde de, Irak'a uygulanmakta olan ambargonun devamını sağlayan en temel güç olma konumunu sürdürmüştür. Kuzey Irak'ta oluşturulan güvenli bölgede *de facto* bir Kürt otoritesi oluşturulmuş ve ülkeye uygulanan yaptırımlar sonucu Irak halkı çok ciddi sıkıntılar içerisinde düşmüştür. 1995 yılında Saddam Hüseyin iki damadını öldürmüş ve otoritesinin aile değerlerinin de üzerine çıkabileceğini göstermiştir. 1997 yılında Irak yönetiminin kimyasal silah imal edildiği şüphesi altındaki bazı bölgelerde denetim yapmak isteyen BM görevlilerine izin vermemesi sonucu bir diplomatik kriz ortamı oluşmuş ve BM gözlemcilerinin yetkilerine ilişkin gerilim, 1998 ve 1999 yılları boyunca aralıklı olarak Irak askeri hedeflerine yönelik İngiliz-Amerikan ortak bombardımanına neden olmuştur.

2002 Eylül'ünde BM Genel Kurulu'nda yaptığı açılış konuşmasında Irak'ın uluslararası toplum için bir tehdit arz ettiğini ileri süren ABD Başkanı George W. Bush, bir hafta sonra yaptığı açıklamada Amerikan ulusal güvenlik stratejisini Amerikan çıkarlarına yönelebilecek tehditlere karşı tek taraflı “önleyici müdahale” üzerine kurduklarını beyan etmiştir. Aynı ay içerisinde İngiltere Başbakanı Tony Blair, Irak'ın silahlanma programı üzerine sonradan bilgilerinin güvenilirliği çok tartışılacak bir dosyayı kamuoyuna sunmuştur. Ekim ayında Amerikan Kongresi Irak'a tek taraflı Amerikan müdahalesini onaylamıştır. 8 Kasım 2002'de BM Güvenlik Konseyi oybirliğiyle aldığı 1441 sayılı kararla Irak'ın silah denetimine izin vermesini istemiştir. Kararda aksi takdirde Irak'ın “ciddi sonuçlara” katlanmak zorunda kalacağı gibi muğlak bir ifade yer almıştır. Kasım ayı sonunda Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ve BM denetçileri Irak'ta çalışmalarına başlamıştır.

Çalışmalarına devam eden BM denetçileri Şubat ayı içerisinde verdikleri raporda ilerleme kaydettiklerini bildirmiş, Mart ayı başında Irak El-Samud füzelerini imha etmeye başlamıştır. 14 Mart'a kadar BM Güvenlik Konseyi'nden Irak'a müdahale için bir karar çıkarmaya çalışan ama gerekli desteği sağlayamayan ABD ve İngiltere 17 Mart'ta verdikleri ultimatomla Saddam Hüseyin ve oğullarının 48 saat içinde Irak'ı terk etmelerini istemiştir. Yanıt gelmemesi üzerine 19 Mart 2003'te ABD-İngiltere koalisyonu Irak'ı işgale başlamıştır. 9 Nisan 2003'te Bağdat düşmüş ve Baas rejimi yıkılmıştır. 1 Mayıs 2003'te Bush, Irak Savaşı'nın bittiğini açıklamıştır. Ancak koalisyon güçlerine yönelik saldırılar bu açıklamadan sonra da devam etmiştir.

Bush'un savaşın bittiğini ilan ettiği Mayıs ayından itibaren koalisyon güçleri direniş güçlerince düzenlenen vur-kaç türü saldırılar nedeniyle kayıplar vermiş, Kasım 2003'e gelindiğinde ise bu saldırılarda hayatını kaybeden koalisyon askerlerinin sayısı savaş sırasında verilen kayıpları aşmıştır. Aralık 2003'te devrik lider Saddam Hüseyin Tikrit'te yakalanmış ancak saldırılar hız kesmemiş, güvenlik durumu daha da kötüleşmiştir.

2004 Şubat'ında Kuzey Irak'ta, Kürt grupların karargahlarına yönelik intihar eylemlerinde 100'den fazla insan ölmüş, bunu Şii radikal lider Mukteda Es-Sadr'a bağlı güçlerle koalisyon güçleri arasında kısa sürede bütün Irak'a yayılan çatışmalar izlemiştir. Sünni halkın yoğun olarak yaşadığı Felluce kenti de direnişin simgesi haline gelmiştir. Mayıs ayı sonlarında Ebu Gureyb cezaevinde Iraklı mahkumların koalisyon askerlerince yoğun işkenceye maruz kaldığını belgeleyen fotoğraflar dünya kamuoyunda büyük yankı yaratmıştır. 2004 Haziran'ın da egemenlik Irak Geçici Hükümeti Başbakanı İyad Allavi'ye devredilmiştir. Ağustos ayında Mukteda Es-Sadr yanlıları ve koalisyon güçleri arasında Şiiilerin kutsal kenti Necef'te yoğun çatışmalar yaşanmış, tarafları Ayetullah Sistani'nin aracılığı ateşkese ikna etmiştir. Kasım 2004'te direnişi kırmak için A.B.D güçleri Felluce'yi kuşatmaya almıştır. Sivillerin kenti terk etmeleri istenerek kent ev ev aranmış, çatışmalarda yüzlerce kişi ölmüş, kent harabeye dönmüştür.

30 Ocak 2005'te, direnişçilerin tehditleri altında Irak'ta genel seçimler düzenlenmiş, Sünnilerin büyük oranda boykot ettiği seçimlerde Şii Birleşik Irak İttifakı, sandalyelerin çoğunu alırken ikinci sıradaki Kürt partileri de meclisin dörtte birini oluşturmuştur. Nisan 2005'te Kürt lider Celal Talabani cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.

ABD Başkanı Bush'un güce dayalı politikaları karşısında ülkedeki şiddet sarmalı, hem işgalci ABD askerleri ile karşıtları hem de bölgedeki etnik/dini/mezhepsel farklılıklardan kaynaklanan iç anlaşmazlıklar nedeni ile uzunca bir süre kendisini hissettirmiştir. Bush'un son

dönemlerinde şiddet eylemlerinde nispeten bir azalma görülmüştür. 2009 yılında ABD’de Barack Obama’nın Başkan seçilmesi ve 2011 yılına kadar Irak’taki ABD askerlerinin çok büyük bir bölümünü geri çekeceğini açıklamasıyla Irak’ta 2003 yılında başlayan ABD işgali yeni bir safhaya girmiştir. 2011 yılında bu süreç önemli ölçüde sonuçlanmış ancak Kürt, Şii Arap ve Sünni Arap gruplar arasında ülkenin geleceğine ilişkin süregiden anlaşmazlıklar da tırmanmaktadır.

Irak’ın Şii, Sünni ve Kürt bölgelerine bölünmesi, merkezi hükümette temsil ve başta petrol gelirleri olmak üzere merkezi devlet kaynaklarının paylaşımı konusunda tarafların mücadelelerine sahne olmaktadır. Bu iç güç mücadelesi Irak’taki merkezi devlet otoritesini zayıflatmakta, özellikle yeni dönemde dezavantajlı duruma gelen Sünni toplulukların yeni yönetime yabancılaşmasına neden olmaktadır. Bu etnik ve mezhepsel bölünme, Suriye’de başlayan iç savaşın Irak’a sıçradığı 2014 yılında Bağdat’ın baş etmekte hayli zorlandığı ağır bir yeni askeri ve siyasi durum ortaya çıkarmıştır.

Suriye iç savaşında rejim karşıtı cihatçı güçlerden ve uluslararası ağlardan çok sayıda militan devşirerek güçlenen Irak merkezli Irak İslam Devleti (2006-2013) örgütü Suriye iç savaşında yer almış, burada Irak Şam İslam Devleti’ne dönüşerek önce Suriye’de Rakka merkezli geniş bir alanı kontrolü altına almış ve ardından Haziran 2014’de ani bir saldırı ile Musul’u ele geçirip Kuzeyde Erbil, merkezde ise Bağdat yakınlarına kadar ilerlemiştir. Musul’da İslami Devlet adını alan ve Hilafet ilan eden Ebu Bekir El Bağdadi liderliğindeki oluşum Musul’dan Halep’e geniş bir alanı kontrol eder hale geldiğinde, ABD başta olmak üzere Batı ülkelerinin bölgeye müdahale etmelerini gündeme getirmiştir. İslami Devlet’in hem kontrol ettiği bölgelerdeki Hıristiyan, Ezidi ve Şii’lere yönelik uyguladığı ayrımsız ağır şiddet hem de bu örgütün üyelerinin birçok Batı ülkesinden gelmesi ve geri dönüp buralarda terör eylemleri yapma ihtimali, ABD liderliğinde bir koalisyonun oluşturulmasını hızlandırmıştır. Eylül 2014’de oluşturulan ve 50 civarında ülkenin destek verdiği ABD liderliğindeki IŞİD karşıtı koalisyon güçleri, hava saldırıları ile örgütün gücünü zayıflatma ve sınırlandırmayı amaçlamaktadırlar. 2016 sonlarına gelindiğinde bölgedeki kontrolünü ciddi oranda yitirmiştir. Ancak örgütün tümüyle yok edilmesinin uzun bir zaman alabileceği de ifade edilmektedir.

12.4. Keşmir Sorunu

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda başta İngiltere'ye bağlı sömürgeler olmak üzere Asya ve Afrika'daki birçok ülke bağımsızlıklarını kazanmaya başlamıştır. İngiltere'ye bağlı sömürgelerden en büyüğü olan Hindistan'ın bağımsızlık süreci ülkedeki Müslüman ve Hindu taraflarının yollarının ayrılmasını da beraberinde getirmiştir.

Hindistan İngiltere'den 1947'de bağımsızlığını kazanırken Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgeler, eşzamanlı olarak Pakistan adıyla hem İngiltere'den hem de Hindistan'dan ayrılıyordu. Ancak Hindistan ve Pakistan'ın 1947 yılında bağımsızlıklarına kavuşurken paylaşamadıkları Keşmir bölgesine ilişkin anlaşmazlık, sonradan iki devletin defalarca karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.

Şekil 35: Keşmir'de ihtilafli bölgeler

İlk başlarda İngiliz sömürge yönetimine karşı Ulusal Kongre Hareketi içerisinde yer alan Müslümanlar, Hindu çoğunluğun egemenliğindeki bir devlet içerisinde olmak

istemediklerinden, bir süre sonra Muhammed Ali Cinnah'ın önderliğinde bu hareketten ayrılarak bağımsız bir devlet oluşturma çabalarına girişmişlerdir. Böylece ortaya çıkan Hindistan ile iki parçalı Pakistan devletleri, bölgedeki etnik ve dinsel birliği sağlayamadıkları gibi daha 1948'de birbirleri ile çatışmaya başlamışlardır. Keşmir sorunu olarak ortaya çıkan bu ilk çatışma sonrasında Pakistan'ın Bağdat Paketi'ne girmesi, Hindistan'ın Bağlantısızlık Hareketi'nin öncüleri arasında yer alması ile tarafların yolları birbirinden iyice ayrılmıştır. Hindistan, Birleşmiş Milletler tarafından plebisit yapılmasına karar verilen Keşmir'i almak için askeri zora başvurmuştur.

1963 yılında nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Keşmir'de Hindular ile Müslümanlar arasında yeniden baş gösteren çatışmalar, 1965 Ağustosunda bir Hindistan-Pakistan savaşına dönüşmüştür. Hindistan'ın ağır bastığı bu mücadele, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararına tarafların uyması sonucunda durdurulabilmiştir. Taraflar arasında beş-altı yıl süren barış dönemi 1971 yılı başlarında Doğu Pakistan'ın Bangladeş adı ile bağımsızlığını ilan etmesi sonucu yeniden bozulmuştur. 1971 sonlarında taraflar arasında savaşın patlak vermesi üzerine Hint orduları Doğu Pakistan'a girmişler ve buradaki Pakistan kuvvetleri de teslim olmuşlardır.

1972 yılında Hindistan Başbakanı İndira Gandhi ile Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Butto tarafından imzalanan Shimla Anlaşması'na göre, her iki taraf Keşmir sorunu tamamıyla çözülene kadar mevcut kontrol çizgisine saygı göstermeyi kararlaştırmışlardır. 1975 yılında Hindistan Başbakanı İndira Gandhi ile Keşmir ayaklanmasının lideri Şeyh Abdullah arasında varılan bir anlaşma ile Jammu-Keşmir Hindistan'ın anayasal bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bölgedeki olağanüstü durumdan sonra 1977 yılında yapılan ilk seçimleri Kongre partisi kazanmıştır. 1982 yılında da Şeyh Abdullah yerine oğlu Faruk'u seçmiştir. 1987 yılında bölgede Hindu ulusçuluğu, dinsel ayrımcılık, rüşvet ve kötü yönetime karşı yeni Keşmir direnişi hareketi adıyla zaman zaman silahlı çatışmalara dönüşen protesto gösterileri başlatmıştır.

19 Ocak 1990'da Hindistan yönetimi Keşmir'i doğrudan kendi kontrolü altına alarak yerel meclisi kapatıp, yerel hükümeti de görevden uzaklaştırmıştır. Müslümanlarla Hindular arasında bu güne kadar süren çatışmalarda çok sayıda insan ölmüş, binlerce insan da evlerinden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Bu çatışmalar zaman zaman Pakistan ve Hindistan askeri birliklerini karşı karşıya getirmiş ve kontrol çizgisi üzerinde yerel nitelikli çarpışmalar olmuştur. Hindistan Pakistan'ı Jammu-Keşmir'de şiddet kullanan ayrılıkçı İslamcı grupları desteklemekle suçlarken, Pakistan da bölgedeki hak iddialarını sürdürmüştür. Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref ile Hindistan Başbakanı Atal Bihari Vajpayee 2001'de Agra'da bir

araya gelmişler fakat Keşmir konusunda herhangi bir ilerleme sağlayamamışlardır. Taraflar arasında bu tarihten sonraki görüşmelerden de bir sonuç elde edilememiştir.

Pakistan, Hindistan, Çin ve Afganistan arasında yer alan yaklaşık on milyon nüfuslu Keşmir’de, bölgenin güney kesimi Hindistan, kuzeyi de Pakistan denetiminde bulunmaktadır. Batı kesimi ise “Azad Keşmir” adı altında bağımsızlığını ilan etmiş olmakla birlikte Pakistan denetimindedir. Doğudaki toprakların bir kısmı da Çin işgali altındadır.

12.5. Afganistan Sorunu

XIX. yüzyıl ortalarında Asya’yı kuzeyden güneye işgal eden Çarlık Rusyası ile güneyden kuzeye doğru ilerleyen Büyük Britanya arasında orta ve iç Asya üzerindeki hakimiyet mücadelesi tarihte “Büyük Oyun” olarak yerini alırken, Afganistan bu iki gücün hükmedemediği bir tampon bölge olarak kalmıştı. 1893’de İngiliz Hindistanı ile Afganistan sınırlarını tayin eden “Durand Line Antlaşması” sürekli bir sorun kaynağı oluşturmuş, 1919’dan itibaren Emanullah Han Afganistan’ının Sovyet Rusya ile dostluk antlaşmaları imzalamasıyla gerilim süreklilik kazanmıştır.

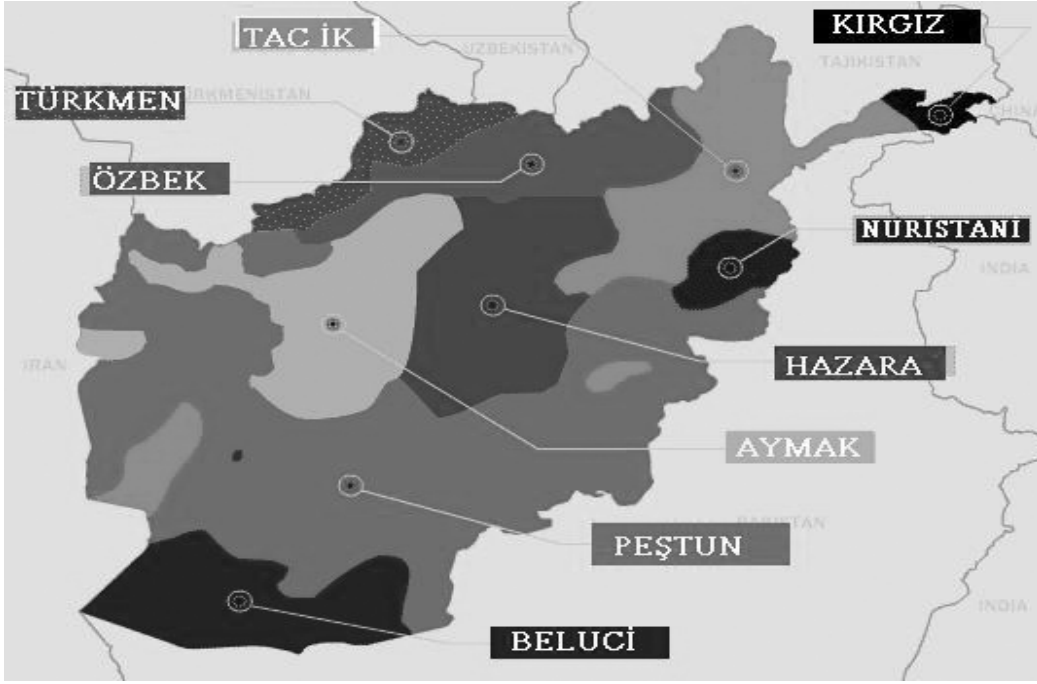
II. Dünya Savaşı’na girmeyen ve Soğuk Savaş döneminde hiçbir bloğa katılmayan Afganistan’da sol eğilimli subayların yönetimi ele geçirmesi ve ardından gelişen olaylar ülkenin bitmek bilmeyen bir savaş ve iç savaş sarmalına girmesinin de başlangıcını oluşturmuştur. Bulunduğu bölgede bir “tampon devlet” konumunda olan Afganistan’da, 1978 yılında Davud Han’ın sol güçlerce devrilmesi sonrasında, Nur Muhammed Taraki liderliğinde kurulan Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti, kırsal kesimde giderek yaygınlaşan bir muhalefet ile karşılaşmıştır. 1979 sonlarında ikinci bir darbe ile yönetimi ele geçiren Hafızullah Amin’in de duruma hakim olamaması üzerine Sovyet ordu birlikleri Afganistan topraklarını işgal etmişlerdir.

Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti yöneticilerinin çağrısı üzerine 1979 yılı Aralık ayı sonlarında Sovyet ordularının Afganistan’ı işgal etmesi ile başgösteren bunalım giderek tam bir uluslararası sorun haline almıştır. Müdahale, iki ülke arasında 5 Aralık 1978 tarihinde imzalanan Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması’nın 4. maddesine dayandırılmıştır. Sovyetler’in Afganistan’ı işgali, Batı ülkelerince tepki ile karşılanırken, Afganistan’da da Sovyet birliklerine ve onların desteklediği Babrak Karmal yönetimine karşı Afgan mücahitlerin

direnif hareketi başlamifftir. Bu uzun ve kararlı direniŒ ile Perestroika sonucunda politikaları deęiŒim gösteren Gorbaçov dönemindeki SSCB'nin yeni tutumu çerçevesinde Sovyet birliklerinin çekilmesi, BirleŒmiŒ Milletler'in arabuluculuğu sonucu varılan anlaşma ile sağlanmış ve geri çekilme hareketi 15 Œubat 1989'da tamamlanmifftir.

Sovyet birliklerinin çekilmesinden sonra olağanüstü hal ilan eden Demokratik Halk Partisi Genel Sekreteri ve Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti Devlet BaŒkanı Muhammed Necibullah yönetiminin hemen çökeceği yolundaki tahminler ise doğru çıkmamifftir. YaklaŒık üç yıl süren bu dönemin ardından, Necibullah yönetiminin 1992 yılı Nisan ayında iktidardan uzaklaŒması ile birlikte birbirleriyle rekabet halindeki radikal İslamcı gruplar arasında kıyasıya bir mücadele başlamifftir.

Gerilla liderlerinden Burhaneddin Rabbani'nin Devlet BaŒkanı olmasının ardından, çatıŒmalar özellikle baŒkent Kabil çevresinde yoęunlaŒarak sürmüŒtür. 1994 yılında, Pakistan desteğiyle dini medreselerde eğitim gören öğrencilerden oluŒturulan Taliban Hareketi, Rabbani'ye karŒı ilerlemeye geçmiŒtir. Aynı yıl içerisinde Özbek lider RaŒit Dostum ve Hizbi İslami lideri Gulbettin Hikmetyar'ın güçleri, Rabbani güçleriyle çatıŒarak Kabil'i yıkıntıya çevirmiŒtir. 1995 yılı içerisinde Taliban güçleri ciddi kazanımlar elde ederken ülkedeki Pakistan etkisi de giderek artmifftir. 1996 Haziran'ında Hikmetyar, Rabbani ile barıŒ antlaŒması imzalamıŒ ve hükümeti kurarak baŒbakan olmuŒtur. Aynı yılın Eylülü'nde Taliban güçleri Rabbani ve hükümetini Kabil'i terke zorlayarak Œehri ele geçirmiŒler ve devrik Devlet BaŒkanı Necibullah'ı idam etmiŒlerdir. Taliban, idaresi altında tuttuğu yerlerde Œeriatı uyguladığı iddiasıyla yoğun insan hakları ihlallerinde bulunmuŒ, özellikle kadınların çalıŒması engellenerek, yalnız baŒlarına ve peçesiz sokağa çıkmaları yasaklanmifftir.

Şekil 36: Afganistan'ın etnik haritası

1996 yılı içerisinde Hizbi Vahdet, hükümet ve Dostum güçleri, Taliban'a karşı ittifak yoluna gitmişler de 1998 yılında Taliban, büyük stratejik önemdeki Mezar-ı Şerif şehrini ele geçirmiştir. 20 Ağustos'ta ABD, Usame Bin Ladin'in üsleri olduğunu söylediği yerlere *Cruise* füzeleriyle saldırıda bulunmuştur. Eylül'de İran ve Taliban arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Mezar-ı Şerif'in ele geçirilmesi sırasında dokuz diplomatlarının ve İranlı bir gazetecinin Taliban tarafından öldürülmesi üzerine İranlılar, Afgan sınırına asker yığarak tatbikatlar yapmış ancak iki güç arasında çatışma gerçekleşmemiştir.

1999 Ekimi'nde BM Güvenlik Konseyi'nin 1267 sayılı kararıyla Usame Bin Ladin'e destek verdiği gerekçesiyle Taliban Yönetimi'ne karşı uluslararası yaptırım uygulanmaya başlanmıştır. 2000 yılı Aralık ayında BM Güvenlik Konseyi 1333 sayılı kararıyla terörizme destek verdiği ve uyuşturucu yetiştirip ticaretini yaptığı için Taliban'a karşı ek yaptırımlar yürürlüğe konmuştur. 2001 Martı'nda uluslararası baskılara ve İslami otoritelerin ters yönde görüşlerine rağmen Taliban, Bamiyan'da V. yüzyıla ait dev Buda heykellerini patlayıcılar kullanarak yıkmış, ayrıca Kabil Müzesi'ndeki bir çok eski eseri de İslamiyete aykırı oldukları gerekçesiyle yok etmiştir.

11 Eylül 2001'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi kulelerine yönelik saldırıyı düzenlediği belirtilen Usame Bin Ladin ve örgütü El-Kaide'ye Taliban destek vermiş ve Afganistan topraklarını her türlü faaliyet için kullanmalarına olanak sağlamıştır. Ekim ayı

içerisinde Birleşik Krallık ve ABD, Usame Bin Ladin'i teslim etmeyen Taliban'a karşı bombardımana başlamıştır. İzleyen günlerde Taliban karşıtı muhalefetin çoğunluğunu biraraya getiren Kuzey İttifakı ABD'nin maddi yardımlarıyla donatılarak ve havadan ABD uçakları desteğiyle, Taliban'a karşı saldırıya geçmiştir. Kasım 2001'de Mezar-ı Şerif ve Kabil, Kuzey İttifakı güçlerince ele geçirilmiş, Aralık ayı içerisinde de Taliban'ın son kalesi Kandahar şehri düşmüştür. Usame Bin Ladin ve Taliban önderliği Afganistan'ın doğusundaki dağlık bölgeye sığınmışlardır. Kuzey İttifakı bu ayın sonunda Hamid Karzai başkanlığında geçici bir hükümet oluşturarak Afganistan Yönetimi'ni devralmıştır. 2001 yılı içerisinde BM tarafından oluşturulan ve altı ayda bir komuta değişikliği ve görev süresinin uzatılması planlanan 5.000 kişilik Barış Gücü (ISAF - International Security Assistance Force) göreve başlamış, 2002 yılı Haziran ayında bu gücün komutanlığı Türkiye'ye verilmiştir. Aynı ay içerisinde Hamid Karzai, Afgan Büyük Aşiret Meclisi (*Loya Cirga*) tarafından 2004 yılına kadar geçici Devlet Başkanı seçilmiştir. Karzai, 2009'da yapılan tartışmalı devlet başkanlığı seçimlerinden sonra da yerini korumuştur.

Taliban'ı büyük ölçüde zayıflatan ABD işgalinden sonra kuzeyli ve güneyli grupların arasındaki çekişmelerin gündeme gelmesi, ülkede güvenlik ve istikrar ortamının sağlanamaması nedeniyle ISAF komutasının kime devredileceği tartışma konusu olmuştur. ISAF içerisindeki ülkeler komutaya sahip olma konusunda isteksiz davranmış, Almanya ve Hollanda'nın ardından komutanın NATO'ya devredilmesi sorunu bir ölçüde çözmüştür. Türkiye NATO kontrolündeki ISAF komutasını 2004'te tekrar almış, komuta 2005'te İtalya'ya, 2006 yılında İngiltere'ye, ardından ABD'ye devredilmiştir. Afganistan'da sınırlı görev alanına sahip ISAF'ın ülkeye güvenlik ve barış getirmede yeterli olduğunu söylemek güçtür. Keza ABD'nin uzun süre aradığı Usame Bin Ladin'i 2011 yılında Pakistan'da gizlendiği evde öldürmesi de güvenlik açısından Afganistan'ın istikrarına belirgin bir katkı sağlamış görünmemektedir.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Günümüz dünyasında birçok bölgede çeşitli düzeylerde çatışmalar görülmektedir. İki kutuplu sistem döneminde daha çok ideolojik temelli olan, veya bu temelde tercihler yapan büyük güçler tarafından bu şekilde yönlendirilen bu olaylar, günümüzde daha çok etnik/dini temele dayalı, yine çoğu kez büyük güçler tarafından kendi amacı doğrultusunda yönlendirilen eylemler olarak gözükmetedirler.

Bu bölümde Orta Doğu ve Asya coğrafyasındaki bölgesel sorunlara yönelik genel bilgi edinilip, analiz yeteneği kazandırılmaya çalışılmıştır.

Bölüm Soruları

1. İntifada nedir?

- a. Filistin halkının 1987 yılında İsrail güvenlik güçlerine karşı başlattığı taşlı-sopalı protesto eylemidir.
- b. İsrail'in Filistin halkına karşı savaşmak üzere kurduğu askeri gücün adıdır.
- c. Filistin'in gizli yer altı örgütüdür.
- d. Filistin ve İsrail arasında yaşanan karşılıklı şiddet olaylarının adıdır.
- e. 2000'li yıllarda Filistin-İsrail sorununa uluslararası kamuoyunun taktığı isimdir.

2. Keşmir Sorunu birincil olarak hangi ülkelerin arasında yaşanmaktadır?

- a. Pakistan ve Hindistan
- b. Pakistan ve Afganistan
- c. Hindistan ve Afganistan
- d. Pakistan ve Çin
- e. Afganistan ve Çin

3. Aşağıdakilerden hangisinin Oslo Barış Antlaşması için doğru olduğu **söylenemez**?

- a. İmzalayan iki lider bugün yaşamamaktadır.
- b. Bu antlaşma ile taraflar birbirlerini karşılıklı olarak tanımayı öngörmüşlerdir.
- c. İlkeler Bildirgesi olarak da anılır.
- d. 13 Eylül 1993'de Mahmut Abbas ve Şimon Peres tarafından imzalanmıştır
- e. Antlaşmada işgal altındaki topraklarda antlaşmalarla belirlenen sınırlar dahilinde bir Filistin Özerk Yönetimi'nin kurulması öngörülmüştür.

4. Körfez Krizi sırasında Irak'ta Mayıs 1991'de 36. paralelin kuzeyini kontrol etmek üzere kurulan askeri gücün adı nedir?

- a. Uluslararası Güç
- b. Çekiç Güç
- c. Çok Uluslu Güç
- d. Müdahale Gücü
- e. Askeri Harekat Gücü

5. 1965 yılında gerilla eylemleriyle Filistin halkının kaybettiği toprakların geri alınması için mücadeleye başlayan ve 1970'lerden itibaren Yaser Arafat liderliğinde faaliyetlerini siyasal alana kaydıran örgütün adı nedir?

- a. Ulusal Kurtuluş Ordusu
- b. Filistin Bağımsızlık Örgütü
- c. İslami Cihad
- d. Hamas
- e. Filistin Kurtuluş Örgütü

6- Filistin sorununun çözümü açısından birincil önemde gördüğünüz konu nedir? Neden?

7- Keşmir konusunda Hindistan ve Pakistan arasında hangi çatışmalar gerçekleşmiştir, açıklayınız.

8- Kürt Sorunu ile Bask Sorunu arasında benzerlikten söz edilebilir mi? Tartışınız.

9- Afganistan'da hangi etnik/dini gruplar vardır, bilgi veriniz.

10- ABD'nin 2003 Irak işgalinin sonuçlarını değerlendiriniz.

Cevaplar

1) a 2) a 3) d 4) b 5) e

13. BÖLGESEL SORUNLAR - 3: Kafkasya coğrafyası

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Karabağ Sorunu
- Çeçenistan Sorunu
- Abhazya Sorunu
- Güney Osetya Sorunu

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Sizce Kafkasya coğrafyasındaki bölgesel sorunların kaynağı nedir?
- 2- Kafkasya bölgesindeki bölgesel sorunlara çözüm getirebilmek için ne tür unsurlar göz önüne alınmalıdır?
- 3- Rusya kafkasya bölgesindeki sorunlara yönelik nasıl bir siyaset izlemektedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Sorunlar Kafkasya coğrafyası	Dünyamızda yaşanan bölgesel nitelikte sorunlardan Kafkasya coğrafyasında olanları ve çatışma alanlarını tanımlayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Bölgesel Sorunlar Kafkasya coğrafyası	Kafkasya coğrafyasındaki bölgesel sorunların taraflarını ve ortaya çıkış koşullarını açıklayabilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Bölgesel Sorunlar Kafkasya coğrafyası	Kafkasya coğrafyasındaki bölgesel sorunların yıllar içinde nasıl bir gelişim çizgisi izlediklerini ve bugün gelinen noktaları değerlendirebilmek.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

Minsk Grubu
Gürcistan
Ermenistan
Çeçenistan

Giriş

Bu bölümde Karabağ sorunu, Çeçenistan sorunu, Abhazya sorunu ve Güney Osetya sorununun gelişimi analiz edilecek ve gelişmeler değerlendirilecektir.

13.1. Karabağ Sorunu

Mikhael Gorbaçov'un 1985 yılında SSCB Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne gelmesiyle başlattığı reformlar ülkede siyasal çoğulculuğun kapısını araladığı kadar, merkezi otoritenin zayıflaması, ekonomik kaos ve etnik rahatsızlıkların su yüzüne çıkması gibi bir dizi başka sonuç da doğurmuştur. SSCB içinde özellikle Baltık Cumhuriyetleri egemenlik talep ederken özerk cumhuriyet ve bölgelerdeki halkların da farklı özgürlük talepleri ile mobilize oldukları bir döneme girilmiştir. Karmaşık bir etnik yapıya sahip olan ve siyasi sınırları da son derece girift çizilmiş olan Kafkaslar bu türden rahatsızlıkların en yaygın yaşandığı bölgeydi. Gürcistan içindeki Güney Osetya ve Abhazya özerklik statülerini yükseltmek isterken Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde anklav biçiminde sınırlara sahip Dağlık Karabağ Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a bağlanma talebiyle hareket etmeye başladı.

Şekil 37: Güney Kafkasya, Karabağ ve işgal altındaki topraklar

1988 Şubatı'nda Dağlık Karabağ Bölgesel Sovyeti'nin, Ermenistan ve Azerbaycan yüksek sovyetlerinin bölgenin Ermenistan'a transferi konusunda anlaşmalarını istemesi ve Azerbaycan hükümeti ile Birlik otoritelerinin bu talebi reddetmesi ile ortaya çıkan sorun giderek bölgede bir Azeri-Ermeni savaşına neden olmuştur. Birbirleriyle iç-içe yaşayan Ermeni

ve Azeri halklarının karşılıklı olarak birbirini öldürmesi ve kitlesel göçlere yol açan bu savaş neticesinde, Ocak 1989'da Sovyet Hükümeti Dağlık Karabağ'da yerel otoritenin yetkilerini kaldırarak yönetimi Sovyetler Birliği Bakanlar Konseyi'ne karşı sorumlu olan Özel İdare Komitesi'ne devretmiştir. Her ne kadar bölgenin Azerbaycan'a bağlı olarak özerk bölge statüsü korunmakta ise de, bu durum Azerbaycan tarafından toprak bütünlüğüne müdahale olarak kabul edilmiştir.

Moskova'nın doğrudan yönetimine karşı tepki oluşması üzerine 5.000 kişilik Sovyet birliği ülkeye gönderilmiş, ama gerilimi azaltamamıştır. Kasım 1989'da Sovyet Hükümeti Özel İdare Komitesi, yetkilerini Azerilerin yönlendirdiği Düzenleme Komitesi'ne devretmiş ancak bu durum da Ermeni Yüksek Sovyeti'nce reddedilerek Dağlık Karabağ'ın Ermenistan Cumhuriyeti'nin bir parçası olduğu iddia edilmiştir. 28 Ocak 1990'da imzalanan ateşkes anlaşmasına rağmen yıl boyunca Ermeniler ile Azeriler arasında sınırlı çatışmalar devam etmiştir. Dağlık Karabağ'da ortaya çıkan Azeri-Ermeni çatışmasına Ermeni Hükümeti'nin müdahale etmiyor görünmek istemesi ve olayı kendi kontrolü dışındaki etnik Ermeni grubuna mal etmesi Azerilerin tepkilerine neden olmuştur. 1992 Ocağı'nda çatışmaların devam etmesi üzerine Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov bölgeyi kendi yönetimine alarak Ermeni görevlilerini Azeriler ile değiştirmiştir.

Aynı ay içerisinde, Azerbaycan güçleri Dağlık Karabağ'ın başkenti Stepanakert'e Ermeniler ise çoğunluğunu Azeriler'in oluşturduğu Suşa kentine saldırmışlardır. Ermeni güçler Suşa'yı ve daha sonrasında stratejik öneme sahip Laçın vadisini de ele geçirerek Azerbaycan içerisinde Dağlık Karabağ ile Ermenistan'ı birleştiren bir koridor açmayı başarmışlardır. Ermenistan'ın daha sonra Nahçıvan'a da saldırması üzerine garantör Türkiye ve Rusya'nın da çatışmalara dahil olması tehlikesi gündeme gelmiştir.

1992 Haziranı'nda Azerbaycan hükümetinin Dağlık Karabağ'a karşı saldırı kuvvetlerini yollayarak bu toprakları yeniden ele geçirme ve bir barış konferansı düzenleme çabalarının başarılı olamaması üzerine, Dağlık Karabağ yönetimi sıkıyönetim ilan ederek Ter Petrosyan ile ittifak içine girmiştir. 1992 Ekimi'nde verilen rakamlara göre 4 yıllık çatışma boyunca 3.000 Ermeni ve 4.700 Azeri hayatını kaybetmiştir. 1993 yılı boyunca Ermeniler kaybettikleri toprakları geri almaya başlamış, Nisan ayında Kelbecer'in ele geçirilmesiyle ikinci bir koridor daha açılmıştır. Azerbaycan'da 1993'te ortaya çıkan hükümet bunalımı da Ermenistan'ın konumunu güçlendirmiş ve Haziran'da Ermeni güçler Dağlık Karabağ'ın kontrolünü tamamen ellerine geçirmişlerdir.

3 Ekim 1993 tarihinde Azerbaycan devlet başkanı seçilen Haydar Aliyev halktan anavatanlarını savunmalarını istemiş, fakat bir yıl süren askeri başarısızlıklar sonucunda Azerbaycan savunma konumuna düşmüştür. 9-12 Mayıs 1994 tarihleri arasında Rusya'nın arabuluculuk yaptığı ve Azeri, Ermeni ve kendisini Dağlık Karabağ Cumhuriyeti ilan eden bölgenin temsilcilerinin katıldığı görüşmeler sonucunda imzalanan Bişkek Protokolü ile hala yürürlükte olan ateşkes sağlanmıştır. Haziran 1994 de Ermenistan, sınırlarının korunması için Rus askeri güçlerinin ülkesinde konuşlandırılmasına izin vermiştir. Aynı yılın Aralık ayında Budapeşte'de yapılan AGİT zirvesinde, siyasi bir çözüme ulaşıldıktan sonra Dağlık Karabağ bölgesine barış gücü askerlerinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

Mayıs 1995 ile Kasım 1996 tarihleri arasında AGİT çerçevesinde Karabağ sorunu ile ilgili olarak oluşturulan Minsk Grubu Avusturya, Rusya ve Finlandiya'da yaptığı toplantılarda herhangi bir sonuca ulaşamamıştır. 2-6 Aralık 1996 da Lizbon'da yapılan AGİT zirvesi sonucunda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyan bir sonuç bildirgesi hazırlanmışsa da bu bildiri Ermenistan tarafından veto edilmiştir. Bunun üzerine kabul edilen "Lizbon Prensipleri"ne göre şu konular üzerinde görüş birliğine varılmıştır; i) Azerbaycan ve Ermenistan'ın toprak bütünlüğünün kabul edilmesi, ii) Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ bölgesine daha fazla özerklik verilmesi, iii) Dağlık Karabağ nüfusunun güvence altına alınması.

14 Şubat 1997 tarihinde Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'dan oluşan üçlü Minsk Grubu oluşturulmuş fakat burada yapılan görüşmelerden de bir sonuç alınamamıştır. 2 Nisan 1999'da Azerbaycan ile Ermenistan arasında Moskova'da devlet başkanlarının katıldığı doğrudan görüşmeler başlamış, daha sonra bu görüşmelere ABD'de devam edilmiştir. 27 Ekim 1999 da Ermenistan Parlamentosu'na terörist bir saldırının düzenlenmesi ve Meclis Başkanı ile Başbakan'ın bu saldırıda öldürülmesi görüşmeleri olumsuz yönde etkilemiştir. İki ülke arasındaki doğrudan görüşmelere 20 Ocak 2001 tarihinde Paris'te yeniden başlanmış, Fransa Devlet Başkanı Jacques Chirac'ın başkanlık ettiği toplantılara Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev ile Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan katılmışlardır. Bu toplantılara daha sonra ABD'de devam edilmiş ve en son 1 Ağustos 2001 de Soçi'de yapılan toplantıda Aliyev ve Koçaryan görüşmelere devam edilmesi kararı almışlardır.

11 Eylül saldırısı sonrasında ortaya çıkan siyasi konjonktür tarafları etkilemiştir. Azerbaycan Ermenistan'ı ve Karabağ yönetimini Amerika Birleşik Devletleri'nin terör listesinde olan PKK'ya destek verdiklerini ileri sürerek "Haydut Devlet" olarak suçlamış; Ermenistan ise Azerbaycan'ın Bin Ladin'e destek verdiğini iddia etmiştir. Eylül 2002'den sonra tarafların dışişleri bakanları çok sert bir üslup kullanmaya başlamışlardır. 2003 yılında her iki

ülkede de seçimlerin yapılacak olması, iç politikada taviz olarak algılanacağı endişesi ile uzlaşma çabalarının yaşanmasını güçleştirmiştir. 2004 yılında Azerbaycan, Ermenistan ve AGİT-Minsk Grubu eşbaşkanlığının karşı çıkmasına rağmen konuyu yeniden Birleşmiş Milletler'e taşımıştır. 23 Kasım 2004'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda konu görüşülmüş ancak bir karara varılması sonraya bırakılmıştır. 25 Ocak 2005'te Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, David Atkinson tarafından hazırlanan ve Ermenileri işgalci olarak niteleyen "Karabağ Raporu"nu onaylamıştır. Azerbaycan'ın şikayeti üzerine 31 Ocak 2005 itibari ile AGİT işgal altındaki bölgelerde inceleme ve gözlemlere başlamıştır. Azerbaycan'ın konuyu NATO gündemine getirme çalışmaları yaptığı bilinmektedir. Son dönemlerde Azerbaycan'ın, enerji politikalarını kullanarak konuya ilişkin olarak Rusya'yı da yanına alma, en azından nötrale etme çabaları içerisinde olduğu görülmektedir.

Şekil 38: Kuzey Kafkasya

13.2. Çeçenistan Sorunu

1917 Sovyet devriminden sonra Çeçenler, Kuzey Kafkasya'da aynı bölgede yaşayan İnguşlar ile beraber Rusya Federasyonu'na bağlı Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti'ni oluşturarak siyasal bir birlik kurmuşlardır. II. Dünya Savaşı'nda Stalin yönetimi sırasında tüm Çeçen nüfusu,

Alman Nazileri ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle Orta Asya'ya sürgüne gönderilmiş, fakat 1957 yılında Çeçenlere tekrar anavatanlarına geri dönme izni verilmiştir. Ekim 1991 yılında Cehar Dudayev Çeçenistan devlet başkanı seçilmiş ve ardından 1 Kasım 1991'de Çeçenistan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir.

Dudayev'in başlatmış olduğu bağımsızlık hareketini bastırmak için Rus birlikleri Aralık 1994 tarihinde Çeçenistan'a karşı geniş çaplı bir askeri hareket başlatmış ve Ocak 1995 başkent Grozni'yi alarak tek taraflı ateşkes ilan etmişlerdir. Buna rağmen Çeçen milliyetçileri ile Rus birlikleri arasındaki çatışmalar yer yer devam etmiş, zaman zaman da komşu Dağıstan Cumhuriyeti'ne sıçramıştır. Nisan 1996 tarihinde Çeçenistan Devlet Başkanı Dudayev bir roket saldırısı sonucu ölmüş, bunun üzerine bölgedeki çatışmalar yeniden artmıştır. 1996 yılın Ağustos ayında Rusya'nın yeni ulusal güvenlik şefi olarak atanan Alexander Lebed, bağımsızlık sorununu masaya yatırarak Çeçen tarafıyla ateşkes konusunda anlaşmaya varmıştır. Ocak 1997'de Çeçenistan devlet başkanı olarak seçilen Aslan Mashadov, Mayıs 1997'de Rusya devlet başkanı ile görüşerek sorunun çözümünde güç kullanılmasının yasaklanmasını öngören bir anlaşma imzalamıştır.

Ağustos 1999'da Çeçenistan'daki İslamcı güçler, komşu Dağıstan'a saldırarak bir çok köyü ele geçirmek suretiyle savaşı bölgede yaygınlaştırma çabası içerisine girmişlerdir. Bu sırada Rusya, kendi toprakları içerisinde meydana gelen terörist saldırılardan Çeçenleri sorumlu tutarak Eylül 1999'da Çeçenistan'a karşı yeni bir askeri harekate girişmiş ve Ekim sonunda Çeçenistan'ın büyük bölümünde kontrolü yeniden sağlamıştır. Nihayetinde, Nisan 2000'de Rusya Çeçenistan'daki askeri operasyonunu sona erdirdiğini açıklamıştır. Haziran 2000'de Rusya'nın yeni Devlet Başkanı Vladimir Putin, Çeçenistan'ı doğrudan devlet başkanının yönetimine aldığını açıklarken, Rus yönetimi 27 Ocak 2002 tarihinden itibaren de Aslan Mashadov'u Çeçenistan Devlet Başkanı olarak tanımadığını belirtmiştir.

Mashadov'un barış görüşmesi teklifleri Putin tarafından kabul görmemiş; 11 Eylül saldırısından sonra dünyada güçlenen terörizmle mücadele söylemi ile baskı giderek arttırılmıştır. Çeçen eylemcilerin 23 Ekim 2002'de Moskova'da bir tiyatrodaki gerçekleştirdikleri rehin alma olayı ve Kuzey Osetya'da gerçekleşen Beslan okul baskını gibi olaylar, Putin'in elini güçlendirmiştir. Rusya önemli Çeçen direnişçilerine yönelik operasyonları arttırmıştır. Son olarak 8 Mart 2005'te Aslan Mashadov'u öldürmüştür. Mashadov'un yerine bir din adamı olan Abdülhalim Sadulayev geçmiştir. Çeçenler direnişi şiddetlendireceklerini açıklamışlardır.

Günümüzde Çeçenlerin silahlı direnişleri hemen hemen bitme noktasına gelmiş, Rusya Federasyonu'nun bölgede yürüttüğü yeniden inşa faaliyetleri ile eli güçlenen Ramzan Kadirov yönetimi, Çeçenistan Cumhuriyeti'nde sert önlemlerle de olsa istikrar sağlamıştır.

13.3. Abhazya Sorunu

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelen ve özerk bir yapıda yönetilen Abhaz bölgesi 1810 yılında Çarlık Rusyası'na bağlı bir prenslik haline geldi ve 1812 Bükreş Anlaşması ile Osmanlı da bu durumu tanıdı. 1864'te prensliği ve bu çerçevede feodaliteyi ortadan kaldıran Çarlık yönetimi bölgeyi Sohum ili olarak yeniden taksim edip daha sonra Kutaisi Vilayetine bağladı. Osmanlı-Rus Savaşı'nın birinci yılında Osmanlı Donanması Abhazya'ya şaşırtma amaçlı çıkartma gerçekleştirdiğinde Müslümanlaşmış Abhaz nüfus, ayaklanarak Osmanlıları destekledi. Ancak dört ay sonunda Abhazya'yı boşaltan Osmanlılar, beraberlerinde Müslüman Abhaz nüfusun çoğunluğunu da deniz yoluyla götürerek daha sonra Düzce, Sakarya, Sinop ve Samsun illerine yerleştirecek şekilde Anadolu'ya getirdiler. Bunun sonucu olarak Müslüman Abhazlar Türkiye'de göçmen, Abhazya'da ise azınlık durumuna düştüler. Müslüman Abhazlardan boşalan yerlere de Rus, Gürcü, Ermeni ve Rum göçmenler yerleştirildi. Öte yandan, Gürcü kaynaklara göre ise Abhazlar bu dönemden önce de zaten azınlık durumunda olup bölgede Kartvel, Svan ve Megreller ilk çağlardan beri yerleşik gruplardı.

1917 Bolşevik Devrimi ve sonrasında gerçekleştirilen etno-teritoryal düzenlemeler ise bir yandan Abhazlar için yeni bir sayfa açarken diğer yandan da karmaşık bir sorunun temellerini oluşturmuştur. Abhaz Prensligi'nin lağvedilmesinden sonra yeniden siyasi bir birim haline gelen Abhazya ilk olarak 1921'de Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında bağımsızlığı tartışmalı bir Sovyet cumhuriyeti oldu. 1922'de eşitlik temeli üzerinden Gürcistan ile bir birlik kurdu ve Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti içinde yer aldı. Stalin 1931'de Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında Gürcistan'a bağladı. Son olarak 1936'da Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti de Azerbaycan SSC, Ermenistan SSC ve Gürcistan SSC biçiminde üçe bölünerek dağılırken Abhazya ÖSSC'i Gürcistan SSC içinde kaldı.

1950'lerle birlikte Abhazlara daha geniş yetkiler ve yönetimde daha çok temsil hakkı tanındı. Sovyet döneminde Abhazlar kendi özerk cumhuriyetlerinde nüfusun beşte birini

oluşturan bir azınlık olmalarına karşın, önemli ölçüde siyasal gücü ve bürokrasiyi kontrol ediyorlardı. Bu dönemde Sovyet merkez yönetimi Abhazları Gürcülere karşı bir denge unsuru olarak görüyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılma döneminde bu stratejik yaklaşım Rusya açısından somut bir araç haline gelmiş ve Rusya'ya başkaldıran Gürcistan karşısında Güney Osetya ile birlikte Abhaz kartı kullanılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması arifesinde Gürcistan'da Zviad Gamsakhurdia liderliğinde saldırgan milliyetçi bir yönetimin iş başına gelmesi ve Abhazların hukuksal ve idari egemenlik haklarını ortadan kaldırmaya çalışması ile bugün Abhazya sorunu dediğimiz konunun da güncel hali ortaya çıkmış oluyordu. Gürcistan SSCB'den bağımsızlaşırken Abhazya ve Güney Osetya'da Gürcistan'dan bağımsızlaşıyor, iki özerk cumhuriyet de kendi parlamentolarında aldıkları kararlarla bağımsızlıklarını ilan ediyorlardı.

1987'de Gürcülerin Sovyetler Birliği merkezine yönelik başlattıkları milliyetçi itirazların hemen ardından Abhazlar Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması halinde Abhazya'nın da bağımsızlığını ilan etmesi hakkı bulunduğunu ileri sürüyordu. Temmuz 1989'da milliyetçi mobilizasyonun etkisiyle Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusunun yüzde 48'ini oluşturan Gürcülerin Gürcüce üniversite talebinde bulunmalarıyla başlayan gösterilerde, 16 Gürcü öldürüldü ve 137 kişi de yaralandı. Ardından Sovyet ordusu kontrolü sağlamak için Sohum'a girdi. 1990 yılı Mart ayında egemenliğini ilan eden Gürcistan 1991'de de bağımsızlığını ilan etti. Gürcistan'da Ocak 1992'de, Gamsakhurdia karşısında askeri konseyin yönetime el koyması ile durum karmaşık bir hal aldı. Askeri yönetimle Gamsakhurdia arasında bir iç savaş yaşanırken Abhazya'daki olaylar daha da karmaşık bir hale büründü. Askeri konsey Gamsakhurdia'yı içişleri bakanını kaçırmak ve Abhazya'da alıkoymakla suçlayarak bölgeye askeri birlikler yolladı. Shumi'ye giren ve henüz silahlanma düzeyleri düşük Abhaz direnişçileri hızla bertaraf eden Gürcü ordusunun bölgedeki etnik Abhazlara dönük yağma, tecavüz ve benzeri şiddet uygulamaları ile durum insani boyutu da olan bir kriz haline dönüştü. Rusya, kendisi de büyük bir iç kaos ortamında olmasına karşın bölgeye uzandı ve paramiliter güçleriyle desteklediği Abhazları silahlandırdı. Bu savaşa kuzey Kafkasyalı akraba halklardan ve Türkiye ve Suriye'den de etnik Abhazlar savaşçı ve mali destek gönderdi. 1993 sonbaharında Abhazlar, yukarıda andığımız kesimlerin de desteği ile Shumi'yi yeniden kontrolleri altına aldılar ve Gürcü ordusunun yaptığı uygulamaların daha da fazlasını bu kez etnik Gürcülere Shumi Katliamı'nda uyguladılar. Sonuçta bölge nüfusunun yarısını oluşturan Gürcüler Abhazya'dan göç ettirildi. Bunlardan bir kısmı daha sonra Abhazya'nın Gürcü kontrolünde

kalan küçük bir bölgesi olan Gali bölgesine yerleşti. Abhazya'daki Gürcülere yönelik etnik temizlik AGİT'in Budapeşte, Lizbon ve İstanbul zirvelerinde de kayıt altına alınmıştır.

Gamskhurdia'yı deviren askeri konseyle işbirliği yaparak Gürcistan'ın yeni lideri durumuna gelen Eduard Shevardnadze duruma hakim olmaktan uzaktı. Ancak 1994 sonunda taraflar arasında fiili bir ateşkes sağlanmıştır. Rusya bölgeye barış gücü askerleri konuşlandırmıştır. Gürcistan ise Abhazya'ya deniz ablukası uygulamaya başlamıştır. Gürcistan'da yönetim değişikliğini sağlayan "Gül Devrimi" sonrasında yeni Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili 2006'da Abhazya sınırlarında yer alan Kodori Vadisi'nde askeri hâkimiyetini tesis etmiş, ancak Gürcistan merkezi hükümeti 2008 Ağustos'undaki Güney Osetya Savaşı'nın ardından yeniden bu bölgeden de çekilmek durumunda kalmıştır.

Abhazya 1994'ten bu yana *de facto* olarak bağımsız bir devlet olmakla birlikte bu durumu tanıyan ülkeler son derece sınırlı sayıdadır. 2008'den itibaren Rusya Federasyonu dışında Venezuela, Nauru ve Nikaragua'nın tanıdığı Abhazya Cumhuriyeti ekonomik olarak izole ve hemen tümüyle Rusya'ya bağımlı durumdadır.

13.4. Güney Osetya Sorunu

Osetler Rusya Federasyonu'nda yer alan Kuzey Osetya ile Gürcistan içinde yer alan Güney Osetya arasında bölünmüş olarak yaşayan bir halktır. Hemen hemen tamamı Ortodoks Hıristiyan olan Osetler, doğu Fars dilleri grubu içinde yer alan bir dil olan Osetçe konuşurlar. 1774'te kuzeyi, 1801'de ise güneyi Rus Çarlığı'nın bir parçası haline gelen Oset bölgeleri 1917 devriminden sonra yapılan düzenlemelerde iki parça olarak taksim edilmiştir. 1922 düzenlemeleri ile Kuzey Osetya (Alanya) Rus Federal Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) bir özerk bölgesi olarak tanımlanırken Güney Osetya Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin özerk bir bölgesi olarak adlandırılmıştır.

Sovyet Birliği'nin dağılmaya başladığı son yıllarında ülkenin tüm bölgelerinde etnik mobilizasyon süreçlerine paralel olarak Güney Osetya'da da milliyetçi hareketler ortaya çıkmıştır. 1988'de kurulan Güney Osetya Halk Cephesi (*Ademon Nykhas*) bölgelerinin Özerk Vilayet'ten Özerk Cumhuriyet statüsüne yükseltilmesini talep ediyordu. Ancak Gürcistan'ın bu talebi karşılamak bir yana Gürcüce'yi bölgede de resmi dil yapma kararıyla karşılaşınca, Osetler 1990 sonbaharında, SSCB içinde olmak üzere tam egemen "Güney Osetya Demokratik Cumhuriyeti"nin bağımsızlığını ilan ettiler. Bir sonraki ay Gürcistan seçimlerine iştirak

etmeyip kendi seçimlerini yapan Osetlerin bu adımını gayrı meşru ilan eden yeni Gürcü lider Zviad Gamsakhurdia ise 11 Aralık 1990'da bölgenin özerk vilayet statüsünü de tümüyle lağvettiğini açıklamıştır.

Böylelikle, 1991'e girmeden hemen önce başlayan sert çatışmalar 1991'de Gürcü birliklerin Tshinvali'ye girmeleriyle yeni bir evreye taşınmıştır. Gürcü ordusu burada da uluslararası STK'ların tepkisine neden olan birçok insan hakkı ihlaliyle anıldı. Gürcü ordusunun müdahalesi sırasında etnik Osetlerden 100 bin kişi Kuzey sınırlarına doğru göç ederken 23 bin kadar etnik Gürcü de Osetya'ya yerleştirilmiştir. Bu yer değiştirme sırasında Kuzey Osetya'da Stalin'in 1944'te yerinden ettiği etnik İnguşların yaşadığı bölgeye yerleştirilen Güney Osetyalılar da, İnguşlarla Osetler arasında ayrı bir ihtilaf konusunu oluşturmuşlardır.

1992'de Gürcistan Rusya ile kapsamlı bir çatışma içine girmemek için ateşkese gitmiş, Rus ve Gürcüler Güney Osetya'da asker konuşlandırmışlardır. AGİT ise 1992 Eylül ayında bölgeye bir gözlem heyeti konumlandırmıştır. 2004 yılına kadar mevcut durumun korunduğu Güney Osetya'da Gürcistan'ın merkezi hükümet yanlısı bir alternatif hükümet oluşturması yeniden tansiyonu yükseltmiştir. Güney Osetya hükümetinin ilki 1992'de yapılan ve uluslararası geçerliliğe kavuşamayan bağımsızlık referandumunu 2006 yılı Kasım ayında yeniden yapacağını ilan etmesiyle bölge yeniden savaşın eşiğine gelmiş, 2008 Ağustos ayının 6'sında bu tansiyon Gürcistan'ın Güney Osetya'ya yeniden bir askeri operasyona girişmesi ile savaşa dönüşmüştür. 2008 Gürcistan-Güney Osetya Savaşı NATO'ya adaylık sürecinde bulunan Gürcistan'ın Avrupa ve ABD'den beklediği politik desteğin gelmeyişi ve Rusya'nın paramiliter güçleri ve ordusu ile karşı harekatı sonucunda Gürcistan'ın yenilgisi ile sonuçlanmıştır.

2008 Ağustos savaşının ardından Rus birlikleri Tiflis'e iki saatlik bir mesafeye kadar ilerledikten sonra durmuş, ardından Rusya Parlamentosu Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıma kararı almıştır. Birkaç hafta sonra Rusya Federasyonu'na Nikaragua ve Venezuela da katılmışlardır. 2006 referandumunu NATO, AB ve AGİT tarafından tanınmamış ancak Rusya'nın sert ve net politikaları karşısında Gürcistan'ın NATO'ya üyelik süreci dondurulmuştur.

13.5. Ukrayna Sorunu

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan birçok devlette çeşitli iktidar krizleri, etnik ayrılık hareketleri ve siyasal çalkantılar yaşanmış, ancak hiçbirisinde Ukrayna'nın 2013-14 krizinde yaşadığı çapta geniş ve kanlı bir çatışma söz konusu olmamıştı.

2014 yılının ilk 6 ayında ülke derin bir siyasal krizin içine girmiş, ülkenin doğusunda bir iç savaş başlamış ve özerk Kırım Cumhuriyeti Merkezi Hükümet'ten ayrılarak Rusya Federasyonu'na katılmıştır. Bu sorunun gerisinde, bir yandan Ukrayna üzerinde Batı ile Rusya'nın ege- menlik mücadelesi gibi dışsal faktörler, diğer yandan da Ukrayna'nın tarihsel oluşumundan kaynaklı içsel ayrılıklar rol oynamıştır.

Günümüzde Ukrayna topraklarını oluşturan coğrafyaya Slavlar VI. yüzyılda yerleşmeye başlamıştı. IX. yüzyıl ortalarında Kiev Knezliği geniş bir konfederal yapı olarak bugünkü ülke topraklarının önemli bir kısmını kontrol ediyordu. Kiev Knezliği bugün etnik olarak Ukraynalılığın temellerinin atıldığı devlet olarak anılsa da bu dönemdeki bölge Slavlarına Kiev Rusu denmekte idi. Kiev Rusları tarih boyunca Lehistan, Litvanya, Altınorda Devleti, Kırım Hanlığı ve kısmen Osmanlı ve başka devletlerin egemenliği altında kalmıştı. XVI. yüzyıl başlarından XVIII. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı, Lehistan ve Rus Çarlığı arasında değişik bölgeleri kontrol edilen bugünkü Ukrayna toprakları, XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Çarlık Rusyası'nın bir parçası haline geldi. 1917 Bolşevik Devrimi'ni takip eden yıllarda farklı siyasal eğilimler Ukrayna'da güç mücadelesine girişti. Polonya ile ittifak yapan milliyetçiler, Menşevikler ve Bolşevikler arasında süren güç mücadelesinden Bolşevikler başarılı çıktı.

1922'de SSCB'ye katılacak olan Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 1919'da kuruldu ve 1954'e kadar daha ziyade genişlemesini sağlayan kimi topraksal değişikliklere sahne oldu.

Ülkenin önce 2004-5 ardından 2013-14 döneminde yaşadığı ve halen sürmekte olan ağır kriz, bir yandan Rusya Federasyonu ve Batı arasındaki güç mücadelesinden diğer yandan da bu güç mücadelesinin üzerine yaslandığı çeşitli tarihsel bölünmelerden kaynaklanmaktadır. Ülkenin başta Lvov/Lviv şehri olmak üzere batı bölgeleri II. Dünya Savaşı arifesinde SSCB tarafından Polonya'dan alınarak ilhak edilmişti. Yine ülkenin genişçe bir bölümünü oluşturan Kırım yarımadası ise Ukrayna SSC'ne 1954 yılında Rus SSC'den alınarak eklenmişti. Böylelikle, bir yan- dan Katolik kimliği ön planda etnik Ukraynalıların ağırlıkta olduğu Batı Ukrayna, diğer yanda ise Ortodoks etnik Rusların ağırlıkta olduğu Doğu Ukrayna ve Kırım

bölgesi arasında farklılaşan bir ülke ortaya çıkmıştı. Bu farklılıkları tolere edebilecek çapraz kimlikler ülkenin orta kısımlarında yoğunlaşıyordu. Etnik olarak Ukraynalı ve kültürel olarak hem Rus dilli hem de Ukrayna dilli ve Ortodoks ağırlıklı orta bölgeler, ülkenin birleştirici unsuru olarak öne çıkıyorlardı.

SSCB'nin dağılması ile bağımsızlaşan Ukrayna, bir yandan kapitalizme geçiş sürecinin derin ekonomik krizlerini bir yandan da demokratik ve çoğulcu bir siyasal yapı ortaya çıkmamasının sancılarını yaşadı. Ülke 2004 yılına gelindiğinde Kuçma'nın yerine Yanukoviç'in devlet başkanı seçildiği 21 Kasım seçimlerinin hemen ardından Renkli (Turuncu) Devrim'e sahne oldu. O zaman sadece Meydan (Meydan) olarak anılan Euromeydan'da yapılan gösterilere ilaveten uluslararası toplumun da baskısıyla seçimler yenilendi ve ilk "turuncu" devlet başkanı olan Yuşçenko, seçimleri hileyle aldığı söylenen Kuçma'nın varisi Yanukoviç'in yerine geçti.

Burada hileli seçim ve sonrasındaki hilesiz seçim sonuçlarını karşılaştırmak önem taşıyor. Çünkü aslında bıçak sırtında bölünmüş bir toplumsal yapı hemen her seçimde kendisini tekrar ediyor. 21 Kasım 2004 seçimlerinde, Yanukoviç oyların yüzde 49.46'sını alırken Batı yanlısı Yuşçenko yüzde 46.61'de kalmıştı. "Turuncu" gösteriler neticesinde yinelenen 26 Aralık 2004 seçimlerinde ise Yanukoviç yüzde 44.61'e gerilerken, Yuşçenko yüzde 51.99'lük oy çokluğuyla ilk Batı yanlısı devlet başkanı olarak göreve başladı.

Yani iktidar, kabaca yüzde 3'lük bir kesimin bir taraftan diğer tarafa geçmesi ile ya da yüzde 3'lük bir seçim hilesinin yaşanması ya da açığa çıkarılması ile değişti. Bu anlamda detaylar bir yana bırakıldığında, ortaya tam ortasından bölünmüş bir toplum tablosu çıkıyordu. Avrupa yanlısı Yuşçenko'nun bu tabloda istikrarlı ve tüm ülkeyi kapsayacak bir program sunması en az selefinin durumundaki kadar zor bir görevdi.

2005'te görevi devralan Yuşçenko, Başbakanlığa Yuliya Timaşenko'yu getirmişti. İkili vadettikleri hiçbir konuda ilerleme sağlayamayınca Ukrayna halkı yeniden küçük bir farkla Bölgeler Partisi'ne yani Yanukoviç'e yöneldi. 7 Şubat 2010'da gerçekleştirilen Devlet Başkanlığı seçimlerinin ikinci turunda Yanukoviç yüzde 48.95 oranında oy alarak, yüzde 45.47'de kalan Yuliya Timaşenko karşısında zafer kazandı.

Rusya yanlısı Yanukoviç'in yeni dönemde elde ettiği konum Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan ile Avrasya Ekonomik Topluluğu'na gözlemci statüsü ile eklemlemeye olanak sağladı ise de parlamentoda yeterince güçlü konumdaki muhalefet 2012 seçimleri sonrasında Yanukoviç ve Rusya'ya yönelik eleştirilerine hız verdi. 2013 Kasım ayı ortalarında Ukrayna, Avrupa Birliği ortaklık (üyelik değil) sözleşmesi görüşmelerinden çekildiğinde ise ortalık karıştı. Bir kez daha Rusya ve AB yanlıları olarak bölünen Ukraynalılar, kozlarını Euromeydan'da paylaşmaya başladı.

2013 sonlarında "Turuncu Devrim"i andırır biçimde başlayan ve geniş kitlelerin otoriterizm ve yolsuzluk ile özdeşleştirdikleri Avrasya Birliği taraftarı Devlet Başkanı Yanukoviç'i AB ile işbirliğini sürdürmeye zorlamak istedikleri gösteriler, sadece Yanukoviç'in devrilmesini değil, domino etkisi ile bir dizi kritik gelişmeyi de beraberinde getirdi. Barışçıl ve geniş tabanlı söylemlere sahip gösteriler şiddetlendi. Euromeydan merkez ve aşırı sağ bir siyasi koalisyonun kontrolüne geçti. Göstericiler arasında meydana inisiyatifi elinde bulunduran aşırı sağ grupların silah kullanmaya başlaması ile onlarca insan öldü. Krizin ilk sonucu olarak Yanukoviç ülkeyi terk etmek durumunda bırakılırken, Meclis Başkanlığı, Başkanlık ve Başbakanlık mevkilerine geçici sıfatlarla muhafazakar merkez sağ ve aşırı sağ partilerin desteklediği bir koalisyon el koydu.

Buna karşılık, Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti Ukrayna'dan ayrılma ve Rusya Federasyonu'na katılmanın oylanacağı bir referanduma gitti. 16 Mart 2014'de gerçekleşen referandum sonucunda, beklendiği üzere Rusya'ya katılma kararı çıktı ve Rusya Duma'sı ve Başkan Putin birleşme antlaşmasını imzaladı. Kırım Özerk Cumhuriyeti nüfusunun yaklaşık yüzde 15'ini oluşturan Kırım Tatarlarının Milli Meclis gurubu etrafında toplanan önemli bir kısmı bu referandumu tanımadıklarını ilan ederken, Kırım Tatar Halk Cephesi taraftarı diğer bir kısmı ise Rusya'nın Tatarlara Kiev'den daha fazla hak ve olanak sağladığını ileri sürerek referandumda Kiev'den ayrılma yönünde oy kullandılar.

Ardından, Kırım dışında Ukrayna'nın doğu eyaletlerinde de Rusya'ya katılma yönünde gösteriler başladı. Doğu ve Güney Ukrayna vilayetleri önce geniş federal hakların tanınacağı anayasal bir statü için vilayetler düzeyinde otonomi ilan ettiler. Bunu tıpkı Kırım'da olduğu gibi doğu vilayetlerinin Rusya'ya bağlanma hamlesi olarak değerlendiren yeni Kiev yönetimi Donetsk, Lugansk ve diğer "federalist" isyancıları "ayrılıkçı teröristler" olarak değerlendirip askeri operasyonlarla sorunu çözme anlayışını benimsedi. Bu Doğu Ukrayna'da uzun bir iç

savaşın başlaması anlamını taşıyordu. Rusya'nın federalist vilayetleri, NATO'nun ise yeni Kiev yönetimini desteklemesi ve karşılıklı askeri yığınaklara ve manevralara başlanmasıyla Nisan 2014 sonuna gelindiğinde, Soğuk Savaş sonrasında sıcak savaş çanları yeniden çalmaya başladı. Mayıs ayında ABD, AB ve yeni Kiev Yönetimi ile Rusya Federasyonu arasında yapılan Cenevre Görüşmeleri'nde alınan tansiyon düşürücü önlemler hayata geçirilemedi.

Euromeydan sonrası ortaya çıkan geçici yönetimin denetiminde gidilen ilk devlet başkanlığı seçiminden galip çıkan Poroşenko liderliği de, Doğu Ukrayna'daki Donetsk Halk Cumhuriyeti ile uzlaşma sağla- yamadı. Doğu Ukraynalı Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Lugansk Halk Cumhuriyeti, 22 Mayıs 2014'de aralarında imzaladıkları bir antlaşma ile kendilerini Federal Yeni Rusya (Novo Rossiya) Devleti olarak adlandırıp uluslararası düzeyde tanınmayacak tek taraflı bir adım atarak krizi daha da derinleştirdiler.

Kiev yönetimi başta olmak üzere ağır tepki ile karşılanan bu Federal Novo Rossiya Devleti hiçbir devlet tarafından henüz tanınmış değildir. Aralarında sivillerin de olduğu altı bin kişinin öldüğü çatışmalar 2015 yılı başında Minsk-II Ateşkes Antlaşması ile dondurulmuştur. Gerek Kiev yönetimi gerekse NATO üyeleri başta olmak üzere Batı ülkeleri, Kırım'ın Rusya'ya katılma kararı ya da başka deyişle Rusya'nın Kırım'ı ilhak kararını da tanımayacaklarını ısrarla belirtmektedirler. SSCB'nin dağılmasından sonra en ağır Doğu-Batı karşılaşmasının Ukrayna topraklarında yaşanıyor olması ülkenin karmaşık iç siyasal dengelerinin çözümünü iyice zorlaştırmaktadır.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Günümüz dünyasında birçok bölgede çeşitli düzeylerde çatışmalar görülmektedir. İki kutuplu sistem döneminde daha çok ideolojik temelli olan, veya bu temelde tercihler yapan büyük güçler tarafından bu şekilde yönlendirilen bu olaylar, günümüzde daha çok etnik/dini temele dayalı, yine çoğu kez büyük güçler tarafından kendi amacı doğrultusunda yönlendirilen eylemler olarak gözükmemektedirler.

Bu bölümde Kafkasya coğrafyasındaki bölgesel sorunlara yönelik genel bilgi edinilip, analiz yeteneği kazandırılmaya çalışılmıştır.

Bölüm Soruları

1. 1991 yılında Çeçenistan'ın bağımsızlığını kim ilan etmiştir?

- a. Aleksander Dugin
- b. Alexander Lebed
- c. Cehar Dudayev
- d. Abdülhalim Sadulayev
- e. Aslan Mashadov

Mayıs 1995 ile Kasım 1996 tarihleri arasında AGİT çerçevesinde Karabağ sorunu ile ilgili olarak oluşturulan grubun adı nedir?

- a. G-8 Grubu
- b. G-20 Grubu
- c. Minsk Grubu
- d. Dünya Bankası Grubu
- e. Bağımsız Devletler Topluluğu

3. Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan Karabağ sorununun çözümü için oluşturulan "Minsk Grubu" hangi kuruluşa bağlıdır?

- a. BM
- b. AGİT
- c. Avrupa Konseyi
- d. NATO
- e. IMF

4. 1917 Sovyet devriminden sonra Çeçenler ile Kuzey Kafkasya'da yaşayan İnguşlar'ın beraber Rusya Federasyonu'na bağlı oluşturdukları siyasal birliğin adı nedir?

- a. Çeçenistan
- b. İnguşetya Cumhuriyeti
- c. Çeçenistan-İnguşetya
- d. Çeçen-İnguş Birliği
- e. Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti

5. Ocak 1997'de devlet başkanı seçilen ve 8 Mart 2005'de öldürülmesine kadar görevde kalan Çeçenistan devlet başkanı kimdir?

- a. Abdülhalim Sadulayev
- b. Aslan Mashadov
- c. Cehar Dudayev
- d. Alexander Lebed
- e. Haydar Aliyev

6- Karabağ sorununa ilişkin olarak Rusya'nın ve İran'ın politikaları nasıldır? İrdeleyiniz.

7- Güney Osetya ve Abhazya sorunları arasındaki benzerlik ve farklılıkları tartışınız?

8 Batı ülkeleri Çeçenistan sorununu nasıl görmektedir? Açıklayınız.

9 Güney Osetya Savaşının Gürcüstan-Batı ilişkileri üzerinde hangi sonuçları olmuştur?

10- Abhazya sorununda Abhaz ve Gürcü tezleri uluslararası hukuk açısından nasıl temellendirilmektedir?

Cevaplar

1) c 2) c 3) b 4) e 5) b

**14. ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GELİŞMELER IŞIĞINDA
DÜNYANIN GELECEĞİ**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- Bugünün dünyasında bölgesel dinamikleri etkileyen uluslararası gelişmeler
- Dünyanın ve Uluslararası sistemin gelecekteki görünümü ve muhtemel değişiklikler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Bugünün dünyasında bölgesel dinamikleri etkileyen uluslararası gelişmeler nelerdir?
- 2- Dünyanın geleceğinde ne tür unsurlar ön plana çıkacaktır ?
- 3- Dünyanın geleceğinde teknolojik gelişmelerin rolü ne olacaktır?
- 3- Dünyanın geleceğinde uluslararası sistemin yapısını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dünyanın Geleceği	Bugünün dünyasında bölgesel dinamikleri etkileyen uluslararası gelişmeleri analiz edebileceksiniz.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.
Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dünyanın Geleceği	Dünyanın geleceğinin analizinde süreklilik gösterecek ve değişebilecek unsurları analiz edebileceksiniz.	Kazanım okuyarak ve araştırarak geliştirilecektir.

Anahtar Kavramlar

Soğuk Savaşın Bitişi
Uluslararası Aktörler
Çok Uluslu Şirketler
Kontrollü Anarşi
11 Eylül

Giriş

Bu bölümde bugünün dünyasında bölgesel dinamikleri etkileyen uluslararası gelişmeler ile dünyanın geleceğinde ne tür muhtemel gelişmeler olabileceği ve uluslararası sistemin nereye evrileceği üzerinde durulacaktır.

Bugünün dünyasında bölgesel sorunların içsel dinamikler kadar uluslararası ve/veya bölgesel ortam ve konjonktürden de etkilendiği pek çok gelişmeye tanıklık etmekteyiz. Uluslararası düzeyde ortaya çıkan gelişmeler, bazen kimi sorunların çözümünü kolaylaştıran ya da en azından çatışma düzeyini hafifleten etkilerde bulunurken bazen de tam aksi yönde, yani çatışmanın tırmanmasına, yatışmış sorunların yeni bir bağlamda ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Bölgesel sorunları, tarihleri, tarafları, tarafların tezleri ve talepleri ve çatışma ve çözüm yolunda ortaya çıkan gelişmeler açısından değerlendiriyoruz. Bu sorunları resmederken tabii olarak içsel dinamiklere ağırlık verilmektedir. Ancak bu her durumda yeterince açıklayıcı olmayabilmektedir. Bu bakımdan bölgesel sorunların 1990'lar sonrasındaki seyirlerini anlamak için dünya ve bölge konjonktürlerini etkileyen gelişmelere açıklık getirmekte büyük yarar görülmektedir. Soğuk Savaş'ın bitişi uluslararası güçler dengesini, bölgesel güç dağılımını, çatışmalı tarafların ilişkilene parametrelerini ve bir bütün olarak bölgesel sorunların içinde cereyan ettiği ortamı derinden etkileyen gelişmelerden en önemlisidir. Keza 2000'ler boyunca daha ziyade eski sosyalist ülkelerde hükümet değişimlerine yol açan “Renkli Devrimler” ve 2010'larda özellikle Ortadoğu'nun pek çok ülkesini sarsan “Arap Baharı”, birçok bölgesel sorunun seyrine yeni parametreler ekleyen gelişmelerdir.

Bölgesel sorun örneklerinde gördüğümüz üzere pek çok sorun örneğini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen gelişmeleri ana hatlarıyla ortaya koymakta büyük yarar vardır. Kitabın “Tarihsel Süreç” başlığı altında Westphalia'dan Soğuk Savaş'ın bitimine kadar süren modern devletlerin gelişme sürecinde uluslararası sistemde yaşanan değişimi ele almış idik. Yine “Günümüzde Dünya” başlığı altında da, “Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler”i ele almış ve bu çerçevede yeni uluslararası sistemin çeşitli özelliklerine değinmiştik. Burada ise 1990'lar, 2000'ler ve 2010'larda geniş coğrafi alanlarda etkide bulunmuş bazı gelişmeleri ve özellikle de bunların bölgesel sorunlara etkilerini analiz etmeye çalışacağız.

Soğuk Savaş'ın Bitişi

İki kutuplu ve ideolojik bölünmelerin ön planda olduğu Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle “hiyerarşik çok merkezliliğe” evrilen Soğuk Savaş sonrası dönem kimi çatışmaların çözümünün önündeki “kamplaşma” faktörünü kaldırmış, ancak kimi alanlarda ise yepyeni sorunların, çatışma ve gerilim alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuş- tur. Soğuk Savaş'ın

bitişi, uluslararası siyaset ve sistemde, aktör çeşitliğinde ve bölgesel sorunların nitelik ve sayılarında çeşitli değişikliklere yol açmış görünmektedir.

1990’larda Dünya iki kutuplu bir siyasal sistemden giderek hiyerarşik bir “çok merkezlilik”e doğru evrilmeye başlamıştır. Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi, askeri-siyasi açıdan bakıldığında, uluslararası sistemde ABD’nin lider konumunun devam ettiği ve bu yüzden de hiyerarşik bir yapının hakim olduğu söylenebilir. Ancak konuya ekonomik-siyasi açıdan bakıldığında, uluslararası sistem daha ziyade çok merkezli bir görünüm sergilemektedir. ABD önemli bir ekonomik güç olmakla birlikte, tek büyük güç değildir. Avrupa Birliği (AB), Asya- Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü (APEC) gibi ekonomik güç odakları ile bu örgütlenmeler bünyesinde, ya da bunlardan bağımsız güç merkezleri bulunmaktadır. Nitekim, 1990 Körfez Krizi ile 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası Afganistan ve Irak’a yönelik operasyonlarda ABD savaşın maliyetinin tamamını üstlenmemiş, bunu diğer koalisyon ortakları ile paylaşmaya yönelmiştir.

Soğuk Savaş döneminde hakim çatışma alanı olan sosyalist ve kapitalist kamplar arasındaki gerilim iki ayrı sistem ve iki ayrı ideolojik dünya arasındaki mücadele iken, sosyalist kampta yaşanan rejim değişiklikleri sonrasındaki uluslararası siyasette ideoloji unsuru geri plana itilmiştir. Latin Amerika’da sosyalist solun 2000’lerde başlayan yükselişi bu eğilimin kısmen aksi yönünde bir gelişme olarak okunabilse de, bu gelişmenin 1990 öncesi dönemi andıran bir uluslararası kamplaşma anlamına gelmediğini belirtmek gerekir.

Soğuk Savaş sonrasında devlet dışı aktörler, henüz devletler kadar etkili olmasa da, önemli “güç” odakları olarak ortaya çıkmaya başlamışlardır. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ulus ötesi ekoloji, demokrasi ve haklar için sürdürdüğü kampanyalar ve etkinlikler, bazı küçük devletlerin uluslararası siyasetteki etkisinden daha fazla bir sonuç doğurabilecek noktaya ulaşmıştır.

Keza, Soğuk Savaş sonrası dönemde yaygın insan hakları ihlallerinin ve savaş suçlarının uluslararası suçlar kapsamında değerlendirildiği ve en azından bazı örneklerde bir biçimde cezalandırıldığı gözlenmektedir. Örneğin, 1992 başlarında patlak veren Bosna-Hersek çatışmaları tüm şiddetiyle devam ederken, 1993 yılında 827 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ile Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuş, yine 1994 yılında Ruanda’daki soykırımın ardından, 955 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi tesis edilmişti. Bu konuda en radikal sayılabilecek gelişme ise, 1998’de sürekli bir mahkeme olarak Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kurulması olmuştur. Bu

mahkeme ile savaş suçları ve insanlığa karşı işlenmiş suçların sistemli bir biçimde cezalandırılması amaçlanmıştır.

Soğuk Savaş sonrası döneme damgasını vuran bir diğer gelişme de, çoğu devlet sınırları içerisinde gerçekleşen etnik çatışmalardır. Etnik çatışmalar, eski Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi çok-etnisiteli yapıların dağılmasının da etkisiyle, sayıları hızla artarak günümüzde bölgesel ve global barışı tehdit eder bir hale gelmiştir. Nitekim, Soğuk Savaş döneminde Birleşmiş Milletler barış güçlerinin müdahalede bulunduğu açık uluslararası çatışma sayısı yalnızca 10 civarında iken, 1991 sonrasında bu sayı [18'i halen süren misyon olmak üzere] 50'yi aşmış durumdadır. Keza, çalışmamızda ele alınan 16 bölgesel sorun örneğinden 9'unun esas olarak Soğuk Savaş sonrası dönemin ürünü olması da yeni dönemin istikrarsızlaştırıcı özelliğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

11 Eylül Saldırıları

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de dört yolcu uçağı teröristlerce kaçırılıp, füze gibi kullanılarak Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a saldırıda kullanılmış ve 3.000 civarında insanın ölümüne neden olmuştur. Saldırı o tarihte Taliban yönetimi altında bulunan Afganistan'da üslenmiş olan El Kaide adlı bir örgüt tarafından üstlenilmişti. Bu saldırı, hem yöntemi hem de siyasal-sembolik anlamları bakımından ABD için büyük bir şok etkisi yaratmıştı. Bu sarsıcı saldırı sonrasında ABD yeni bir güvenlik stratejisi oluşturmuş ve bu çerçevede “teröre karşı savaş” başlatılmıştı.

11 Eylül saldırıları sonrasında yenilenen ABD ve Batı ülkelerinin güvenlik siyasetleri birçok bölgede önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Dünya çapında dini (İslami) referanslı köktenci silahlı örgütlerin artık sadece eski SSCB ya da onun müttefiki iktidarlara karşı mücadele eden “mücahitler” olarak görülmesine son verilmiştir. Özellikle, yine El Kaide bağlantılı Madrid Tren Garı ve Londra Metrosu'nda sivilleri hedef alan saldırılar, köktenci siyasal İslamcılarını uluslararası terör listelerinde en üst sıraya yerleştirdi. Köktenci siyasal İslamcılığa ilişkin Batı'nın algı ve tutumundaki bu değişim, 2014'de Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ya da daha sonraki adıyla İslam Devleti adlı oluşumun hem bölgedeki Batılı gazetecilere hem de yerli Iraklı ve Suriyeli halka uyguladıkları ağır şiddet nedeniyle doruk noktasına ulaşacaktı. Dolayısıyla, 2001'den itibaren, ABD ve müttefiki ülkeler için dünyanın herhangi bir bölgesinde bir güç desteklenir ya da kendisiyle işbirliği yapılırken, artık onun köktenci dinsel

referanslara sahip bir grup olmaması önem taşımaya başlamıştır. Bu durum Keşmir'den, Filistin'e, Çeçenistan'dan, Suriye'ye kadar geniş bir alanda yeni bir parametre olarak ortaya çıkmıştır.

Bölgesel olarak da 11 Eylül'den en çok etkilenen coğrafya şüphesiz Ortadoğu'dur. Nitekim, ABD'nin önce Afganistan ardından Irak'ı işgali, Ortadoğu'yu uluslararası politika gündeminde en üst sıralara taşımıştır. Öte yandan, ABD'nin Irak işgali, ABD ve yakın müttefiki İsrail'in büyük tehdit olarak değerlendirdiği İran'ın etki alanını güçlendiren bir yan etki doğurmuştur. İran, 1979 yılındaki İslami Devrimin ilk çeyrek yüzyılında elde edemediği nüfuz genişlemesini, ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra elde edebilmiş ve “Şii Hilal” denilen bir jeopolitik nüfuz bölgesi tanımı ortaya çıkmıştır. Bu durum, önce Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri ardından da Türkiye gibi ülkelerin de Ortadoğu'da belirgin bir mezhep mücadelesine girmelerine kapı aralamıştır.

11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan'daki El Kaide üslerine ve onları himaye eden Taliban'a yönelik askeri operasyon, bu ülkede daha ılımlı yeni bir rejimin tesis edilmesini sağlamıştır. Operasyon için ABD Orta Asya'da daha önce sahip olmadığı askeri üsler elde etmiş, bunların bazılarını kalıcılaştırmıştır. Bu durum, Çin ve Rusya tarafından kendilerine yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.

Öte yandan, 11 Eylül saldırıları ve sonrasında Dünya ölçeğinde ortaya çıkan yeni gerilim hatları “medeniyetler çatışması” tezinin adeta kehanetten hakikate dönüştüğünü gösteriyordu. Köktenci siyasal İslamcı grupların Batılı sivillere yönelik her saldırısı, dünya ölçeğinde Müslümanların özsel olarak sekülerizm ve Batı karşıtı, cihatçı olarak damgalanmaları ile sonuçlanıyor ve Müslüman ya da Müslüman kökenli insanları nefret söyleminin odağına yerleştiriyordu. İslamofobi denilen bu olgu, günümüzde hala önemli ve yaygın bir sorun olarak önemini korumaktadır.

Renkli Devrimler

Soğuk Savaş sonrası dünyanın birden çok ülkesinde etkili olan siyasal gelişmelerin başında, 2000'ler boyunca çeşitli ülkelerde hükümet değişimlerine neden olan “Renkli Devrimler”i saymak yanlış olmayacaktır. Sivil toplumsal hareketler ve kitlesel direniş metotları ile ülkelerindeki otoriter rejimlerin değişmesine neden oldukları için bu hareketleri “devrim” olarak adlandıranlar kadar, söz konusu hareketleri Batı ile ilişkileri pek de iyi olmayan

hükümetleri devirmek için yapılmış kitlesel hükümet darbeleri olarak da adlandırılanlar olmuştur.

Renkli Devrimler'den ilki 2000 yılında Sırbistan'da Miloseviç'i devirmiş, ikincisi 2003 yılında Gürcistan'da Şevardnadze'nin görevi bırakmasına yol açmış, 2004 sonu ve 2005 başında Ukrayna'da gerçekleşen hareketler Yanukoviç iktidarına son verirken 2005 Nisanı'nda Kırgızistan'da gerçekleşen eylemler de Akayev'in iktidardan düşmesine neden olmuştur. Rusya Federasyonu ve Moldova'da başarıyla sonuçlanmayan, Lübnan'da ise kısmen başarı sağlayan benzer bazı hareketler de Renkli Devrimler kuşağı içinde değerlendirilmiştir.

Sırbistan'da "Buldozer Devrimi", Gürcistan'da "Gül Devrimi", Ukrayna'da "Turuncu Devrim" ve Kırgızistan'da "Lale Devrimi" olarak ünlenen toplumsal siyasal hareketlerin çeşitli ortak özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, "devrim"e giden sürecin tüm örneklerde seçimlerden hemen sonra başlamasıdır. Dört ülke örneğinde de, yapılmış olan seçimlerin hileli, adil ve hür olmayan şartlarda gerçekleştiği ileri sürülerek toplumsal direnişler başlamış ve sonunda seçimlerin yenilenecek iktidarların değişimi gerçekleşmiştir. İkinci olarak, yine dört ülke örneğinde toplumsal hareketler sivil toplum kuruluşları ve gençlik hareketleri önderliğinde başlayan sokak hareketleri ile gerçekleşmiş, internet ve sosyal medya hareketlerin kitleselleşmesinde etkin olarak kullanılmış ve sivil direniş metodları ön plana çıkmıştır. Öte yandan, üçüncü bir ortak özellik olarak, söz konusu hareketlerin siyasi önderlikleri mevcut devlet başkanlarının eski yardımcıları, başbakanları, bakanları ve benzeri elitlerce temsil edilmiş, mevcut başkanların yerine bu kişiler hükümete gelmişlerdir. Dördüncü olarak da, tüm örneklerde iktidara gelen yeni siyasi elit, ya Batı yanlısı ya da bir öncekine oranla daha Batı yanlısı siyasi söylemlerle öne çıkan kişilerden oluşmuştur. Ukrayna ve Gürcistan'da Batı yanlılığı çok belirgin iken Sırbistan ve Kırgızistan'da bu daha ölçülü bir düzeyde seyretmiştir. Son olarak, Renkli Devrimler'in bir ortak özelliği de, sokak hareketlerinin öne çıkardığı otoriterizm ve yolsuzluk karşıtı söylemin taleplerini karşılamaktan uzak sonuçlar doğurmuş olmasıdır. Miloseviç, Şevardnadze, Yanukoviç ve Akayev'in yerine gelenler de, kısa bir süre içinde benzer otoriterizm ve yolsuzluk iddialarıyla sarsılmışlardır.

Devrim olarak adlandırılan bu hareketlerin, hükümet darbeleri olarak adlandırmayacak bir toplumsal muhalefete yaslandıkları göz- den ırak tutulamayacak olsa da, siyasal olarak sosyal "devrimsel" bir nitelik taşımadıkları ve son tahlilde daha çok dış politikada Batı ile daha uyumlu yeni hükümetleri işbaşına getiren değişimler oldukları da rahatlıkla tespit edilebilir.

Renkli Devrimler'in bölgesel sorunlar üzerinde önemli sonuçları olmuştur. Sırbistan'daki değişim Batı ile daha uyumlu hükümetleri işbaşına getirmesine rağmen, Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılması sürecinde Belgrad'a avantaj sağlamamıştır. Öte yandan, Belgrad'ın gerek Bosna- Hersek gerekse diğer eski Yugoslav devletleri ile ilişkilerinde daha ılımlı ve "Avrupalılaştırmış" bir çerçevede hareket etmesine vesile olmuştur. Keza, Gürcistan'ın ateşli Batı yanlısı yeni lideri Saakaşvili de, Güney Osetya ya da Abhazya sorunlarının Tiflis lehine çözülmesi konusunda ilerleme sağlayamamış, hatta 2008 Osetya Savaşı'nda ciddi bir Batı desteği bulamamıştır. Ukrayna ise, Turuncu Devrim ile iktidardan uzaklaştırdığı Yanukoviç'in 4 yıl sonra seçimler ile yeniden Başkan seçilmesini engelleyememiştir. Kırgızistan'da Akayev'in yerine gelen Bakiyev de, muhalefetin beklentilerine yanıt veremeyince 2010'da gerçekleşen başka bir Renkli Devrim'le yerini Atambayev'e bırakmıştır.

Hem Ukrayna hem de Kırgızistan'da bütün bu süreçler yeni bölgesel gerilimleri tetiklemiştir. Kırgızistan'da etnik Özbek ağırlıklı Güney bölgeleri ile merkez arasında, Ukrayna'da ise etnik Rus ve Rus dillilerin ağırlıkta olduğu Doğu vilayetleri ve Kırım Özerk Cumhuriyeti ile Merkezi Kiev Hükümeti arasında daha da derinleşen sorunların doğmasına neden olmuştur.

Arap Ayaklanmaları

Soğuk Savaş'ın bitiminden yaklaşık yirmi sene sonra patlak veren ve Fas'tan Bahreyn'e Arapça konuşulan tüm coğrafyayı etkileyen "Arap Ayaklanmaları" Ortadoğu'ya ve yakın çevresine geniş etkileri olan bir siyasal-toplumsal süreçtir. Bu sürecin başlıca sebepleri arasında derin bir kalkınma krizi bulunmaktadır. Bölgedeki rejimler halka sosyo-ekonomik refah temin eden, adaletli, demokratik ve eşitlikçi bir sosyo-ekonomik düzen sağlayamamıştır. Bunun yanı sıra, aynı yönetimlerin insan haklarını hiçe sayan, baskıcı ve yolsuzluğa bulaşmış karakteri devasa bir öfke birikimine sebep olmuştur.

Aralık 2010'da Tunuslu üniversite mezunu bir seyyar satıcının koşullarını protesto için kendisini yakmasıyla başlayan gösteriler kısa sürede rejim değişikliği talep eden bir halk ayaklanmasına dönüşmüş; yirmi dört senedir iktidarda olan devlet başkanı Zeynel Abidin bin Ali ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ayaklanmanın başarısı, gelişen iletişim teknolojilerinin de yardımıyla Arap dünyasında bir domino etkisi yaratmış; Ürdün, Fas gibi ülkelerde reform talepleri öne çıkarken 2011 başından itibaren Mısır, Libya ve Yemen'de şiddet

de içeren eylemlerle mevcut devlet başkanları devrilmiştir. Devlet başkanlarının devrilmesiyle rejimlerin de kolaylıkla değişeceğini düşünen kitleler büyük bir düş kırıklığına uğramış; ayaklanmalara şekil veren siyasi koalisyonlar kalıcı olamayarak dağılmıştır.

Mısır'da devrimden sonra seçimle iktidara gelen Müslüman Kardeşler yönetimi, Haziran 2013'te Hüsnü Mübarek rejimini devirenler kadar kitlesel protestolara hedef olmuş; bu protestoların kendisine de dönebileceği kaygısıyla Mısır Ordusu, Temmuz 2013'te General Abdülfettah el Sisi liderliğinde yönetime el koymuştur. Devlet Başkanı Muhammed Mursi ve binlerce yandaşı hapsedilmiş; gösteriler sırasında da yüzlerce Mursi yanlısı öldürülmüştür. 2014 yılında yapılan seçimlerle Sisi Mısır Devlet Başkanı olmuştur.

Libya'da Muammer Kaddafi'yi devirmeye yönelik ayaklanma, silahlı isyana dönüşmüş ve Fransa ile İtalya'nın başını çektiği Batılı koalisyon tarafından desteklenen isyancılar, Ağustos sonunda hükümeti devirmiş; 20 Ekim 2011'de Kaddafi'yi öldürerek ülkeye hakim olmuştur. Ancak Temmuz 2012'de gerçekleştirilen genel seçimlere rağmen istikrar sağlanamamış; muhalifler arasındaki bölgesel, aşirete özgü ve siyasi aidiyetten kaynaklı anlaşmazlıklar giderilememiştir. Ülke birbiriyle silahlı mücadele halinde olan El-Kaide'ye yakın radikal İslamcılar, Müslüman Kardeşler ve daha seküler unsurların oluşturduğu üç blok arasında siyaseten bölünmüştür.

Yemen'de Kasım 2011'de Suudi Arabistan'a giderek devlet başkanlığını bırakmak zorunda kalan Ali Abdullah Salih'ten sonra seçimler yapılmış; ancak ülkede sular hiç durulmamıştır. El-Kaide'ye bağlı radikal güçler kanlı eylemler düzenlemiş ve ülkenin belirli bölgelerinde güç kazanmıştır. Şiiğin bir kolu olan Zeydiler içerisinde örgütlenen ve Husiler olarak bilinen milis güçleri ise özellikle Kuzey ve Güneybatı Yemen'de etkinlik sağladılar. Ardından başta Aden ve Sana kentleri olmak üzere ülkenin kritik merkezlerinde iktidar kuran Husilere karşı Suudi Arabistan liderliğinde bir askeri koalisyonun, 2015 Mart ayından itibaren daha ziyade hava kuvvetlerine dayalı müdahalesi ile Yemen'in uzun süre için- den çıkmayacağı bir iç savaş başlamış oldu.

Suriye'de ise Mart 2011'de başlayan ayaklanma, Devlet Başkanı Beşşar el-Esad'a bağlı güçlerce bastırılmaya çalışılmış; 2012 başından itibaren de ayaklanma önce silahlı isyana sonrasında da bir iç savaşa evrilmiştir. Milyonlarca Suriyeli ülke içinde ve dışında mülteci konumuna düşmüş, yarım milyona yakın insan hayatını kaybetmiştir. Mezhepçiliğin ve etnik-dinsel fay hatlarının tetiklendiği bu savaşta, rejim yanlıları ve muhalifler birbirine rakip küresel

ve bölgesel güçler tarafından desteklenmiş; Suriye uzun yıllar istikrarsızlık üretecek bir uluslararası sorun haline gelmiştir.

Genel olarak bakıldığında, reformlarla siyasal düzenlerini muhafaza eden ülkeler ve sıkıntıları olsa da görece demokratik bir siyasal sistem kurabilen Tunus dışında, Arap ayaklanmalarının yaşandığı ülkelerde istikrarlı siyasal rejimler tesis edilememiştir. Mısır'da ise askeri darbeye eski rejime benzer bir yönetim tekrar başa gelmiştir. Bölgenin devasa kalkınma sorununa bir çözüm bulunamadığı takdirde bu altüst oluş süreci devam edecek görünmektedir. Bu da bölgenin uluslararası sistem açısından sorun yaratma potansiyelinin yüksek olması anlamına gelmektedir.

Dünyanın Geleceği

Genel olarak uluslararası ilişkilerin ve de uluslararası politikanın üzerinde cereyan ettiği zemin olarak dünyanın, uluslararası sistemin gelecekteki muhtemel görünümü nasıl olacaktır? Bugünkü gelişme ve trendlerin ışığında geleceğin dünyasında uluslararası sistemde hangi öğeler önemli değişiklikler gösterirken hangileri devamlılık örneklerini oluşturacaklardır? Aslında, konuya ilişkin olarak, günümüz dünyasına ilişkin yapılan gözlem ve değerlendirmelerden de çıkarsayabileceğimiz bazı öngörülerde bulunmak mümkündür. Biz burada konuya kısaca iki kavram açısından yaklaşacağız; süreklilik ve değişim.

Geleceğin dünyasında süreklilik göstereceği tahmin edilen unsurlardan birisi, çeşitli toplumların (aksi yöndeki tüm etkilere rağmen) birbirlerinden farklı özellikler gösteren yapı ve ilişki biçimleri içerisinde var olmaya devam edecekleridir. Bu türden bir durumda da, söz konusu farklı toplumlar arasında rekabet ve çatışmaların süreceği kolaylıkla öngörülebilir. Bu anlamda savaş olgusu, ortaya çıkış sıklığındaki azalmalara ve insanoğlunun “sürekli barış” a ulaşma yönündeki bütün çabalarına rağmen, tamamen ortadan kaldırılamayacaktır. Bu zeminde bir üst otoritenin oluşturulmasındaki zorluk, yasalaşma (kodifikasyon) açısından ne ölçüde gelişirse gelişsin uluslararası hukuku, yaptırımları kolaylıkla uygulanan bir hukuk olmaktan alıkoyacaktır. Öte yandan, dünyada yer alan ülkeler arasındaki gelir dağılımı muhtemelen bugünkünden daha iyi bir noktaya gelmesine rağmen bu, mevcut eşitsizliği ortadan kaldırmaya yetmeyecektir.

Gelecekte uluslararası alanda ortaya çıkacağı düşünülen önemli değişikliklerin başında, dünya toplumlarının birbirleri ile olan ilişkilerin- deki artış ve dolayısıyla çeşitli açılardan ortaya çıkacak olan karşılıklı-bağımlılık yoğunluğu gelmektedir. Özellikle iletişim teknolojisindeki baş- döndürücü gelişmenin bu süreci belirleyen en önemli faktörlerden birisi olduğu ve olacağı anlaşılmaktadır. Uluslararası sistemde ortaya çıkan çok-merkezli güç yapısının giderek belirginleşmesi ve bu nedenle uluslararası sistemde istikrarsızlık öğelerinin yaygınlaşması da muhtemel gözükmemektedir. Bu çerçevede “politika ve güvenlik sorunları”nın temelinde, entegrasyon süreci yaşayan Avrupa ve Amerika dışı bölgelerde yoğunlaştığı ve yoğunlaşacağı düşünülmektedir. Uluslar arasındaki ekonomik ilişkiler toplumsal örgütlenme modellerini zorlayacak, ekonomik açıdan ayakta kalabilme mücadelesi veren toplumlar büyük ölçekli ekonomik faaliyet ortamları yaratabilmek için çaba sarf edeceklerdir.

Öte yandan, eskiden pek önemsenmedikleri için “ikincil öneme sahip politika” (low politics) alanları olarak anılan bazı uluslararası nitelikli konular şimdiden büyük önem taşımaya başlamışlardır. Doğal kaynaklar ve enerjiye ilişkin sorunlar, çevre sorunları, insan hakları sorunları, göç ve ilticaya ilişkin sorunlar bu konuların başında gelmektedir. Gelecekte bu konuların uluslararası politikanın merkezinde yer alacakları, bunlara ilişkin olarak ortaya çıkan sorunların toplumların birbirleriyle olan ilişkilerinde önemli roller oynayacakları rahatlıkla söylenebilir.

Burada belirtilmesi gereken, bütün bu öngörülerin günümüzün şartlarında ve seçici bir biçimde gerçekleştirildiğidir. Aynı şartlar dikkate alındığında da, daha farklı öncelik tercihlerine göre ileriye dönük saptamalarda değişiklikler söz konusu olabilir. Ayrıca, “11 Eylül” türünden ani ve etkileyici olayların bu söylenenlerin genel doğrultusunu büyük ölçü- de değiştirmesi de mümkündür. Bütün bunlara, merkezi bir düzenleyici gücün bulunmadığı “kontrollü anarşi” diyebileceğimiz uluslararası ortamda tahmin yapmanın sosyal bilimlerin diğer dallarından da güç olduğu gerçeğini ilave edersek yukarıdaki satırları ne kadar ihtiyatla okumak gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Uygulamalar

Bu bölüm teorik bilgi içerdiğinden uygulaması bulunmamaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bugünün dünyasında bölgesel dinamikleri etkileyen uluslararası gelişmeler Soğuk Savaş'ın bitişi, 11 Eylül saldırıları, renkli devrimler ve Arap ayaklanmaları şeklindedir. 2000'li yıllarda özellikle dünya gündeminde yer alan bu gelişmelerin yarattığı sonuçlar ile dünyanın geleceğine ilişkin belirli tahmin ve öngörülerde de bulunmak mümkündür. Bu gelişmeleri de süreklilik ve değişim başlıkları altında sınıflandırabiliriz.

Uluslararası ortam açısından süreklilik göstereceğini kolaylıkla tahmin edebileceğimiz bir öge olarak, toplumlar, ülkeler, gruplar arasında çeşitli anlaşmazlıkların ortaya çıkması süreci muhtemelen devam edecektir. Bu insanın doğası ile ilgili bir durumdur ve de aksi yöndeki bir “öğrenme” süreci, bu acı veren gelişmeleri tamamen engelleyemese de nispeten kabul edilebilir bir düzenlilik içerisinde cereyan etmesine yardımcı olabilecektir. Gerek karşılıklı ekonomik bağımlılık gerekse temel insan haklarına saygının giderek toplumlararası ilişkilerde daha fazla yer bulması da bu sürece olumlu katkıda bulunabilecek öğelerdir.

Bölüm Soruları

1. 11 Eylül Saldırıları hangi yıl gerçekleştirilmiştir?

- a. 1999
- b. 2000
- c. 2001
- d. 2002
- e. 2005

2. Aşağıdakilerden hangisi gelecekte uluslararası alanda ortaya çıkacağı düşünülen değişikliklerden olamaz?

- a. Dünya toplumlarının birbirleriyle olan ilişkilerinde artış olması
- b. Karşılıklı bağımlılığın yoğunluğunda artış olması
- c. İletişim teknolojilerinde artış gözlemlenmesi
- d. Uluslararası sistemde ortaya çıkan çok merkezli güç yapısının giderek yok olması
- e. Uluslararası sistemde istikrarsızlık öğelerinin yaygınlaşması

3. Aşağıdakilerden hangisi geleceğin dünyasında süreklilik göstereceği tahmin edilen unsurlardan değildir?

- a. Çeşitli toplumların birbirlerinden farklı özellikler gösteren yapı ve ilişki biçimleri içinde var olmaya devam etmeleri
- b. Toplumlar arasında rekabet ve çatışmanın sürmesi
- c. Savaş olgusunun tamamen ortadan kaldırılamayacağı
- d. Uluslararası hukuk açısından bir üst otoritenin oluşturulabilmesi
- e. Ülkeler arası gelir dağılımındaki eşitsizliğin sürmesi

4. Aşağıdakilerden hangisi “ikincil öneme sahip politika” konuları arasında gösterilebilir?

- a. Çevre Hukuku
- b. Silahlanma
- c. Etno-dinsel terör
- d. Güvenlik
- e. Askeri güç kullanımı

5. Aşağıdaki örgütlerden hangisi 11 Eylül Saldırıları gerçekleştirilmekten sorumludur ?

- a. El Kaide
- b. ETA
- c. Hamas
- d. Hizbullah
- e. IŞİD

6- Bir ülkede iç ve dış politikaya ilişkin konularda tahminde bulunma imkanı açısından bir fark sözkonusu olabilir mi? Tartışınız.

7- “Dünya toplumları arasındaki çatışmalar ile dolu tarih, bu süreci besleyen insan özelliklerinin bir sonucudur” ifadesini doğru buluyor musunuz? Neden?

8- Gelecek günlerde ulusal devletin konumunun iyice zayıflayacağı görüşünü irdeleyiniz.

9- Sizce, pek önemsenmedikleri için “ikincil öneme sahip politika” konuları olarak anılan başka ne gibi uluslararası ilgi alanları vardır? Tartışınız.

10- Dünyanın geleceğinde ülkeler arası sınırlar daha da aşınacak mıdır, yoksa keskinleşecek midir?

Cevaplar

1) c 2) d 3) d 4) a 5) a